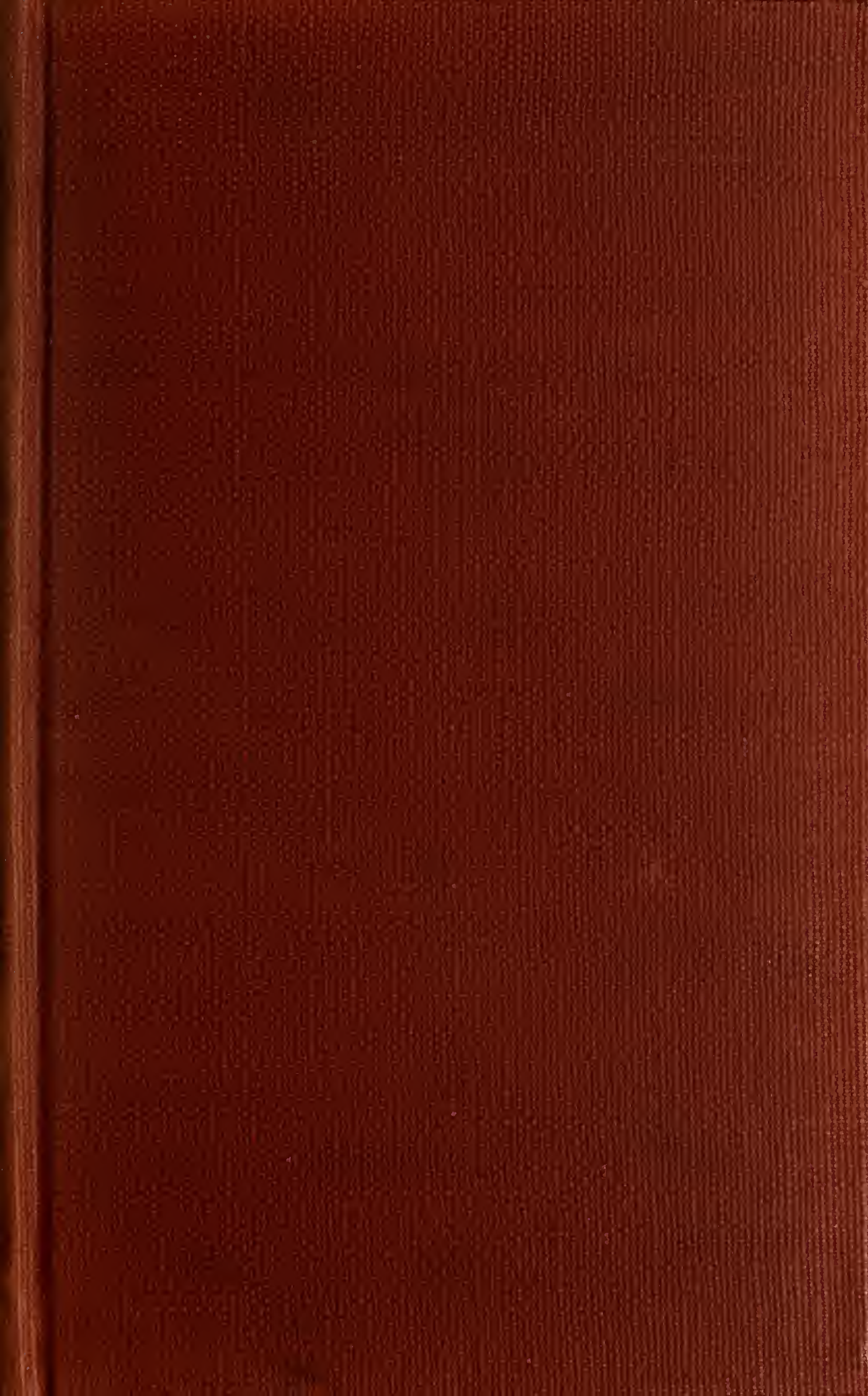
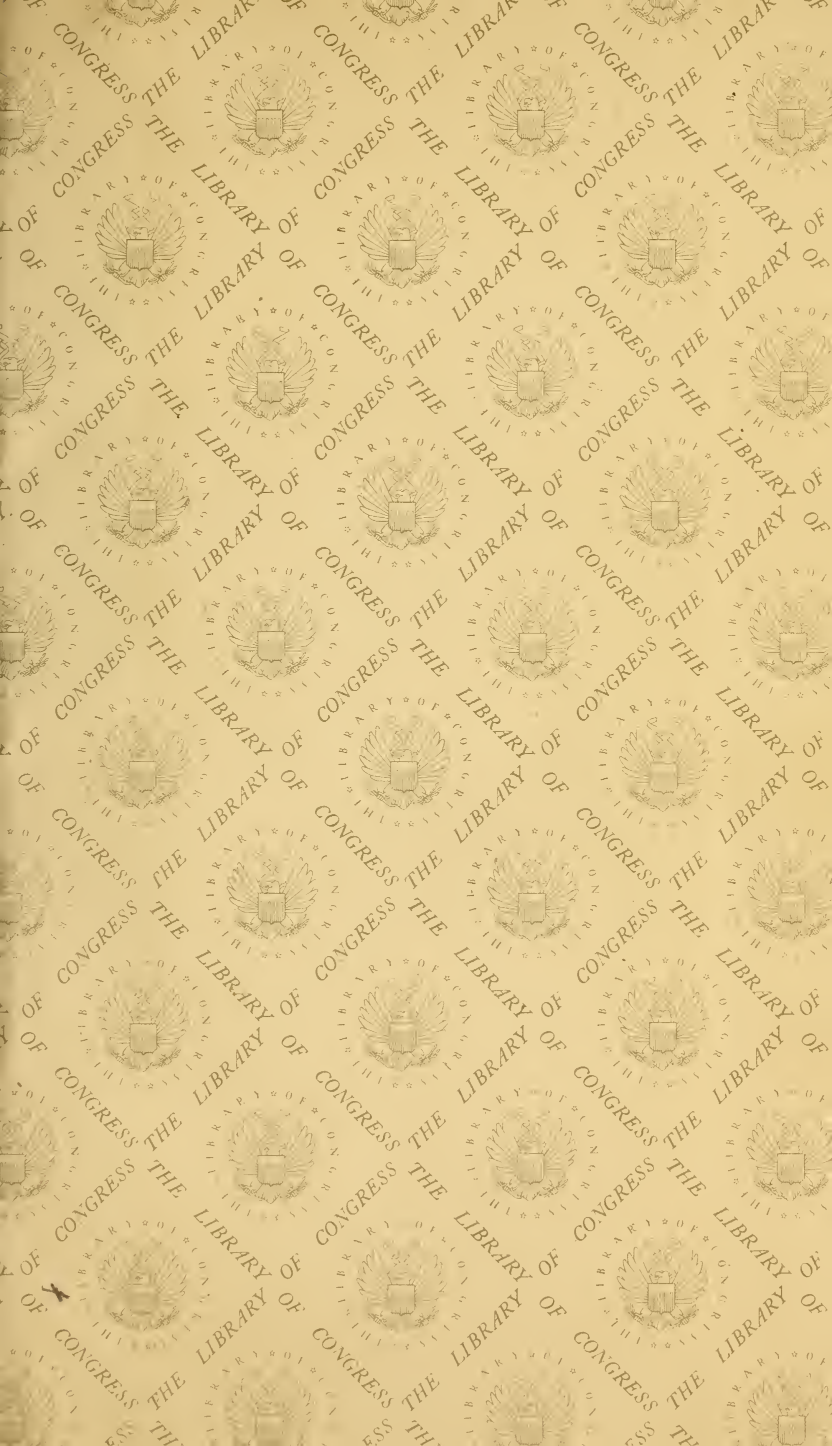



THE LIBRARY OF CONGRESS


THE LIBRARY OF CONGRESS

Hundrede og tyve

af

Holbergs Epistler.

Udgivne til Almeenlæsning

ved

F. Fabricius.

Kjøbenhavn.

Forlagt af den Gyldendalske Boghandling (F. Hegel).

Thieles Bogtrykkeri.

1858.

Holberg har i sine Epistler leveret et Værk, der, ved sit righoldige, i lige Grad belærende og underholdende Indhold, fortrinligen egnede sig til Almeenlæsning. Hertil har det ogsaa flittigt været benyttet, hvilket kan sluttes saavel af Samtidens Domme, som af den Hurtighed, hvormed Epistlernes tvende Rækker fulgte paa hinanden, ligesom deraf, at en Boghandler kunde finde sin Regning ved, kun et Par Aar efter Holbergs Død, at levere en ny uforandret Udgave af samme, medens de i Oversættelser overførtes paa fremmed Grund, hvor de bleve modtagne som kjærkomne Gjester. Men siden hiin Tid ere hundrede Aar forløbne, uden at nogen ny Udgave har afløst de gamle; ja Epistlerne findes end ikke optagne i Rahbeks Udgave af Holbergs udvalgte Skrifter. Intet Under derfor, at de nu kun ere læste og kjendte af Faa, saa at de for de fleste Læsere ville have Nyhedens Interesse.

Epistlerne var det sidste af Holbergs Arbeider, saa at Slutningen endog først udkom efter hans Død. Denne af 5 Octavbind bestaaende Originaludgave skal her nøiere beskrives.

LUD. HOLBERGS
Epistler,

Befattende

Adskillige historiske, politiske, metaphysiske, moralske, philosophiske,

Item

Skiemtsomme Materier,

Deelte udi 2de Tomer.

TOMUS I.

Kiøbenhavn, 1748.
Trykt paa Autors Bekostning.

1ste Deel, som indeholder Epistlerne 1—81, udgjør VIII og 422 Sider.

LUD. HOLBERGS Epistler,

TOM. II.

Kiøbenhavn 1748.
Trykt paa Autors Bekostning.

Indeholder Epistlerne 82—183, udgjør 440 Sider, og slutter med de Ord: Ende paa den anden og sidste Part.

Med aldeles ligelydende Titler, og ligeledes „paa Autors Bekostning" udkom 3die Deel 1750 og 4de Deel 1749. Tredie Deel indeholder Epistlerne 184—299 og udgiør 480 Sider; fjerde Deel, som paa 520 Sider indeholder Epistlerne 300 til 444 og 446, da Nr. 445 er oversprunget, slutter med: Ende paa den fierde og sidste Part.

BARON LUD. HOLBERGS
Epistler,

Befattende
Adskillige historiske, politiske, metaphysiske, moralske, philosophiske,
Item
Skiemtsomme Materier.



TOMUS V.



Kiøbenhavn, 1754.
Trykt paa Otto Christ. Wentzels Bekostning.

Haandskriftet til denne Deel var af Forfatteren testamenteret til Udgiveren, der begynder Delen med en Dedication til Adam Gottlob Greve af Moltke, hvorpaa følger en, med „Hans Michelsen" underskrevet, Fortale til Holbergs Roes, som har til Motto: Pascitur in vivis livor, post fata quiescit. Begge ere daterede den 17de September. Derpaa følge paa to Blade: Anchersens Inskription paa Pladen af Liigkisten og A. P. Poulsens Sørgevers, begge her optrykte paa ny; Poulsen er derfor maaskee den pseudonyme Forfatter til Fortalen. Det kan bemærkes, at Holbergs Dødsdag i Fortalen angives at have været den 24de Februar, skjøndt den rigtige Dag, den 27de Januar, strax efter anføres i Anchersens Inscription. Tilsammen udgjøre disse indledende Artikler 20 Sider. Nu følge i een Række paa 223 Sider Epistlerne 447 til 506 (a), og i en anden Række paa 161 Sider Epistlerne 506 (b) til 539, eller rettere 542, da Tallet 445 er oversprunget og Tallene 506, 509, 511 og 526 hver findes to Gange. Denne dobbelte Siderække kan muligen hidrøre fra den i Fortalen berørte Plan: at, foruden denne femte Tome, „de øvrige (Epistler) som med første skal komme for Lyset, vil udgjøre tvende Tomer", da Forlæggeren kan have gjort en feil Beregning over det forhaandenværende Manuskript. (Jvfr. Athene IX. S. 545 og Werlauffs Holbergiana i Nyt historisk Tidsskrift VI. S. 444.) Et Supplement til Epistelen 447, som haves optrykt i Boyes Holbergiana II. S. 46—50, er optaget i dette Udvalg.

Af de fire første Dele udkom efter Holbergs Død en aldeles ligelydende ny Udgave, og med samme Titel, „trykt og bekostet af Andreas Hartvig Godiche. Kjøbenhavn 1758—65.“ 8.

For Fuldstændighedens Skyld kan endnu tilføies, at der i Riegels smaa historiske Skrifter III. S. 398 findes et Udtog af Epistlerne 146 og 147, kun valgte for at tjene til Beviis paa „Lovkyndighedens Forfald under Christian VI og Rangsygens giftige Indflydelse paa Videnskaberne.“

Følgende Oversættelser haves:

Herrn Ludwigs Freyherrn von Holberg vermischte Briefe. Aus dem Dänischen ins Deutsche übersetzt. 1—5 Th. Copenhagen und Leipzig. 1749—55. Bey O. C. Wenzell. 8.

Herrn Ludwigs Freyherrn von Holberg vermischte Briefe. 1—5 Th. Flensburg und Leipzig. 1760. Bey Johann Christoph Korte. 8. (Er et simpelt Optryk af Foregaaende.)

Verzameling van Brieven over verscheide Historische, Staatkundige, Bovennatuurkundige, Zedekundige, Philosophische als mede Boertige Stoffen, ... door wylen Lodewyk Holberg. 1—5 Del. Amsterdam by Steven van Esveldt. 1768—72. 8.

Af de to første Dele haves desuden en tidligere hollandsk Oversættelse, publiceret i Ugeblade i Leiden. (Jvfr. Lærde Efterretninger 1750 p. 118.)

Lettres sur divers sujets de Morale, en Danois par M. le Baron de Holberg & traduites en François par

M. des Roches de Parthenay. A Copenhague 1751. 2 vol. 12. (Cfr. Journal des Sçavans pour 1751. Octobre pag. 698.)

Epistlernes Brevform er det Uvæsentlige ved dem, da de med en meget enkelt Undtagelse, f. Ex. Nr. 439 til P. F. Suhm, ikke ere stilede til virkelige Personer. Ligeledes kunne kun enkelte af dem, f. Ex. Nr. 293 (Nr. 75 i Udvalget) og Nr. 419 (105) være stort ældre end Udgivelsestiden; thi de synes fremkaldte ved Holbergs samtidige udbredte Læsning, ved hans egne Forhold og ved det, der satte hans Medborgere og Tidsalder i Bevægelse, hvorhos de danske Skuespils Skæbne, der laae Faderen saa nær paa Hjerte, stedse vedblev, lige indtil det sidste Brev, at sætte hans Pen i Bevægelse. Det kan vistnok ikke være andet, end at der blandt disse mange populaire Smaaafhandlinger jo maae være nogle, som deels behandle Emner, der nu have tabt deres Interesse, deels drøfte Stoffet paa en Maade, der ikke længere kan ansees som fyldestgjørende, hvilket ligefrem maa være Tilfældet med dem, der behandle naturvidenskabelige Spørgsmaal. Men dette kan ikke betage Samlingen sit Værd. Thi, som Werlauff siger paa det anførte Sted, „hvad der især vil give Epistlerne en varig Interesse, er de hyppigt indstrøede Træk til Kundskab om Forfatterens Livsomstændigheder, Leveviis og hele Individualitet; ligesom de overhovedet, ved Meddelelser om de fleste og betydeligste af Holbergs Skrifter, maae ansees som

authentiske Bidrag til Oplysning af hans hele videnskabelige Virksomhed."

Med Hensyn til ældre Domme over Epistlerne maa det her være tilstrækkeligt, at henvise til følgende Steder, hvor saadanne findes: „Göttingische Zeitungen von gelehrten Sachen" auf das Jahr 1748 Nr. 61, hvor 1ste og 2den Deel ere anmeldte, „Lærde Efterretninger" for 1750 Nr. 15, hvor 3die—4de Deel, og for 1754 Nr. 42—43, hvor 5te Deel ere bedømte, samt „Büsching's Nachrichten von dem Zustande der Wissenschaften und Künste in den Königlich Dänischen Reichen und Ländern", 2ter Bd. 1756 Pag. 585, hvor 5te Deel findes anmeldt.

Af de nyeste Domme maa det derimod være tilladt, endnu at optage følgende:

J. L. Heiberg. Udsigt over den danske skjønne Literatur. Kbh. 1831 Pag. 59: „De ere at betragte som den sidste Extract af hans Vittighed, Lærdom og Tænksomhed. Alt, hvad der findes adspredt i hans andre, forskjellige og mangfoldige Skrifter, er her ligesom samlet i eet Brændpunkt. Værket har allermeest Lighed med et populært Ugeblad. Uagtet det er et af hans meest underholdende Skrifter, er det dog kun lidet bekjendt. De bedste Stykker deri fortjente at opbevares i en ny Udgave."

C. A. Thortsen. Udsigt over den danske Litteratur indtil Aar 1814. Kbh. 1839. Pag. 53: „Om end de danske Epistler, ligesom de moralske Tanker, for en Deel dreie sig

om theologiske Meninger, der nu vække mindre Deeltagelse, saa sysselsætte de sig dog ogsaa med saa mange andre Gjenstande, at selv den idelige Afvexling mellem metaphysiske, moralske, politiske, historiske, linguistiske, æsthetiske, satiriske og skjemtsomme Materier vanskeligt tillader Læseren at trættes, især da den originale og lunefulde Fremstilling, den lette og flydende Stiil og de mange indstrøede Anekdoter udbrede Liv og Interesse over Meget, som i sig selv skulde synes ufrugtbart og tørt."

J. S. Welhaven. Om Ludvig Holberg. Christiania 1854. Pag. 21: „Til Opfatningen af Holbergs Livs- og Samtidsforholde give Epistlerne mange vigtige og interessante Bidrag, og skjønt man ikke sjelden her, i matte Gjentagelser af tidligere Betragtninger, og i ganske ubetydelige Afhandlinger kan see Alderdommens og en udnyttet Tænknings Mærker, træffer man dog ogsaa en stor Del Epistler, hvori endnu saavel hans Skarpsindigheds som hans skjemtsomme Lunes fulde Præg er bevaret. Intet andet af Holbergs Værker fører os saaledes ind i den omfattende Kreds af hans Studier og Sjelsinteresser. Vi dvæle her ved hans Arbeidsbord, læse i hans opslagne Bøger og gjøre Indblik i hans Optegnelser. Ethvert af Tidsalderens vigtige Spørgsmaal har sysselsat ham, dens Hovedproblemer stilles idelig paany for hans Tanker. Mærkeligheder fra alle Tider fremhenter han til Betragtning og Sammenligning, og af Alt dette forstaaer han at udbringe det Almeen-

fattelige, ofte i levende og tiltalende Træk. Saaledes se vi ham aandelig virksom til det Yderste, og vi medtage da gjerne hans Beretning om mangehaande personlige Tilstande og Forholde, der betegne Heldingen af hans gavnrige og virksomme Liv."

R. Prutz. Ludwig Holberg, sein Leben und seine Schriften. Stuttgart und Augsburg 1857. Pag. 125: „Es wechselt Alles in bunter Folge, ist Alles mit einer reichen Fülle von Belesenheit, mit Anekdoten und einzelnen historischen Zügen wohl ausgestattet und gibt daher zuletzt ein ganz unterhaltendes, vademecumsartiges Buch. Am wichtigsten darin sind die beiläufigen Erwähnungen sowohl seiner eigenen Lebensumstände, seiner Eigenschaften und Gewohnheiten, als namentlich auch seiner schriftstellerischen Werke, über die sich hier häufig erläuternde Notizen finden; sie bilden in einigen Partien gewissermaßen einen Nachtrag zu den Epistolæ ad virum perillustrem, weshalb sie auch von Niemand, der Holbergs Leben und schriftstellerischen Charakter näher kennen lernen will, übersehen werden dürfen."

Indhold.

Fortale til Læseren.

Udi denne Samling af Breve vil findes, at Materien svarer til Titelen, saasom intet derudi sees uden de Ting, som kan interessere en Læser, da derimod mange andre trykte Brev-Samlinger indeholde mestendeels intet uden Ord og Complimenter. Stilen er herudi ikke saa pyntet som i mine moralske Tanker: bør ei heller saa at være udi Epistler. Jeg haver stedse underkastet mine Meditationer udi Philosophie og Morale skionsomme Folks Correction, hvilket jeg ogsaa gjør udi dette Skrift. Jeg decidérer efter nogle andres Exempler ikke min Myndighed udi nogen omtvistet Materie: jeg tilkiendegiver allene, hvorledes jeg efter mit ringe Begreb fatter en Ting, og viser de Argumenter, hvorpaa mine Tanker grundes. Udi disse Epistler findes dog ikkun ganske faa Ting, som

vedkomme den moralske Theologie, og de, som findes, ere ikke uden Forklaringer over visse i mine forrige Skrifter anførte Tanker, som jeg holder for, at nogle ikke have ret begrebet. Hvad det angaaer, som udi eet af disse Breve findes de futuris contingentibus, som af mig tilforn ei haver været omtalt, da anfører jeg ikkun historice hvad som i den Materie siges pro og contra, saa at jeg intet derudi deciderer, men holder mig heller til den meest antagne Mening. Skriftet er i det øvrige verdsligt, og befatter de Materier, som Titelen tilkiendegiver. Hvis jeg udi visse philosophiske Betænkninger kan have vildfaret, er det ikke at forundre sig over hos en Mand, der fast udi 40 Aar haver brugt Pennen.

Jeg haver saaledes endeligen ved dette sidste Skrift nogenledes fuldført mit Forsæt at moralisere paa alle brugelige Maader, og maa Læseren selv dømme om, hvilken Methode kan holdes for den kraftigste. De differente Maader, hvoraf jeg til den Ende haver betient mig, ere ved lystige Poemata, ved Satires, ved Reflexioner over Helte- og Heltinde-Bedrifter, ved alvorlige moralske Tanker, ved fingerede Reise-Beskrivelser, og endelig ved disse Epistler; saa at der fattes ikkun at udføre moralske Materier ved Samtaler,

hvilket dog ogsaa kan siges at være skeet ved mine Skuespil, som bestaae udi Dialoger og fast alle ere moralske. De samme blive nu igjen paa vor fornyede Skueplads forestillede mestendeels uforandrede. Jeg siger mestendeels uforandrede, efterdi man haver fundet fornødent, for at rette sig efter visse Folks Peenhed, at udelade alle frie og naturlige Talemaader, hvorved Comoedierne tabe meget af deres Fynd, men derved al Prætext betages samme delicate Personer til at fremture i at desrecommendere vore Skuespil, og at ønske Indførsel af andre Comoedier udi fremmed Sprog, hvorudi de bedre kan taale at høre naturlige Expressioner end udi deres Modersmaal, som stedse haver skurret udi deres Øren. At de Critiqver, som nu fældes over vore Danske Comoedier, ere ugrundede, sees deraf, at de ere de selv samme Skuespil, som for 20 Aar siden have uden nogens Forargelse været spillede saavel til Hove som udi Staden, og som ere paa adskillige Sprog oversatte, og forestilles paa fremmede Skuepladse ikke allene uden Forandring, men endogsaa ved Tillæg af friere Tale-Maader. Lader os forestille os, at, hvis Terentii eller Plauti Comoedier, som de ærbare Romerske Dames uden Anfægtning have bivaanet, nu bleve forestillede, hvilke

Bevægelser vilde de ikke foraarsage? hvor mange Hoved-Vands Flasker og hiertestyrkende Balsam-Bysser vilde ikke tømmes, hvor mange Snørliver ikke opløses iblandt visse af vore Fruentimmer, som ikke kan høre det Ord Jomfruedom at nævnes paa Skuepladsen. Man skulde jo tænke, at Herr Axel Thorsens og Skiøn Walborgs Tider igien vare fornyede, da en Jomfrue enten daanede, eller maatte stille sig an, som hun daanede, naar hun hørte en Ting nævnes ved rette Navn. Dette siger jeg ikke for at plaidere for grove Tale-Maader, hvoraf jeg selv er en Hader, men allene for at vise, at man ligesaa vel ved al formegen Peenhed som ved Grovhed kan underkastes Critiqve.

1.

Bogtrykkerkonstens Værd, Bøgers tiltagende Mængde og Slethed.

Blandt mange menneskelige Paafund holdes Bogtrykkerkonsten for en af de herligste. Hvis samme Konst havde været bekjendt for nogle 1000 Aar siden, havde vi endnu havt mange kostbare Skrifter, som enten ere reent forkomne eller mutilerede. Ugrundede Fabler kunde ei heller have havt Fremgang; thi hvad som ved Tryk publiceres, kommer strax i alles Hænder, og derfor strax kan igiendrives; et Manuscript derimod kan længe ligge, førend det kommer for skiønsomme Folks Øine, og ofte ikke bliver bekjendt, førend det er for silde at igiendrive dets Indhold. Hvis Philostrati Skrift for Exempel om Apollonio Thyanæo ved offentlig Tryk havde blevet alle bekjendt, vilde de Usandfærdigheder, som det indeholder, strax af de levende Mennesker som beqvemme Vidner have været lagte for Dagen; adskillige andre Fabler af samme Natur vilde ei heller have været autoriserede, saa at man kan sige, at saadant er ikke den ringeste Herlighed, Bogtrykkerkonsten haver bragt med sig. Herforuden, hvis denne Videnskab havde været ældre, havde vi havt gamle Skrifter correcte, og lærde Mænd havde været forskaanede for det Trældoms Arbeide at udlede Copiist-Feil, og at conferere alle skrevne Exemplarier sammen, for nogenledes at finde den rette Text; jeg siger nogenledes, saasom

efter al anvendet Umage og alle Variantes Lectiones ingen ret Visshed kan erhverves. Naar et Skrift ved Trykken bringes for Lyset, kommer nogle tusende, og paa et Haar lige lydende Exemplarier frem paa eengang, saa at naar eet er rigtigt, ere de og alle. Derimod haver det sig anderledes med Bøger, som udskrives; thi ligesaa mange Copister, saa mange Skrive-Feil, og hænder det sig ofte, at de rigtigste Exemplarier forkomme, og de urigtigste blive tilbage. Derforuden tilveiebringer Bogtrykkerkonsten og denne Herlighed, at man kan have Bøger, som tilforn maatte veies med Guld, for en ringe Priis, og at Lærdom, som tilforn var indskrænket til faa Personer, nu er bleven almindelig.

Dette kan siges i Faveur af denne Invention. Derimod kan indvendes, at den Lethed og Magelighed, som Trykken fører med sig, foraarsager adskillige Uleiligheder. Derved bebyrdes Verden med en uhørlig Mængde af unyttige Skrifter, og studerende Folk opfylder deres Hierner med vidtløftig Erudition, givende sig hverken Tid eller Middel til at reflectere paa hvad de læse. Herudover seer man i vor Tid ikke saadanne rare Genier, som i gamle Dage, da studerende Mænd heller skiærpede deres Hoveder ved idelig Meditation, end opfyldte dem med vidtløftig Læsning og med andres Tanker og Meninger. Thi ligesom En kan opfylde sit Huus med saa mange Giester, at han selv ikke faaer Rum til at vende sig, saa kan og En opfylde Hjernen med saa mange fremmede Meninger, at han intet Rum haver til egne Tanker. End flyder en anden Uleilighed heraf, hvis Virkning vi nuomstunder føle. I gamle Dage, førend der dreves Handel med Bøger, skreve lærde Mænd, allene for at oplyse Verden, og at meddele til andre deres Tanker. Nu derimod er det bleven til en Trafiqve, og kan fast allene ansees som en Næring for Kjøbmænd og Boghandlere. Det haver den Virkning, at, ligesom Kræmmere beflitte sig paa

de Varer, som ere efter de Flestes Smag, saa opmuntre Boghandlere nu studerende Folk, hvoraf mange nu desvær! arbeide for Kost og Løn, til at skrive, ikke hvad som er nyttigst, men hvad som kan befalde Almuen, hvilken i hvert Land er talrigst, og conseqventer blandt hvilken kan ventes den meste Debit. Det er Boghandlere ikke at gjøre om Videnskabers og boglige Konsters Forfremmelse, men om deres egen Næring; og eftersom dermed er saaledes beskaffet, maa man ikke forundre sig over at see en saadan Mængde unyttige Bøger, som aarligen kommer for Lyset, ja at de selvsamme Materier hundrede Gange omkoges og sættes nu udi een Form, nu udi en anden. Og saasom Boghandlere mærke, at disse Tiders lærde Kjøbmænd see mere efter et Skrifts Form end efter dets Materie, og at det nu er med Bøger ligesom med Mennesker, hvilke mere agtes og ansees af gallonerede Klæder, end af deres Meriter, saa beflitte de sig fornemmeligen paa Papir, nette Characterer, Kobberstykker og andre deslige Ziirligheder, hvorved slette Skrifter blive solgte dyrere, end gode, som ere i Hverdags-Klæder og uden deslige Zirater.

Ingen kan nægte, at jo endnu i vore Tider komme ypperlige Skrifter for Lyset; men man maa derhos bekiende, at de kunde blive langt ypperligere, hvis Bøgers Skrivning ikke var bleven forvandlet til et Haandværk. Hvad kunde en Bayle, en Clericus og andre store Mænd ikke have produceret, hvis de ikke havde ligesom staaet udi de Hollandske Boghandleres Tieneste, og hvis de stedse havde kunnet skrive, hvad de vilde, og ikke været tvungne til at bruge Pennen, for at befordre deres Principalers Næring. De og andre anseelige Skribenter have af den Aarsag ofte ikke allene været nødte til at skrive mod deres Inclination, men endogsaa at haste med deres Skrifter, at de kunde blive færdige til de bestemte Markeder. Efterdi nu Tilstanden saaledes er,

begriber man let, hvi nuomstunder skrives flere Bøger i eet Aar, end fordum udi 10 eller 20. En Boghandler vil stedse have sine Lader forsynede med nye Bøger, og saasom det er vanskeligt at hitte paa Materier, som af andre forhen ikke ere udførte, saa maae de gamle Sager omkoges og støbes i anden Form. Thi vil man mønstre mange af de nyeste Boglader og Bibliotheker og deraf udtage i det høieste 100 Skrifter, vil man finde, at man haver borttaget dem alle; saa at der kan være en uhørlig Mængde, og dog ikkun faa. Hvor mange historiske, theologiske, juridiske og philosophiske Compendia have vi ikke? Hvo der haver læset eet af dem, haver og læset alle. Tvende store Uleiligheder flyde af Skrifternes store Mængde. De Studerendes Hjerner blive deraf forvirrede, og hindres fra Meditation, og boglige Konster, som fordum have været Zirater for det menneskelige Kiøn, komme udi Foragt. Og spaaer jeg, at, om saadant i nogle 100 Aar bliver ved, en Skribent og Haandværksmand vil tracteres paa een Fod, ja at det vil gaae til med Lærdom, og allerede er gaaet, som med Guld og Sølv, hvilket tabte dets Priis udi Europa, da de Americanske Miner bleve fundne, og en saa stor Mængde af samme Metal blev hidbragt.

Naar man dette eftertænker, haver man Vanskelighed at dømme, om Bogtrykkerie haver bragt mere Fordeel end Uleilighed med sig. Lader os glæde os ved Nytten, og stræbe at forekomme Uleiligheden, hvilket kunde skee ved at anordne Censores i alle Stæder, der maatte eftersee, om et Skrift er vel eller ilde skrevet, om det er Copie eller Original, om det tiener til at undervise Mennesker, eller allene til at skaffe Skribenten en Haandskilling og at berige en Boghandler. Saadanne Censurer vilde foraarsage, at vi herefter vilde faae færre, men bedre Bøger, at Skribenter vilde beflitte sig paa Originaler i Steden for opkogede Materier, og at Boghandlere

ikke mere skulde have Leilighed til at sætte Verden i Skat. Naar saadant skulde sættes i Værk, maatte først foretages en almindelig Reduction, saa at man gav Afsked til de utallige mange Censores, som nu have opreiset sig udi hver Stad, og efter Anseelse med Tiden ogsaa ville oprette deres Domstole udi Landsbyer, og i deres Sted udi ethvert Rige eller Republiqve stifte et eneste Societet, bestaaende af skiønsomme og vederhæftige Mænd, eller saadanne, som bleve salarerede af Publico, og ikke af Boghandlere. Hvis saadant med tilbørlig Agtsomhed blev sat i Værk, vilde man bekomme faa, men gode og tilforladelige lærde Journaler, hvis velgrundede og upartiske Domme kunde opmuntre gode og afskrække ubeqvemme Skribenter, da derimod ingen reflecterer paa de Censurer, som nu fældes; men enhver Autor appellerer fra en Journal til en anden udi næste By, for at erholde en anden Sentens.

2.

Om Frimurerne.

Du skriver mig til, at vor tilfælles Ven Theodorus er bleven maver og affalden fra den Tid han er kommen i Frimurernes Selskab. Jeg undrer mig ikke derover; thi hvad kan være større Pine for en Mand, som Naturen haver dannet fuld af Sprækker, end at forbindes til en evigvarende Taushed, helst om Tingen, som han ved Eed haver forbundet sig at holde hemmelig, er, som troeligt, af liden eller ingen Betydenhed. Jeg er forsikkret om, at saadant heller foraarsager hans Helbreds Aftagelse end Pavens Excommunication. Du forlanger at vide mine Tanker om dette

Societet, og spørger, om jeg ikke kan gjette mig til, hvorudi det bestaaer. Saadant er ligesaa vanskeligt for mig at gjette, som hvad Parolen vil blive, som Stadens Gouverneur udgiver i Morgen. Naar jeg skal sige min Sandhed, saa haver min Curiositet aldrig gaaet saa vidt, at jeg haver bekymret mig om denne Hemmeligheds Kundskab. Vel er sandt, at dette Societets daglige Tiltagelse kunde opvække nogen Nysgierrighed, helst saasom man seer saa mange anseelige Mænd at lade sig initiere udi dets Mysterier og Hemmeligheder. Men saasom Historien viser, at adskillige deslige hemmelige Societeter tilforn haver været stiftede, og dog i Tidens Længde ere befundne at have været af ingen Betydelse, saa anseer jeg dette med samme Øine, som det Rosencreutzske Collegium udi forrige Seculo, hvilket var intet, og blev til intet. Det sikkerste Middel til at faae dette Societets Hemmeligheder at vide, er at stille sig an, som man aldeles ingen Kundskab derom forlanger; thi det er troeligt, at Frimurernes Taushed grunder sig paa andres Nysgierrighed. Du kjender vor Theodorum; lad som du intet skiøtter om at vide, saa vil det maaskee gaae med ham, som med Pigen i Comoedien, der sagde: „nu skal jeg sige det, just efterdi du ikke vil høre." Der siges, at Frimurerne, for at være forsikkrede om bestandig Taushed, antage hverken Jomfrue eller Matrone udi dette Selskab. Jeg takker de gode Mænd paa Mandkiønnets Vegne, ønsker allene, at de ikke maae blive bedragne udi deres høie Tanker om samme Kiøn. Jeg gratulerer vore Tiders Fruentimmer, efterdi man mærker, at ingen af dem bemøier sig med at friste deres Mænd derom; thi det er den ringeste Konst for en habile Kone at bringe hendes Mand til at løse sit Tungebaand og at snakke af Skolen. Saasom dette Societets Hemmelighed indtil denne Tid haver været skiult, saa er jeg falden paa de Tanker, at den just derfor maa bestaae i slet intet. De Vedtægter

og Love, som Frimurerne have antaget, maae enten være onde eller gode, eller og sigte til slet intet. Hvis de ere onde, saa er det ubegribeligt, at saa mange brave og veloplyste Mænd skulde tage i Betænkning at bryde en Forpligtelse, som er syndig og ulovlig; hvis de ere gode, hvi da at holde dem hemmelige? Ingen kan befries for Eftertale af Misundelse, der nægter at communicere det menneskelige Kiøn, hvad som kan være til dets Nytte og Forfremmelse. Man kan derfor med største Rimelighed holde for, at dette Societet er anrettet allene for at stifte et Societet og for at opvække andre Menneskers Curiositet, ja at det sigter til intet uden at give Folk, som intet have at tale om, Materie til Discours. Man seer adskillige Clubs eller Selskaber at anrettes i Engeland blot udi saadan Henseende. Man kan ligne deslige Foretagender ved Alcibiadis Gierning, hvilken engang huggede Rumpen af sin Hund, og da hans Venner, som saadant ikke kunde begribe, spurgte om Aarsagen dertil, svarede han, at det sigtede allene til at give Athenienserne ny Materie til Discours. De gode Herrer Frimurere kan og bør ikke ansee denne min Betænkning som en Satire, efterdi den sigter heller til Societetets Forsvar, og viser, at jeg ikke vil tillægge dets Lemmer enten Ondskab eller Misundelse.

Der forefalder ellers herved et vigtigt Spørgsmaal, om slige hemmelige Societeter bør tillades udi Riger og Republiqver. Jeg gaaer herudi efter min Sædvane en Middelvei, holder paa den ene Side for, at den Romerske Pave haver overilet sig ved at sætte Frimurerne udi Kirkens Band; thi at dømme Folk til Helvede, om hvis Gjerninger og Idrætter man ingen Idee haver, er heel selsomt, og kan derfore saadan Excommunication ansees som et Fulmen brutum, der ingen Virkning kan have. Hvis Frimurernes Societet bestaaer allene udi det pure Navn, og dets Lemmer have intet at bestille, saa kunde man raade dem, for ikke at

være ganske ørkesløse, at bruge Represſalier og excommunicere Paven med Cardinalerne igien, og vilde det da komme an paa, hvilken Excommunication vilde have meest Kraft. Paa den anden Side derimod holder jeg for, at man ikke kan fortænke en Øvrighed, der søger at hemme slige Societeter; thi hemmelige Forsamlinger giver Anledning til Mistanke, og derfor ikke gierne tolereres udi en Stat, og endskiøndt de kan være gode og uskyldige, give de dog Anledning til onde Stiftelser og Sammenrottelser, hvorpaa haves adskillige Exempler saavel af gamle som nye Historier.

3.

Pedanteriets Almindelighed.

Jeg takker for Communication af den mig tilskikkede tydske Tractat, som handler om Pedanter. Mine Tanker derom er denne, at Autor ikke haver udstuderet sin Materie grundigt nok, saasom han mener, at Pedanterie haver allene sit Sæde udi lærde Societeter, da dog en Pedant haver mange Fora og Værne-Ting, saa at man kan stævne ham til geistlig, verdslig, til Hof- og Krigs-Ret. Ikke at tale om, at Skribenten declamerer alt for heftig mod Pedanter, hvilke han anseer for Monstra, Ukrud og fordærvelige Mennesker, og ved saadant Invectiv giver tilkiende, at Værket heller er skrevet af en Pedant, end om Pedanterie. Thi at ivre sig for stærkt over visse Ting, som heller udfordre Latter end Bitterhed og Galde, er en Pedants Egenskab og Hoved-Character.

Pedant er et Fransk Ord, hvilket, naar det tages i en god Mening, betyder intet andet end en Skolemester, og er

det samme, hvad som paa Latin hedder Pædagogus eller Læremester. Derfore siger Boileau, naar han taler om de Erindringer, som den sunde Fornuft, vor Læremester, stedse giør til Mennesker: „C'est un Pédant, qu'on a sans cesse à ses oreilles.“

Naar derimod Ordet tages udi en ond Mening, betegnes derved de Slags Mennesker, der med Ærbødighed tractere Bagateller og fordybe sig saaledes udi unyttige Subtiliteter, at de forglemme Hoved=Pligter og meest magtpaaliggende Ting; der see allene efter Skallen, men agte ikke Kiernen, og forelske sig udi deres egne Daarligheder. Deslige Mennesker findes udi alle Stænder, saa at der kan være Stats=Pedanter, Hof=Pedanter, Skole=Pedanter og Krigs=Pedanter, alle lige befængede, skjøndt enhver paa sin Maade, ligesom en drukken Mand er en drukken Mand, enten han haver faaet Rusen af Viin, Øl, Brændeviin eller anden Liqueur. En Skole=Pedant, er den, som fra Top til Taa er bevæbnet med Distinctioner og Syllogismer, som med Thoma Diaphorio forfølger sin Mening til de yderste Grændser af Logica, som censurerer alle andre Skribenter, endogsaa dem, som han hestiæler, som med Bitterhed declamerer mod Klædedragt, Moder og indifferente Ting ꝛc. Om saadan Pedant er unødigt at tale, saasom ingen Materie er vidtløftigere udført, og det er ikke andet, end igien at opkoge, hvad som jeg selv og utallige andre Skribenter derom have skrevet. Jeg vilde derfore, dersom Brevets Korthed saadant tillod, give nøiere Afridsning paa de andre Slags Pedanter, hvis Portrait er mindre trivial, og derfore behøver omstændeligere Forklaring. Men et Brev maa være kort, helst naar det skal affærdiges med Posten, og det er en Art af Pedanterie, at udføre vidtløftige Dissertationer udi Post=Breve, som betales efter Vægten. Jeg vil derfore herudi være ganske kort og allene sige dette, at intet er almindeligere,

end at høre een Pedant skiemte med en anden, hvilket kommer deraf, at de ikke have gjort sig ret Idee om Pedanterie, og ikke eftertænke, at samme Frues Herredømme strækker sig langt videre, end man indbilder sig, og at hun haver Undersaatter blandt alle Stænder. En Skoleholder havde engang et Ærinde til en Hof-Junker. Han kunde i en halv Time ingen Audience faae, efterdi Herren stod saa længe for Speilet og krusede sit Haar, hvorudover Skoleholderen blev utaalmodig, gik bort og sagde ved sig selv: hvilken velbyrdig Pedant! Da Herren endelig efter stor Møie havde faaet sit Haar udi ønskelig Symmetrie, og afpasset det ligesom efter geometriske Regler, raabte han til sin Tiener: lad nu Pedanten komme ind! Men den ene Pedant var alt borte, og den anden var tilbage. Hvis den gode Herre havde kiendt sig selv, havde han heller sagt: lad min Ordens-Broder komme ind, og det med al Billighed; thi de vare begge befængede med Pedanterie i lige Grad, skiøndt paa ulige Maade, saa at man kan sige, at den ene var af de sorte, den anden af de røde Pedanter, og er det vanskeligt at dømme, hvo af dem giver meest Materie til Latter. Mangen Skolemand fordyber sig saaledes i gamle forrustede Sager, at han væmmes ved alt det, som er nyt og friskt, endogsaa ved sin egen unge Hustrue. Han eftersøger med saadan Iver latinske og græske Glosers Oprindelse og Etymologie, at han ingen Etymologie eller Oprindelse kan vise til sine egne Børn, men dertil maa svare: Spørg min Vicarium. En Hofmand derimod bekymrer sig om andre Slags Bagateller: en Uorden udi hans Hoved-Frisures en Fold paa hans Klæder ligger ham mere paa Hierte end et heelt Bibliotheks Undergang. Hans Autores Classici ere Parykmagere og Skrædere, saasom det er ham meer om at gjøre, hvorledes hans Haar kan paradere, og hans Klæder kan passe, end med hvad Accuratesse, eller med hvilke

Characterer en Cicero eller Seneca bliver trykt. Vil man sige, at mangen Hofmand foragter deslige Ting og elsker Studeringer ligesaa stærkt, som En, der fører Navn af Philosophus, saa kan man og sige, at mangen Skolemand foragter ogsaa unyttige Videnskaber og haver ligesaa galante Sentimens, som den, der fører Navn af Hofmand. Min Tale sigter kun til at vise, at der findes ligesaavel Pedanter udi store Herrers Paladser som blandt Skolestøv.

Saasom der ere Skole- og Hof-Pedanter, saa ere der og Stats-Pedanter. Man haver kun at sammenligne en scholastisk Act med mangen Stats-Congres, for at see, at det ene med det andet er et Skuespil. Kunde en Aristophanes skiemte med sine Tiders Philosophis, at de efterforskede, om den Lyd, som en Flue eller Myg giver fra sig, kommer af For-Enden eller Bag-Enden, saa kan en Philosophus og finde Leilighed til at skiemte med vore Tiders Statsmænd. Jeg vil forbigaae at tale om, hvad udi store Stats-Forsamlinger forhandles, hvorledes hvert Ord maa veies, hvert Skridt passes efter Tacten, og hvorledes Fluer giøres til Elephanter. Dette siger jeg, vil jeg ikke tale om, efterdi et almindeligen antagen Stats-Pedanterie saadanne Grimacer paabyder; og mangen fornuftig Statsmand beleer udi sit Hierte det, som han med største Ærbarhed er forbunden til at gjøre; ja, ligesom en gammel Romer fordum sagde: An augur augurem protest intueri absqve risu? saa siger han og maaskee: mon en Gesandt kan ansee en anden Gesandt, og tilligemed bare sig for Latter? Men der ere fundne og endnu findes adskillige blandt de Slags Folk, der ansee Bagateller med samme Øine som Hoved-Sager, der poussere de Qvaliteter, som recommenderes Statsmænd og Gesandter, saavidt, at de blive latterlige, der ingen Tro fæste til hvad som siges, eftersom Mistanke holdes for en Dyd udi Stats-Sager; der ere maalløse udi indifferente

Ting, efterdi Taushed holdes for en Nødvendighed, ligesom Skriveren, der til ingen turde sige, at Borgemesteren havde spildt Blæk paa sin Klud, efterdi Raadstue-Sager burde holdes hemmelige. En saadan En haver ingen Føie til at belee Pedanterie hos en Skolemand; thi han maa hedde Envoyé, Plenipotentiarius, Minister eller extraordinaire Ambassadeur, saa er han dog derhos en extraordinaire Pedant.

Videre ere endnu et Slags Pedanter, som de Franske kalde Pédans de robe, bestaaende udaf Dommere, Advocater og Betientere udi Collegier, hvorpaa Verden haver saadant Forraad, at man deraf kunde oprette et femte Monarchie. At udføre det Pedanterie, som findes udi samme Stand, vilde blive altfor vidtløftigt. Deslige Stands-Personer have intet at bebreide Skolemænd. En Jurist kan give ligesaa stor Materie til Skuespil, som en Grammaticus, og hvis Mønstring skulde holdes, vilde man finde lige saa mange unyttige Subtiliteter og intet betydende Distinctioner udi Jure, som i Philosophien.

At finde Pedanter udi Krigs-Standen vil du maaskee holde vanskeligt at vise, og i saa Maade bilde dig ind, at det her vil gaae mig som Præsten, der delede sin Text udi 3 Parter, skjøndt han havde kun Materie til tvende. Krigs-Standen, skjøndt den er store Laster underkastet, holdes gemeenligen for at være fri for Pedanterie, og seer man derfor, at ingen skiemter meer med Pedanter end Krigsfolk. Men jeg haver tilforn viset, at intet er almindeligere, end at een Pedant driver Spot med en anden, og at saadant reiser sig deraf, at man seer andres, men ikke sine egne Feil. Lader os løsligen examinere denne Stand, maaskee vi ville finde, at der ere ligesaa mange røde som sorte Pedanter udi et Land. Kaaber, Køllerter, Skæg og Knevelsbarter forandre ikke et Menneskes Natur. Man maa svøbe en Pedant udi en

Løve-Hud og bevæbne ham med Herculis Kølle, saa bliver han dog en Pedant. Der siges vel, at Standen kan støbe Folk om; dette vil jeg lade staae ved sit Værd. Men end om jeg kan vise dig, at ved Krigs-Standen selv hænger adskilligt Pedanterie? Jeg vil til Beviis herpaa kun anføre nogle udi Krigs-Standen autoriserede Vedtægter, Love og Regler. Hvad kan være urimeligere end den indbildte Point d'Honneur, hvorved Krigs-Folk efter hellige Vedtægter forbindes at duellere med hinanden, det er at sætte Liv og Siæl paa Spil, enten for et Ord, for en Mine og for en Ting af ingen Betydning, og som udfordrer heller Foragt end Vrede og Hevn, eller for virkelig Uret, som ved Øvrighed og Landets Lov kan erstattes. Dette seer man dog dagligen at skee, saasom det holdes for en Vanære at andrage en Tvistighed for Øvrigheden og at adlyde Landets Love. Dette er ikke nok; deslige barbariske Actioner skee med stor Politesse og mange foregaaende Formaliteter, saa at det maa vel hedde, som Poeten siger: »C'est avec respect enfoncer le poignard.« Saaledes er det beskaffent med alvorlige Dueller. Andre ere mindre lastværdige, men mere pedantiske, saa at de kan lignes med Skole-Disputationer, hvilke efter nogle Timers Mundhuggen endes med Berømmelser og Gratulationer af begge stridende Parter: og, ligesom her antages Respondenter, der maae see til, at Opponentes ikke komme en Præses for nær, saa antages og der Secundanter, hvis Pligt er at see til, at intet Blod paa nogen af Siderne bliver spildt, men at de nøgne Kaarder ganske tørre stikkes i Skeden igien, og at de stridende Parter efter aflagte dybe Complimenter gaae fra Valstedet til Viinkjelderen. Hvad læres andet deraf, end at Mars blandt sine Børn kan regne ligesaa mange Pedanter, som Apollo, og at een Stand haver lidet at bebreide en anden. Man seer i adskillige andre Ting ogsaa Exempler paa militairt Pedanterie. Jeg vil kun allene

løsligen tale om Krigs-Exercitier: alting maa derudi giøres efter afpassede Tempo og Regler; der spørges ikke om, hvor hastigt Soldaten kan lade sin Flint, men om han kan lade den efter Tacten. Armene maae holdes fra Livet, Fødderne staae i en vis Positure; hvert Skridt maa gjøres ligesom efter Noder og udi Cadence, og hver Bevægelse deles udi 3 Tempos: ein, zwey, drey, saa at en commanderende Officier haver Anseelse af en Dandsemester, der exercerer sine Scholarer, og intet fattes uden at have en Violin udi Haanden. Jeg erindrer mig ved denne Leilighed en vis Borger-Capitaine udi min Føde-By, den samme var kun en maadelig Officier, men en fornuftig Kjøbmand. Da han engang exercerede Borgerskabet og i Hast ikke kunde komme ihu at sige: rechts herstellt euch! sagde han: vender nu Rumpen til Raadhuset igien; og da han derover blev beleet, svarede han: det kommer ud paa eet, naar kun Tingen bliver giort. Hvad man kunde dømme om denne Mand, er dette, at hvis han ikke var Soldat, saa var han ei heller Pedant. Exercitier ere nødige, men de mange Broderier, som sættes derpaa, ere modbydelige. Jeg vil ikke tale om adskilligt andet. Anførte Poster kan være nok til at bevise, at denne Stand er ligesaa lidet fri for denne Lyde, som andre Stænder, og at denne Gudindes Herredom strækker sig videre, end man tænker, ja efter nogles Mening endog til umælende Dyr. En Gaas bukker med Hovedet, naar den gaaer igiennem høie Porte, af Frygt for at støde sin Pande; en Hund biæffer sig hæs mod Maanen, og en Nat-Ugle synes at have ligesaa høie Tanker om sin Vocal-Musiqve, som Nattergalen. Men saadant kan rettere henføres til Taabelighed. Man kan ellers sige, at iblandt alle Stænder ingen er mere befriet for Pedanterie end Bondestanden. Bønder bekymre sig ikke uden om fornødent Arbeide og søge efter de korteste Veie at komme til Maalet. De vide vel ikke saa mange Ting,

som andre, men de vide ei heller saa mange unyttige Ting. Deres daglige Arbeide er at dyrke Jorden. De lade lærde Folk bekymre sig om at rense Skrifter fra Copiist-Feil, de selv rense deres Agre fra Ukrud; de lade andre giøre Bøger, de selv giøre Børn og forrette det ene med det andet uden unødige Formaliteter. Jeg vil slutte mit Brev med en Reflection, som en berømmelig Fransk Autor giør over Hofmænd og Bønder. Jeg veed ikke, siger han, hvilken er meest nyttig for en Stat, enten en pudret Herre, der veed paa et Haar, naar Kongen gaaer til Sengs og naar han staaer op, eller en Bonde, der føder og beriger Landet.

4.

Holbergs Sundheds-Tilstand.

Jeg takker for sidste kiærlige Skrivelse. Min Herre beder mig derudi at tage min Sundhed i Agt. At jeg ikke er frisk, er ei min Skyld, thi jeg tager nøie i Agt alle Sundheds-Regler, og hvad Medicamenter angaaer, da kan jeg sige, at jeg aldrig haver fundet Lettelse af noget. Jeg befaler mig derfore Gud og bevæbner mig med Taalmodighed. Hvad som i Svaghed incommoderer mig mere end andre, er en medfød Delicatesse, som plager mig mere, end Sygdommen selv. Thi en Hund, som giøer, en Dør, som tilslaaes, kan bringe mig af Skik. Jeg stræber af al Magt at overvinde saadan Delicatesse, skiøndt hidindtil forgiæves. Min Herre raader mig fra at gruble udi Religions-Sager, hvorved Sindet foruroliges, og hvorved man kan henfalde til Meninger, som giver Eftertale og styrter udi Tvivlsmaal om alting, sigende med Madame de Houlieres: Vous ne prouvez

que trop, que chercher de connoitre n'est souvent qu'apprendre á douter. Jeg examinerer Religionen, efterdi jeg holder det for et Menneskes Pligt, og hvis jeg iblandt falder paa egne Meninger, er det en uforbigjængelig Virkning af saadan Efterforskning. Et Menneske, der fremdrager sin Tid udi Sygdom og Affliction, tænker meer paa det Tilkommende, end de, som ideligen leve udi Sundhed og gode Dage. Livets Korthed og Haab om et Liv efter dette, er min eneste Trøst, hvorudover jeg meer end andre foruroliges af visse dristige Skrifter, som udi vor Tid komme for Lyset, og som synes at ville betage Mennesket saadant Haab og Trøst. Men det samme foraarsager og, at jeg examinerer alting fra Roden af. Naar man med Upartiskhed vil efterlede Sandhed, finder man altid nogle Knuder, og de, som sige sig ingen Vanskelighed at see, tractere alting cavalierement og tilkiendegive, at de aldrig have umaget sig at examinere. Jeg beder om Guds Bistand udi mine Efterføgninger og iagttager de foreskrevne Udtolkningsregler, saa at jeg kan herom sige det samme som om mine Legems-Svagheder, at ligesom det er ikke min Skyld, at jeg er syg, saa er det ei heller min Skyld, om jeg tager Feil i Meninger. Og troer jeg i saa Maade, at Gud dømmer mildere om Vildfarelser, som flyde af en bekymmerlig Efterføgning, end visse magelige, fede og veltrivende Conformister, hvilke med Frækhed fordømme alle dem, som ikke blindt følge deres Meninger, hvilke de selv aldrig i Grund have ransaget. Jeg vil intet videre skrive herom, saasom jeg haver tydeligen udført denne Materie udi nogle af mine Skrifter. Jeg drister mig til Slutning at sige, at Vildfarelse undertiden er lige saa stort Kiendemærke paa en ægte, som en blind Orthodoxie paa en uægte Christen. Thi det første giver en Bekymring tilkiende, det andet en Dovenhed; det første, at man haver villet føle sig for, det sidste, at man gaaer frem iblinde. Med mindre

man vil sige, at ingen Artikel udi den Religion, som man bekiender, er mindste Vanskelighed underkastet, hvilket er en Paradox, som aldrig kan souteneres, efterdi alle Religions-Secter føre samme Mundheld.

5.

Om Bønder.

Forgangen Sommer, da jeg var paa min Gaard og vilde have nogen Underretning om Vand-Møller, sagde en Bonde blandt andet, at en Græs-Mølle er pligtig til at optage sine Stiborder ved Cruses Messe. Dette Ord, Cruses Messe, kom mig heelt underligt for, og kunde jeg ikke gjette mig til dets Bethydelse, saasom jeg ingen Helgen vidste, som havde ført det Navn af Cruse. Da jeg kom til Kiøbenhavn igien, giorde jeg mig Umage med at efterlede Ordet, og endelig fandt jeg det i den gamle Siællandske Lov Lib. IV. Cap. 36 indført saaledes: Tha scal han optaghe Stiibord i Cruses Mæsse, ther men gange met Kors; det er: da skal han, nemlig Mølleren, optage Stibordene i Cruses Messe, naar man gaaer med Kors. Og mærkede jeg da, at det er Hellig-Korses Messe (Festum St. Crucis), som falder inden 3die Mai. Jeg taler aldrig med Bønder, uden jeg jo lærer noget af dem; thi de raisonnere ikke uden om solide og magtpaaliggende Ting, hvorom de vide fuldkommen Besked. Man kan af dem lære, hvorledes Jorden skal dyrkes, Heste og Qvæg conserveres, Skovene sættes i Stand, Gaarde bygges og en skikkelig Oeconomie føres. Derforuden profitterer jeg af deres Omgiængelse udi Sproget. Thi jeg lærer af dem gode gamle danske Ord, som udi Kiøbstæderne

ere forglemte, og hvorudi end lærde Folk ere ukyndige, saasom de ere komne af Brug og findes ikke uden i vore gamle Lov-Bøger. Derforuden er Bøndernes Tale naturlig og uden Affectation eller urimelige Complimenter. Naar en Bonde hilser mig, ønsker han Guds Fred, og naar han gaaer bort, siger han farvel! En Kjøbstædmand derimod kalder mig for og bag sin Herre, og sig skyldigste Tjener, skiøndt han ved alle Leiligheder bevidner, at han er mig aldeles ingen Tieneste skyldig. Spørger jeg Bonden om Nyt, fortæller han ikke uden det, som han veed, og indskrænker sig udi sin egen Landsbyes Historie, saa at, om jeg hører ikkun lidet, saa faaer jeg dog noget tilforladeligt at vide. Spørger jeg derimod Kjøbstæd-Manden om Nyt, saa giver han mig et Udtog af de sidste Aviser, som jeg selv forhen haver læset, og fører mig igiennem Tydskland, Ungarn, Tyrkiet indtil Persien, ja omstændeligen fortæller mig Ting, hvorom han selv ikke veed ringeste Besked, og som mig er aldeles ikke magtpaaliggende at vide. Store Kiøbstæder ere store Sladder-Skoler; hvor unyttige Ting blive omtalte udi et ureent og fordærvet Sprog. Kommer jeg der udi et Selskab, hører jeg Critiqver over en høieste Rets Dom, som samme Dag er afsagt, hvilken nogle rose, andre laste, skiøndt ingen ret veed, hvorudi Sagen haver bestaaet. Kommer jeg udi et andet Laug, hører jeg Barberere, Kandestøbere og Spidsborgere at decidere udi Stats-Sager, hvorover de selv ikke have mindste Idee, saasom de intet vide, uden hvad en Avis-Skriver haver fundet for godt at binde dem paa Ærmerne, og som med næste Post erklæres at være Løgn. Kommer jeg udi et lærd Societet, hører jeg enten hvad jeg tilforn veed, eller hvad jeg ikke forlanger at vide, og det alt udi en unaturlig Stiil. Jeg forklarede engang for en Bonde Indholdet af et Academisk Programma, som laae paa mit Bord. Han menede, at det var et Skiøde paa

Gaard og Gods, efterdi det var saa stort; men jeg sagde ham, at derved gaves tilkjende, at en halv Snees Studenter skulle tage Magister-Graden i Morgen, og at een af samme Personer var her af Sognet, som han, nemlig Bonden, vel kiendte; og da jeg nævnede ham ved Navn, fik han Lyst at vide, hvad der paa det store Papir var skrevet om samme Person. Jeg sagde da, at der findes antegnet, at han er en Søn af en gammel hedensk Afgud ved Navn Apollo, og at han tilligemed de 9 andre hans Cammerader haver klavret op paa et høit Bierg, som er mere steilt end Stevens Klint, for der at have Omgiængelse med 9 Jomfruer. Bonden smilede derved og sagde: jeg kiender nok Karlen, han er Hr. Povels ældste Søn, og haver jeg aldrig hørt, at ham haver været nogen Løsagtighed tillagt. Jeg svarede dertil, at jeg siger ikke, hvad han er eller hvad han haver giort, men allene hvorledes han beskrives paa Papiret. Derpaa gik Bonden bort, og veed jeg ikke, hvad Tanker han fattede, enten om Skriveren eller om mig, som forklarede ham Skriftet. Jeg hørte allene, at der siden mumledes om, at Herr Povels Søn var beskyldet for Leiermaal med 9 Piger; og hvis saadant var sandt, burde han heller staae aabenbare Skrifte og betale sine Leiermaals Bøder, end nyde Magister-Graden. Jeg vilde ikke ønske, at Bønderne vidste fuldkommeligen alle vore andre Idrætter og Studia; de vilde maaskee i saa Maade fatte høie Tanker om dem selv og ringe om os andre, ja holde sig for gode til at gjøre os Hoveri og anden Tieneste. Du seer heraf, hvi jeg haver mere Behag i at omgaaes med Bønder end med Kiøbstæd-Folk, og hvi jeg er sociable paa Landet og misanthrope i Staden. Derforuden ere adskillige andre Ting paa Landet, som kan fornøie Sindet. Jeg finder Behag udi at see Jordens Grøde fremspire og at indhøstes, at see Køer og Faar gaae ligesom i Procession til deres Sammelpladse Morgen og Aften.

Luften og Rolighed foraarsager ogsaa, at min Helbred der er lidt bedre end udi Staden. Intet incommoderer mig paa Landet uden Sviin og Hunde. De førstes Selskab plager mig om Dagen, og de sidste forstyrre undertiden min Hvile om Natten; men det er tvende Nationer, som man maa holde noget til gode, i Henseende til deres Nytte. Thi Svinene føde os, og Hundene forsvare vort Gods og Eiendom mod Tyve. Hvis du engang vil besøge mig paa Landet, skal det være mig kiært, og maa du blive der saa længe dig lyster, helst om du, som jeg, uden Mad og Drikke kan leve af den pure Luft.

6.

Om Dyrenes Sjæle.

Du beklager dig i dit sidste Brev, at du haver mistet din Hund Fairfax, hvilken du siger havde saadanne Qvaliteter, at der fattedes intet uden Maalet og Skabningen, for at regne ham blandt de fornuftige Creatures Tal. Du mener, at hvis Cartesius havde seet samme Fairfax, han havde giort en Streg over sit Systema om Dyrenes Mechanismo. Jeg for min Part er herudi ingen Catesianer, skiøndt jeg ikke med den Hidsighed fordømmer hans Lærdom, som nogle af vore Tiders Philosophi. Thi jeg haver ved nøie Efterforskning mærket, at til hvilken Mening udi det Spørgsmaal om Dyrenes Siæle man henfalder, styrter man sig udi farlige Labyrinther, og at det derfore er sikkerst herudi at suspendere sine Tanker, saasom Knuderne ere ikke allene uopløselige, men endog farlige at røre ved. Saaledes raade de sundeste saavel Theologi som Philosophi, saasom

de paa begge Sider see ikkun halsbrækkende Præcipicer, ikke uden Scyllæ og Charybdes. Og de, som med Monsr. Leibnitz og andre have herudi søgt at finde en Middelvei, have betient sig af saadanne Subtiliteter, saa at det er troligt, at de ikke have forstaaet sig selv, end sige oplyset andre. Det er derfore, og vil blive, en Anstøds=Steen for den menneskelige Fornuft, og kommer mig fore, at ingen større Vanskelighed udi den hele Philosophie forefalder. De Gamle have giort sig stor Umage med at efterlede, hvorudi det Liv og den Qvalitet, som findes hos Beesterne, og som haver noget tilfælles med Menneskernes Siæle, bestaaer. Men, saa mange Hoveder, saa mange Meninger derom. Tvistighederne derom vare endnu, og ville de samme efter Anseelse neppe faae Ende. Man kan ellers henføre alle stridende Partier til tvende Hoved=Secter, hvoraf den ene følger Cartesii, den anden Aristotelis Lærdom. Ingen havde for Cartesii Tid dristet sig til at giøre Dyr til blotte Machiner. Thi, endskiøndt nogle af de gamle Philosophis have statueret adskilligt, som nærmede sig dertil, saa haver dog ingen gaaet saa vidt: saa at Tvistigheden haver allene været om mere og mindre fornuftige Siæle, eller rettere om det, som egentlig kaldes en fornuftig Siæl, og det som allene kan kaldes Liv (anima sensitiva). Den store Philosophus Renatus Cartesius fandt, at hvilken Mening man fulgte, saa var den farlig for Religionen. Thi, saasom han intet Medium vidste imellem død Materie og en levende Aand, saa holdt han for, at, naar man tillagde Dyrene saadant Liv, tillagde man dem ogsaa Siæl, og conseqventer Udødelighed, ja at Forskiellen imellem Dyrs og Menneskers Siæle bestod allene udi meer og mindre Fuldkommenhed, hvis differente Virkninger man kunde tilskrive Legemernes Organis, hvorudi Siælene operere. Herudover er han henfalden til den bekiendte Lærdom, hvorved Dyrene frakiendes

Aand, og blive giorte til blotte Machiner. Ingen Lærdom kan synes mere paradox; men den blev af mange med Begierlighed antagen, efterdi man holdt den for det eneste Middel, for at hindre, at Menneskers Siæle ikke skulde confunderes med Dyrenes, hvoraf en Følge blev, at de ene saavel som de andre enten maatte være materielle, eller begge aandelige og conseqventer udødelige. Derimod have mange giort sig Umage med at igiendrive denne Lærdom, betienende sig af Argumenter, som tages af Dyrenes Qvaliteter, efterdi man hos dem finder Glæde, Bedrøvelse, Begierlighed, Affky, Venskab, Had, Ihukommelse og andet, som ikke kan tillægges Machiner. Ja nogle have gaaet saa vidt, at de hos Dyrene ogsaa have fundet Tegn til Religion. Dette uanseet have dog Cartesianerne hænget ved deres Mening, sigende, at, hvis man tillægger Beesterne Kundskab, ødelægger man alle de Beviisligheder, som kan anføres om de menneskelige Siæles Udødelighed; og at de, som søge at bestride denne deres Lærdom, kan ansees, som Epicuræere, hvilke, for at opofre Religionen, giøre Menneskets Siæle lige ved Beesternes. Disse derimod søge at befrie sig for saadanne Beskyldninger, ved at statuere en Forskiel (differentiam specificam) imellem Dyrs og Menneskers Siæle. Men Cartesianerne holde for, at meer og mindre løser ikke Knuden; efterdi deraf ikke andet flyder, end at Dyrs og Menneskers Siæle differere allene udi meer og mindre Fuldkommenhed: ja, der findes de, som vise, at jo større Qvaliteter, der antegnes hos Dyrene, jo mere styrkes Cartesii Lærdom derved. For Exempel: En Fugl, mod Tiden at den vil føde, laver med Konst og Behændighed til et Rede, som kan være beqvemt for Ungerne; da en Pige derimod, der om ingen Fødsel haver hørt, og ingen Barsel-Seng seet, vilde bilde sig ind, at hendes Frugtsommelighed ikke var andet end en Hævelse, som foraarsagedes

af en Svaghed, og beredte sig hverken paa Fødsel eller Barsel-Seng. En Høne, skiøndt den aldrig haver seet en anden at føde, veed dog, ligesom af Indskydelse, at Unger ville af Æggene fremkomme, item at saadant befordres ved at holde dem varme. En Myre samler paa Proviant til Vinter-Føde, og henseer til tilkommende Tid, hvilket intet Menneske uden foregaaende Erfaring vilde rinde i Sinde. En Stork forlader et Land paa visse Aarets Tider, for at henbegive sig andensteds, hvor Luften er den tienligere, da intet Menneske, uden foregaaende Underviisning saadant veed, eller kan sige, hvor Sønden, Norden, Østen eller Vesten er. Jeg vil forbigaae at tale om de forunderlige Ting, som mærkes hos Bier, Castorer og andre Dyr. Med eet Ord at sige: det synes, at Dyrene vide ikke allene forbigangne, men ogsaa tilkommende Ting og Hændelser, saa at deres Videnskab udi visse Ting er større end Propheters, ja Engles Kundskab. Hvorudover dette tiener heller til Beviis paa, at de, som Machiner drives af en anden Magt; thi at mange af deres Idrætter ikke grunde sig paa Fornuft og egne Reflexioner, sees deraf, at, saa snart Dyrs eller Fugles Unger ere komne i den Stand, at de kan føde sig selv, kiende Forældrene dem ikke mere. Man seer heraf, at de herligste Egenskaber, som om Dyrene anføres for at bestride Cartesii Lærdom, heller styrker end svækker den, og at de derfore gaae bedst til Værks, som tage deres Beviisligheder udaf anden Slags Bevægelser, som de have tilfælles med Mennesker, og som tilkiendegive, Begierlighed, Frygt, Ihukommelse ꝛc. Saaledes naar en Hund eengang er bleven straffet, for at have stiaalet Mad, tager han sig en anden Gang vare, og tvinger sin Graadighed, af Frygt for paafølgende Straf: saa at man heraf seer Tegn til Ihukommelse og Frygt, for hvilken den tilsidesætter sin Begierlighed. Dette og meget andet af samme

Natur kan anføres for at vise, at Dyrene ingen Machiner ere, og kan jeg ikke see, hvorledes Cartesianerne kan bøde for sig mod saadanne Pile. Er derfore klart, at hvilket Parti man tager, enten man slaaer sig til Aristotelis eller Cartesii Sect, indvikler man sig udi Vanskeligheder, hvoraf man ved intet Middel kan udrede sig. Det værste er, at ethvert Parti, som driver for stærkt paa sin Lærdom, underkaster sig den samme Eftertale af Ugudelighed og Atheisterie, som den ene Sect bebreider den anden. Begge foregive, deres Lærdom at sigte til Religionens Forsvar. Aristotelici sige i den Henseende, at, hvis Gud kunde skabe saadanne Machiner, som man foregiver, de umælende Creature at være, saa kunde han og skabe andre ligesaa fuldkomne, som Mennesker, hvoraf en Følge blev, at Mennesker ogsaa kunde være puur Materielle, saa at hos dem intet distinct Væsen fra Legemet var mere, end hos Dyrene, men at begge Slags Creature ved Døden vare en lige total Undergang underkastede. Men de i Agt tage derhos ikke, at Cartesianerne søge at bestride dem med deres egne Vaaben. Thi de sige, at saasom der er intet Medium imellem Materie og Aand, og at Siæl eller Aand ikke kan forgaae, saa følger deraf, at man confunderer Menneskers med Dyrenes Siæle, hvilket er ugudeligt, og strider mod Religionen, Iligemaade, at intet kan være urimeligere for Fornuften, end at giøre Dyrenes Siæle udødelige, helst naar man betragter, at ikke allene hver mindste Insect, hver Mide udi en Ost, men endogsaa de utallige mange smaa Dyr, som man ikke kan see uden ved Microscopia, maae have deres Siæle, hvis de ere levende, og bestaae af andet end organiseret Materie. Saaledes styrte begge Partier sig udi lige Uleiligheder, og man af begges Argumenter kan trække lige farlige Consequencer mod Religionen. Det er i den Henseende, at nogle af vore Tiders store Philosophis have

arbeidet paa at udfinde en Middelvei imellem den scholastiske og cartesianske Lærdom, hvoraf den første viser en Influence af Legemet paa Siælen, og af Siælen igien paa Legemet; den anden derimod en Assistence, som kaldes Causalitas occasionalis. Den store Philosophus Leibnitz haver fornemmeligen saadant foretaget sig, og søgt at løse Knuden ved den saa kaldede Harmonia præstabilita. Men denne hans Hypothesis haver heftigen været anfægtet, ikke allene af Theologis, saasom de have mærket, at den sigter til at indføre en fatal Mechanismum, hvilken ogsaa kan strække sig til Mennesker, og betage dem den frie Villie; men endogsaa af Philosophis, hvilke giøre mange Indvendinger derimod, saa at Knuden derfore er endnu ikke løset. Samme store Mand kan holdes for at have været lykkeligere udi den Vanskelighed, som giøres om Dyrenes Siæle, hvilke man ikke kan giøre til intet, hvis de ere Siæle, som med Materie ikke kan forgaae, ei heller giøre udødelige i Henseende til deres uendelige Multiplication ved Avlingen, thi udi en Fisk, for Exempel, kan ligge nogle 1000 andre, og conseqventer lige saa mange udødelige Siæle. Han statuerer, at Gud fra Verdens Begyndelse haver skabt alle Legemers Former, og i Følge deraf alle Dyrs Siæle: at disse Siæle fra den Tid stedse subsistere forenede med den første organiserede og subtile Materie, hvorudi de ere satte, saa at Dyret, eller ethvert organiseret Substantia dannes ikke, eller haver sin Begyndelse paa den Tid, som vi mene, og at dets tilsyne værende Fødsel er ikke andet end samme organiserede Væsens Udbredelse og Fremvæxt. Følger saa heraf, at der er hverken Generation eller Destruction, hverken Fødsel eller Død, men allene en ny Forøgelse og Tilvæxt af det samme Væsen, hvilket bliver tilbage naar Dyret siges at døe; saa at det er ikke allene samme Siæl, men endogsaa samme subtile Materie, hvormed den er forenet, hvoraf et nyt Dyr

dannes, eller rettere, som igien forøges, og bliver til det, som vi kalde et nyt Dyr, efterdi det første organiserede Væsen ved Døden ikke forgaaer, men allene taber de Parter af Materie, hvoraf det er forøget, og som det igien bekommer ved en ny Fødsel. Han søger at giøre dette rimeligt af visse Fluer og Insecter, hvilke, efter at de længe have været døde og nedgravne, komme til Live igien. Naar saa er, flyder af denne Gisning, at alle Dyr og Insecter, som nu ere, have været fra Begyndelsen de samme, og at Tallet er hverken større eller mindre end det var ved første Skabning. Til denne Mening er han falden, for ikke at tilintetgiøre Dyrenes Siæle, og for at besvare den Vanskelighed, som giøres mod deres uendelige Multiplication. Man maa bekiende, at Indfaldet er heel sindrigt, og et Foster, som er saadan subtil Hierne værd. Men det vil blive vanskeligt at faae Mennesker i Hovedet en Art af Legemets og Siælens Opstandelse hos Dyrene, helst saasom der ere alt for mange af den Saducæiske Sect, hvilke end ikke kan begribe, hvorledes Menneskers pulveriserede Legemer kan komme til deres forrige Skikkelse igien, og derfore udstrække Opstandelsen allene til Siælene. Denne Lærdom kommer mig ellers for at have en liden Overeensstemmelse med den Mening, Jøderne have om et lidet Been udi Menneskets Legeme, som ikke kan forgaae, og hvorved en vis Jøde siges at have villet bevise Legemets Opstandelse mod Keiser Adrianum. Manasses Ben Israel taler omstændeligen om dette Been, og siger, at David efter nogles Mening melder derom med disse Ord: „Han bevarer alle hans Been, at ikke eet af dem skal sønderbrydes". Benet bliver gemeenligen kaldet Luz; men faa kiende det nuomstunder, og er det troligt, at Herr Leibnitzes uforgjængelige Materie vil have samme Skiæbne. Af ovenanførte sees, hvor vanskeligt og farligt det er at indvikle sig i disse Tvistigheder,

efterdi, hvad Parti man tager, støder man an paa Skiær og Klipper. Og de største og subtileste Hoveder, som have arbeidet paa at finde en Middelvei, have efter udstandet Arbeide efterladt sig Knuderne uløsede. Det er derfore bedst herudi at tilstaae sin Uvidenhed, og at suspendere sine Judicia.

7.

Om smaa Kjøbstæder.

Du skriver mig til, at du haver solgt din Lyst-Gaard paa Landet, og agter at sætte dig ned udi næste Kiøbstæd. Hvis du haver giort det for din Rolighed, da er jeg bange, at du tager feil; thi hvo der vil fremdrage sit Liv udi Ro, maa fæste sin Bopæl enten paa en Gaard paa Landet, eller udi en stor Hoved-Stad, thi enhver kan paa begge Steder philosophere ligesaa meget som han vil. Paa Landet, efterdi han er allene, og udi Hoved-Staden, efterdi han kan være allene. Jo større Stæder, jo større Frihed. Man kan udi London, Paris og Rom leve ligesom udi Retraite, hvilket jeg med mit eget Exempel kan bevise. Det var i den Henseende, at Cartesius ofte søgte store Stæder, paa det han uden Hinder kunde meditere; thi enhver skiøtter sig selv udi folkerige Stæder, saa at den ene Nabo veed ikke af den anden at sige. Udi de smaa Kiøbstæder derimod haver det sig langt anderledes: der bliver man strax bekiendt, eftерspurgt og criticeret. Enhver informerer sig strax om Ens Humeur, Tilstand og Levemaade; saa at der vides alt hvad man bestiller i Huset, naar man staaer op og lægger sig, naar man gaaer til Bords, hvad man æder og drikker &c. Derforuden ere de smaa Kiøbstæder gemeenligen deelte udi

Factioner, saa at man imod sin Villie maa blive enten en Tory eller Wigh, enten en Guelff eller Gibliner; thi vil man være neutral, haver man begge Partier paa Halsen, og passerer for en Misanthrope eller Nat=Ugle. Jeg bilder mig derfore ind, at dit Sigte, ved at fæste Bopæl udi en liden Kiøbstæd, heller er at faae Leilighed til at øve dig i Stats=Sager og i Rettergang; thi deslige Stæder ere de rette politiske og juridiske Skoler her i Landet. Dette haver jeg af Erfarenhed mærket; thi, i hvilket Huus jeg er kommen, er jeg bleven regaleret med saadanne Materier, og hvilket Bibliothek jeg haver seet, saa haver det bestaaet af Lov=Bøger, Forordninger og Volumina af mange Aars Aviser, som gaae indtil Henrik Gødes og Christian Cassubens Tider. Det er let at slutte, at Folk, der have alle disse Volumnina i Hovedet, maae være stærke Politici. Erfarenhed lærer ogsaa, at de fleste Stats=Projecter komme fra saadanne Stæder, og at adskillige, der komme lige fra Provincierne, holde sig beqvemme til at omstøbe Hoved=Staden udi en anden Form. Hvad kan ikke idelig Læsning og Øvelse giøre? Man hører der paa Post=Dagene ikke uden om Marcher, Contre=marcher, Feltslag, Stæders Beleiring og andre udenlandske Sager, som baade virkeligen ere skete og ikke skete. Og rækker ingen Vert mig Kruset paa saadan Dag, uden han tilligemed siger: nu seer det ilde ud med Keiseren eller Frankrig, item andet deslige. Hvad Rettergang angaaer, da ere de saa drevne udi Formaliteter, at enhver Borger uden Procurators Hielp kan gaae til Tinge og agere sin egen Sag, og tør jeg sige, at de smaa Kiøbstæd=Folk ere end større Jurister end Politici. Jura er deres Hoved=Studium og største Vellyst. Det er mig fortalt, at en vis Landmand, der boede udi saadan Stad, blev cureret af en Qvartan=Feber, da han udi sin Gaard saae tvende Stævnings=Mænd, efter at han i lang Tid

ingen Proces havde havt. Naar jeg er i Hoved=Staden, lever jeg ganske skiødesløs, og sætter hverken min Tale eller mine Breve paa Skruer; men, naar jeg haver med Landsby=Folk at bestille, veier jeg ethvert Ord, som jeg taler, og mønstrer hvert Bogstav, førend jeg sætter det paa Papiret, paa det at ingen skal faae en Krog, hvor han kan hænge noget paa; thi Forglemmelse af et Comma eller Punctum kan give Anledning til Proces, og sætte det juridiske Studium udi Activitet. Jeg siger dette, for at vise Landsby=Folks Accuratesse og Videnskab, og tilstaaer, at store Kiøbstæders Indbyggere er ikke at ligne mod dem derudi. Hvis du derfore haver udvalgt dig saadan Bopæl, for at øve dig i ovenmeldte Videnskaber, haver du ikke giort ilde i at søge dig et Sted, hvor saadanne florere: hvis du derimod haver havt din Rolighed allene for Øien, vil det maaskee fortryde dig. Disse mine Tanker haver jeg ikke kunnet forbigaae at aabne for dig.

8.

Orthodoxie og Heterodoxie.

Saasom min Herre haver givet mig Frihed til at raadføre mig med ham udi visse, især moralske Materier, saa kan jeg ved denne Leilighed ikke forbigaae at give Underretning om en Samtale, som jeg for kort Tid siden haver havt udi et Selskab. Der blev talet om tvende Personer A og B saaledes, nemlig, at der paa den førstes Levnet var intet Ondt at sige; men at han ikke var rigtig i sin Tro, og havde man mærket, at han havde adskillige heterodoxe Meninger. Den anden lastedes vel af en slet og uordenlig Opførsel, men rosedes derimod deraf, at han var ganske fast udi sin Tro. Saasom jeg mærkede, at de fleste udi Sel=

skabet af denne Beskrivelse fattede mildere Tanker om den sidste, kunde jeg ikke bare mig for at tilkiendegive mine Tanker herom, sigende, at det giorde mig ondt, at B førte saa slet Levnet, men end mere, efterdi jeg hørte, at han derhos er saa stærk i sin Tro. Alle udi Selskabet studsede ved denne min Erklæring, og spurgte, om jeg ynkede en Mand, efterdi han var rigtig i sin Tro. Jeg svarede der- til, at jeg ynkede ham ikke for hans Troes Rigtighed, men holdt for, at eftersom hans Levnet ingen Overeensstemmelse havde med hans Lærdom, saa tienede hans stærke og faste Tro til intet, uden at giøre ham meer skyldig end en anden, som intet troer, og dog øver Dyder. Jeg sagde, at det var i den Henseende, at jeg havde bedre Tanker om A end om B. Man spurgte mig da, om jeg dømte værre om den, der haver den rette Mening om Guds hellige Ord, og som dyrker Gud i Sandhed, end om den, der haver falsk Lær- dom og vakler i Religionen. Jeg svarede, at en Kiætter eller Svagtroende yder Gud en Dyrkelse saa fuldkommen, som han mener sig at være forbunden til: en Ret-Troende derimod, som tilligemed fører et slet Levnet, beviser Gud slet ingen Dyrkelse. Den første tvivler, om han er skyldig til at betale saa meget, som af ham fordres, og dog be- taler en Deel af Gielden; den anden tilstaaer den hele Krav, som han er i Stand til at betale, men betaler slet intet. Den første er ligesom een, der siger: jeg vilde gierne betale, vidste jeg ikkun, om Gielden er rigtig, og hvorudi den be- staaer; den sidste derimod siger: jeg er Gud og hver Mand skyldig, men jeg agter ikke at stille nogen af mine Credi- torer tilfreds. Een af Selskabet blev da heed om Hovedet, og sagde, at det nu omstunder bliver en Mode at agere Kiætteres Advocat. Jeg svarede dertil, at eet er at agere Kiætteres Advocat, et andet er at dømme lidt mildere om dem, der imod deres Villie vildfare end visse hidsige Mennesker,

der confundere Nidkierhed med Hovmod. Han menede, at ingen kunde vildfare mod sin Villie, men at al falsk Lærdom reisede sig enten af Stivhed, Hovmod eller Efterladenhed. Jeg svarede, at saadan Mening strider imod al Erfarenhed, item mod den sunde Fornuft, saasom det ikke er rimeligt, at nogen vildfarer allene for at vildfare, men heller af Uvidenhed, saasom Vildfarelse er ikke compatible med Kundskab om Vildfarelse. Hvis noget skal regnes til frivillige Vildfarelser, saa er det heller hos mange af dem, som udi ethvert Land kaldes Ret-Troende, hvilke forlade sig paa Landets Tro, og ikke ville umage sig at efterforske, om den er vel eller ilde grundet. Een derimod, som med Bekymring efterleder Sandhed, og derover kommer ud af den rette Vei, den kan fekteligen siges imod sin Villie at vildfare, efterdi Vildfarelsen selv flyder af hans gode Forsæt ikke at vildfare, og, naar saa er, giøre de sig en slet Idee om Gud, som holde for, at han fordømmer saadanne Vildfarende. Man maa heller troe, at de, som saadanne haarde Domme fælde, staae meest Fare for at dømmes. Det er allene de, som føre et ondt Levnet, som man med Sikkerhed kan fælde haard Dom over, allerhelst om de have en stærk Tro; thi hos saadanne ere forsætlige Vildfarelser, som ikke kan undskyldes. Jeg agtede videre at fortsætte denne min Tale, men det syntes, at faa udi Selskabet funde Behag derudi. Thi mange holde for, at Orthodoxien udsletter alle Synder, eller i det ringeste formilder de samme, da den tvertimod giør Brøden større, saasom den, der veed sin Herres Villie, og giør dog derimod, er dobbelt Straf værd. Det var at ønske, at Mennesker vilde dømme lidt mere kiærligen om hinanden, og eftertænke, at Vildfarelser, som ikke ere frivillige, og derhos ikke geleidede af onde Gierninger, ei kan fordømme. Saadant kunde foraarsage, at Splid og Uenighed vilde ophøre imellem Christne Secter,

helst dem, der ikke differerede fra hinanden udi Troens fundamentale Artikler, og at man fornemmeligen vilde ansee dem om Kiættere, der ikke leve efter deres Tro. Vi maae ansee det hele menneskelige Kiøn som et stort og almindeligt Societet, hvis samtlige Lemmer efter Naturens Lov forbindes til at leve udi kiærlig Forening med hinanden, saa at derfor al Afsky og Separation er syndig, uden i Henseende til dem, der arbeide paa Societetets Fordærvelse, det er Misdædere og modvillige Syndere. Man maa her rette sig efter de Love, som i Agt tages paa Kiøbmænds Børser, der vrimle af allehaande Slags Folk af differente Meninger, men som dog ere udi Forbindelse tilsammen, saa at ingen holdes for Kiættere eller saadanne, som man bør separere sig fra, uden Banqverotterere og Bedragere. Denne Samtale haver jeg ikke kunnet efterlade at meddele min Herre.

9.

Om at forlade sit Fædreland.

Jeg seer af din sidste Skrivelse, at du haver i Sinde at flytte af dit Fædreneland og sætte dig ned paa et fremmed Sted, hvor du mener at kunne fremdrage din øvrige Levetid med mere Fornøielse. Du besværger dig over adskillige Laster, som regiere blandt dine Landsmænd, som Had, Misundelse, Hovmod, Trættekierhed 2c. Jeg vil gierne tilstaae, at dine Klagemaal kan være vel grundede; men, hvis du indbilder dig at finde noget andet Sted, som er fri for samme Laster, bedrager du dig selv. Der fortælles om en Mand, der udi samme Forsæt forlod sit Fædreneland, og satte sig ned paa et

fremmed Sted. Den samme blev kort efter sin Ankomst Fanden vaer, som stod paa Taget af Huset, som han havde leiet, hvorudover han sagde: Est du Karl ogsaa her? hvis jeg saadant havde vidst, havde jeg ligesaa gierne kunnet blive udi mit Fødeland. Han mærkede ogsaa inden kort Tid, at de Laster, som han havde besværet sig over udi sit Fædreneland, regierede ligesaa stærkt paa andre Steder, og derfore reisede tilbage igien. Du spørger mig ellers, som en vel bereiset Mand, hvad fremmed Land mig haver bedst anstaaet, og hvilket Sted jeg raader dig at fæste Bopæl paa. Jeg haver hørt med Berømmelse tale om Svitzerland og besynderlig om Geneve, saasom man der er ligesom midt udi Europa, imellem Frankrig, Italien og Tydskland: Indbyggerne holdes for gode og redelige Folk, og der siges, at man haver alting for godt Kiøb; men jeg kan ingen omstændelig Underretning give derom, saasom jeg ikke haver været paa de Steder. Jeg mærker, at du leder og efter et Sted, hvor Luften er sund, hvilket er ikke ilde overlagt, skiøndt jeg holder for, at den Luft, som man fra Barndommen er vant til, er den sundeste, og seer man derfore, at Islændere, Grønlændere og Indbyggerne af de koldeste og fugtigste Steder udi Norge leve mere fornøiede og med bedre Helbred hos dem selv, end udi andre Lande. Folk, som flakke fra et Sted til et andet, vinde i mine Tanker ikkun lidet udi Helbreden. Hvo som udi Ungdom og Manddom stedse haver boet udi en Mødding, giør ikke ilde, om han ogsaa forbliver der udi sin Alderdom. Det er ikke alle, der befinde sig saa vel ved idelige Reiser og Forandring af Luft, som Jerusalems Skomager, hvilken efter 1700 Aars Omflakken endnu siges at være ved god Helbred. Men din Tanke er vel at forblive stedse paa et godt, fornøieligt og sundt fremmed Sted, hvor du eengang fæster Bolig. Hvis du bliver ved dit Forsæt, da er bedst, at du raadfører dig med dem, som ere

kiendte udi Geneve. Af alle de Lande, som jeg haver været udi, staaer intet mig bedre an end Flandern og Brabant; men saasom de fleste europæiske Krige der have ligesom Sæde, saa have og samme Lande sine Uleiligheder. I det øvrige haver jeg der fundet adskillige Behageligheder, og hvis jeg skulde nødes at boe paa et fremmed Sted, udvalgte jeg Brüssel til min Residence. Indbyggerne af samme Stad ere ligesaa høflige som Pariserne, men derhos ere mere oprigtige, have ikke saa mange Grimacer og støie mindre. Jeg kan der med mindre Bekostning have fast samme Tids-Fordriv som udi Paris, og naar jeg haver Lyst til at reise, kan jeg udi 8 Dage besee over 50 store og prægtige Stæder. Veiene ere udi Nederlandene overalt jevne og brolagte, og Træk-Skøiter føre mig mestendeels fra een Stad til en anden, saa at, enten jeg vil fare til Vands eller Lands, ere Reiserne behagelige. Det meste, som haver fornøiet mig paa Reiserne igiennem de Lande, er dette, at jeg hver Nat haver herberget udi en anseelig stor Stad, og at jeg om Aftenen lige af Vognen, som ankommer betimeligen, haver kunnet gaae paa Opera eller Comoedie. Man skiønner allerbedst paa disse Provinciers Herlighed, naar man kommer lige fra Frankrig, hvor man med en langsom og fortrædelig Carosse haver slæbet sig igiennem onde Veie og slette Stæder, og derforuden haver maattet tinge med Verterne for hvert Stykke Mad, man skal have. Udi Engeland er stor Frihed, godt Mad og Drikke, men en hoffærdig Almue, der anseer Fremmede som Varulve eller halve Mennesker. Holland haver, i Henseende til Stædernes og Bygningernes Nethed, meget, som kan fornøie Oinene; men Landet er usundt. At fæste sin Bolig der, er det samme, som at boe udi en Comete, efterdi alting er opfyldet med Taage og Tobaks-Røg. Tydskland er fast af samme Beskaffenhed som de nordiske Lande, saa at du der ingen synderlig Forandring vil finde.

Udi Italien ere mange fortrædelige Mennesker, og udi Spanien maa du lave dig paa at leve af den pure Luft. Kort at sige, hvert Land haver sine Uleiligheder, hvilket, naar du nøie overveier, vil din Reise=Feber maaskee forgaae. At vor Ungdom ikke kan holde sig hjemme, kan jeg nogenledes begribe; thi den Alder er flygtig og fuld af Qvæg=Sølv. Det synes ogsaa, at vore unge nordiske Messieurs ikke kan taale at bære for længe paa deres Arvedeel, som er dem al for tung Byrde, og som de i en Hast ved Udenlands=Reiser kan blive skilte ved. Men udi den Alder, som du est, vil saadant Foretagende underkastes mere Critiqve. Det vil da hedde: Stulti locum mutant. Forestil dig, hvor besværligt det er at flytte sine Sager til langt bortliggende Lande, item, hvor mange Hændelser man er underkastet paa Veien. Peder Paars foretog sig ikkun en Reise paa 12 Mile, og paa saadan kort Vei havde han saa mange Aventures, at han haver givet Materie til en Historie udi 4 Bøger. En vis Mand udi din Alder forlod for nogle Aar siden Landet, for at sætte sig ned udi Ost=Indien, hvormed han tænkte at forlænge sit Liv; men han døde strax efter sin Ankomst til Tranqvebar, saa at han giorde denne lange og besværlige Reise, allene for at døe paa et andet Sted. At mange Jøder paa deres gamle Alder reise til det hellige Land, for der at begraves, flyder af et Religions=Principio, saasom de mene, at Opstandelsen allene skal skee udi samme Land, og at de, som døe paa andre Steder, maae væltes under Jorden didhen. Men andre holde for, at det er lige meget, udi hvad Land man døer, naar man kan døe salig. Jeg haaber, at du tager denne min Erindring, skiøndt den er blandet med Skiemt og Alvor, i Betragtning.

10.

Om Jordegods og Landliv.

Min Herre forundrer sig over, at jeg som en gammel Mand og Philosophus, haver villet besvære mig med Jorde-Gods. Jeg mener, at ingen Haandtering er en gammel Mand og Philosopho meer anstændig end Agerdyrkning. De Frugter, som Jorden bringer tilveie, ere saadanne, som Naturen sætter Priis paa, da al anden Herlighed, som erhverves ved andre Midler, grunder sig kun paa Capricer, og have ingen anden Priis, end hvad Menneskers Indbildning derpaa sætter. Om al Seilads, om Handel paa fremmede Steder ophørede, om Guld- og Sølv-Miner bleve udtømmede, om adskillige Konster kom af Brug, tabtes intet virkeligt derved: tvertimod det var Tegn til, at Mennesket tog af i Forfængelighed; thi disse sidste ere kun som en Vernis, der pryder, da Agerdyrkning føder og opholder det menneskelige Kiøn. De første Mennesker have derfor anseet Agerdyrkning som den nyttigste, og i Følge deraf som den anstændigste Haandtering. At Lacedæmonierne holdte sig for gode dertil og overlode saadant til Heloter eller deres Slaver, viser allene, at samme Folk vare derudi lige saa selsomme og unaturlige som i alle andre Ting. Alle andre Nationer have været af andre Tanker. De anseeligste Mænd have fordum selv dyrket Jorden med deres egne Hænder og indtil fyrstelige Personer have selv ageret Hyrder. Nullum vitæ genus honestius agricultura, siger en gammel Romer, og er det derfore, at Ceres bliver kaldet Jordens Moder, efterdi hun først holdes for at have underviset i Agerdyrkning. Man finder, at de største Regenter næst Gudsdyrkelse have recommenderet Agerdyrkning, og at høie Stands-Personer have skrevet Bøger derom. Den Syracusiske Konge Hiero 2. forfattede et Skrift

derom. Mago, en Carthaginensisk General, efterlod sig 28 Bøger om Agerdyrkning, hvilke det Romerske Raad lod siden oversætte paa Latin. Cato, den anseeligste Romer udi hans Tid, haver ogsaa forfattet et Skrift om den Materie, som endnu er i Behold. Varro og Columella, tvende andre lærde Romere, have og skrevet derom, og regner den første 50 saadanne Autores allene blandt Grækerne. Varro fortæller om en Romersk Raadsherre, der bebreidede Appio Claudio hans Pragt og Yppighed med disse Ord: Her, sagde han, seer man ikke uden Guld, Sølv og Marmor, men hverken dyrkede Jorder eller Viingaarde; jeg finder intet, hvorudi dit Lysthuus ligner dine Forfædres. Det Klagemaal, som Columella fører over den Foragt, som Agerdyrkning begyndte at komme udi i hans Tid, er fyndigt og mærkeligt. Han siger blandt andet, at man tilskriver Jordens Natur og Luften den Ufrugtbarhed, som ofte sees, hvorvel den største Aarsag maa tilskrives Agermændenes Forsømmelse og Efterladenhed. Ingen Betænkning er grundigere. Jeg selv haver af Erfarenhed mærket, at en af Naturen slet Jord, som drives af en duelig Bonde, er bedre end en god, som besiddes af en slet og forsømmelig Agermand, og at udi en Tid af 30 Aar, som jeg haver havt med Jordegods at bestille, de bedste Gaarde af saadan Aarsag ere blevne de sletteste, og de sletteste igien de bedste. Efterdi derfore duelige Agermænd ere saa fornødne, og et Lands Velfærd fornemmeligen bestaaer udi Jordens Drift, saa kunde ingen Anstalt være ypperligere, end at fornye den gamle Romerske Lov, hvorved de sættes udi Mulct og Penge=Straf, som bleve overbevisede at have ladet deres Jorder og Agre forfalde. Loven, som af Romerske Skribenter omtales, var denne: Si qvis agrum sordescere patitur, ærarius esto &c. En saadan Lov var nyttig saavel for Jorddrotten udi Særdeleshed,

som for Landet i Almindelighed. Man seer bedrøvelige Virkninger deraf, at Jorde-Gods falder udi ukyndige, graadige og uvederhæftige Folks Hænder, hvilke hverken have Videnskab, Villie eller Evne til at holde Gods vedlige, end sige at forbedre det. Nogle beflitte sig allene paa at zire deres Hoved-Gaarde, men tænke lidet eller intet paa Bøndernes Jorder, som dog ere Hoved-Gaardenes Spise-Kammere. Andre søge kun at udpine af Godset saa meget som de kan udi deres Tid, og lade Efterkommerne sørge for Resten. Herudover seer man overalt forfaldne Huse, urygtede Jorder og forhugne Skove. Hvis ovenmeldte Romerske Lov hos os blev fornyet, vilde gemene, fattige og graadige Folk, som søge kun at giøre alting i Penge, tage i Betænkning at kiøbe Jorde-Gods med fremmede Penge. Enhver bilder sig ind at være Landmand, som kan sige: saa meget mere haver jeg til Forpagtning end min Formand; saa meget giør jeg af min Skov og mine Fiske-Parke; saa meget haver jeg ziret og forbedret Hoved-Gaardens Bygning; alle disse Urte-Gaarde, alle disse Spadsere-Gange ere anlagte i min Tid. Men det er det samme, som han vil sige: see! i hvilket Trældoms-Arbeide jeg haver holdet mine Bønder, og er det derfore ingen Under, at de ingen Tid haver havt at flye paa deres egne Huse, og at rygte deres egne Agre. Man bliver ogsaa overbeviset derom, naar man betragter, udi hvad Tilstand Bønder-Godset er, da mærker man, at Gaardens Herre er kun Landmand i sin egen Indbildning; thi Bønder-Godsets Velstand er det rette Beviis paa Landmandskab. Jeg erindrer mig for mange Aar siden at have besøgt en fornemme Herre, paa hvis Gaard jeg saae ingen Zirater, og da jeg forundrede mig derover, efterdi han var en bemidlet Mand, tog han mig ved Haanden, førte mig om og visede mig sine Steen-Gierder, sine prægtige Skove og sine Bønder-Gaarde, hvilke alle vare udi fuldkommen

Stand. Jeg maatte da tilstaae, at han var større Landmand, end han syntes at være. Og haver jeg søgt at efterfølge hans Fodspor paa mit eget Gods, hvilket, da det faldt i mine Hænder, var i bedrøveligere Tilstand, end nogen kan imaginere sig. Men førend jeg søgte at rense mine Fiske-Parke, at anlægge Frugt-Hauge ved Gaarden, hvor ingen var, eller at pynte paa Værelser, lod jeg de forfaldne Bønder-Gaarde enten forbedre eller af Grunden opbygge, forsynede dem med Besætning og lettede Bønderne deres Hoveri. Og da jeg saadant havde giort, kaldede jeg dem sammen og sagde: nu haver jeg giort mit, nu maae I giøre eders. Thi det er herved at mærke, at der ere tvende Maader, hvorved Bønder fordærves: een, ved ikke at række dem Haanden, naar de trænge, en anden, ved at lade dem faae, hvad de pege paa, saasom de ved for megen Hielp henfalde til Ladhed og Skiødesløshed. Jeg er ingen Landmand, kan ei heller udi mine Omstændigheder det være; men jeg tager Hoved-Posterne i Agt og befinder mig derved bedre, end mange, der subtilisere og konstle paa alting. Det er med Agerdyrknings-Videnskab ligesom med Philosophie: Nogle lægge Vind paa Hoved-Ting og lære noget; andre fordybe sig udi transcendentalske Sager, forvilde alting og vide intet. Thi gemeenligen, naar man hører, at En med en hvid Kiep gaaer fra Gaard og Gods, er det en konstig og transcendentalsk Landmand, det er saadan en, som ved adskillige Inventioner forøger sin Jorde-Bog og giver ikke Agt paa hvad det haver kostet og aarligen koster ham, eller hvad han vinder paa een Side, det taber han dobbelt paa en anden Side, saa at det gaaer ham som en vis Mand, om hvilken fortælles en latterlig Historie saaledes. Da en stor Høitidelighed engang udi Kong Friderichs 3. Tid blev holden, og et vist Sted, som var overtrukket med Klæde, blev efter Processionen givet til Priis, søgte en Mand at

føre sig dette til Nytte og med en Sax afklippede et godt Stykke af Klædet; men medens han laae paa Knæ og klippede, listede en Skalk sig bag ham og skar det hele Bagstykke uformærket af hans Præste-Kiole, hvorudover en Mand, som mødte ham paa Veien, da han udi sin Favn bar hiem det erobrede Klæde, sagde: min gode Herr Jens! hvad I haver vundet udi Indtægten, haver I tabt udi Udgiften, eller efter Ordene: hvad I haver vundet fremmen til, haver I tabt bag til. Min Herre seer heraf, hvilke Principia jeg haver herudi og hvad Tanker jeg haver om Agerdyrkning. Saasom den af alle Haandteringer er den nyttigste, saa er den og den anstændigste, ja for en Philosopho den behageligste. Cicero siger: Vita rustica parcimoniæ, diligentiæ et justitiæ magistra est; det er: Bonde-Levnet lærer os Huusholdning, opmuntrer os til Arbeide og til Retfærdigheds Øvelse. Ja man kan sige, at saadant Levnet er en practisk Philosophie. Hvorudover de største Mænd have sukket efter at komme paa Landet, og anseet saadant som en stor Herlighed. De have, udmattede af unyttige Forretninger og Fortrædeligheder, som forefalde i store Stæder, raabt med Horatio:

O Rus! qvando ego te aspiciam, qvandoqve licebit
Ducere sollicitæ jucunda oblivia vitæ.

11.

Forsvar for ham selv imod Beskyldningen for Karrighed.

Du melder i din seneste Skrivelse, at du var nyligen udi et Selskab, hvor min Levemaade blev stærkt censureret, og hvor alle Nærværende henførte min simple Opførsel til en uanstændig Karrighed. Jeg takker for din Advarsel, men

jeg retter mig ikke derefter. Og naar jeg forklarer dig min Oeconomie, og viser paa hvilken Grundvold den er anlagt, vil du maaskee heller bestyrke mig derudi, end raade mig derfra. Jeg er sparsom udi Æden og Drikken, og lader mig nøie med slet og simpel Føde, efterdi mit Legem ingen Overflod eller Delicatesse kan fordrage. Hvis megen og lækker Spise kunde contribuere til min Helbred, tog jeg ikke i Betænkning at give en Ducat for hvert Maaltid. Og hvis jeg mærkede, at mine Sager og Forretninger kunde befordres ved mange Domestiqver og Opvartere, tog jeg ei i Betænkning at tillægge mig de samme; men som jeg seer, at ligesom de Insecter, der have mange Fødder, gaae langsomst, og de, hvis Huse vrimle af Domestiqver, heller gaae tilbage end frem, saa retter jeg mig herudi ikke efter andres Exempler. Jeg gaaer gemeenligen tilfods, efterdi min Sundhed bestaaer udi idelig Bevægelse. Naar nogen giør mig Uret for en Skilling, stiller jeg mig vred an og affecterer mere Attention til mine Sager, end jeg virkeligen haver, saasom derudi er en Fornødenhed; thi, saasnart Folk mærker Skiødesløshed hos en Mand, bliver han alle til Priis. Naar det rygtes, at jeg hos en Bager lader mig nøie med to Kringler for en Skilling, da han giver andre tre, vil en Brygger ei heller give mig fuldt Maal, og hvis jeg for en Alen Klæde betaler meer end en anden, vil hver Kræmmer holde sig berettiget til det samme. Man kan give og skienke bort saa meget som man vil, men at øve Generositet udi Handel og Vandel, med mindre man derhos giver tilkiende, at det er en Gave uden Conseqvence, er en Daarlighed. Naar min Pige finder en Skilling paa mit Gulv, og giver mig den tilbage, lader jeg som om det er mig meget kiært, skjøndt jeg ofte ikke bukker mig selv for at tage den op; thi hvis jeg lader ringeste Indifference derved mærke, vil hun, naar en Mynt af større Vægt findes, beholde den selv, ja

anſee alt, hvad hun i ſaa Maade ved Gulvets Feining overkommer, ſom res derelicta, qvæ cedit primo occupanti, det er ſaadant, ſom ingen Eiermand erkiender uden Finderen. Ligeledes er det beſkaffet med alle dem, der profitere af Ens Efterladenhed; thi ſaaſom de ikke have ringeſte Obligation til Perſonen ſelv, men allene til hans Skiødesløshed, holde de ſig ikke forbundne til nogen Taknemmelighed, men, i Steden for Tak, ſpotter og beleer, ja opmuntres til Utroſkab. Det hedder da: hvis jeg ikke trækker ham op, lader han ſig optrække af en anden. Det er ved Efterladenhed udi Huus-holdnings-Sager, at Fuldmægtige blive Principaler, Ride-fogeder Proprietarier, og at een og anden anſeelig Mand maa gifte ſig med ſin Huusholderſke, med hvilken han til Med-gift kan faae de udi mange Aar ſtiaalne Sager tilbage. Dette er Aarſagen til min og andre gode Huusholderes ſimulerede Agtſomhed udi ſmaa Huusholdnings-Sager. Efterladenhed udi ſmaa Ting autoriſerer Underhavende at giøre Uret i ſtore, og Erfarenhed viſer, at det er ikke ſaa meget ved Gaver og prægtig Opførſel, en bemidlet Mand bliver ødelagt, ſom ved Efterladenhed; thi Efterladenhed er den rette og gienneſte Vei til Hoſpitalet. Dette kan dog mange ikke begribe, men henthde fornøden Agtſomhed til Karrigheds Lyde; andre anſee det ſom en Bizarrerie, naar een udi en Regning giør Antegnelſe i en liden Sum og bortſkienker en ſtor; det hedder da, han ſparer paa Skillingen og giver Daleren bort. Dette deres Mundheld holde de for et uimodſigeligt Axioma; men det paſſer ſig her ikke, ſaa-ſom det er langt ſtørre Forliis at tabe en Skilling ved Forſømmelſe, end at ſkille ſig ved en Daler ved en Gave. Naar du dette overveier, og confererer min Levemaade med ſunde oeconomiſke Regler; naar du mærker, at jeg æder og drikker lidet, for at bevæbne mig mod Feber, og at jeg gaaer til Fods, efterdi jeg ingen Elſker er af Skiørbug, maa du

slutte, at jeg sparer ikke for at spare paa Pengene, men for at spare paa Legemet. Naar du seer, at jeg foragter en og anden Gevinst, som andre trættes om, at jeg aldrig tager høiere Rente end Loven byder, at jeg udi almindelige Paalæg qvoterer mig over min Formue, at jeg kan resolvere mig til at give anseelige Gaver, at jeg kan skikke mig i alle store Forliser, som komme af en Hændelse, og tillige med alt dette finder en Slags Bekymring og Attention til mine Sager, maa du slutte, at derudi er intet Bizarrerie, men at det er en Levemaade, som er grundet paa sunde Huusholdnings-Regler. Jeg beder til Slutning, at du vil formelde min Respect til dine vise og moralske Selskabs-Brødre, som du melder vare 6 eller 7 i Tallet, og sige dem, at hvis de ikke raisonnere grundigere i andre Materier, vil ingen af dem naae den Fuldkommenhed, som antegnes hos de 7 gamle Vise udi Grækenland.

12.

Om Separatister i Religionssager.

Du forlanger i din sidste Skrivelse at vide, hvorudi de Folks, som nuomstunder i vor Kirke betegnes med det Navn Separatister, deres vildfarende Meninger egentlig bestaaer. At give nogen tilforladelig Efterretning derom, er mig ligesaa vanskeligt, som at beskrive Frimurernes Vedtægter, og det endeel, efterdi Separatisternes Forsamlinger ere hemmelige, endeel og, eftersom de uden Tvivl vakle i deres Meninger; thi de Mennesker, som ingen anden Rettesnor have end deres Samvittigheder, kan ingen visse og bestandige Meninger have

udi Religion. Det er med dem, som med søfarende Folk, hvilke seile paa de Far-Vande, hvor Caste-Vinde ideligen forefalde, saa at de stedse maae snoe Seilene efter Vindens Drift; og saasom de selv ingen visse Principia have, saa er ingen Under, at de forkaste alle ved Love stiftede Religioner, ja det er troligt, at hvis nogle af disse Separatister engang finge i Sinde at forfatte en vis Troes-Bekiendelse, deraf strax vilde yngles andre Separatister, saasom de kan ikke lide noget vist. Det er saadanne Mennesker, som man med Billighed kan give Navn af Kiættere, og det ikke saa meget i Henseende til deres vildfarende Meninger som til den Forargelse, de ved deres Separation allevegne foraarsage, og formedelst den Afsky, de have for at leve udi Forening og Communion med alle andre Christne. Jo mindre deres Vildfarelser ere, jo større er deres Kiætteri. Det var ikke i Henseende til de gamle Donatisters Vildfarelse, at de af alle Kiættere vare meest forhadte, men i Henseende til deres Misanthropie, og efterdi de uden Aarsag opvakte Splid udi Kirken og skyede alle andre christne Menigheder. De nuværende Separatister ere fast i samme Casu. De fleste Poster, som de støde sig over, ere saadanne, som aldeles ingen Aarsag bør eller kan give til Separation. Jeg kan herom intet omstændigen anføre, saasom alle deres Meninger mig ikke ere bekiendte. Jeg erindrer mig allene at have hørt en Separatist heftigen at declamere mod tvende udi hans Tanker Hoved-Misbrug, nemlig: Børne-Daab og Skriftemaal, som han menede at være tilstrækkelige nok til Separation. Thi hvad, sagde han, kan være selsommere end at indlemme dem udi den christne Menighed som Troende, der ingen Tro have? Og hvorledes kan man tillægge spæde Børn Tro? Skriften udfordrer jo Tro, førend Daaben gives; thi den siger: hvo som troer og bliver døbt &c. Hvad Skriftemaal angaaer, da sagde han, at han uden Skræk ikke

kunde tænke derpaa. En Præst anmasser sig Guds Embede, tilgiver Synder, hvilket allene tilkommer den himmelske Dommer, og paa en simpel Bekiendelse, som han ikke veed, enten den er oprigtig eller sminket, erklærer Mennesker, som han ikke kiender, værdige til den hellige Nadvere. Saadant, sagde han, er ikke allene en utilladelig Myndighed, men en Hovmod, som Gud ikke kan behage, og som derforuden styrker Mennesker udi Ondskab og driver dem til at synde paa ny, efterdi det koster kun at indstille sig for Præsten igien, for at absolveres paa samme Maade som tilforn. Jeg svarede dertil, at, hvad den første Post angaaer, da, hvis han og hans Brødre intet andet havde at scrupulere over, burde de strax bede Menigheden om Forladelse og søge at forene sig med den igien. Jeg spurgte, om han holdt det urimeligt at give en fremmed Mand Borgerskab udi en Stad med saadanne Vilkaar, at ham Tid maatte forundes til at erkyndige sig om Landets Love, og efter at han havde overveiet om saadanne vare antagelige eller ei, det skulde staae i hans Magt at opsige Borgerskab igjen eller at forblive derudi. Han sagde da, at derudi var ingen Urimelighed, hvorpaa jeg fortsatte min Tale saaledes: Efterdi derudi er ingen Urimelighed, saa kan ei heller nogen være udi en Daab, hvorved Børn indskrives udi Menigheden og erklæres designerede Lemmer deraf. Her risqveres jo intet ved, hverken for Børnene, ei heller for Forældrene. Ei for Børnene, som derved indføres udi den christne Kirkes Matricul, med mindre man vil sige, at det er bedre at døe udøbte, end som immatriculerede Christendommens Lemmer, hvilket er urimeligt; ei heller for Forældrene, der lade dem indføre, og ved saadan hellig Act formanes og opmuntres til at lade deres Børn underviise udi den saliggjørende Lærdom. Vil man sige, at hertil udfordres Samtykke, hvilket formedelst Børnenes spæde Aar ikke kan haves, da svares dertil, at Børn,

førend de antages til Communion, give deres Samtykke enten stiltiende eller udtrykkeligen tilkiende, saaledes, at de erklære sig at være fornøiede med den Indvielse, som udi Barndommen er skeet, og love at følge Christi Lærdom. Ingen kan saaledes siges mod sin Villie at være bleven Christen, ligesom ingen Borger kan siges imod sin Villie at være bleven Borger, naar han efter Examen af Landets Love, som i Begyndelsen vare ham ubekiendte, absolute samtykker til det, som han conditionaliter havde lovet. Sees saa heraf, at den Scrupel, som Separatister giøre sig, er ganske ugrundet, og at Børne-Daab langt fra at have nogen ond, haver heller en ypperlig Virkning, efterdi Forældre eller Formyndere derved tilholdes at give deres Børn eller Myndlinge en christelig Opdragelse. Hvad den anden Post angaaer, da kan ei heller nogen Separation derved besmykkes. Separatisterne sige, at vore Præster anmasse sig en Myndighed, som Gud allene tilkommer. Men vore Præster svare dertil, at ved Absolution udi Skriftestolen betegnes intet andet end en Forkyndelse af Guds Løfter om Syndernes Forladelse til dem, som af Hiertet bære Anger og Ruelse over deres Misgierninger, og love Bedring. Separatisterne negte selv ikke, at Gud jo saadant lover, og naar de saadant ikke kan negte, kan de ei heller dadle dem, der paa Guds Vegne saadant tilkiendegive, og conseqventer vise de klarligen, at det er over intet, de støde sig. De sige vel, at Misbrugen bestaaer derudi, at de absolvere alle udi Fleng, skjøndt de ikke vide, om Syndernes Bekiendelse er oprigtig eller den er sminket; men dertil svares: 1) At Absolutionen skeer ikke uden conditionaliter; saa at, hvis Skriftemaalet er sminket, da gaaer Synderen skyldig, ja end mere skyldig fra Skriftestolen igien. 2) Er dette at mærke, at hvis man rettede sig efter Separatisternes Erindring, og visede alle dem tilbage, som man holdt uværdige, saa kunde man retteligen sige, at Præsterne

anmassede sig en Myndighed, som dem ikke tilkom, thi da vilde hver Præst blive til en Pave, og Anledning vilde gives til en skammelig Handel med Absolution, ligesom man nu seer i Pavedommet at skee ved Indulgencer. Saadant kan hos os ikke skee, hvor Præsterne sidde med bundne Hænder udi Skrifte-Stolene og ikke driste sig til at forskyde nogen, som giver Anger og Ruelse tilkiende, og begierer at forliges med Gud. Sees saa iligemaade heraf, at Separatisternes Paastand sigter heller til at forøge Præsternes Myndighed, og af simple Herolder at gjøre dem til Paver, eller rettere, til Guder, som kan kige ind udi Menneskers Hierter og see, om deres Bekiendelse er alvorlig eller forstillet. Hvis et Menneske kunde see ind udi et andets Hierte, og hvis hver Præst besad apostoliske Dyder, kunde Separatisternes Paaanke nogenledes være grundet. Men saasom et Menneske kan som man siger, ikke see det andet uden indtil Tænderne, og de Geistlige ere Feil og Skrøbeligheder underkastede saavel som de andre, saa seer man, at Separatisterne drive saavel paa umuelige, som skadelige Ting. Thi man kunde være forvisset om, at hvis Præsterne efter Godtbefindende finge Magt til at antage eller forskyde Syndere, mange Skriftestole vilde forvandles til Toldboder, og at det, som udi Separatisternes Indbildning allene er Misbrug, vilde blive en virkelig og fordærvelig Misbrug. Da han dette hørte, gik han bort, rystende med Hovedet. Og haver jeg fornummet siden, at han af min Tale lod sig aldeles ikke bevæge, saa at det kommer mig for, at de Folk ere Separatister, allene for at være Separatister eller for at singularisere. Du vil maaskee vel sige, at jeg nu handler imod mit eget Principium, og at jeg taler mod den Lærdom om Tolerance, som jeg ved alle Leiligheder haver søgt at forfægte. Nei ingenlunde! Jeg mener, at jeg ved ingen Leilighed stærkere haver forfægtet samme Lærdom; thi det er ikke mod

Separatisternes Vildfarelse, jeg her taler, men mod deres Intolerance. Jeg laster dem, som Fredsbrydere, der uden Aarsag separere sig fra alle andre christne Menigheder og ligesom erklære det hele menneskelige Kiøn Krig, og anseer dem som Folk, der af Protestanter vilde forvandles til Forfølgere, hvis de finge Magt i Hænderne, og som dem, der vilde bruge Tvang imod andre, hvis deres Menigheder bleve herskende Societeter. Jeg fordømmer i det øvrige ingen, som vildfarer allene af Vildfarelse. Jeg fordømmer allene dem, som fordømmer andre, og som paastaae, at deres Meninger maae være Rettesnor for alle andre Mennesker.

13.

Hvorfor Holberg ikke besøger en fornem Mands Huus.

Min Herre tager ikke unaadigt op, at jeg ei lader mig indfinde udi hans Huus som tilforn. Jeg er for at besøge, og ikke for at opvarte. Jeg haver forhen søgt min Herres Omgiængese, for at profitere af hans lærde og fornuftige Taler, hvis jeg nu kommer, kan det synes at være udi anden Henseende, nemlig for at tilbede mig nogen Villighed. Saasom jeg udi mange Ting er imod Strømmen, saa er jeg og herudi. Den Vind, som udi min Herres nye Værdighed og vigtige Post driver alle til hans Forstue, er for mig som en Modvind, der staaer mig lige udi Næsen og driver mig tilbage, og endskiøndt jeg uden Mistanke kunde freqventere min Herres Huus som tilforn, saa at alle dømte, at det var ikke hans Stand, men allene hans Person, som jeg dyrkede, saa veed min Herre, hvor vanskeligt det er for mig at veie og at paa Skruer sætte mine Ord, og hvor

uskikket min Ryg er til at slaaes i de Bugter, som paa høie Steder udkræves. Den Fripostighed, hvormed jeg tilforn haver behaget min Herre, kunde blive mig til en Anstødssteen. Jeg kunde tilforn udi min Tale og Omgiængelse gaae lige frem, som efter en perpendicular Linie; men Standens store Forandring udfordrer, at jeg nu maatte defilere og tage en zodiacalsk Gang. Dertil er jeg meget lidet beqvem og derfore heller bliver hjemme; thi der er intet, hvortil jeg mindre kan beqvemme mig, end til Complimenter, Hykleri og Lovsange, og det endeel, efterdi det er imod min Natur, endeel og, efterdi Lovsange ere enten lastværdige, eller til ingen Nytte; thi roser man En, som ikke er Roes værd, giør man det, som er lastværdigt, og gjør man Lovsang til En, som er roesværdig, giør man det, som er unyttigt. Det var i den Henseende, at de Lacedæmonier vilde ikke høre en panegyrisk Tale over Hercules, sigende, at han ingen Roes behøvede; thi de sagde: hvo kan laste Hercules? Min Herre siger vel, at han er den samme, som han stedse haver været. De høie Tanker, jeg haver om hans Fornuft, forsikkre mig nogenledes om, at han er den samme, men jeg kan ikke forvisses om, han vil stedse blive den samme. Hvis saa skeer, bestrider han en Fristelse, som fast ingen kan imodstaae. Hvor skulde jeg saadant kunne vente, da jeg dagligen seer mine forrige ikke allene Ligemænd, men endogsaa Undermænd, som tilforn have omgaaet mig enten med Fortrolighed eller med en Slags Ærbødighed, nu formedelst nogle Grader, som de have høiere opklavret i Rangforordningen, at begegne mig med et fremmed Ansigt og et ærbart Nik. Naar saadant, siger jeg, hændes mig af mine forrige Lige- eller Undermænd, hvis erhvervede Høihed bestaaer udi blotte Titler, hvad kan jeg da vente mig af en Herre, der er beklædt med saadan høi og vigtig Post. Jeg agter det derfor raadeligst at holde mig inden mine egne Grændser, og trøster

mig derved, at, ligesom jeg ved denne Opførsel haver tabt en fortrolig Ven, saa haver Staten derimod vundet en duelig Embedsmand. Jeg haaber, at min Herre herefter ikke vil savne mig. Hans Værdighed vil som en Magnet trække til sig flere Tilbedere, end hans Huus vel kan bierge, og vil det blive ligesaa let for ham at forglemme min Person, som det vil blive vanskeligt og ubehageligt for mig, som en svag og gammel Mand, at trænge mig ind med Albuen igiennem saa mange Clienter, for at blive maaskee afviiset med en Undskyldning, at Herren denne Gang ikke havde Stunder til at tale med nogen. Jeg kunde ikke fortænke min Herre, om saadant end ofte vederfores mig. Min Herre maa derfore ikke fortænke mig, om jeg ikke kommer til hans Huus ubuden, saasom jeg skiøtter ikke om ofte at giøre forlorne Reiser, ei heller at komme til Hinder udi vigtigere Forretninger. Dette vil jeg allene ydmygst tilbede mig, at min Herre ikke vil regne min Udeblivelse som en Koldsindighed. Mit Hiertelag er og stedse skal være det samme; ja langt oprigtigere end deres, der ved idelige Opvartninger søge paa deres Velvillighed at vise Prøver, hvilke dog ingen Prøver ere. Amicus certus in re incerta cernitur: Det er allene udi Modgang man lærer at kiende Venner og at skille dem fra Hyklere, hvilke man billigen ligner ved Skyggen paa Solskiver, thi de forlade ham ikke saa længe de see Lykkens Sol paa ham at skinne, men forsvinde, saasnart som en Sky betager Skinnet, og hvis noget vidrigt, hvilket Gud forbyde! skulde vederfares min Herre, vilde han derved faae Troen i Hænderne. Thi da skulde han see alle dem, som nu vende ham Ansigtet, at vende ham Ryggen, og at jeg, som nu vender ham Ryg, vilde vende ham Ansigt igien: ja han vilde i Steden for de mange Tilbedere, hvoraf hans Forgemak nu vrimler, fast ingen finde uden sin gamle

oprigtige Ven og Tiener.

14.
Apologie for Fanden.

Vor sidste Samtale var om Apologier eller Forsvars-Skrifter, hvilke jeg tilkiendegav mig ikke at kunne lide, endeel, eftersom en ærlig Mand og et godt Skrift ingen Apologie behøver; thi Mandens Levnet og Skriftets Indhold maa forsvare sig selv; endeel ogsaa, efterdi man kan giøre Forsvars-Skrifter for alting, endogsaa for Fanden. Du loe ad denne min Tale, og sagde, at det sidste vilde vel blive noget vanskeligt. Jeg svarede dertil, at det ei vilde blive vanskeligere end det Forsvars-Skrift, som er giort for Æslet, hvorudi samme Dyr adskillige heroiske Qvaliteter blive tillagte. For at vise, at Tingen er giørlig, vil jeg korteligen forfatte, hvad en Apologist, der ret vil giøre sig Umage med at besmykke en Ting, kan anføre udi Forsvar af Fanden. Jeg vil ikke tale om hans Capacitet og Forstand; thi alle, endogsaa hans største Fiender, ere enige derudi, at en Person, der haver fast 6000 Aar paa Bagen, og levet tvende Gange saa længe som Jerusalems Skomager, jo maa besidde meer Lærdom og Viisdom, end alle de 7 Græske Vise, ja maaskee end den hele Verdens Professores, om man end støber dem alle tilsammen. Med mindre man vil foregive, at han af Alder gaaer i Barndom, hvilket dog ingen uden Medisance kan sige, saasom de lærdeste Theologi, der nøie have udstuderet Mandens Qvaliteter, og kiende ham til Grunde og Prikke, vide, at han endnu er udi sin fulde Vigueur, saa at Alderen lidt eller intet haver kunnet bide paa ham. Ligesom de lærde Mænd, der udi forrige Seculo havde den Ære at tale med Jerusalems Skomager, have vidnet, at samme Skomager endda havde sine fem Sandser, saa at han intet fattes, hverken paa Begreb eller Ihukommelse, skiøndt han allerede udi 1600 Aar haver

flakket Verden om. Der kan derfore ikke tvistes om Fandens Forstand og Lærdom, hvilken i Henseende til hans høie Alder ikke kan andet end være stor; og det er derfore, at de Norske Bønder beære ham med den venerable Titel af Gammel Erik. Men lader os examinere de Laster, som ham tillægges. Fanden siges ideligen at være i Bevægelse, for at styrte Mennesker i Ulykke og at forføre Siæle. Men, saasom han reent ud ligesom ved et Manifest haver erklæret det menneskelige Kiøn Krig, saa er han meer at undskylde end mange Mennesker, der under Venskabs Skin besnære deres Næste, der slutte Fred og Forbund, som de strax bryde, og kræve Gud til Vidne om deres oprigtige Hierter, da de dog ere fulde af Had, Fiendskab og Begierlighed til Rov. Derfore siger man, at man kan tage sig vare for Fanden, men ei for Mennesker. At han søger at forføre Siæle, er ikke andet end at bestyrke sin Magt, og at lade see, at han er en hurtig Politicus, Statsmand og Oeconomus. Udi Pagter og Contracter gaaer han mere oprigtigen til Værks end de fleste Mennesker; thi, da disse slutte Pagter, for strax igien at bryde dem, og derved have bragt sig udi saa slet Credit, at man ikke forlader sig paa eens Contract, uden at den bestyrkes med andres Guarantie, saa lærer derimod Erfarenhed, at Fanden i Agt tager sine til Punct og Prikke, holder nøie, hvad han de Contraherende haver lovet, og angriber ingen, førend den stipulerede Tid er forfalden; hvilket sees af Doctor Fausti og andre brave Mænds Historier, hvilke han i Kraft af sluttede Contracter enten haver undervist udi Konster, Lærdom og Stats-Videnskab, eller hiulpet ved store Penge-Subsidier, og ingen Betaling pro labore forlanget, førend Forfalds Tid, Termin og Time haver været for Haanden. Med alt det Onde, som siges om Fanden, hører man dog ikke, at nogen haver beskyldet ham for Contracters Brydelse, ei heller, at han haver

bedraget nogen ved falsk Mynt eller falske Varer, som vore Kiøbmænd og Skribenter nu i Hobetal giøre; de første ved at give deres Varer falske Navne, de sidste ved at sætte paa deres Skrifter falske Titler, for hvilke at lade sig prænumerere, da Fanden derimod paa sin Side præsterer præstanda, og heller giør end forlanger nogen Prænumeration. Det er derfore, at man ikke hører, at nogen der contraherer med Fanden, forlanger nogen Guarantie, et ufeilbart Beviis paa, at han holder sine Contracter uryggeligen. Herimod indvendes vel, at den Oprigtighed, som Fanden lader see udi Pagter og Contracter, reiser sig ikke af Ærlighed, men af egen Nytte, efterdi han derved befordrer sin Næring, og lokker flere til at contrahere med sig. Men mon vore saa kaldte redelige Kiøbmænd i Handel og Vandel ere ærlige, allene for at være ærlige? Mon den Oprigtighed, som de øve, flyder ikke af samme Kilde? Man siger: naar tvende giøre eet, er det derfore ikke eet; thi hvad som hos disse kaldes en Dyd, afmales hos Fanden som en Hoved=Last. Saasom Fanden er engang kommen i ondt Rygte, tillægges hans Indskydelse Hoer, Mord, Rov, Tyveri og alle onde Gierninger. Jeg drister mig herudi ikke ganske at frikiende ham; skiøndt jeg tør sige, at den sædvanlige Beskyldning, som giøres mod Fanden, baade haver onde Virkninger, og er ilde grundet. Den haver onde Virkninger, efterdi Syndere derved skyde Skylden fra sig, og bruge Fanden til Skiul for deres Misgierninger; den er ilde grundet, efterdi Menneskets fordærvede Kiød og Blod uden nogens Cooperation kan drive det til Synd. Der fortælles, at Fanden engang paa Gammel=Torv mødte en Pige, som havde ladet sig lokke, og lavede fremmeligen til Barsel; han nærmede sig til hende, og sagde: hvordan er fat, min gode Marthe! det synes, at du haver begaaet en Daarlighed. Pigen svarede da sukkende: ak hvad haver

Fanden ikke at bestille. Fanden, som vidste sig ganske uskyldig, blev derpaa heed om Hovedet, gav hende et Øre-figen, sigende: det skal du have for din løgnagtige Mund; det er dit eget kaade Kiød, som du maa tilskrive Gierningen, hvorudi hverken jeg eller min Moder haver havt mindste Andeel. Videre, Fanden siges ved Natte-Spøgeri at forurolige Mennesker. De Tanker man bør have om en listig og ond Aand, have foraarsaget, at jeg ikke haver været af Mening med de Lærde herudi, endeel saasom jeg ingen Rimelighed derudi haver fundet, med mindre man vil holde for, at han af Alder gaaer i Barndom, hvilket dog ingen tilstaaer; endeel ogsaa, saasom han ved saadan Spøgen handler imod sin egen Interesse. Men saasom saadan Mening er bleven regnet mig til Last, saa haver jeg forladt den, og med Orthodoxis nu tilstaaer, at det er virkeligen Fanden, som om Natten spøger paa Kirkegaarde, i Huse og Ammestuer. Men deraf flyder jo, at Folk blive gudfrygtige, og at Fanden ved saadan Natte-Spøgen heller viser sig som en Ven end som en Fiende af det menneskelige Kiøn; saa at dette, langt fra at lægges ham til Last, bør heller lægges ham til Roes. Hans Embede, som bestaaer i at være de Fordømtes Bøddel og Skarpretter, bør ingen Klik sætte paa hans Navn og Rygte: thi derudi er en Fornødenhed. Og ligesom en Stad kan ikke undvære en Skarpretter, saa kan det menneskelige Kiøn ikke undvære saadan General-Gewaldiger, der skal exeqvere de Domme, som fældes over de Skyldige. Embedet udi sig selv er ikke allene fornødent men endog honnorabelt, og seer man, at de gamle Grækere ikke have taget i Betænkning at giøre tvende anseelige Mænd, Minos og Rhadamanthus til Executeurs udi Plutonis Rige. Af dette altsammen sees, at Fanden er ikke saa sort, som han afmales; men tvertimod, at han haver mange gode Qvaliteter, saa at det er mindre vanskeligt at giøre

Forsvars-Skrift for ham end for mange Mennesker, paa hvis Gierninger ingen Farve kan sættes. Det er troligt, at mange upartiske Mænd have mærket, at man er gaaet for vidt med slige Domme. Og menes der, at hvis den lærde og upartiske Theologus Gotfried Arnold, som haver ageret Advocat for forhadte Personer, havde levet noget længere, han vilde have paataget sig ogsaa at giøre en Apologie for denne berygtede Aand, hvilken man seer ikke at være saa vanskelig, at man jo ved Hielp af en god Rhetorica kan i det ringeste give den noget Skin. Dette kan man for vist sige, at mange der drive Spot med Fanden, sær de, som afmale ham med Horn i Panden, have liden Ære at tale med; thi han kan retorqvere saadan Skiemt paa dem selv, og bede dem at føle paa deres egne Pander. Derforuden kan man regne dette blandt Fandens gode Qvaliteter, at han bærer sine Horn med mere Taalmodighed, end de fleste Mænd, der prostituere sig med Processer og Stævninger; thi man haver fast udi 6000 Aar ikke hørt, at Fanden haver citeret nogen for Tamperretten; hvilket viser, at om han er Hanrider, saa er han derhos en fornuftig Hanrider, som veed at skiule sin Skam bedre end Mennesker. At Fanden frister Mennesker, derom kan man vel ikke tvivle; men, saasom Erfarenhed viser, at man ofte haver fordrevet de saa kaldte Fandens Fristelser ved Pulver og Draaber, saa seer man og, at Beskyldningen herudi er ofte ilde grundet; med mindre man vil sige, at man kan drive Diævle ud ved Krebs-Øien eller Laxeer-Piller, hvilket er at tractere sin Fiende for ringe. See der haver du Fandens Apologie, hvilken er skreven i en Hast. Du kan deraf slutte, hvad en habile Disputator kunde giøre, der vilde paatage sig at forsvare hans Sag udi Cathedra, eller en Advocat, som er kommen i Reputation for at kunne giøre en ond Sag god. Logica og Rhetorica ere tvende Hoved-Videnskaber. Det

var ved Hielp af Logica Zeno Eleates bevisede, at intet i Verden bevægede sig; det var ved samme Hielp Erasmus Montanus tydeligen visede, at Peder Degn var en Hane, og at det var en Merite at slaae sine Forældre. Men for at tale alvorligen, da beder jeg, at du ikke viser dette Brev til nogen, særdeles ikke til Hr. Niels eller til Peder Degn: de samme kunde forklare alting efter Bogstaven, og deraf tage Text til Prædikener, saa at det kunde gaae mig, som en vis Mand, der var bleven Cardinal udi det lystige Pavelige Collegio, som her i Staden for nogle Aar siden var stiftet. Thi, da man udi hans Stervbod fandt nogle Breve, hvorudi ham gaves Titel af Cardinal Orsini, forstod Skiftes-Forvalterne det efter Bogstaven, og raadførede sig med deres Herreds-Brødre, om man kunde lade den Afdøde komme udi Christen Jord.

15.

Om Bøger.

(Slutter sig til Nr. 1.)

Jeg haver i mine Moralske Tanker giort en Sammenligning imellem nye og gamle Tider, og viset, at hver Alder haver havt sine Skrøbeligheder, og at een Feil haver succederet en anden, saa at derfore, om alting bliver veiet, kan Vægten nogenledes blive lige. Udi de nyere Tider, helst udi dette Seculo, have dog tvende Laster særdeles taget Overhaand, og ere de samme saa store og betydelige, at velsindede og fornuftige Mænd ikke uden Skræk og Veemodighed kan tænke derpaa, efterdi de ansee dem som tvende Cometer og Himmel-Riis, der true med Religionens og

boglige Konsters Undergang. Hvad det første angaaer, saa seer man hvert Aar at komme Skrifter for Lyset lige mod den christelige Religions Fundamenter, ret ligesom Priser og Belønninger kunde være satte for dem, der kunde give Revelationen det dybeste Saar. Udi saadan Tilstand haver Kirken aldrig været fra Christendommens Begyndelse. Religionen blev vel i Skrifter angreben af Jøder og hedenske Philosophis udi Christendommens Begyndelse; men de samme vare dens aabenbare Fiender, af hvilke man intet andet kunde vente. Deres Argumenter vare ei heller af stor Betydelse, efterdi de i Grunden ikke forstode den christelige Lærdom. Nu derimod angribes Religionen ikke allene af Christne selv, men endogsaa af Mænd, der give sig ud for at være skriftkloge, og at have udstuderet den christelige Lærdom til Punct og Prikke. Naar Jøder og Hedninger angribe Religionen, kan det ingen Bevægelse foraarsage, efterdi man veed, at enhver fordømmer den Lærdom, som er imod hans Fædrene-Tro. Men, naar Kirkens Lemmer selv bevæbne sig imod Kirken, er Faren og Skrækken des større; thi det første er ligesom naar en Fæstning bliver angreben af en udvortes Fiende, det andet er som naar en Deel af Besætningen rebellerer, kaster Gevær, og stikker den hvide Fane ud. Saadan haver Tilstanden været udi nogle Aar, og haver den samme ikke foraarsaget liden Urolighed og Bekymring. De største Theologi have bevæbnet sig mod disse Religionens Fiender; men de have mærket, sig at have at bestille med Hydris, af hvilke, naar man afhugger et Hoved, voxe tvende andre i Steden derfore igien. Det andet Phænomenon, hvoraf fornuftige Folk spaae boglige Konsters Undergang, er dette. Man haver tilforn klaget sig over Mangel paa Skrifter, nu derimod laborerer man af deres Overflod, saa at Obstruction er forvandlet til Tarme-Løb, og ere der nu fast ligesaa mange Autores udi hvert Land,

som der er Mennesker, hvilket dog intet vilde sige, hvis deres Skrifter vare den lærde Verden til Nytte og Opbyggelse. Men boglige Konster kan i vor Tid regnes iblandt Kram-Varer, og de fleste Skribenter ere fast nu ikke andet end Boghandlernes Haandlangere, der skrive allene, for at erhverve sig selv en Haand-Skilling, og at skaffe deres Principaler Næring. Saasom nu Boghandlere have anmasset sig Direction over boglige Konster, og de samme see ikke efter, hvilke Skrifter den lærde Verden kan være til Nytte, men hvilke meest Aftræk give, saa er let at slutte, udi hvilken Tilstand Lærdom er geraaden. Boghandlere maae rette sig efter den gemene Almue, som udi alle Lande er talrigst, og som nu overalt haver faaet Lyst til Læsning; thi, hvis Næringen skal komme i Drift, og deres Gryder, som man siger, skal koge, maae de være betænkte paa Skrifter, som ere efter Pøbelens Smag, det er saadanne, hvorved skiønsomme Folk væmmes. Saaledes bliver Verden opfyldt med triviale, opkogede, unyttige og ublue Bøger, hvorved boglige Konster komme meer og meer udi Foragt, og en Autor, som i fordum Tid var i Anseelse og agtet som en halv Gud, nu sættes i Classe med en Haandværks-Karl. Man seer derfore, at Stats-Ministre, Generaler, Prælater og anseelige lærde Mænd, af hvis Arbeide Verden kunde meest profitere, og som fordum have forfærdiget de bedste Skrifter, nu overalt for længe siden at have nedlagt Pennen, anseende Bøgers Skrivning som et sig uanstændigt Haandværk. Hvis Julius Cæsar havde levet udi vor Tid, vilde han neppe selv have umaget sig med at skrive sine Commentarier, men overladt saadant til en Romersk eller Græsk Pedant. Hvis Aristoteles eller Plato havde staaet i Atheniensiske Boghandleres Tieneste, havde man i Steden for en herlig Morale og en dybsindig Philosophie ikke faaet uden saadanne Materier, som den gemene Almue løber efter, og

som er udi den lærde Verden ikke andet, end som onde og fordærvede Vædsker udi et Menneskes Legem. Hvis denne Tilstand varer længe, ville boglige Konster komme udi yderste Foragt; de faa gode Skribenter forsvinde, Smagen fordærves, og et Barbari igien tage Overhaand, hvilket at forekomme i mine Tanker intet andet Middel er, end at anordne Collegier, bestaaende af de fornuftigste Mænd, der kunde examinere saavel Skribenterne som Skrifterne saaledes, som jeg paa andre Steder haver viset. Det er, at man forkastede Skrifter, ikke allene dem, som vare mod Religion og gode Sæder, men endogsaa dem, som indeholdt unyttige, opkogede og triviale Sager, og hvoraf en Nation haver liden Ære. Ligesom man forbyder visse Spiser, paa det at Legemerne derved ikke skulle lide, saa maae vi ved unyttige og affmagende Skrifters Forbud see til, at Sindet ikke fordærves. Den Anstalt, som nyligen hos os er giort med unge studerende Personers aarlige Dissertationer, er priselig, det var at ønske, at den og strakte sig videre; thi saadant haver aldrig været mere fornødent, end nuomstunder, da hvert andet Menneske agerer Skribent, og Landet opfyldes med unyttige Skrifter, da det dog haver Mangel paa vigtige Materier, som paa Fædrenelandets Historie, Stæders og Provinciers Beskrivelser, Videnskaber, og gamle Autorum Oversættelser, hvoraf vi ingen have. Men saadant ligger vore Boghandlere ikke paa Hiertet, og kan man ikke fortænke dem derfore, saasom deres Plov gaaer bedre ved Oversættelser af en Pamela, en Robinson &c. end ved Oversættelser af en Livio, en Platone &c. Det hedder hos dem: Hic Rhodus, hic salta, det er: lader os faae Skrifter, som forfremme Handel og Vandel; det er os ligemeget, hvorledes de ere skrevne, naar de ikkun ere efter Almuens Smag, som er talrigest og Styrken udi et Land. Erfarenhed viser, at disse mine Betænkninger ere ikke ilde

grundede, og Tiden vil lære, at mine Spaadomme ville blive alt for visse, hvis fornuftige Præcautioner ikke herimod blive brugte.

16.

Om Sprogrensere.

Jeg takker for din seneste Skrivelse; men, saasom den intet indeholder uden Galskab, saa vil jeg denne Gang intet uden Galskab skrive til dig igien. Jeg havde forgangen Uge Besøg af en Hollænder. Den samme sagde sig at have læset mine Moralske Tanker paa Tydsk, og at de samme havde behaget ham. Men han formaliserede sig derhos over den Dom, som jeg haver fældet over de Hollandske Purister eller Skribenter, som arbeide paa at rense Sproget fra alle antagne fremmede Ord. Jeg menede, at min Betænkning var ikke ilde grundet, efterdi bemeldte Puristers Foretagende nytter til intet uden at giøre Sproget vanskeligt, ikke allene for Fremmede, men endogsaa for Indbyggerne selv. Jeg visede ham, at adskillige af hans egne Landsmænd, blandt andre den bekiendte Jurist Antonius Matthæus have skiemtet dermed, og lagt disse Sprogets Reformateurs dette til Last, at de skille sig ved beqvemme fremmede Ord, som saa længe have været i Brug, skiøndt de af alle, endog af den gemene Almue og Bønder forstaaes, og i deres Sted enten indføre nye og opdigtede Hollandske Ord, som ere alle uforstaaelige, eller betiene sig af lange Periphrases og Omsvøb, for at tilkiendegive en Ting, som allene kan exprimeres med et eneste Ord. Saaledes, saasom for Exempel det Ord

Pensionares haver en fremmed Oprindelse, have nogle fundet for godt i Steden derfore at skrive Loon trekkende Raadsheer, menende at have giort Sproget en Tieneste med at giøre eet forstaaeligt til 3 uforstaaelige Ord. Han svarede dertil, at man vel kan tillade Jurister, Philosophis og Konstnere Frihed til at betiene sig af fremmede Ord, efterdi Sproget undertiden kan trænge dertil, og man kan uden Eftertale laane Konst-Gloser fra de Steder, hvor Konsterne ere opfundne, og hvor de først have faaet Navn; men, sagde han, udi andre Materier lader det ilde at betiene sig af fremmede Ord, helst saasom man ikke haver det fornødent; thi saadant er ikke andet end at kaste Foragt paa sit Fædrene Sprog, og at bebreide det sin Fattigdom. Jeg foreholdt ham da alle de Argumenter, som jeg haver anført udi ovenmeldte Skrift, og, da jeg mærkede, at han ikke bevægedes deraf, sagde jeg endeligen: Min Herre! bryst Eder ikke saa meget af eders Sprogs Righed, endog udi almindelige Materier; hvis I driver Reformationen forvidt, kan I skille eders Fædreneland ved dets eneste og bedste Producter, som er Boter en Kaes, hvilke begge ere Latinske Ord af Butyro og Caseo, ja I kan ogsaa tabe eders Tabac, saa at I have fast intet tilbage, uden den tykke og usunde Luft, som I leve udi. Da han det hørte, gik han stiltiende bort, havende Anseelse af en fuldkommen Conversus, saa at jeg troer ved Boter en Kaes at have denne Gang giort en Proselyt. Du seer heraf, at een, der forstaaer den Konst at catechisere, kan ved ringe Argumenter udvirke meer end ved den høieste Veltalenhed, og at man med Boter en Kaes kan drive en Hollænder til Sandheds Bekiendelse.

17.

Raisonnement over hans Comedier.

Jeg takker for meddeelte udenlandske Betænkning over mine Comoedier. Jeg haver tilforn seet nogle andre af samme Natur; men jeg retter mig ikke derefter, skiøndt jeg ellers er meget villig til at corrigere mit Arbeide, hvilket jeg fornemmeligen haver ladet see med samme Comoedier, hvorudi jeg efter gode Kienderes Erindring, haver giort en og anden Forandring, indtil de ere bragte udi den Form, som de nu findes udi. De udenlandske Censores tale stort og prægtigt om mine Skuespil, men nolge af dem antegne derhos tvende Feil: Først, at Characterene ofte ere for meget outrerede. 2) At unitas loci & temporis, det er de Regler, som foreskrives om Tiden og Stedet, ikke altid i Agt tages. Hvad det første angaaer, da tilstaaer jeg gierne, at Characterne ere outrerede udi visse Stykker; men maa derhos sige, at det er skeet af heel beraad Hu, og af en pur Fornødenhed, saasom jeg saavel som andre af Erfarenhed haver mærket, at Skuespil uden outrerede Characterer, eller uden det, som academiske Censores ansee som Feil, ingen Virkning have. Vil man for Exempel sige om en Gierrig, at han ikke æder sig mæt, og andet deslige, saa bliver Characteren ganske regelmæssig, men Virkningen deraf vil blive, at Tilskuerne derved enten ville gispe eller falde i Søvn paa Skuepladsen. Hvad kan være mere outreret end den Beskrivelse, som Plautus giør over Euclio, nemlig, at naar han gik til Sengs for at sove, bandt han en Pose for sin Mund, paa det at hans Aande ikke skulde gaae bort og spildes; men hvad haver tilligemed mere diverteret, end samme outrerede Beskrivelse? Udi alle mine Skuespil er ingen Character mere outreret end Jacob von Thyboes.

Men den er i alle Maader lige saa stærk udi Terentii Thraso eller Plauti Milite glorioso, eller den stortalende Krigsmand, og dog holdes de Stykker for deres bedste Comoedier. Man kan her applicere hvad Plinius siger om visse regelmæssige Skribenter: Peccant, qvia nihil peccant. De samme Antegnelser, som nu giøres over mine Comoedier, bleve og giorte udi Molieres Tid; men samme store Comicus rettede sig ikke derefter, saasom han af Erfarenhed havde lært, at de Regler, som han blev erindret om at i Agt tage, tienede til intet uden at ødelægge hans Comoedier i Bund og Grund. Jeg taler her af samme Erfarenhed, saasom jeg haver været tilstede, naar mine Comoedier have været forestillede paa Skuepladsen, og deraf haver lært, at det som academiske Censores udsætte, er just Siælen i en Comoedie. Hvad den anden Anmærkning angaaer om Tidens og Stedets i Agt Tagelse, da tilstaaer jeg, at den er fornøden. Det er og til den Ende jeg haver skrevet det Skuespil kaldet Ulysses, for at vise de Feil, som herudi og i andet begaaes; men en god Comoedie-Skriver maa ikke giøre sig til saadan en Slave af Regler, at han derved forkaster en prægtig Historie og den beqvemmeste Materie til et Skuespil. Der ere visse Historier, som give Anledning til de bedste og behageligste Comoedier, men som tilligemed ere af den Natur, at Tidens og Stedets Unitet derved umueligen kan nøie i Agt tages. For Exempel: den Comoedie om den forvandlede Bonde, og nogle andre, som ere blevne forestillede med Tilskuernes største Fornøielse, ere af saadan Beskaffenhed. I det øvrige haver jeg, saa ofte Materien det haver tilladt, nøie i Agt taget saadanne Regler, ja undertiden nøiere end nogen anden Comoedie-Skriver: Og tør jeg sige, at det Skuespil kaldet Henrich og Pernille, kan passere for en Plan, hvorefter ordentlige Comoedier bør indrettes; thi udi det hele Stykke tages ei allene alle Regler

nøie i Agt, men der fremtræder ikke en eneste Person paa Skuepladsen, uden just paa den Tid og ligesom udi det samme Dieblik han ventes, hvilket ellers faa Comici have i Agt taget. Saadant tillader dog ikke altid enhver Materie; men en Comoedie kan derfor være en god Comoedie, ligesom mangt et Skuespil fortiener ikke Navn af Skuespil, endskiøndt alle logiske Regler derved ere i Agt tagne. Adskillige Comoedie-Skrivere bilde sig dog ind, at Konsten derudi bestaaer, og derfore til Beviis sætte paa Titel-Bladet disse Ord: Scena er paa en Sahl eller udi en Amme-Stue, og Stykket varer 4 eller 6 Timer. Naar saadant skal tiene til Beviis paa et godt Skuespil, saa kan enhver Skolemester blive en Comoedie-Skriver, da Erfarenhed dog viser, at blandt utallige Skribenter ikkun ganske faa ere fundne, som have fuldfærdiget Comoedier med nogen almindelig Approbation. Jeg siger med nogen almindelig Approbation; thi de Franske maae tale saa prægtigen som de ville om deres nuværende Comoedie-Skrivere, saa tiene deres Lovsange ikke uden til Beviis paa Nationens fordærvede Smag, og troer jeg ikke, at nogen Kiender læser deres nye Skuespil, uden allene for at forfremmes i det Franske Sprog; thi de ere fast alle tørre og forvirrede, saa at man allene kunde holde dem for magre og pyntede Samtaler, hvis Autores ved Afdeling udi Acter og Scener ikke gave tilkiende, at de skulde være Comoedier. Anderledes vilde Moliere ikke dømme derom, hvis han stod op fra de Døde. At skrive slige Skuespil er hver Mands Arbeide; thi det er ikke andet, end udi ziirlig Stiil at fortælle, hvad som udi 4 eller 6 Timer er sladdret paa et vist Sted. Man haver kun at læse de la Mottes og andres Betænkninger over Comoedier, for at overbevises, hvor ilde grundede slige Critiqver ere. Dette, som jeg her antegner, er ikke for at igiendrive mine Censores, men heller for at undervise; thi jeg haver ingen

Aarsag til at anke paa deres Domme udi Almindelighed, efterdi de tillægge mig større Ære, end jeg selv haver kunnet indbilde mig at fortiene; og haver jeg ikke uden Behag læset, at Fremmede have anseet det, som en Zirat for Nationen, hvad som nogle af mine egne Landsmænd have anseet som uanstændig Sladder.

18.

Om Fremsættelsen af paradoxe og nye Ideer.

Du formaner mig i din seneste Skrivelse, ikke at opfylde mine moralske og philosophiske Skrifter oftere med nye og egne Meninger, hvilke du anseer som vanskabte Fostere, og som tiene til intet uden at forvirre Mennesker. Jeg fordømmer ikke aldeles din Erindring, helst saasom jeg mærker, at mange giøre Misbrug heraf. Men man maa ikke drive for stærkt paa slige Formaninger; thi, ligesom af paradoxe Meninger fødes meget Ondt, saa fødes der ogsaa adskilligt Godt. Hvis Skribenternes Frihed stedse havde været indskrænket, havde vi endnu hænget udi mange Vildfarelser. Mange Meninger, som i Begyndelsen have været holdte vanskabte og daarlige, passere nu for uovervindelige Sandheder, saa at det holdes nu ligesaa formasteligt at forkaste dem, som det udi Begyndelsen haver været at antage dem. Man maa derfor herudi gaae varligen til Værks, for ikke at oprykke Hveden med Klinten; thi med al den Foragt og Bitterhed, som udøses mod Novatores, saa maa man derhos tilstaae; at mange af dem fortiene at lignes med Hercule, efterdi de med ham udrydde Monstra af Verden. En

paradox Mening er enten nyttig eller unyttig. Hvis den er nyttig, oplyses Verden derved, og det menneskelige Kiøn bringes af indgroet Vildfarelse; hvis den er unyttig, giver den dog ofte Anledning til at efterforske Ting, som ellers ikke kunde letteligen rinde nogen udi Sinde. Derfor siger Aristoteles: at tvivle om en antagen Lærdom er Aarsag til Viisdom (*Ἀρχὴ τῆς σοφίας ἀπιστία*) og Cicero: nervi ac artus sapientiæ sunt non temere credere. Hvis disse i dine Tanker skadelige Mennesker ikke havde været til, vilde vi endnu have troet, at Jorden var flak som en Pandekage, og hænget udi utallige andre Vildfarelser og Overtro, som formedelst menneskelig Inattention haver taget Overhaand. At fordømme derfore i Almindelighed paradoxe og selsomme Meninger, og, at nægte Mennesker Frihed til at frembringe deres Tanker, er at hindre Sandheds videre Efterforskelse, efterdi Menneskers Attention ved Objectioner opvækkes, og at bestyrke Vankundighed, Løgn og Overtro, som derved stedse blive uanfægtede. Man beskylder gemeenligen dem, der bringe nye Meninger frem, for Hovmod, sigende, at de gaae ud af den alfare Vei, allene for at vise, at de ere klogere end andre. Man kan ogsaa beskylde deres Censores, enten for Misundelse, efterdi de kan ikke lide, at andre see dybere ind udi en Ting, end de selv, eller for Dovenhed, efterdi de derved nødes til at øve Forstandens Faculteter med desstørre Flid og Agtsomhed. Herudover, naar du fraraader mig uden Exception at frembringe nye og egne Meninger, er det det samme, som du vil sige: lader os blive ved vor gamle Slentrian, eller: lader os nøie med at gispe med vore kiære Forfædre, og allene opkoge, hvad de forhen have talet og skrevet. Jeg haver viset i min Underjordiske Reise, at intet Skrift blev holdet værdigt at trykkes, uden det befattede noget, som var rart, nyt og originalt, saasom ved triviale Skrifter boglige Konster ikke kan forfremmes,

og Folk af god Smag væmmes ved at læse Bøger, hvorudi findes intet uden andres opkogede Tanker, skiøndt udi anden Stiil. En vis fremmed Person overgav mig for nogle Aar siden et Skrift under den Titel Mirabilia Mundi. Saasom jeg mærkede, at det var ikke andet end Hornii Arca Noæ udi en anden Stiil, skrev jeg allene derpaa saaledes: Imprimatur Hornii Arca Noæ sub novo titulo Mirabilia Mundi. Og som Autor mærkede, hvad jeg dermed menede, indeholdt han med Skriftet. Jeg for min Part kiedes ved at læse, efterdi jeg mærker, at et nyt Skrift er gemeenligen ikke andet, end en Repetition af et gammelt. Jeg spidser derimod mine Øren mod alt hvad som er nyt og usædvanligt, dog saaledes, at jeg intet Paradox antager uden nøie Examen. Og raader jeg dig og enhver Læser at giøre det samme; thi Virkningen deraf kan ikke andet end være god og nyttig. Paradoxe Meninger og Lærdomme have erhvervet det menneskelige Kiøn stor Beqvemmelighed, og hævet mangen latterlig og skadelig Overtro, hvorved saavel Personer især, som hele Lande og Riger ere styrtede i Ulykke. Vore Forfædre have ladet sig forskrække af Fugle-Skrig, af Maanens og Solens Formørkelse, af Cometer, og derved have forsømt de vigtigste Ting, og opofret Republiqvers Velfærd. Mange have heller villet døe af Hunger, end æde visse af Vanen forbudne Ting, hvorudi dog kunde være naturlig og god Føde. Der vilde, for Exempel, end findes utallige Personer, der heller skulde beqvemme sig til at æde Bark af Træer, eller koge Suppe paa deres Skoe og Tøfler, end at opofre en Hund eller Kat, og det ikke saa meget af Kiærlighed til samme Dyr, som af Indbildning, at saadan Føde var syndig og unaturlig. Jeg erindrer mig, engang til Forsøg herpaa at have budet mig til Giest hos en vis Dame paa et Par af hendes Skiøde-Hunde, som jeg menede at kunne blive en god Ret, enten i Suppe, Fricasee eller

Steg. Hun zittrede derved, sigende, at hun heller vilde miste begge hendes Døttre, end beqvemme sig til saadan unaturlig Gierning. Jeg foreholdt hende, at hun ikke tog i Betænkning at slagte Lam og Duer, som ere de deiligste og uskyldigste af alle Creature, hvortil hun svarede, at de samme vare beskikkede til Menneskets Føde, men ikke Hunde. Og da jeg videre vilde bestyrke min Thesin, stoppede hun sine Øren til for saadan i hendes Tanker ugudelig Lærdom. At saadan Horreur reiser sig ikke af andet end Vanen, sees deraf, at en ung Pige, som vilde daane ved at see en Skiødehunds Blod rinde, kan med koldt Blod til et Giestebud vride Halsen om paa hele Snese Duer og Kyllinger. Hvis man vilde tage i Betænkning at slagte og æde uskyldige Creature, da kunde man spare dem, hvis Liv er Menneskene til Nytte, da kunde man spare en Ko, der giver os Melk, en Oxe, der dyrker vor Jord, en Kat, der renser vore Huse fra Utøi 2c. Men hvad, som kan giøre en Skiødehund saa hellig, at den ikke maa underkastes andre Creatures Skiebne, er vanskeligt at udfinde; thi dens Meriter bestaaer allene udi at skidne Folks Stuer, at besudle Matroners og Jomfruers Forklæder, at biæffe, saa ofte en Stuedør aabnes, og i det øvrige at ligge paa en bløb Pude under en Kakkelovn. Vil man sige, at det er dens herlige Skabning, der tilveiebringer den saadant Privilegium, saa holder det Argument intet Stik; thi Duer og adskillige andre Creature ere af langt kiønnere Skabning, og dog underkastes den almindelige Lov. Sees saaledes, at saadant grunder sig allene paa Vanen, som hos de fleste bliver til en Natur. Jeg vil dog ikke gierne, at dette mit Paradox bliver andre bekiendtgiort; thi, saasom jeg holder Venskab med Matroner og Jomfruer, saa vil jeg ikke aabenbare erklære mig mod deres Favoriter.

19.

Om Tjærevand og nye Curer.

Min Herre forlanger udi sin seneste Skrivelse at vide min Betænkning over den Cuur, som giøres ved Tiære-Vand, og spørger, om jeg vil raade ham at bruge det samme. Jeg kan ikke raade fra nogen Slags Medicine, som Patienter i Hobetal befinde sig vel ved. Thi, om et heelt Hospital af syge Lemmer befandtes at være cureret ved Svovel-Stikker eller Pølse-Pinde, kunde og burde jeg ikke andet end recommendere slige Midler. Det er ligemeget, hvorledes En cureres, naar han ikkun bliver cureret. Det er i mine Tanker ellers uvist, om Patienterne kan tilskrive denne gode Virkning Tiære-Vands Kraft, eller deres egen stærke Tro og Indbildning. Det er allene vist, at utallige Mennesker vidne sig derved at være curerede; og, naar saaledes er, bør ingen desrecommendere denne Medicine, som jeg dagligen hører at hielpe alle saavel Legemets, som Sindets Svagheder. Jeg raader derfor min Herre og alle andre at bruge dette Vand saa længe, som Recepten er i Credit og Reputation: det er Tids nok at ophøre, naar man mærker, at denne alamodiske Medicine ingen Virkning meer haver. Jeg siger denne alamodiske Drik, saasom jeg ikke er vis paa, hvorlænge Imaginationen herudi vil cooperere med Vandet. Hvis jeg havde saa stærk Tro, som de fleste af mine Medborgere, eller i det ringeste en maadelig Dosin deraf, havde jeg for længe siden ladet mig tiærificere. Men, som jeg ofte af Erfarenhed haver mærket, at jeg formedelst min svage Tro ikke haver kunnet profitere af visse Ting, som andre, haver jeg endnu ikke villet gaae med Strømmen. Jeg negter ikke Tiærens Virkning og Nytte; men jeg haver hidindtil allene brugt den til at smøre min Vogn med,

saasom jeg ikke allene troer, men fuldkommeligen veed, at den Cuur er probat. Jeg siger, at jeg formedelst min svage Tro ikke haver fundet Virkningen af mange Ting, som dog stærkt operere hos andre. Jeg erindrer mig for nogle Aar siden at have været i Selskab, hvor Prøve giordes med Wünschel-Ruth, hvilken dreiede sig i alles Hænder, men for mig allene stod stille. Jeg kunde opregne adskillige andre Ting, som styrke hvad jeg herom haver sagt. Jeg foragter derfore ikke Medicine, ei heller Tiære-Vandets Drik; men heller raader alle dertil, som enten deraf blive eller bilde sig ind at blive helbredede. Jeg kunde vel ogsaa giøre Forsøg med Tiære-Vandet, hvis Smagen ikke var saa modbydelig. Men, saasom at drikke dette Vand, kan i Henseende til dets Viderlighed agtes for en Poenitence, og jeg af ovenanførte Aarsag ikke kan være forvisset om nogen Virkning, drikker jeg heller Thee eller Caffee, om hvilke Liqveurs jeg kan sige, at, hvis de ere unyttige, ere de dog ikke ildesmagende. Tidens Længde vil lære, om der i Tiære-Vandets Cuur er nogen Realitet, og om det er Tiæren eller Indbildningen, som haver disse gode Virkninger. Jeg kunde anføre adskillige Ting, som en Tid lang have været anseete som Lægedom, men siden ere blevne foragtede; og troer jeg, at saa snart een eller anden befinder sig graveret af denne Drik, vil Tiære-Vandet tilligemed sin Reputation tabe al sin Kraft. Caffee havde udi Begyndelsen en fortræffelig Virkning; man foregav, at alle Svagheder, indtil Tand-Pine, derved kunde cureres; men nu agtes den blandt mange som en fordærvelig Drik. Aarsagen til denne Mis-Credit bilder jeg mig ind at være denne: En snøret Jomfru er engang ved et Caffee-Bord bleven beklemmet. Den rette Aarsag kan have været, at hun var for stærkt snøret; men, saasom hun haver bildet sig ind, at Skylden var heller hos Drikken end hos Snør-Livet, og hun siden i saadan Imagination ogsaa en

anden Gang haver fundet sig saaledes graveret usnøret, er denne Beængstelse strax overkommen flere, saa at hver anden Matrone og Jomfru nu omstunder anseer Caffee som en Gift.

20.

De Danskes forandrede Charakteer.

Jeg haver udi min Dannemarks Beskrivelse afmalet de Danske, som et Folk, der ikke letteligen henfalde til Extremiteter, men som udi alting gaae en Middel-Vei. Afridsningen holdtes da at være ganske rigtig, saasom Folket virkeligen havde saadan Egenskab. Men, hvis Skriftet paa ny igien skulde blive oplagt, maatte jeg neden under Texten ved Noter tilkiendegive, at den Periodus var til Ende, og at Nationen for 20 eller 30 Aar siden havde faaet en ganske anden Skikkelse, som ikke er kiendelig fra den forrige. Thi dens Character nærmer sig meer og meer til den Engelske; saa at den hvert Aar ikke allene haver nye Tilbøieligheder, men Lysterne og Inclinationerne gaae indtil Excés. Man haver paa nogen Tid seet hos de Danske, nu en stor Indolence, nu igien en Activitet udi høieste Grad; nu Frygtsomhed, nu Charlatanerie. For kort Tid siden hørte de ilde formedelst Efterladenhed i at skrive Bøger; nu derimod skiemter man med deres umaadelige Skrive-Syge. For 20 Aar siden dandsede den hele Stad, saa at man maatte forskrive Musicanter, hvorpaa Landet udi saadan Tilstand havde stor Mangel; strax igien blev fast den ganske Stad musicalsk, men ingen vilde dandse. Man haver een Tid seet Indbyggerne lystige som Kalve, en anden Tid ærbare og

alvorlige som gamle Katte. Hvad Studeringer angaaer, da kan man fornemmeligen derved antegne mærkelige Scener; thi nu haver man havt eet Favorit Studiu num, et andet, og det alt udi Excés. For nogle Aar siden var næst Theologie det physiske Studium det herskende paa vort Universitet; thi de meste Tvistigheder imellem studerende Personer vare om physiske Sager; nu derimod er det Studium ganske til Side sat, og reent forglemt. Det Hebraiske Sprog kom siden i Moden, og blev dyrket med saadan Iver, at hver-anden Student var i Stand til at forestaae en Synagoge. Efterat denne hebraiske Alder en Tid lang havde varet, henfaldt man nu til eet, nu til et andet Studium, som blev dyrket med samme Excés. En Tid lang vare vore studerende Personer befængede med en særdeles selsom Sygdom, som bestod i at skrive Registre over Loven. Jeg kalder det en Sygdom, og kan ikke andet end ansee det som en Virkning af Luften; saasom ingen kan begribe, hvad Motiv man kunde have til at skrive saadan Mængde af Registre paa eengang, da man havde mere end nok udi eet af dem. Efterat denne Svaghed havde udraset, begyndte Staden at vrimle af Spectatores, og det udi saadan Mængde, at Folk ikke kunde ansee det uden største Forundring; og, saasom denne Affect fulgte strax paa den sidste store Comete, bildte mange sig ind, at det var en Virkning af samme Himmel-Tegn. Thi, i Steden for at udenlands ethvert Rige eller Land kunde vise een Spectator, saa opreisede sig deraf her een udi hvert Stadens Qvarteer, saa at man omsider regnede fast lige saa mange Spectatores, som Vægtere. Til Lykke for det menneskelige Kiøn, som paa eengang af saa mange blev anfegtet, geraadede disse Spectatores udi indbyrdes Krig med hinanden, hvilket svækkede deres Magt, og gav Anledning til en almindelig Fred. Man seer saaledes, at Nationens Character er nuomstunder ikke den samme,

som den forhen haver været; men at Blodet nu anderledes circulerer udi Aarerne, item, at dens Bestandighed er forvandlet til Flygtighed, og at den kan forfalde fra een Yderlighed til en anden. Thi, da tilforn alting gik udi een Tone, og man hørte ikke andet end da Capo; saa kan det nu hedde: Verte subito. Dette, som jeg her haver anført, er aldeles ikke for at skiemte med Nationen; thi jeg kan ikke forklare saadan Forandring enten til det Værste eller det Bedste. Det er ikkun for at vise, at den Character, som jeg forhen haver givet, behøver Correction; saasom Nationen nuomstunder ikke allene er Engelsk, men Erke-Engelsk, og dens gamle Symbolum, nemlig: semper eadem, passer sig ikke mere paa vore Tider. Een Affect er der dog, hvorudi Nationen endogsaa udi denne flygtige Periodo haver ladet see en stedsvarende Bestandighed, nemlig Rangsygen eller den saa kaldte honette Ambition; thi det er, og synes stedse at ville blive, dette Folks Favorit-Studium.

21.

Om Embedslonninger.

For at besvare min Herres sidste Skrivelse, hvorudi han melder om Beneficiers Ulighed; da maa jeg sige dette, at der ere mange Ting, som synes, at være ilde grundede, og at behøve Reformation, hvilke dog ved nøiere Betragtning findes billige, og saadanne, som man ikke bør røre ved. Herom gives adskillige Oplysninger udi Niels Klims underjordiske Reise, og er det fornemmeligen dertil Skriftet sigter; thi man seer overalt den vandrende Klim at fordømme

underjordiske Folks Skikke og Vedtægter, hvilke han siden ved nøiere Overveielse finder at være fornødne og grundige, item at admirere Ting, som han siden haver fundet at være ugrundede. Blandt de Stiftelser, mod hvilke dagligen heftigen raabes, og hvorudi synes at være en naturlig Ubillighed, er dette, at Embeder af lige Vægt og af lige Arbeide ere saa meget ulige aflagte; thi det hedder: hvad kan være ubilligere, end at A, der haver samme Embede og samme, ja undertiden større Arbeide, end B, skal have den halve, og ofte ikkun den tredie Deel mindre til Løn. Intet Klagemaal kan synes bedre grundet, og er det derfore, at adskillige have arbeidet paa at indføre Beneficiers og Stipendiers Lighed udi lige Embeder. Men de gode Folk vilde ved nøiere Examen finde, at dette er en Stræng, som ikke tiener at røres ved, og at Beneficiers Lighed vilde ikke have den gode Virkning, som de indbilde sig. Jeg vil til Oplysning heraf anføre en Historie, som af Vanvare er glemt at indføres udi Klims Reise, og som kan tiene til Supplementum, om Skriftet tredie Gang paa ny skulde oplægges. Klim kom til et Land kaldet Qvislimiri, som var berømt formedelst dets retfærdige Love. Han fandt det saadant i Gierningen at være; thi alting var grundet paa Billighed; men med alt dette mærkede han med største Forundring, at han ingensteds havde fundet mere Uvidenhed og Dovenhed. Han spurgte sin Vert, som var en fornuftig Mand, hvad dertil kunde være Aarsag. Den samme fortalte ham, at dette Folk tilforn gav ingen Nation efter udi Videnskab og Hurtighed; men at en Lov, som udi sig selv syntes billig, havde givet Anledning til Uvidenhed og Dovenskab. Ved denne Lov var beskikket, at alle de, som havde lige Arbeide udi eet Slags Embeder, skulde have lige Belønning. Ingen Lov, sagde han, var i Begyndelsen mere approberet; men man mærkede med Tiden, at den havde en slet Virkning.

De meest talrige Embeder udi dette Land vare Tumbos og Qvambos, hvilke havde Overeensstemmelse med vore Præster og Herredsfogeder; og var det til disse Bestillinger menige Almue gemeenligen aspirerede. De vare tilforn meget ulige udi Indkomster; thi een Tumbo kunde aarligen have 600 Rigsdaler, og en anden, som havde selvsamme Forretninger, og undertiden flere, kunde ikkun have 200. Over denne Ulighed hørtes idelig Klagemaal, hvorudover Regieringen fandt for godt at bringe alle disse Embeder til en Lighed. Men tilligemed denne Uligheds Ophævelse forsvandt al Emulation; saa at de, som tilforn havde søgt at distingvere sig ved Videnskab og Flittighed, for at nyde de Embeder, som var bedst aflagte, bleve lunkne i deres Studeringer, og, naar nogen bebreidede dem saadant, svarede de: hvad nytter det, at vi distingvere os blandt andre, naar Belønningerne ere lige? Og havde de derudi ikke Uret. Thi man kan være forvisset om, at saadan Anordning vil alle Steder have samme slette Virkning, som udi ovenmeldte Land. Mange Ting synes nyttige, og dog ere skadelige, ligesom mange synes at have Anseelse af Uret, og dog ere grundede paa Billighed. Jeg erindrer mig, at jeg engang blev adspurgt, om jeg var god imod mine Bønder, og at jeg dertil svarede ja, og i Særdeleshed mod dem, som ere velhavende. Dette Svar syntes ganske daarligt og ubilligt, saasom alle holde for, at man bør lade see størst Godhed imod de Fattige. Jeg forklarede mit Svar saaledes, at, saasom Bønder gemeenligen intet arve, men hvad de have er erhvervet ved deres egen Flid og Duelighed, saa er en velhavende Bonde i Almindelighed ikke andet end en arbeidsom og duelig Huusholder, ligesom en fattig er gemeenligen ikke andet end en doven og forsømmelig Husbond. Og, efterdi hermed saaledes er beskaffent, saa kan ved Svaret intet andet betegnes, end at jeg lader see større Godhed mod

duelige end uduelige Bønder, og tager jeg mig nøie vare for, ikke at lægge større Byrde paa en rig end paa en fattig Bonde. De fleste, som have andet Principium, og som holde for, at man bør lægge størst Byrde paa den, som bedst kan taale at bære den, have i visse Maader et falskt og skadeligt Principium, saasom de Fattige derved styrkes udi deres Dovenhed, og de Velhavende tabe Lyst til Arbeide, som de mærke at blive dem til Skade. Dette begribe dog ikke mange Mennesker; thi man seer dem at holde det for en Slags Retfærdigheds-Øvelse, at proportionere Byrder og Arbeide efter deres Underhavendes Tilstand, uden at eftertænke Aarsag til deres meer og mindre Evne, og uden at forestille sig de onde Følger, som deraf flyde, nemlig, at en arbeidsom og duelig Mand fordømmer sin Flittighed, paa hvilken ligesom Straf lægges, og græmmer sig ved, at han skal bære Byrden for sin Nabo, efterdi han haver slæbet og arbeidet, medens den anden haver drukket og sovet. Saadant er intet Middel til Societeters Vedligeholdelse, hvorudover de, som have saadant Principium ere ubeqvemme til Directioner enten i store eller smaa Huusholdninger. Dog maa herudi, saavel som udi alle andre Ting, Omstændigheder i Agt tages. Thi mangen een er uden sin Brøde ved Uheld og ulykkelige Hændelser allene, bleven fattigere end hans Medborger. At lette en saadan Mands Byrde, er en Billighed, som ingen kan støde sig over, da det andet derimod opvækker Fortrydelse, og haver de Virkninger, som forhen ere visede.

22.

Om Tidens Besparelse.

Det er mig kiært, at mit sidste Skrift haver fundet min Herres Approbation. Min Herre skriver, at han forundrer sig over, hvorledes jeg i den Alder, og udi en saa slet Helbred, kan bestride mit Embedes Forretninger, og tilligemed skrive saa mange Bøger. Saadant kan giøres af mange andre, naar man vil i Agt tage en Hoved-Regel, som jeg stedse følger, og som bestaaer derudi, at jeg ikke bemænger mig med umagtpaaliggende Ting, og at jeg gemeenligen udi faa Linier befatter, hvad som andre udføre udi hele Ark. Hvis jeg saadant ikke havde i Agt taget i mine daglige Forretninger, havde det været mig umueligt at præstere saa meget in Literis. Jeg tager mig vare for Breve-Vexlinger, helst saadanne, som bestaae udi Complimenter, og hvorpaa gemeenligen ellers en stor Tid spildes, hvorudover, om alle mine Breve vare samlede, skulde de, intet findes at indeholde andet en Giensvar paa Begiering og Spørgsmaal: ja alting indtil Skiøder, Kiøbe-Breve, Fæste-Breve og Obligationer ere uden sædvanlige Præludier. Jeg erindrer mig, at en Mand skikkede mig engang et Fæste-Brev tilbage, efterdi det var kun forfattet udi 6 Linier; men jeg lod ham igien vide, at, hvis jeg skulde nødes til at omskrive det, skulde jeg giøre det end en Linie kortere. Jeg fik udi min Ungdom engang Tiltale af en Præst, efterdi en Prædiken, som jeg holdt for ham, havde kun varet et Qvarteer. Men jeg menede, at, naar Tautologier og unødige Repetitioner bleve borttagne af hans Taler, vi prædikede lige længe. Thi, ligesom en Times god Søvn er lige saa kraftig, som 4 Timers Slummer, saa kan een med faa Linier betyde det samme, som andre med hele Ark. De

fleste klage over Dagenes Korthed: mig derimod synes de lange nok; thi mit Middags-Maaltid, som begynder præcise Klokken 12, varer kun et Qvarteer, saa at jeg udi halvanden Time, nemlig fra Klokken tolv til halvgaaen to, haver spiset, læset en halv Time, faaet en liden Slummer, drukket min Caffee, og skrevet en Side, førend jeg ved samme Klokkeslet klæder mig og gaaer ud, da jeg endda ofte finder andre Folk siddende at maabe efter den anden og tredie Ret. Naar min Herre dette og andet betænker, begriber han let, at man uden Hexeri kan forrette det samme, som jeg. Jeg recommenderer derfor altid Korthed, skiøndt jeg gierne derhos tilstaaer, at man i Forretninger og kan forsee sig ved at være alt for Laconisk. Jeg anseer derfor dette som en comisk Affectation hos de gamle Lacedæmonier, at de undertiden i vigtige Sager ved en eneste Stavelse søgte at give deres Mening tilkiende. Saaledes, da en af deres Nabo-Stæder havde ladet dem vide, at, dersom de kom ind udi deres Land, vilde de ødelægge alting med Sværd og Ild, svarede de Lacedæmonier intet dertil uden med eet Ord: Dersom, givende dermed tilkiende, at det vilde blive dem vanskeligt at komme ind udi Landet. Til adskillige Forslag, som den Macedoniske Konge giorde dem, svarede de ikke, uden med et eneste Ord: Nei. Og da samme Konge tilskrev dem engang et Brev, fuldt af Trudsler, svaredes allene derpaa saaledes: Dionysius var en stor Konge udi Syracusa, men agerer nu Skolemester udi Corintho. Saa sparsommelige vare de Lacedæmonier udi Tale og Skrifter, og er derfor troligt, at Mester Geert Westphaler neppe vilde have søgt om at nyde Borgerskab udi deres Republiqve. Men der maa holdes Maade udi alting, saa at man gaaer en Middelvei imellem dem, som spilde Tiden ved unyttige Ting, og dem, som laconisere for meget. Om begge Dele maa giøres Erindring, skiøndt om det første mere end om

det sidste, efterdi Erfarenhed viser, at de fleste Mennesker henfalde til Vidtløftigheder. Min Herre forlanger ellers at vide, om Qvæg-Sygdommen er ogsaa kommen paa mit Gods. Hvi skulde jeg gaae mere fri, end andre? Mine Køer ere reent bortdøde. Men min Gienboes Lænke-Hund derimod, som jeg saa ofte haver besværget mig over, efterdi den ved uophørlig Giøen og Tuden er mig Nat og Dag til Plage, lever endnu, og er ved god Helbred. Men man maa skikke sig saavel udi det ene, som i det andet.

23.

Om Fegtekunst, Dueller og Dands.

Jeg mødte forgangen Uge paa Gaden en gammel Fegtemester, som jeg haver kiendt for meer end 30 Aar siden. Den samme saae ilde ud, og var slet i Klæder, saa at jeg deraf sluttede, at han ingen synderlig Næring havde. Jeg fik ved nøiere Efterspørgsel og at vide, at Mangel paa Næring saadant havde foraarsaget. Dette gav mig Anledning til at eftertænke, hvorledes adskillige Ting paa en kort Tid her i Landet ere forandrede. For 40 Aar siden var en Fegtemester udi samme Anseelse som en Professor ved Universitetet. I det ringeste kunde han blandt vore Studenter regne lige saa mange, om ikke flere Scholarer; thi en Norsk Student, som ikke havde frequenteret Fegteskolen i Kiøbenhavn, blev anseet ved sin Hiemkomst som een, der havde anvendet Tiden ilde ved Universitetet. Fegte-Øvelser vare da ogsaa nødvendige, efterdi det var grande Mode for alle Folk, saavel Gamle som Unge, at duellere med hinanden uden for

Stads-Porten, saa at man da hørte lige saa meget tale om duellerende Personer og deres Secundanter, som nu om Præsides udi Cathedris og deres Respondenter: ja det Sted uden for Porten, kaldet Fugle-Stangen, var mere bekiendt, end det store academiske Auditorium. Nu derimod er samme Valsted og Fegtebane, som af alle, indtil Børn var bekiendt, saa reent forglemt, at end Navnet er fremmed for alle. Blandt adskillige onde Sædvaner og Misbrug, som i vor Tid ere afskaffede, kan fornemmeligen regnes den fordærvelige Skik at duellere, som forhen gik saa meget udi Svang, at den ved Love og Forordninger ikke kunde hemmes. Aarsagen dertil var denne, at, endskiøndt saadant under Straf var forbudet, saa ansaaes det dog som et Tapperheds-Tegn, helst hos militaire Personer; saa at, endskiøndt en Duellist undertiden offentligen blev straffet, saa blev han dog hemmeligen roset. Og saa længe som denne Maxime varede, tienede Straf heller til Opmuntring end til Afskrækkelse. Nogle nye Moralister have saadant mærket, og derfore holdet for, at den Uskik ikke kunde hemmes, uden ved at kaste Foragt paa dem, som giøre sig en Point d'Honneur af at duellere. Og haver jeg, dette til Bestyrkelse, anført en Lov udi den underjordiske Verden saaledes, at den, som udfordrede sin Medborger til en Kamp, skulde ansees som en foragtet og skrøbelig Person, ja dømmes som et Barn til at staae under Formynderskab, efterdi han ikke kunde regiere sine Affecter. Det synes ogsaa, at den Foragt, som vore Tiders Mennesker have ladet see mod saadanne Folk, haver udvirket, hvad de strengeste Love fordum ikke have kundet remedere; thi, saasom Point d'Honneur var det eneste Tønder til Ilden, saa maatte Uskikken ophøre, da det blev ingen Point d'Honneur mere. Uordenen er nu ogsaa fast ganske afskaffet, og conseqventer Fegtemesternes Næring mærkeligen formindsket. Men de og andre, hvis Velstand

grunder sig paa Uskik, bør ikke besværge sig derover; thi ingen Reformation er saa nyttig udi Almindelighed, at jo nogen lider derved udi Særdeleshed. En Medicus taber sin Næring udi sunde, og en Krigsmand udi fredelige Tider; en Kiøbmand lider ved Manufacturers Stiftelser, en Kok, en Viintapper og en Brændeviinsmand ved en Nations Edruelighed. En Procurator giødes af Folks Trætter, og en Landmand er hængefærdig, naar han hører tale om godt Kiøb paa Korn og Fede-Varer. Alle besværge sig over Tidernes Vanskelighed, men som Vanskeligheden just flyder af Landets Velstand, bør de ikke lade sig mærke med saadanne Klagemaal. En vis Skriver udi en Ret beklagede sig engang for mig, at fast to tredie Dele af hans aarlige Indkomster vare ham betagne. Jeg spurgte ham om Aarsagen dertil. Han svarede sukkende, at siden den Forordning udkom, at temere litigantes skulde bøde til Justits-Cassen, kan ingen ærlig Mand leve længer. Jeg sagde da, at, efterdi hans Uheld flyder af saadan Kilde, saa vilde jeg ønske, at jeg kunde være saa lykkelig at opfinde noget Middel, hvorved han ogsaa kunde blive skilt ved den øvrige tredie Deel, men derimod at han paa anden Maade kunde hielpes. Det kommer mig ellers for, at Dandsemesterne ei heller maae være fornøiede med Verdens nuværende Tilstand. Thi N. N., som tilforn var saa pyntet, og gik stedse med oprakt Hoved, seer nu ud, som han gierne vilde give 8 eller 10 pro Cento, hvis nogen vilde laane ham Penge.

Non erat hac facie miserabilior Crepereius
Pollio, qvi triplicem usuram præstare paratus
Circuit, & fatuos non invenit. —

Da jeg videre erkyndigede mig derom, fik jeg at vide, at det ogsaa var formedelst Mangel paa Næring, skiøndt Næringens Mangel reisede sig ikke deraf, at Folk ophørede med at dandse, men, efterdi Dandsekonsten er ikke saa vanskelig

som i fordum Dage, da den udfordrede længer Tid end et Cursus udi Philosophien. Nu lader man sig nøie med en simpel Menuet, da man tilforn betienede sig af adskillige Dandse, som Passe pied, Rigadon, la Bourrè, item adskillige andre, og endeligen endede med Folie d'Espagne, hvilken sidste Dands bestod udi adskillige Variationer, saa at der fast behøvedes lige saa lang Tid til at doctorere udi den Videnskab, som enten udi Philosophie eller Medicine. Thi, naar En kom ud af Dandse-Skolen, førend han havde absolveret sin Folie d'Espagne, blev han anseet som en Deserteur. Eftersom der nu doceres ikke saa mange Præcepta meer paa Dandse-Skolerne, og det hele Studium er indskrænket til en simpel Menuet, som snart er lært, og nogle Engelske Dandse, som læres uden Mester, saa er Lære-Tiden nu ikkun kort, og conseqventer Næringen ikkun maadelig for Mesterne, hvilket er meget vel. Thi, endskiøndt man i sig selv ikke kan fordømme Dandse, helst udi disse nordiske Lande, hvor Legemets og Lemmernes Bevægelse er mere nødig end udi andre Lande, saa kan man ikke nægte, at jo deraf tilforn er giort Misbrug, og at det haver været en Øvelse, som haver foraarsaget baade Tids- og Penge-Spilde. Man seer af dette og andet, at der ere visse Ting, hvormed man kan gratulere vor Alder, og at derfore de, som saa heftigt declamere mod nu værende Tider, og tale om vore ærbare Forfædre, ikke nøie nok have examineret Verdens Løb. Men man maa derhos sige, at, ligesom adskillige gamle Feil ere rettede, saa ere derimod adskillige nye komne i Steden derfore igien: saa at det synes, at Mennesker ikke kiedes saa meget ved Daarligheder selv, som ved Maaden, paa hvilken de skee, og at de, ligesom udi Klædedragt, ville extravagere nu paa en Façon, nu paa en anden, saa at ofte det, som synes at være Reformation, er ikke andet end Scenernes Forandring udi samme Skuespil.

Dette kunde jeg forklare ved adskillige Exempler; men jeg vil lade mig nøie med at anføre kun et eneste. Tilforn læsede alle, men ingen vilde skrive, nu vil alle skrive, men ingen læser; da vilde ingen meddele andre, hvad han vidste, nu underviser enhver i det han selv ikke veed, saa at, hvis dermed fremtures, ville der omsider blive flere Autores end Mennesker.

24.

Kiærlighed er blind.

Du forundrer dig over, at en saa peen Jomfru, som N. N. haver kunnet fatte Kiærlighed til M. M. og indladet sig i Ægteskab med en Person af saa slette Qvaliteter, og om hvilken intet andet kan siges, end at han er en af de største Tabacs-Smøgere udi Landet. Jeg derimod forundrer mig ikke derover. Det kan just være derfore, hun haver fattet Kiærlighed til ham; thi man seer jo, mange Mennesker at finde større Smag udi røget end udi fersft Kiød, iligemaade, at mange fatte Kiærlighed til det, som andre have Afsky for. Derpaa vil jeg anføre tvende mærkelige Exempler: et af den gamle og et af den nye Historie. En fornemme Jomfru, ved Navn Hipparchia, forelskede sig saaledes udi den skidne cyniske Philosopho Crates, at hun præfererede ham for alle kjønne, fornemme og rige Beilere: ja hendes Elskov gik saa vidt, at hun lod sine Forældre tilkiendegive, at, hvis hun ikke maatte bekomme Crates til Ægtefælle, vilde hun omkomme sig selv. Forældrene bade Crates selv, at han vilde raade hende fra saadant Forsæt, hvilket han og gjorde,

og, saasom hans Formaning var forgieves, visede han alle sine Pialter og Elendigheder, sigende, at hun maatte beqvemme sig til samme Skidenfærdighed og usele Levnet, hvis hun vilde være hans Ægtefælle. Dette tog Hipparchia ikke udi Betænkning, men iførte sig cyniske Pialter, og omflakkede allevegne som en Stodder med Crates, efterfulgte hans Levnet udi alting, og undsaae sig ikke ved aabenbare at øve alle de Usømmeligheder, og at underkaste sig al den Haanhed og Foragt, som den cyniske Philosophie med sig fører. Et andet Exempel af vor Tids Historie er udi en høiadelig Dame, hvilken havde en uovervindelig Afsky for hendes første Ægtefælle, skjøndt han blandt alle Undersaatter var den fornemmeste og tilligemed den galanteste Herre udi Riget, og varede dette indtil paafulgte Skilsmisse, da efter et nyt Ægteskab, som ogsaa havde et ulykkeligt Udfald, hun omsider tredie Gang begav sig udi Ægteskab med en gemeen Matros, med hvilken, endskiøndt han dagligen handlede ilde med hende, hun sagde sig at leve langt mere fornøiet end udi det første Ægteskab. Og haver jeg saadant hørt af hendes egen Mund, da jeg var i hendes Huus, som var ved et Færgested udi Falster, paa samme Tid da hendes Mand var arresteret formedelst en Misgjerning. Saa at det synes, at just det, som kunde være afskyeligt for andre, var Tønder til Elskov og Fornøielse hos hende. Jeg kunde anføre adskillige andre Exempler paa saadan fordærvet Smag; men jeg lader mig allene nøie med disse tvende, forundrer mig derfore ikke, naar jeg hører tale om selsomme Ægteskaber. Thi det er hermed bestillet, som med Mad og Drikke, hvorudi een finder Vellyst i det selv samme, som hos de fleste foraarsager Væmmelse. Derfore siger man, at den foranderlige Smag foraarsager, at hver Jomfru bliver gift, hver Mad ædt og hver Bog læset.

25.

Om Hexeri.

Min Herres Spørgsmaal om Hexeri kan jeg ikke besvare paa anden Maade, end om Spøgelser, nemlig, at der fortælles saa mange troværdige Historier, saa at det er vanskeligt aldeles at nægte Hexeri, ligesom paa den anden Side der fortælles saa mange urimelige Fabler, saa at man haver Aarsag intet at troe. Hvad som meest svækker den Lærdom om Hexeri, er dette, at jo mere man tvivler om dets Realitet, jo mere tager det af; thi hvad som man ved en stærk Tro dagligen haver seet at tilvoxe, haver man ved Vantro dagligen seet at aftage; saa at Tvivlsmaal herimod haver mere virket, end den haardeste Straf og de strengeste Love. I gamle Dage, da man støvede efter Hexer og Hexemestere, og straffede dem med Baal og Brand, sagdes hver anden Matrone paa visse Steder at ride paa Kosteskafte til Bloksbierg eller Hekla, da fandt man Forskrivelser, som en og anden havde udstedet til Fanden. Udi Jacobi 1. og Caroli 2. Tid støvede man stærkt efter Hexer, og da vrimlede Engeland deraf. Udi Henrici 4. Tid bleve ved Parlamentet udi Bourdeaux brændte meer end 600 Troldfolk; men saasnart man ophørede med Straffen, forsvandt Konsten efterhaanden. Udi det Parisiske District hører man fast intet om Trolddom, efterdi Parlamentet ikke dømmer i saadanne Sager. En Cornelius Loos, en Becker og andre, have ved deres Skrifter ganske skilt Fanden ved sin gamle Næring udi Holland. Ja Fandens Handel haver her udi Landet efterhaanden saa aftaget, at den omsider er indskrænket til Finmarken allene, hvor den nogenledes haver floreret indtil Enden af forrige Seculo, saalænge Amtmændene og Laugmændene vare hængende ved Landets gamle Orthodoxie. Den første som gjorde

Skaar herudi, var Amtmand Lork. Paa samme Mands Heterodoxie herudi kan jeg anføre et Exempel, som i min Tid er passeret udi Bergen. Da han engang besøgte Laugmanden, og saae paa hans Stuegulv liggende udstrakt en Finlap, studsede han derved. Da han spurgte hvad saadant skulde betyde, sagde Laugmanden: vær stille, mon Frere! nu er Siælen fra Legemet, og naar den kommer tilbage, ville vi høre et og andet Nyt. Amtmanden sagde da: det vil maaskee vare for længe, jeg skal strax bringe Siælen tilbage, tog derpaa til sin Stok og gav Finlappen saadant Slag for Rumpen, at han strax sprang op og gav et stort Skraal fra sig. Man saae deraf, hvor meget denne Amtmand havde vanslægtet fra sine Formænd, og at han vel kunde blive en god Justits-Mand, men en skadelig Øvrighed for den Finmarkske Handel; thi Fanden kunde aldeles ikke være tient med saadan Amtmand. Man haver ogsaa fra den Tid seet Handelen mærkeligen at aftage, og bestyrkes man udi den Tanke, at Hexeri og den sorte Konst grunder sig mestendeels paa Øvrighedens Overtro og Vantro, med mindre man vil holde for, enten at Fanden ved Alderen haver tabt sin forrige Activitet, eller at han er geraaden udi en Slags Uvederhæftighed, saa at han formedelst Penge-Mangel ikke kan underholde saa mange Hexemestere som tilforn: ja, at ingen ved Haandskrifter mere vil forbinde sig, efterdi de mærke, at han ikke er i Stand til at giøre de sædvanlige Penge-Forskud, eller paa sin Side meer kan præstere præstanda. Jeg haver udi min Ungdom engang fundet en Forskrivelse, hvorudi en ung Person havde forbundet sig til Fanden, og derfore stipuleret sig aarligen en Tønde Guld. Jeg overleverede Forskrivelsen til hans privato Præceptori, hvilken rev den i Stykker og bad mig tie dermed, sigende, at han i Eenrum vilde straffe ham derfor. Man kan heraf indbilde sig, at Fanden da ikke var per Cassa for at udrede saadan

Sum, og derfor ikke havde denne Gang villet imodtage Obligationen. Men slige Meninger kan dog intet Bifald finde. Er derfore troligt, at det meste, som om Hexeri er fortalt, grunder sig enten paa pure Illusioner eller Fabler, og at derfore Beckers betoverde Wereld kunde holdes for et nyttigt Skrift, hvis Autor ikke havde gaaet for vidt, og giort alt hvad som fortælles om Aander, til Fabel og Indbildning. Den gaaer sikkrere frem, der ikke forkaster alle Historier, ei heller antager dem alle. Men de fleste kan ikke standse udi deres Reformationer; thi saasnart mærke de sig ikke eengang bedragne, førend de henføre alting til Bedrageri. Hvorledes saadant kan skee og dagligen skeer, haver jeg viset udi det Skuespil, kaldet Uden Hoved og Hale. Derudi forestilles, hvorledes man kan forfalde fra Vantro til Overtro og igien fra Overtro til Vantro, saa at, naar man ikke i Agt tager visse Regler, som herved foreskrives, og ikke ved en Tings Examen gaaer som med Tømmen i Haanden, man styrtes af et Extremo i et andet, saa at man nu troer for meget, nu for lidet, nu alting, nu igien intet.

26.

Om Embeders Besættelse og om Skatter.

Min Herre skriver, at det er ham kiært, at N. N. er hiulpen til et Embede, hvorved han kan have sin rigelige Udkomst. Det er mig ogsaa kiært, men end kiærere, naar jeg hører, at et Embede er hiulpen til en beqvem Embedsmand, hvorved det vel kan forestaaes. Thi enhver Regent, endskiøndt mange Regierings-Regler af ham bleve forsømte,

kunde holdes for en kostbar Øvrighed, naar udi Bestillingers Distribution man ikke ledede efter Embeder, for dermed at hielpe Personer, men efter Personer, for dermed at forsyne Embeder. Thi ligesom intet er større Styrke for et Huus, end at det er forsynet med beqvemme Tienere til hver Huusgierning, saa er og intet større Styrke for en Stat, end at hvert Embede er vel besat. Naar en Huusfader vil have en Fuldmægtig, en Kok, en Kieldersvend, en Kudsk, søger han ikke efter den, som meest trænger til Brød, men efter den, som er beqvemmest til den Huus-Forretning, som er ledig; thi at hielpe en Nødlidende er priseligt, men Hielpen maa ikke skee paa den Maade. Publiqve Bestillinger maae ligeledes ikke bortgives til Mænd, men Mænd til Bestillinger; de maae ikke være Gaver og Almisser, men Belønninger; man maa ikke sige: see! her er en god Mand, som maa hielpes, men: see! her er en vigtig Bestilling, som maa forsynes. Men at saadant gemeenligen ikke skeer, vise alle Landes og alle Tiders Historier. Embeder, som burde hedde Byrder, blive overalt kaldte Beneficia, hvorudover man siger ikke, at Embedet er beneficeret med en Mand, hvilket i alle Sprog nu er uforstaaeligt, men at Manden er beneficeret med et Embede. De fleste Sollicitanters Ansøgninger give og saadant tilkiende; thi de præludere og ende gemeenligen med de Ansøgendes Nødlidenhed og slette Tilstand, hvilket bør være lige saa lidet Motiv til at erholde et publiqve Embede, som om En søger at blive en Herres Kudsk allene paa det Fundament, efterdi han er en fattig Mand. Thi Huus-Herren spørger ikke om hans Tilstand, men om hans Capacitet at styre en Vogn-Hest; han spørger ei heller om hans andre Qvaliteter; thi han kan være en god Huus-Fader, der vel styrer sin Hustru og sine Børn, men kan derfor være ganske ubeqvem til at styre Heste. Det hedder: Hic Rhodus, hic Salta. Jeg bekiender vel, at det er ikke saa let for en Regent, det

haver et stort Land at forestaae, at opfylde denne Pligt, som for en Huus-Fader, der er kun Regent udi Miniature, og til en liden Oeconomie behøver kun faa Tienere. Men som en høi Regent haver større Oeconomie, saa haver han og flere Fuldmægtige og Stats-Ministre, hvis fornemste Pligt det kunde blive at udfinde Middel til at hæve de Vanskeligheder, som derved møde. Intet kunde være større Styrke for en Stat; en Regent vilde glæde sig ved at see alle Embeder udi Landet vel forsynede, og enhver Embedsmand vilde opmuntres til at efterleve sin Pligt, og at svare til den Tillid, som Regieringen havde ladet see til hans Person, ved at betroe ham et Embede, som man havde holdet ham fremfor andre beqvem til at opfylde. Om denne Regel røres dog lidet eller intet af dem, der have skrevet vidtløftige Bøger om Regenteres Pligt. Jeg finder ellers udi samme Bøger nogle andre Poster ikkun løseligen omtalede, hvorvel de ere af stor Vigtighed i Henseende til de Conseqvencer, som flyde deraf. Een er denne, at naar Tiderne udfordre, at en almindelig extraordinaire Skat maa paalægges, der da fornemmeligen tilsees, at alle efter Proportion og Tilstand bære lige Byrde; thi Erfarenhed viser, at hvor stort et Paalæg end er, saa stikker enhver sig derudi, naar det er lige for alle. Tvertimod, hv r liden og maadelig en Byrde er, synes den tung og utaalelig, naar Ens Nabo eller Medborger derfor dispenseres. Man mærker saadant daglig ved Hoveri-Bønder, hvilke med Taalmodighed bære store Byrder, naar de ere almindelige; men deres Skuldre blive for svage til at bære de mindste, naar de see en eller anden af deres Naboer ganske befriede; thi da bliver Fluer til Elephanter og Skaalpund til Lispund. Herudover tager en Landmand nøie i Agt, ingen Bonde at befrie for ringeste Hoveri, med mindre han betaler Arbeidet med Penge. Udi Byrders Paalæg møde vel Vanskeligheder, saavel som udi Embeders Uddeling; men

Regelen maa i Agt tages saa vidt som mueligt. Det var at ønske, at alting kunde veies ud efter Lod og Qvintin; thi i saa Maade kunde en Øvrighed uden Møie og uden Undersaatternes Klynken erholde alting. Saasom nu Dispensationer udi almindelige Paalæg føde Fortrædeligheder, og enhver Borger bilder sig ind, at al den Byrde, som tages fra hans Medborger, lægges paa ham, saa kan man sige, at enhver giør ilde, som anholder om saadan Dispensation; thi han giver dermed tilkiende, at han vel vil være deelagtig udi alle Fordele, men ikke udi Byrder, hvilket er mod alle Societeters Love. Og bekiender jeg for min Part, at, hvis i saadant Fald Dispensation mig blev tilbuden, jeg ingenlunde vilde eller kunde beqvemme mig til dens Modtagelse. Dog kan her, som i andre Ting, være Omstændigheder, hvorved saadant kan forsvares. Thi En kan ved en særdeles Merite eller Tieneste være bleven Publici Creditor; og derfore kan imodtage saadan Befrielse udi almindelige Paalæg som en Belønning og ansee den som en Liqvidation, skiøndt man kan sige, at det er sikkerst og raadeligst, at Belønningen skeer paa al anden Maade end saadan, som opvækker andres Fortrydelse og sætter et heelt Societet i Fermentation. Thi endskiøndt en Ting kan være den samme, saa foraarsager dog Maaden, paa hvilken den skeer, at den ikke bliver den samme. Derpaa grunde sig de mange Inventioner man haver udi Byrders Paalæg, og de mange Navne man sætter paa Skatter, hvilke mange ansee, som idel Pedanterie, da dog derudi er en stor Politiqve, saasom Erfarenhed viser, at de fleste Mennesker ville tracteres som smaa Børn, og at man uden Møie kan bringe dem til at undergaae Byrder, naar de paalægges under visse Navne. Saaledes, naar for Exempel En sættes i Skat for 20 Rdl., kan han krympe sig derved, men naar den samme Sum deles, saa at en Part sættes paa Paryk, en anden paa

broderede Veste, finder han sig bedre derudi, saasom han indbilder sig, at det er ikke ham selv, men Parykken og Vesten meent. Ellers er udi alle extraordinaire Skatter intet bedre Middel, end at taxere efter Ting, som allene bruges til Vellyst og Overdaad, item paa Titler, som søges af pur Vanitet; thi derved slaaes to Fluer med een Smække: thi Penge bringes i den publiqve Casse, og Borgere kan i Fremtiden blive mere tarvelige og mindre forfængelige. Min Herre seer af disse Anmærkninger, at jeg ogsaa kan tale om Stats-Sager, naar jeg vil ryste mine Ærmer. Han maa selv dømme, om de ere vel grundede, eller om de bør sættes i Classe med Herman von Bremens Maximer.

27.

Hvorfor Holberg søgte Dameselskab.

Du undrer dig over, at jeg, som er ved Alder og stedse haver været hengiven til Studeringer, finder mere Behag udi Fruentimmers end udi Mænds Omgiængelse. Men du vil end mere forundre dig, naar jeg siger, at det er just i Henseende til mine Studeringer, at jeg søger saadant Selskab. For at giøre Rede til dette Paradox, maa du vide, at, naar jeg er hiemme, er jeg idelig udi et Slags Arbeide, som foraarsager Hovedbryden, saa at jeg gaaer ud, allene for at lade Hiernen have fornøden Hvile. Saadan Hvile faaes fornemmeligen udi Fruer-Stuer, hvor der forefalder gemeenligen ikke uden jævn Snak, som ingen Meditation behøver. Og er det derfore, at, naar jeg haver studeret mig en Hovedpine til, jeg ingen heller besøger end Madame N. N., som

fortæller mig intet uden hvad Mad hun haver spiset den Dag eller hvor mange Æg hendes Høns have udlagt den Uge, eller andre saadanne Materier, hvorved Hiernen ikke brydes eller Hovedets Sener strækkes. Udi Mænds Selskab derimod forefalde Discourser, som foraarsage en Hovedbryden. Der tales gemeenligen om Rettergang og Stats-Sager, hvilke Materier kan være nyttige, ja ogsaa behagelige paa visse Tider, men ikke naar man søger Selskab allene for at recreere Sindet og unde Hiernen Pauser. Man begynder, saasnart første Hilsen er aflagt, at forklare mig en Sag, som den Dag er dømt paa enten udi Raadstuen eller Høieste-Ret, for at høre min Betænkning derover, eller man vikler mig ind udi Stats-Sager, hvortil enten en ny Forordning eller sidste Posts Avis giver Anledning, hvilket er ligesom at præsentere Skakspil til En, som kommer træt ud af sin Skriverstue, og bringe ham til at studere paa ny igien. Det er i den Henseende, at Engelænderne blandt andre Ting, hvorudi de tilkiendegive deres Skiønsomhed, ikke lide Spil, som udfordre Meditation. Deres Back Game for Exempel er ikke nær af den Vidtløftighed, som vor Forkering. Det samme kan siges om andre Spil, med Haners, Bulldogs-Fegtninger og andet deslige. Le jeu des echecs, sige de Franske, n'est pas assez jeu. Det er: Skakspil og andre af samme Betydelse er ikke Spil, men et Studium. Saadant kan man præsentere dem, som intet have at bestille, og som af Ørkesløshed kan frygte for Hiernens Forrustelse, men ikke arbeidsomme Folk, der udi Spil og Selskab søge Recreation. Man finder derfore, at Folk af Forretninger have beskikket visse Timer om Dagen, hvorudi de intet vil høre uden uskyldig Sladder. Og fortælles der, at det var i den Henseende, at Richelieu en Time om Dagen opholdt sig udi saadant Selskab; thi han fandt ikke sin Regning ved at entrere udi en metaphysisk Materie, naar han kom træt ud af

sit Cabinet. Det var ogsaa af den Aarsag, at Socrates undertiden stimede med sine Børn. En anden Aarsag, hvi jeg heller søger Fruentimmer-Selskab, er denne: Naar jeg kommer i Mænds Selskab, præsenteres mig enten et Glas Viin eller en Pibe Tabac, som aldeles ikke er min Ragout. Udi Fruentimmer-Selskab derimod faaer jeg Thee, Caffee og jævn Pølse-Snak, hvilket accomoderer mig bedst udi mine ledige Timer. See der haver du Aarsagen til min Levemaade herudi.

28.

Om Begierligheden efter at herske over Andre.

Da jeg forgangen Sommer var paa min Gaard, og der saae, med hvilken Myndighed en halvvoxen Dreng exercerede en stor Flok af unge Faar, gaves mig Materie til efterfølgende Tanker. Alle Mennesker ere begierlige efter at herske over andre; ethvert Menneske øver ogsaa et Slags Herredom. De, som trædes af alle under Fødder paa eet Sted, træde igien paa andres Halse paa et andet Sted, saa at enhver er som en Art af Potentat udi sit District og paa sin Boldgade. En Konge hersker over et Rige, en Statholder over en Province, en Borgemester agerer Potentat udi en Kiøbstæd, enhver Huus-Fader udi sit eget Huus, en Skolemester udi en Skole, hvor han fingerer sig Cathedra og Færle som Throne og Scepter: ja en Hyrde-Dreng eller Hønse-Pige, som haver Inspection over Oxen, Faar, Høns og Gæs, giver sig udi saadan Function samme Air, som en stor Monarch. Regimentets Øvelse er den samme; Forskiellen

bestaaer allene udi Districterne, hvoraf nogle ere større, andre mindre. Om Øxen, Faar og Sviin kunde raisonnere, vilde de dømme, at Fæ-Hyrder vare de høieste Magistrats-Personer paa Jorden, saasom de have med ingen anden at bestille. Heraf kommer det og, at, endskiøndt en Ridefoged er kun et lidet Creatur i Henseende til hans Superieurs, bliver han dog af Bønder anseet med store Øien, og agtet høiere, end et fraværende Herskab; ligesom Disciple udi deres Skolegang ansee sig som Undersaatter, ikke af Konge, Øvrighed eller egne Forældre, men allene af deres Skolemestere, hvilke de adlyde som jordiske Regentere og souveraine Monarcher. Det var i den Henseende, at Kiellingen, der hørte meget godt at tales om hendes Konge, sagde, at hvis det stod til hende, skulde ingen uden han blive Borgemester udi Aars; thi saasom hun ikke havde været uden for sit Fødested, vidste hun ingen, der havde meer at sige. Der fortælles om en af vore Konger, at, da han engang paa sin Reise kom til en liden Kiøbstæd, lod Byfogeden sig indfinde, for at giøre sin Opvartning. Da Kongen adspurgte ham, hvo han var, svarede han: Jeg er Eders Majestæts Øvrighed her paa Stedet, hvortil Kongen smilede og sagde: Saa vil jeg recommendere mig udi Eders Bevaagenhed, og haabe i Eder at have en naadig Byfoged. Og kunde maaskee endeel af Stadens Indbyggere, der ikke havde været videre, holde saadan Compliment at være ganske alvorlig, saasom de ingen anden Øvrighed havde seet, og det er kun det nærværende og synlige, som udvirker Lydighed og Ærbødighed. Heraf kommer det, at al verdslig Øvrighed, efterdi den er synlig, udvirker ved Bud og Love mere end den himmelske store Monarch, efterdi han for Mennesker er usynlig og synes ligesom fraværende, da dog alle jordiske Monarcher ere kun som Avner for Gud, og den hele Jordklode mindre end et Sandskorn, naar den lignes mod den store Verden, som er under Guds

Herredom. Dette overveie dog gemeenligen ikke Mennesker, men lade sig forblinde af det synlige. Dette overveie ei heller store jordiske Seierherrer, men ansee deres Magt og Herredom med store Øien, da det dog indeholder kun en liden Deel af et Sandskorn, naar det lignes mod Guds store Monarchie. Der fortælles om en liden Africansk Monarch, som havde høie Tanker om sit Herredom, at, da ham af en Europæer blev viset et Landkort, ledede han efter sit Land, hvilket han ikke kunde finde. Da han forundrede sig derover, sagde den Fremmede, at man ikke tegner saa smaa Lande paa almindelige Landkort. Dette foraarsagede, at han tabte de høie Tanker, som han tilforn havde havt om sit Herredom. Ligeledes vil det og gaae de største jordiske Monarcher, naar de med philosophiske Øien beskue sig selv, og ved at ligne deres Herredom mod det Guddommelige, mærke, at det bliver kun et Chiffre.

29.

Om Holbergs Danmarks-Historie.

Min Herre spørger mig, hvilke af mine Skrifter jeg holder for de bedste. Det er et vanskeligt Spørgsmaal at besvare, ja lige saa vanskeligt, som om jeg vilde spørge, hvilken af hans Døttre han holder for den viseste; thi Modestie tillader ikke at rose sine egne Producter. Jeg drister mig derfore ikke at sige, at noget af mine Skrifter er godt, thi de ere alle maadelige. De fleste sætte dog meest Priis paa min Danmarks Historie, og det saavel i Henseende til Materien som Formen; de dømme, at Stilen er historisk og tydelig, og

derhos levende, saa at de tørreste Materier, som mindst interessere en Læser, kan læses med Behag. Hvad Materien angaaer, da dømme de, at Historien er saa upartisk, som muligt være kan paa de Steder, hvor Skrive-Frihed er underkastet public Censur. Hvad jeg selv holder for at kunne distingvere samme Historie, er dette, at den indeholder ikke simple Bedrifter allene, men endogsaa saadanne Ting, som give Kundskab om Nationens Egenskab, vise Regieringens gamle og nye Forfattelse, berømmelige Mænds Portraits, Anledning og Oprindelse til de fornemste Stiftelser, saavel udi geistlige som verdslige Ting, saa at man deraf seer Rigets gamle og nye Stat. Især have mange fundet stort Behag udi Historiens Afdeling udi Periodos og udi de Afridsninger, jeg haver giort mod Enden af hver Periodo. Det er i den Henseende, at mange have sat Priis paa Skriftet, helst her i Landet, hvor vi forhen havde ikke uden nogle tørre og ilde sammenhængende Annales, og at de have sat dem tilrette, som have censureret en og anden Feil enten udi Aarstal eller Navne. Jeg bekiender vel, at en Feil er en Feil, udi hvilket Skrift den end findes. Men man maa udi stærkt udarbeidede Historier, som er det vanskeligste Arbeide, som nogen kan foretage sig, ikke være saa grandseende, som udi tørre Dag-Registere eller Samlinger af Documenter, som af intet andet kan bryste sig end af Accuratesse udi Navne og Aarstal. Thi de, som meddele Publico saadanne Sager, ere ikke saa meget selv Autores, som Copister. Og, saasom deres Arbeide bestaaer allene udi at reenskrive de Sager, som dem af andre ere tilstillede, da, hvis deres Copier eller Reenskrivninger ere skiødesløse, dem ingen Qvarteer kan gives, og det udi dobbelt Henseende; thi de kan derfore tiltales af Publico udi Almindelighed; de kan ogsaa i Særdeleshed tiltales af dem, der have forfattet Sagerne, og som Commissionaires eller Haandlangere betroet dem Documen-

ternes Publication. Det er derfore saavel Publico som Documenternes Forfattere magtpaaliggende, at deslige Sager falde udi accurate Copisters Hænder, besynderligen udi saadannes, der ere nogenledes verserede udi Historiens Læsning, at de kan corrigere en Feil, som haver indsneget sig udi et Original-Document, eller, at de kan giette sig til, hvorledes et ulæseligt Ord, som forekommer, bør skrives. Men vel indrettede Historier derimod ere af anden Beskaffenhed; thi derudi kan findes Skrive-Feil, og Værket dog være et Mesterstykke.

30.

Guldmagerkonstens Tomhed, selv om den fandtes.

Blandt mange Ting, som Mennesker med stor Bekymring arbeide paa at udfinde, og dog ingen Nytte kan føre med sig, er Guldmageri eller den philosophiske Steens Eftersøgning. Lader os forestille os, at man engang kunde være saa lykkelig at udfinde Konsten, hvorved andet Metal giøres til Guld, hvad andet kunde flyde deraf, end at det vilde tabe sin Priis? Thi, saasom den Priis, der sættes paa Guld, er arbitraire, og grunder sig allene paa Metallets Rarhed, saa kan det ikke andet være, end at Prisen maa falde, saasnart det bliver gemeent. Thi om alle Kobber-Bierge bleve i en Hast forvandlede til Guld-Bierge, og Guld-Miner igien til Kobber-Miner, udvirkedes ved saadan Metamorphosin intet andet, end at man tilbyttede sig eet Pund rart Kobber for 100 Pund gemeent Guld, og saaledes er det med alting, hvis Priis grunder sig allene paa Rarhed, og ikke paa naturlig indvortes Valeur; thi Jern og Staal er til langt større Nytte, og var det derfore, at Americanerne

ansaae det med langt større Øien end Guldet, efterdi de mærkede, af det første Metal kunde forarbeides beqvemme og tienlige Gevær. Lader os forestille os, at En kunde udfinde den Konst at saae ægte Perler saaledes, at af en Sæd kunde udspire ligesom af Korn-Sæd 100 andre. Deraf vilde jo intet andet flyde, end at de vilde med Tiden saaledes tabe deres Priis, saa at man omsider kunde tilbytte sig en ægte Perle for en Bønne, og at man vilde sælge ægte Perler udi Skieppe-Tal for samme Priis, som man nu sælger graae Erter, ja maaskee for end ringere, efterdi man med Erter kan curere en hungrig Mave. En Alchymist derfore, der havde giort Konsten probat, kunde af andet ikke bryste sig, end af et Paafund, som bestod udi en pur Curiositet, men i det øvrige var ikke meer til Nytte, end at forvandle graae til hvide Stene, eller at giøre guult, hvad tilforn var grønt. Der ere visse Ting, der altid føre deres naturlige Nytte med sig, som Staal til at skjære, Ved til at brænde, en og anden Urt eller Plante til at helbrede, og Vand til at lædske sig paa, hvorudover man maatte være enhver Tak skyldig, der kunde forvandle Bly til Staal, en Tornebusk til et Frugt-Træ, og salt Sø til frisk Vand. Men derimod ere andre Ting, hvis Priis grunder sig allene paa deres Rarhed og en Convention, som er blandt Mennesker om deres Gyldighed. Pamphilius for Exempel er et Kort af stor Importance udi Lanter, men dens Gyldighed grunder sig allene paa en Convention imellem Spillere; thi saa snart de blive enige om at sætte Priis paa et andet Kort, stikker Pamphilius hverken Es eller Frue mere. Ligeledes haver det sig med visse Metallers Forvandling, hvilke, naar de blive gemene, tabe deres Gyldighed, og den Convention, som tilforn haver været giort om Priserne, bliver hævet. Man seer saaledes, at dette Arbeide, hvormed saa mange anseelige Mænd have brydet deres Hierner, og hvor-

paa de have tilsat Helbred og Midler, er i sig selv til ingen Nytte. Men det er ikke nok; man kan derforuden sige, at hvis Konsten af nogen blev giort probat, den vilde foraarsage stor Uheld og Forvirrelse blandt Mennesker; thi mange vilde derover i en Hast blive skilte ved deres Velfærd, naar Guldet, som de enten ved Sved og Arbeide havde erhvervet, eller med andre vigtige Varer havde tilbyttet sig, blev giort til intet udi deres Hænder. Det meste, som man kan trøste sig ved, er, at saadant neppe vil blive giørligt. Thi man kan holde for, enten at alle de Historier, som fortælles om den philosophiske Steen, ere opdigtede, eller at ved Operationerne er skeet Bedrageri, saaledes som er viset udi det Skuespil kaldet det Arabiske Pulver, og, hvis nogen Prøver ere giorte, saa ere det saadanne, som lønne hverken Umage eller Bekostninger. Vist nok er det, at de fleste, som have givet sig ud for Guldmagere, ere døde fattige. Da en Alchymist engang dedicerede en Bog til Pave Leo 10, og derudi foregav, sig at have opfundet Konsten, haabende derfor at nyde en Belønning, skikkede Paven ham allene en tom Pung, og lod ham sige, at, eftersom han forstod at giøre Guld, behøvede han intet uden en Pung, hvorudi han kunde forvare det.

31.

Kattes Fortrin for Hunde.

Min Herre lægger mig til Last, at jeg ikke kan lide Hunde, og at jeg sætter større Priis paa Katte. Han siger, at saadant er ganske unaturligt og intet Bifald finder hos andre Mennesker. Jeg tilstaaer gierne, at jeg saavel herudi som i andre Domme viger fra almindelige Meninger; men deraf følger just ikke, at min Smag er unaturlig; thi saadant bør

allene siges om dem, der gaae fra den banede Vei, uden at give nogen tilstrækkelig Aarsag dertil. Jeg kan anføre adskillige Aarsager, hvorpaa jeg grunder min Dom herudi, og hvi jeg sætter større Priis i Almindelighed paa en Kat end paa en Hund. Jeg siger i Almindelighed, efterdi jeg undtager visse Hunde, som Jagt- og Fæ-Hunde, for hvilke jeg haver stor Respect i Henseende til den Nytte, de føre med sig; men Almuen, hvorunder befattes Gade-Hunde, Mopser, Stue-Hunde, Skiøde-Hunde 2c., som giør den største Deel af denne Nation, er i mine Tanker allene til Incommoditet og til ingen Nytte. Man haver ikkun at giøre en Sammenligning mellem disse tvende fiirbenede Folk, nemlig af Hunde og Katte, og at examinere enhver Nations Qvaliteter, for at see, om min Dom herudi er vel eller ilde grundet. En Hund berømmes af sin Troskab og siges af alle Dyr meest at være Menneskets Ven. Men man maa anføre saa mange prægtige Historier herom, som man lyster, saa mærker man dog i Almindelighed, at saadan Troskab ikke holder Stik, og at Venskabet er interesseret. Saadant vide Tyve og Røvere; thi de ansee Port- og Gade-Hunde som interesserede Vægtere, hvilke de ved et Stykke Brød kan bringe til Taushed og til at forraade Huus og Gaard, hvorudover Folk holde det langt sikkrere at forlade sig paa Laas og Lukke, end paa slige Skildvagter, der ingen Fristelser kan imodstaae. Vel kan der findes nogle, som imod saadan Fristelse holde Stand; men de samme ere lige saa rare, som retskafne Philosophi iblandt Mennesker. En Kat derimod giver sig ikke ud for at være ærlig, hykler ogsaa for ingen; den haver sine Tanker allene fæstede til sit Embeds Forretninger, som er at rense Huus for Utøi, hvilke den Jure belli tilegner sig, og afkorter udi sin Føde hos Huus-Herren. Sammenligner man disse Dyrs andre Qvaliteter, saa seer man, at en Hund er som en Pekelhering udi et Huus, en Kat derimod som en ærbar

og fornuftig Domestiqve. Vel er sandt, at en Kat=Unge er et af de naragtigste Creature paa Jorden; men saadant tilregnes allene Ungdoms Daarlighed, hvilken ikke varer længe, men strax corrigeres, saaledes, at Boufonnerie forvandles til en philosophisk Gravitet. De lystige Scener, som en Kat=Unge forestiller, bestaaer ellers ikkun i Gebærder og Bevægelser, da en Hund derimod ikke kan bevæge sig uden tilligemed at giøe og biæffe. Men hvad man end kan sige om begge Dyrs gode Qvaliteter, saa er det uimodstridigt, at en Hund er et ligesaa incommode Meuble, som en Kat er et commode udi Huus og Gaard; thi hvis en Hund giøer eengang udi Tide, saa biæffer og skielder den hundrede Gange udi Utide, og det ofte baade Dag og Nat. Min Herre kan taale saadant, efterdi han er saa lykkelig udi at sove, at end et Kanon=Skud kan ei forstyrre hans Søvn; men jeg og andre, som ere mere delicate, finde ikke vor Regning med disse tamme Ulves stedsvarende Musiqve, som foruroliger mig om Dagen og end mere om Natten. Hvis min Gienboes Lænke=Hund, som giøer og skielder, allene for at giøe og skielde, vilde pausere allene eengang om Ugen, nemlig Torsdag=Aften, vilde jeg holde ham hans anden Biæffen til gode; thi paa saadan Aften kommer jeg gemeenligen fra det Musicalske Collegio, og, som jeg da haver Ørene fulde af harmonisk Lyd, skiønner jeg meest paa Forskiellen i Musiqven. Nogle foregive vel, at Hunde=Lyd er ikke ubehagelig; men de, som finde Behag udi disse tamme Ulves Tuden, have Midæ Øren, og kan lignes med den Schythiske Felt=Herre, der forlystedes meer ved at høre en Hestes Vrinsken end ved den herligste Symphonie. Man kunde vænne sig til Hunde=Lyd, hvis de biæffede udi Tide, og naar Fornødenhed det udfordrede; men de giøe, allene for at giøe. Thi, enten en Tyv bryder ind om Natten i en Landsby, eller en Nabo=Bonde ager med sin Vogn om

Dagen over den alfare Vei, forfølge de ham med Biæffen og Skielden indtil Byens Led, hvorudover en ærlig Vandrings-Mand maa gaae bevæbnet igiennem Landsbyer, saasom Landsby-Hunde, efter Alzirers, Vitalianers og Flibustiers Maade, holde Fred allene med hinanden indbyrdes, og føre Krig med det hele menneskelige Kiøn. Kort at sige: en Hunds Activitet bestaaer enten i at skielde eller i at hykle; begge Idrætter ere lige ubehagelige og sigte til intet. Hver Hund er som Vielgeschrey udi Comoedien, der ideligen var i Bevægelse, allene for at være i Bevægelse. En Kat derimod synes intet at giøre, og dog er en duelig Domestiqve; taler han ikke meget, saa tænker han desmere. En Hund kan lignes ved en Bonde, der ofte lader sig indfinde paa Hoved-Gaarden med en krum Ryg og Hatten under Armen. En Kat derimod kan lignes ved en anden Bonde, der præsterer præstanda, yder sin Skat og Land-Gilde, og i det øvrige giver Husbonden en god Dag eller, som Mundheldet lyder, Døden og Diævelen. Hunde ere enten store eller smaa. De største, som gemeenligen ere til mindst Nytte, koster en Herre saa meget at underholde, som 100 Katte, ja undertiden fast lige saa meget som en Gaardskarl; de smaa kan foraarsage Ækel, efterdi de tracteres ligesom Børn udi et Huus, saa at mangen Matrone haver sine Tanker mere fæstede til hendes Skiøde-Hunde end til hendes Børn. Vil man eftersee, hvoraf saadan Affection reiser sig, saa kan man ikke udfinde anden Aarsag end denne, nemlig, at ligesom hyklerske Mennesker erhverve sig ved Smigren, hvorved de intet mene, de flestes Venskab, saa vinder en Skiøde-Hund en Iomfrues Affection ved bestandigt Hykleri og ved at tilkiendegive, at den ikke kan trives, med mindre den hviler i hendes Skiød. Ieg for min Part finder ingen nærmere Aarsag, med mindre man vil holde for, at Skabningen saadan Kiærlighed tilveiebringer. Men man haver ikkun med upartiske Øien at

betragte for Exempel en Mops, som nuomstunder er saa meget i Moden, saa vil man finde, at Skiønheden bestaaer allene udi Indbildning; thi en Mops haver et Hottentottisk Ansigt, da en Kat derimod ligner en Løve, hvorudover Mahomedanerne foregive, at den første Kat er kommen til Verden igiennem en Løves Næsebor, da han nysede udi Noæ Ark. Kiærligheden til Hunde er dog saa stor, at dermed bedrives fast Afguderi. Der fortælles blandt andet, at en Fransk Dame gav sig udi Kloster af Sorg, efterdi hun havde mistet sin Hund. Jeg vil derfor raade min Herre, at, saasom han haver smaa Døttre, at han udi sin Huus-Catechismum indrykker denne Artikel, at de tage sig vare for al for megen Hunde-Kiærlighed. Plutarchus fortæller, at da Cæsar saae nogle rige Romere at have Hunde-Hvalpe udi deres Skiød, spurgte han, om deres Hustruer ikke fødte Børn.

32.

Om Boghandel og Censur.

(Satire).

Til et Collegium Politicum paa Landet.

Du skriver mig til, at eders Collegium Politicum paa Landet haver endnu sine ugentlige Samlinger, og at næstkommende Torsdag udi Societetet skal examineres adskillige indgivne Forslag om boglige Konsters, sær Boghandleres Nærings Forfremmelse. Du haver skikket mig 4re af disse Forslag til Eftersyn, og forlanger af mig at vide, hvilket af dem jeg holder meest nyttigt og grundigst. Jeg for min

Part bifalder intet af dem, saasom jeg seer, at de alle sigte mere til at erhverve Skribentere Roes og forfængeligt Navn, end til at forfremme fattige ærlige Boghandleres Næring. Mine uforgribelige Tanker herom, som jeg dog underkaster det Politiske Societets Correction, ere disse. Jeg holder frem for alting nødigt, at Decanater og Skrifters Approbationer blive reent afskaffede; thi det er ikke at beskrive, hvad Uheld det Ord Imprimatur, som sættes foran paa Bøger, foraarsager, og hvad Skaar det giør udi Boghandleres Næring; thi utallige nyttige Skrifter blive derved hindrede at komme for Lyset. Jeg kalder nyttige Bøger dem, som sætte Boghandlere udi Activitet, som forfremme Handel, og komme deres Gryder til at koge, ikke saadanne, der sigte allene til forfængelig Lærdom, som Almuen, der er Landets Styrke, ikke forstaaer, og derfore gemeenligen oplægges med Boghandlernes største Skade, og ligge skimlede paa Bogladerne. Verden er desværre nuomstunder saa lærd, at den er færdig at revne af lutter Erudition, hvorudover man seer, at Borgemester og Raad paa et og andet Sted viseligen see til, at Lærdom ikke tager meer Overhaand, efterfølgende derudi fornuftige Doctores, hvilke, naar de mærke, at Patienter laborere af Indigestion, som er foraarsaget af Overflod udi Mad og Drikke, tilholde dem at faste. Det er derfor i mine Tanker først og fremmest fornødent, at de brugelige Censurer og Approbationer blive reent afskaffede, og at Directionen over Skrifter tages fra Universiteter og overdrages til Boghandlerne allene, som af Erfarenhed kan dømme om, hvilke Skrifter kan sætte Handelen udi Flor, og forfremme saavel deres som Papir-Møllers Næring. Thi, saasom Verden er allerede saa opfyldt med sprænglærde Skrifter, at der behøves ingen meer, saa maa Sigtet af Bøgers Skrivning herefter allene være Nærings Forfremmelse. Lemmerne i eders Collegio Politico vide allerbedst, at Negotiens Drift

er et Lands Styrke, og at det er fornødent udi en Republiqve, at saa mange Boghandlere med Koner og kiære Børn formedelst Mangel paa Næring ikke skulle lide Nød, og at Papir-Møller, som ere anseelige Manufacturer, ikke skulle staae stille, hvilket maa skee, hvis herudi ikke skeer betimelig Reformation. Saadant kan i Værk sættes, naar man mager det saa, at studerende Personer, som hidindtil af pur Ambition have sammenskrevet Bøger, herefter for en billig Priis agere Boghandlernes Secretairer og Skrivere, saa at de ydermere ikke skrive, hvad de selv ville, men hvad deres Principaler finde for godt, og agte meest tjenligt til Handelens Tarv. Man seer saadant paa adskillige Steder allerede med Succes at være sat i Værk; men det er endnu ikke ret kommen i den Drift, som man gierne ønskede. Jeg vilde ogsaa, for at hindre, at een Boghandler ikke skulde fordærve en andens Næring, at eders Collegium Politicum vilde være betænkt paa, hvorledes saadant Uheld kunde forekommes, og synes mig, at det kunde være tienligt, som udi Brygger-Lauget, at stifte blandt Boghandlere en Omgang, saa at, ligesom der ere Omgangs-Bryggere, der ogsaa kunde beskikkes Omgangs-Boghandlere. Hvorledes ellers saadan Omgang bedst kunde indrettes, vil jeg overlade til eders Skiønsomhed, som see dybere ind udi politiske Sager end jeg og andre, der boe udi store Kiøbstæder. Det Paafund med at lade prænumerere til Skrifter er fortræffeligt, og var det at ønske, at man vidste den første Stifter deraf, for at æternisere hans Navn; thi derved erhverves Handelen, som forhen var uvis, en stor Sikkerhed. Naar en Boghandler haver forsynet sig med tilstrækkelige Prænumerationer, kan han blæse af alle Journalisters Critiqver og partiske Domme, i hvis Magt det staaer ikke mere at sætte en Bog udi Miscredit og at giøre et Skrift til Maculatur. Thi, ligesom en Sømand kan sige til Stormen: blæs nu saa meget, som du vil, jeg

er allerede med mit Skib kommen i Havn, saa kan ogsaa et Skrifts Oplægger sige til disse Censores: nu maae I øve Eders Critiqve saa stærkt, som I ville, Bogen er betalt: Sibilet orbis literatus, egomet mihi plaudo. Hvad som herved fattes, er dette, at de fleste endnu ikkun lade prænumerere den halve Deel af et Skrifts Priis, hvilket foraarsager, at adskillige Bogvragere ikke ville beqvemme sig til at løse Skriftet, men heller opoffre den halve Prænumeration, hvorpaa man haver mange sørgelige og forargelige Exempler. Det er derfore i mine Tanker raadeligst at lade prænumerere den hele Sum, saa staaes ingen Risico, og Boghandel derover bliver en af de solideste og sikkerste Næringer udi et Land. Det er nok, at man giver tilkiende, hvor tyk Bogen bliver, og at man redeligen holder, hvad man derudi lover. Og, saasom det kommer meget an paa, hvorledes et Skrifts Titel er indrettet, thi Erfarenhed viser, at Titulen ofte sælger Bogen, saa maae vore Oplæggere flittigen correspondere med det hellige Romerske Riges Boghandlere, hvilke hidindtil have været meest lykkelige i at ophitte beqvemme Titler til Bøger. Thi, endskiøndt slige Titler ikke altid svare til Materien, saa svare de dog stedse til den Forhaabning, man giør sig om Debit, hvilket i mine Tanker er nok; thi Sigtet, som er Handelens Forfremmelse, derved erholdes. Naar Vognen ikke vil løbe, maa den jo smøres. Titler paa Bøger have samme Virkning, som Tiære paa Hiul; hine komme et Skrift, dette en Vogn til at løbe. Men dette Lands Skribenter have hidindtil ladet see liden Capacitet udi denne Konst; thi, naar man undtager nogle faa, som: Nyt Skind paa Merians Tromme, Bibelske Stue-Uhr, En from Christens Nathue, sammensyet med kraftige Sprog af den Hellige Skrift, Solens blodrøde Nedgang, Duen i Klippens Rif, Evigheds Pegefinger, Lystmad, Forældre og Børne-Confect, Fandens fire Døttre, Catechetisk Melk, Catechismi Post-Bud

og Brefdrager, og andre saadanne sindrige Titler, saa ere de øvrige kun tørre og magre. Man maa og see til, at Titelen opfylder den første hele Side af Skriftet, saa at den giver tilkiende ikke allene alt hvad det indeholder, men endogsaa hvad det ikke indeholder. Hvis andre Kiøbmænd saadant vilde bebreide dem og sige, at det var ikke andet end at sælge Røg eller falske Varer, da kunde de dryppe dem i deres eget Fedt. Thi ingen Kræmmer tager i Betænkning at udgive hiemgiort for Engelsk Klæde, og ingen Uhrmager giør sig en Samvittighed af at sætte London paa et Uhr, som er giort i Kiøbenhavn. En saadan Scrupel er kun purt Pedanterie, og saaledes af alle fornuftige Folk nuomstunder agtes. Mange af den berømmelige Phoenixbergs bedste Skrifter havde maaskee endnu været liggende og fortærede af Møl, hvis Titlernes Rarhed ikke havde befordret deres Debit. Den forkeerte Avis, som ellers er et fortræffeligt Skrift, havde maaskee ikke havt anden Lykke, hvis den havde havt anden Titel. Men vi savne nuomstunder den gode Mand; thi man kan sige, at Konsten med ham reent uddøde; ja at vi nuomstunder ingen have, der forstaaer at recommendere sit Arbeide ved fordeelagtige, glimrende og betydende Titler uden Seigr. Drubin. Thi man haver kun at læse hans ugentlige Avertissemens udi Aviserne, for at blive overbeviset om, at han er ikke mindre habil Skribent end Parykmager, og er det derfore, jeg ikke tager i Betænkning at regne ham blandt vore Tiders Autores. Det er derfore fornødent, at vore Boghandlere correspondere med Nabo-Nationer, som excellere udi samme Konst, og giorde de ikke ilde, om de lode deres unge Sønner betimeligen reise allevegne om udi det Romerske Rige, for at samle paa Magaziner af rare og glimrende Titler; thi de Penge, som derpaa sattes, vilde give gode og rige Renter. Man seer jo mange brave Mænd at giøre kostbare udenlandske Reiser, allene for

at samle Inscriptioner, for at udskrive Skildter over Huse, og for at fylde deres Stam-Bøger med lærde Mænds Navne og latinske Lykønskninger; hvilket altsammen vel haver sin store Nytte, men dog ikke kan regnes mod den, som ovenanførte recommendeerte Studium Titulographicum medfører. Kiære Broder! forestil Collegio Politico alt dette, dog saaledes, at mit Navn bliver dulgt. Jeg forlanger ingen Ære derfor; det er mig ligemeget, ved hvad Middel en Ting bliver sat i Værk, naar kun Publici Nytte derved forfremmes. Næst ydmygst Hilsen til samtlige politiske Brødre forbliver jeg ꝛc.

33.

Christelig og philosophisk Moral.

Jeg haver selv hørt det, som min Herre melder udi sin sidste Skrivelse om mine Moralske Tanker, hvilke Critiqver derover ere faldne: det er mig ogsaa bekiendt, at nogle paa Spot have kaldet Skriftet den hedenske Morale. Men man kan ikke fortørnes mod de Mennesker, som heller behøve at undervises end med Hidsighed at igiendrives. Det naturlige Morale er eet Studium og det theologiske et andet. Naar man tager sig fore at skrive udi det Første, udfordres, at man grunder Lærdommen paa Naturens Lys, thi ellers svarer Materien ikke til Titelen; men, naar man skriver udi det sidste, lægger man det Christelige Morale ene til Grundvold. Pufendorff for Exempel haver moraliseret paa een Maade, og Buddeus udi hans Theologia morali paa en anden: begge Skrifter berømmes, saasom begge Skribenter have udført Materien efter Titelen. Christi Moral

grunder sig paa Naturens Lys; Forskiellen allene bestaaer derudi, at samme Moral udføres i større Fuldkommenhed. Men deraf flyder ikke, at Skribenter kan giøres til Hedninger, efterdi de foretage sig at vise Menneskers Pligt af Naturens Lys, og at de til den Ende betiene sig af gamle philosophiske Skrifter og Vidnesbyrd, som man seer Apostlerne selv ikke at foragte. Der fortælles vel, at Jeronimus blev pidsket af Fanden om Natten, fordi han saa flittig læsede Ciceronem; men man seer, at saavel samme Philosophi som Senecæ og andre verdslige Moralisters Læsning haver af de fleste Kirkefædre været holdt nyttig. Enhver haver ikkun at giøre Forsøg, for at blive overbeviset derom; thi man finder her og der høie og prægtige Tanker om det guddommelige Væsen, og grundige Erindringer om et Menneskes Pligt. Seneca siger: hverken Straf eller Belønning bør tvinge os til at øve Dyd; thi der er ingen dydig og retfærdig uden den, som er det af Kiærlighed til Dyd og Retfærdighed. Plato siger, at Guds-Dyrkelse bestaaer ikke udi Offringer, men udi et reent Hierte, og at vi bør ikke bede Gud uden om det, som han dømmer at være os tienligt. Den Beskrivelse han udi sin Republiqve giør over en ægte Dyd, er saa herlig, at man kan ansee den som en evangelisk Lærdom udi en hedensk Mund. Han siger: Den Retfærdige maa gaae frem paa Dydens Vei, endskiøndt man vil fængsle, hudstryge og korsfæste ham. Epictetus siger: Dersom man giver tilkiende, at En haver talet ilde om dig, da i Steden for at igiendrive ham, maa du svare allene saaledes: den der haver talet saaledes om mig, maa ikke have vidst mine andre Feil; thi ellers havde han ikke forglemt at anføre dem tillige. Keiser Antoninus raader os at elske vore Fiender; og, da Diogenes blev adspurgt, hvorledes man kunde faae Hevn over sine Uvenner, sagde

han: det kan skee ved at forbedre sig udi Levnet. Epaminondas var engang bedrøvet, og, da hans Venner spurgte om Aarsagen dertil, sagde han: jeg græmmer mig over den forfængelige Glæde, som jeg igaar lod see over den erholdne Seier ved Leuctra. Intet kan bevæge mere, end den Resignation til Guds Villie, som giøres af Epicteto. Hans Ord ere disse: Jeg ønsker af mit ganske Hierte, at Døden paa mit Yderste finder mig bered, paa det jeg uden Forvirrelse, uden Hinder og Tvang, maa ende mit Liv, og at jeg maa sige til Gud: Herre! haver jeg overtraadt dine Bud? haver jeg misbrugt de Gaver, som du haver forlehnet mig med? haver jeg ikke underkastet min Villie din Villie? haver jeg nogen Tid klaget over min onde Skiebne? haver jeg nogen Tid beskyldet dit guddommelige Forsyn? jeg haver været syg, efterdi det haver været din Villie, ligesom det og haver været min Villie; jeg haver været fattig, efterdi det saaledes har behaget dig, og jeg haver været fornøiet i min Fattigdom; jeg haver levet i Foragt, efterdi du haver villet saa have det, og jeg haver ikke stræbet at reise mig i Veiret. Du haver aldrig seet mig bedrøvet udi min slette Tilstand. Du haver aldrig fundet mig utaalmodig og knurrende. Jeg er endnu færdig til at underkaste mig alt, hvad som du finder for godt at paalægge mig. Det ringeste Tegn, som du giver, er for mig en hellig og ubrødelig Ordre. Du vil, at jeg skal forlade denne glimrende Verdens Skueplads: see! jeg forlader den, og yder dig tusinde Tak, at du haver værdiget at sætte mig derpaa, for at vise mig dine Gierninger, og at stille for mine Øien den fortræffelige Orden, hvormed du regierer alle skabte Ting. Kan vel nogen uden Bevægelse læse saadan Resignation? Den kan vel synes at være for prægtig i en andens Mund; men man veed, at Epicteti Levnet svarede i alle Maader til hans Lærdom. Hvis Fanden pidsker nogen, der læser

saadant, kan det ikke skee efter Guds Ordre; men han maa giøre det i anden Intention. Thi, saasom han ikke finder sin Regning ved, at Mennesker forfremmes udi Dyd, holder han dem heller fra end til saadan Læsning. Guld er Guld, hvor det end findes, og Lærdom er Lærdom, af hvis Mund den end flyder; Forskiellen allene kan være, at dens Lærdom, hvis Levnet svarer dertil, opbygger meer, end en andens, der intet haver at beraabe sig paa, uden paa den Ære at være indskreven udi Kirkens Matricul, og at han haver faaet Ret til at igiennemhegle Mennesker for det, som han dagligen selv øver. Min Herre vil maaskee til alt dette svare, at man af nogle faa vise Hedningers Skrifter ikke kan dømme om den hedenske Moral. De Philosophi, som have ført saadan Lærdom om Gud og om Menneskets Pligt, ere dog ikke saa faa, som kan menes. Hvis man ikke vil lade sig nøie med deres Vidnesbyrd, kan man anføre visse Landes almindelige Love, som befatte en lige sund Lærdom. Fortalen til Zaleuci gamle Lov lyder saaledes: Man maa for alting troe, at der er en Gud til, og man haver ikkun at kaste sine Øien mod Himmelen og betragte den herlige Skabning for at blive overbeviset derom. Ifølge deraf ere vi forpligtede at ære saadan Skaber, og det ikke simpliciter ved Offringer og Gaver, men ved et helligt Levnet, hvorudi Gud haver større Behag end udi alle Offringer.

34.

Om Protestanters Overgang til Catholicismen.

Min Herre forundrer sig over, at et fornuftigt Menneske, helst som er oplyset i den evangeliske Tro, kan lade sig

overtale til at antage den Romerske Lærdom, og, saasom dog dette vises dagligen at skee, mener han, at alle saadanne Conversioner grunde sig paa verdslig Fordeel. Jeg tilstaaer gierne, at verdslig Interesse er Tønder til de fleste deslige Frafald; men jeg drister mig dog ikke til at sige, at den er til alle. Blandt dem, som jeg herudi exciperer, er en af vore Landsmænd, den berømmelige Doct. Winslow, hvilken af ingen verdslig Fordeel, men allene af Kiærlighed til Lærdommen haver antaget den Romerske Religion. Hans Catecheta haver været den navnkundige Convertisseur Bosweth, efter hvilken han haver ladet sig kalde Jacqves Benigne Winslow. Samme Bosweth haver fanget vor gode Landsmand med samme Garn, hvormed han forhen fangede den store General Turenne. Thi han betienede sig gemeenligen af et glimrende Argument, hvoraf skrøbelige Gemytter let kan blive slagne. Min Herre vil vel forundre sig over, at jeg siger skrøbelige Gemytter, naar jeg til Exempel anfører saadanne Mænd. Men alle, som haver havt den Ære at kiende dem begge, vidne, at med al den Capacitet, som fandtes hos enhver af dem især, de vare distingverede ved en særdeles naturlig Simplicitet, ja saadan, som man med sophistisk Theologie let kunde besnære. Det glimrende Argument, hvormed Bosweth fangede disse tvende Mænd, og hvormed han haver giort mange andre Conqveter, findes udi Turennes Historie, og er det selv samme, som Doct. Winslow ofte haver brugt mod mig og andre, som han vilde giøre til Proselyter. Det lyder saaledes: Naar man tilstaaer, at der er en af Gud aabenbaret Lov, da maa man iligemaade tilstaae, at der behøves en høi Myndighed, der ideligen taler, for at udtolke samme Lov. Uden saadan Myndighed maatte man ansee den Christne Kirke som en Republiqve, hvilken man havde givet vise Love, men ingen Øvrighed for at exeqvere dem. Hvilken

Forvirrelse vilde ikke deraf flyde? Enhver vilde gaae med Lov=Bogen i Haanden, og disputere om dens Mening. Videre: Dersom der er ingen infallible Myndighed, der kan sige til os alle: see! det er den Hellige Skrifts Mening! hvorledes vil en grov Bonde eller en eenfoldig Haandværksmand finde Rede udi de Ting, hvorom de Lærde selv tviste? Gud havde jo nægtet Menneskerne Hielp og fornøden Ledsagning, hvis han havde givet dem en Lov, men tilligemed ikke givet dem en sikker Udtolker, der kunde betyde dem den Mening, som de selv ere ikke mægtige til at udfinde. Dette er det store Argument, som denne geistlige Hercules betienede sig af, og som han menede, at ingen kunde imodstaae. Men man kan sige, at hvor glimrende det end er, saa er det dog fast ikke værd at besvares. Thi her spørges ikke, om det var nyttigt for Menneskerne, at dem var given saadan bestandig Udtolker, som aldrig kunde vildfare; her spørges allene, om det haver behaget Gud saadant at giøre. Naar vi examinere det sidste, finde vi tvertimod: 1) At Gud haver befalet alle Mennesker selv at randsage. 2) See vi af Kirke=Historien, at disse infallible Dommere, som Bosweth beraaber sig paa, ikke ere tilforladelige. Vi see Concilia at have vaklet, at en Pave haver forkastet, hvad en anden haver paabudet; at Paverne og Concilia have tvistet med hinanden, hvo af dem bør holdes for den infallible Udtolker. Derom vil jeg ikke videre tale, men henvise min Herre til andre Autores, sær Mr. Placette, som med de stærkeste Beviisligheder haver tilintetgiort dette Bosweths Argument.

35.

Fortsættelse.

Jeg meldede udi min sidste Skrivelse om Bosweth, og visede, hvilke Argumenter han holdt for at være de kraftigste til at bestride Protestanterne med. Det var til den Ende han skrev det bekiendte Værk kaldet Histoire des Variations des Eglises Protestantes, hvorudi han stræber at vise, hvor ofte Protestanterne have forandret deres Meninger, og anfører saadan deres Vankelmodighed til Beviis paa en falsk og vildfarende Kirke. Men dertil kan svares: 1) At disse omtalte Forandringer ikke have bestaaet udi Hoved-Poster og Troens Grund-Artikle. 2) At Lutherus aldrig haver udgivet sig for at være infallibel, og at de første Reformatores kan holde det for en Ære at have vaklet i een og anden Mening, saasom de derved have ladet see deres Lærvillighed og Bekymring i at randsage og efterlede Sandheden, og derved ikke allene udi Ord, men ogsaa i Gierningen viset, at de ingen Tanker hverken havde eller burde have om deres egen Infallibilitet, og saadan en som de selv fordømte og ansaae som en skadelig Hovmod hos den Romerske Kirke. Saa at derfore denne Bosweths Bebreidelse tiener allene til Beviis paa Protestanternes Ydmyghed og Docilitet, og viser, at de ikke have villet vige fra deres engang antagne Principio, nemlig med Bekymring at randsage og efterlede Sandhed, for hvilken nogle Dørre eller Sprækker maatte staae aabne, paa det at de selv ikke skulde beskyldes for det samme Diximus, som de havde forekastet den Romerske Kirke. Men hvad som meest river Bosweth Seieren af Hænderne, og tilintetgiør det Argument, hvormed han saa meget haver pralet, er dette, at visse lærde Protestanter have søgt at dræbe ham med hans eget Sværd, ved at vise

den Romerske Kirkes egen Ustadighed og Vankelmodighed. Ingen haver kraftigere saadant udført end Mr. Placette, som her i Kiøbenhavn haver været Pastor til den reformeerte Franske Kirke. Samme berømmelige Mand haver blandt mange lærde og skarpsindige theologiske Skrifter publiceret et under den Titul Pyrrhonismus Pontificius, eller om de Roman-Catholskes Ustadighed angaaende Kirkens Infallibilitet, og var Sigtet af samme Tractat at igiendrive Bosweths Skrift, og at retorqvere de Beskyldninger, som giøres mod Protestanterne, paa de Roman-Catholske selv. Han viser, at Historien af den Romerske Kirke er ikke andet end en Kiæde af idelige Forandringer saa vel udi Lærdommen, som udi Ceremonier og Kirke-Regimente; og at alle de skeete Forandringer gemeenligen have giort Lærdommen værre end den var tilforn. Thi, saasom mange Tvistigheder reisede sig udi de tykke og barbariske Tider, da Geistligheden ingen Idee havde hverken om Theologie eller Moral, saa blev gemeenligen den urimeligste og meest vanskabte Mening giort til Orthodoxie. Der have ideligen været, og endnu ere Tvistigheder ikke allene om Troens Artikle, men endogsaa om Kirkens Infallibilitet selv; thi nogle tillægge den Paverne, andre Conciliis, og andre igien Paverne og Conciliis tillige. Saa at Ustadigheden hos dem er og haver været langt større end udi de Protestantiske Kirker: Forskiellen er kun denne, at som de første grundede deres Lærdom paa Kirkens Infallibilitet, kuldkastes deres hele Religion, naar Grundvolden falder; hvilket ikke kan siges om de sidste, som ingen saadan Infallibilitet have paastaaet.

36.

Det pavelige Collegium (et lystigt Selskab) i Kjøbenhavn.

Min Herre forlanger at vide Historien om det Pavelige Collegio eller lystige Consistorio, hvorom jeg haver løsligen meldet i mine Latinske Epistler, og som for nogle Aar siden her i Kiøbenhavn af visse fortvillige og tilligemed sindrige Brødre blev stiftet. Jeg kan intet udførligen derom skrive, saasom jeg erindrer mig ikke hverken Aaret, naar det begyndte, eller naar det endte. Chronologien giør vel intet til Sagen, og Historiens rette Epocha kan ignoreres; men jeg haver ogsaa derforuden forglemt adskillige Omstændigheder herved. Dog vil jeg efter den løslige Idee, som jeg endnu haver tilbage, antegne det mærkværdigste, som henhører til dette Collegii Historie. For nogle Aar siden foretoge sig nogle lystige Brødre at stifte et Societet, som de gave Navn af et Paveligt Consistorio. Personernes Navne vil jeg forbigaae, saasom nogle af dem endnu ere i Live, og de maaskee ikke skiøtte om at være nævnte. Jeg vil derfore allene melde om den, som man eenstemmigen strax udvalgte til Pave under det Navn Nicolaus Primus. Samme Mand havde tilforn været Proviants-Forvalter paa Kiøbenhavns Castel, og kaldtes Niels Wiborg; hvoraf sees, at han efter de rette Romerske Pavers Maade ikke haver villet ved denne Promotion forandre sit Navn. Personen passerede for et godt Hoved, dog var han, endskiøndt han paa det Kiøbenhavnske Universitet i sin Ungdom havde studeret, ikke meget lærd. Men Brødrene, som vidste, at der ikke behøvedes stor Lærdom til dette høie Embede, og at mange af de rette Romerske Paver havde besiddet langt mindre Erudition, holdt ham af alle beqvemmest til at beklæde saadan Post, efterdi de havde mærket, at han vel kunde

spille sin Rolle; hvilket er det fornemste, som udfordres af en virkelig Romersk Pave. Man fortrød ei heller paa Valget; thi Personen sustinerede sin antagne Character med saadan Majestæt og Ærbarhed, at samtlige Cardinaler dømmede ham værdig til at være virkelig Pave. Hvad som nogle allene havde paa hans Opførsel at sige, var en Slags Strenghed og alt for stor Myndighed, hvilket syntes anstødeligt. Men det gik herudi denne gode Nicolao Primo, som mange andre, der saa længe forestille masqverede Personer, og saa længe iføre sig fremmed Natur, at de omsider tabe deres egen. Thi man mærkede hos samme Mand en stedsvarende Gravitet, endog naar han var i andet Selskab uden for Collegio: ja, da Societetet efter nogle Aars Forløb ganske var ophævet, og han engang havde en Sag for Commerce-Collegio, talede han med saadan Myndighed, at Præsidenten maatte informere sig om hans Person, og, da han fik at vide, at Personen udi nogle Aar havde været Pave, forundrede han sig ikke meer over hans Opførsel. Det samme, som siges om Paven, kan og siges om Cardinalerne, hvilke tracterede dette Skuespil med saadan Ærbarhed, at det omsider blev til Alvor; thi der reisede sig Spild og Uenighed iblandt dem, som faldt ud til aabenbare Fiendskab, hvorudi hele Familier interessерede sig. Der reisede sig og en Proces imellem tvende af Cardinalerne, hvilken varede et heelt Aar, og blev ført med samme Hidsighed, som en virkelig Æres-Sag. Og, som begge havde Tilhængere, gaves Anledning til et Schisma, som omsider giorde Ende paa Societetet. Medens dette Societet stod ved Magt, blev jeg en og anden Gang inviteret til at være et Lem deraf; men, saasom jeg allerede havde begyndt at affondre mig fra store og vidtløftige Selskaber, undskyldte jeg mig stedse derfor, saa at det var min egen Skyld, og jeg stod

i mit eget Lys, at jeg da ikke blev Cardinal. Dog bivaanede jeg 2 eller 3 Gange Societetet, som Honorarius, og gav jeg da Agt paa, hvad som derudi forhandledes, findende alting at være overeensstemmende med, hvad som jeg tilforn havde hørt. Thi dette Consistorium giorde ikke saadant Mystere af Bagateller, som det paafulgte Frimurernes Selskab. Hvad, som derudi behagede mig, var dette, at man foresatte adskillige nyttige Spørgsmaal, hvilke ved næste Session bleve resolverede, og var da Pavens Decision, som billigt, af stor Vægt, efterdi han dømte, som man siger, e cathedra. Det øvrige bestod allene udi kortvillige Ceremonier. Der blev for Exempel, drukket afdøde Heltes Skaale, og en Lovsang blev siungen til Ære af den udi Historien bekiendte Stærkodder, hvilken Paven havde ladet canonisere, efterdi der findes udi Erici Pomerani Krønike, at han engang havde giort en Natstol af 4 Tydske Kiæmper, som han havde overvundet, og giver dette tilkiende, at denne Pave maa have været en stærk Patriot. Alt dette kunde jeg nok have fundet mig udi; men de mange Skaale, som bleve tømmede, stode mig ikke an. Thi jeg mærkede deraf, at jeg ikke havde den Capacitet, som udfordredes af en beqvem og retskaffen Cardinal, og derfore blev stedse ved at undskylde mig. Foruden Stærkodder havde man ogsaa canoniseret andre gamle Helte; og opmuntrede dette mig paa Callundborgs Stads Vegne at giøre Ansøgning om Peder Paarses Canonisation. Jeg forfattede og virkeligen udi Stadens Navn en Memorial, og derudi viisede, at bemeldte Peder Paars i Henseende til hans Dyder og store Bedrifter var ligesaa canonisabilis, som St. Andreas af Slagelse og adskillige andre Helgene, hvoraf en og anden Stad her udi Riget bryster sig. Memorialen var saaledes forfattet:

Allerhelligste Fader!

Saasom nu over 100 Aar ere forløbne, ja mere end den halve Tid, som udfordres til Canonisation, siden den berømmelige Peder Paars ved sine Dyder og store Bedrifter distingverede sig paa Jorden, da have vi samtlige Borgere, saasom vi mærke, at Borgemester og Raad tage sig vor Stads Tarv lidet eller intet an, fordristet os at anholde om samme berømmelige Mands Canonisation, paa det at Callundborg kunde have sin Skyts=Helgen saavelsom vor Nabo=Stad Slagelse. Det giøres ikke fornødent at anføre Motiverne til vor Ansøgning, efterdi vor Helts Bedrifter ere saa store, at hæderlig og vellærde Hans Mickelsen, fordum vel=meriteret Poet og Hvidt=Øls=Brygger haver anvendet 4 Bøger paa at udføre en Deel deraf. Man veed, at Historien er grundet paa Autentiqve Documenter, og af brave Mænd, der have antegnet det, hvortil de selv have været øiensynlige Vidner, som Christiernus Storck, Fogdens Fuldmægtig paa Anholt, Jens Block, Land og Provincial-Medicus ibidem, Tydske Jochum vel=meriteret Sprogmester, saa at ingen tvivler om Historiens Rigtighed. Vi have derforuden af den ærværdige Matrone gammel Gunild en skreven Beretning, verificeret af hæderlige og vellærde Peder Degn, som levede paa samme Tid. Vor underdanigste Bøn er derfore ꝛc.

Men saasom dette Pavelige Collegium strax derpaa ophørede, blev intet dennegang deraf. Hvis Societetet havde continueret til denne Tid, havde jeg ogsaa giort Ansøgning for Niels Klim, hvis Bedrifter ere end af større Vægt.

37.

Om lærd Pedanterie (Autores in Folio).

Du forekaster mig, kiære Broder! at i al den Tid jeg haver bemænget mig med at skrive Bøger, jeg endnu ikke haver skrevet nogen Foliant, da dog adskillige andre Autores af mindre Anseelse ere Skribenter in Folio. Din Erindring er ikke ilde grundet, og tilstaaer jeg gierne, herudi at have begaaet en mærkelig Feil, og at have staaet min egen Reputation i Lyset. Men endnu kan være Tid til at rette en Forseelse; den skal ogsaa inden kort Tid blive rettet. Thi jeg haver allerede begyndt at lægge Haanden paa et Værk, som skal giøre tvende gode Tomer in Folio med et vidtløftigt Register. Jeg haver i Sinde at giøre en omstændig Beskrivelse over min nuværende Residents eller Bolig udi Kanikestrædet i Kiøbenhavn. Du vil maaskee vel hertil svare: hvad mærkværdigt kan man skrive om et eneste Huus? Kiære Broder! intet er, og synes saa ringe, at det jo kan give Materie til at diffundere sig, naar man ret vil gribe sig an. Man seer jo brave Mænd at have med Berømmelse udført de tilsyneværende tørreste Materier udi saa store og tykke Volumina, at de af Almuen have faaet Navn af Bibler. At der findes saa smaa og tynde Bøger i Verden, maa tilskrives Skribenternes Dovenhed; og de Omissioner, som begaaes i hvert Skrift, og for hvilke de hos accurate Censores maae høre ilde. Ingen Materie er tilsyne saa fattig, at den jo ved en habil Skribents Flid kan blive rig; thi Skribentens Capacitet er som en Giødning, hvorved alting kan giøres fedt og frugtbart; og bestaaer en Autors Ære derudi, at han kan udføre udi store Volumina, hvad som andre holde ikkun at være Materie til et eneste Blad. Det er ingen Konst at koge en Suppe, naar man haver

Overflod af Kiød, Urter og Rødder; men at koge en Suppe paa en Pølse=Pind, det er et Mester=Stykke, som ikke kan giøres, uden af en habil Spansk Kok. Jeg haver i Sinde at anvende den første Tomes tvende Bøger paa at beskrive Husets Situation og udvortes Skikkelse. Saasom nu Huset ligger udi den Gade kaldet Kanike=Strædet, saa gives deraf Anledning til at vise Oprindelsen til Gadens Navn, hvi den kaldes Kanike=Stræde eller via Canonicorum, iligemaade hvad en Kanik egentlig er, og hvi visse Geistlige føre Navn af Canonicis. Jeg haver ogsaa forfattet en Liste over de fleste af Stedets Canonicis, som kan giøre halvandet Alphabet i Trykken. Hvad Husets udvortes Skikkelse angaaer, da, saasom det er et Hiørne=Huus, som paa Latin kan kaldes Peninsula, saa gives derved Leilighed at vise, hvi de gamle Romerske Huse kaldtes Insula eller Øer, nemlig, efterdi hvert Huus udi Staden var separeret fra et andet, som en Ø, og at derfore det, som nu kaldes Hiørne=Huus, kan kaldes Peninsula eller en Halv=Ø. Dette allene fylder en stor Deel af Skriftet, og er jeg endnu ikke kommen indenfor Husets Porte, hvilke ere tvende, hvoraf den ene gaaer ud til Kanike=Strædet, den anden til Fiol=Strædet. Her maa da betegnes, hvad en Port er, og hvi den paa Latin kaldes Porta, item hvoraf den anden Gade, nemlig Fiol=Strædet haver faaet sit Navn, hvilket at udforske haver kostet mig stor Umage; thi der findes mange Meninger om Ordets Etymologie, og Skiønsomhed behøves til at dømme hvilken Mening er meest antagelig. Du kan deraf slutte, at der bliver nok at tale om, naar jeg skrider til Husets indvortes Beskrivelse, nemlig til Sale og Kammere, Plafons, Kakkel=Ovne ꝛc. ꝛc. En eneste Kakkel=Ovns Beskrivelse paa den store Sal, som gaaer ud til begge Gader, kan ikke udføres ringere end paa et heelt Alphabet. Jeg beskriver først, som fornødent er, Oprindelsen saavel til det Ord Kakkelovn,

som til dens første Brug udi disse Lande, og, naar jeg haver opregnet adskillige Meninger derom, uden at give min egen tilkiende, skrider jeg til Ovnens Beskrivelse, og commenterer over alle de Figurer, som findes derpaa. Saadant lader sig ikke giøre med faa Ord, ei heller med ringe Umage; thi Bethydelsen allene af de Bogstaver, som findes paa Ovnens Bagstykke, nemlig: J. O. S. D. P. D. haver kostet mig megen Hoved-Bryden at forklare. Jeg mener dog at have fundet den rette Mening deraf. Jeg vil ikke tale om andet af Skriftets Indhold, agter ei heller at anføre mere udi de lærde Tidender, naar jeg inviterer til Prænumeration: Liebhabere kan tilstrækkeligen af ovenanførte see, af hvilken Vigtighed Værket vil blive. Dette vil jeg her allene videre tilkiendegive, at Huset tilforn haver været beboet af en Mand, der var ikke allene Med-Commiteret, men endog den fornemste Forfatter af den Danske Lov. Ved den Leilighed anfører jeg Historien af samme Lovs Forfattelse. Jeg kunde ogsaa efter andre brave Skribenters Exempler tilligemed, Ord for Ord, indrykke den hele Lov-Bog. Derom vil jeg dog først høre Mon-Freres Betænkning, saasom det maaskee vil blive noget vidtløftigt. Foruden dette Værk haver jeg ogsaa Materialier til et andet Skrift iligemaade in Folio, som mange maaskee ville holde for at være af liden Nytte; men alle tilstaae, at det maa regnes blandt dette Riges originale Skrifter, saasom ingen Autor, hverken her eller udi noget andet Land, saavidt mig er bekiendt, haver paataget sig at underrette Publicum om saadant. Adskillige have umaget sig med at forfatte Lister paa Stædernes Øvrighed, Under-Betiente og fornemste Borgere; andre at give Fortegnelser paa Doctores, Magistri, Baccalaurei fra Universiteters første Stiftelser. Saadant kan vel være til Nytte, men er tilligemed kiedsommeligt at læse. Jeg derimod samler paa èt Register eller en Liste af alle Kiøbenhavns

Borgere og Haandværks-Mænd, som have brakkede Næser. Saadan Liste, uden at tale om, at den fører lige saa stor Nytte med sig, som de andre anførte, kan ogsaa læses med Behag. Mon-Frere kan let forestille sig, hvad Møie og Tid der udfordres, for at erhverve en accurate Kundskab derom, iligemaade hvad Skiønsomhed dertil behøves, saasom der findes adskillige Næser, som ere æqvivoqve, saa at man ikke nøie kan dømme om, til hvilken Classe de maae henføres.

38.

Sindet forfriskes bedst ved muntre Skrifter.

Jeg takker for sidste angenemme Skrivelse, og forsikkrer, at det Forlangede skal troligen blive efterlevet. Min Herre siger, at han haver læset det Brev, som jeg nyligen haver skrevet til en af mine Venner, angaaende Autores in Folio, og at han deraf dømmer, at jeg den Dag maa have været i særdeles godt Humeur. Dette var dog ikke saa; thi jeg kan sige, at jeg den Tid heller var ilde til Mode, ligesom jeg ofte tilforn haver skrevet de lystigste Ting, naar Sindet haver været meest nedslagen. Saa ofte jeg henfalder til Tungsindighed, søger jeg at opmuntre Sindet, enten ved at læse lystige Skrifter, eller ved selv at skrive Skiemt, og befinder jeg mig bedre derved, end af alle de Hierte-Styrknings Draaber og Pulvere, som Waisenhusets Apothek kan forsyne mig med. De, som give sig ud for Religions-Skiærpere, holde vel saadant Middel baade for at være syndigt, og uden god Virkning. Det kan ikke være syndigt, efterdi det er ikke allene ethvert Menneskes, men

endog enhver Christens Pligt, at arbeide paa, at der er et friskt Sind udi et friskt Legeme (Mens sana in Corpore sano). Min egen saavel som andres Erfarenhed viser ogsaa, at sømmelig Lystighed gemeenligen haver god Virkning. De derfore, som raade et Menneske, naar det er i saadan Situation, at curere sig ved høitravende og mystiske Bøgers Læsning, ere heller Qvaksalvere end gode Medici. De vise, at de alt for tidligen ere komne ud af Skolen for at tale med magistralsk Myndighed udi Kirke-Sager. En Qvaksalver gaaer lige til, i Agt tager hverken Tid, Sted eller Patientens Constitution; hvad som han med Succes haver cureret een Patient med, mener han at være lige tienligt for alle andre, ja den samme Medicin, som han haver brugt til Heste, forsøger han og ofte paa Mennesker. En fornuftig Læge derimod udforsker Sygdommens Natur og den Syges Constitution, og derefter indretter Lægedommen. Hvis man i Sindets Medicin ikke efterfølger de sidstes, men følger Qvaksalveres Maade, kaster man kun Olie udi Ilden, og foraarsager, at Sindets Qvartan forvandles til en hidsig Feber. Man maa lære at kiende Mennesker, førend man tager sig for at omstøbe dem, ja man maa selv først blive Menneske, førend man foretager sig at danne Mennesker. Dette skeer dog ikke altid, hvorudover man ofte seer bedrøvelige Virkninger deraf, saavel udi Personer i Særdeleshed, som udi hele Nationer tillige. Modo sic modo sic, sagde Manden hos Petronium: det er, nu maa man bruge eet Middel, nu et andet, nu Olie og Sukker, nu Salt og Peber, ligesom Tid, Sted og et Menneskes Egenskab det udfordrer. De nordiske Folk ere gemeenligen hengivne til Tungsindighed og tykt Blod. At forbyde dem uskyldig Lyst, haver samme Virkning for Sindet, som at forbyde dem Motion og Lemmernes Bevægelse, som er nyttig for Legemet. Jeg haver viset paa visse Steder udi mine Skrifter,

at, saasom Melancholie er en Slags Skræk, hvormed Sindet er slaget, saa er det daarligt at ville curere een Frygt med en anden Frygt. Thi en vankelmodig Siæl kan ved Torden-Prædikener styrtes udi Fortvivlelse. Intet tiener meer til Beviis herpaa, end den Tilstand, adskillige Steder udi vort Norden for nogle Aar siden ved de saa kaldte Buskamp-Prædikener vare bragte udi: Fortvivlelse tog hos mange saadan Overhaand, at man maatte bruge usædvanlige og her i Norden ubekiendte Straffe, for at hemme unaturlige Misgierninger, som deraf fødedes. Man kan derfor sige, at de, som udi saadan Tilstand bleve ved at saare de ømme Gemytter, og at giøre Melancholie til en christelig Dyd, ere komne for tidligen af Skolen, og lade see, at de havde ikke ringeste Idee om en sand Gudsfrygt, hvilken meget vel kan consistere med Tækkelighed og sømmelig Lyst. Jeg veed nok alt, hvad gemeenligen herimod indvendes. Men Erfarenhed, som er den sikkerske Læremester, viser, at saadanne Indvendinger ikke holde Stik. En vis Theologus her i Staden, om hvis Lærdom og Skiønsomhed ingen kan bære mindste Tvivl, blev af nogle censureret for saadan Gierning. Han besøgte engang en ung Person, for at trøste ham i hans store Vankelmodighed. Da han fandt ham læsende udi en mystisk og qvintessentieret aandelig Bog, tog han Bogen fra ham og sagde: udi denne Tilstand tiener Eder bedre de Danske Skuespils Læsning. Jeg kunde ikke dømme anderledes derom, end at Manden, som pro tempore gav saadant Raad, var en vel forfaren aandelig Medicus, og at de, som lastede ham, vare Qvaksalvere.

39.

Om mange Biographiers Ubetydelighed.

Saasom det i vor Tid er bleven en almindelig Mode at beskrive alle studerende, saavel levende som døde Mænds Liv og Levnet, saa kan det ikke andet være, end at jo de fleste saadanne Beskrivelser maae blive tørre og magre, ja saadanne, som tiene heller til Beviis paa, at En haver været til i Verden, end at han haver levet. At vise En at være fød, døbt, sat i Skole og derfra at være dimitteret, item at have studeret paa et Academie, og der at være bleven Baccalaureus, Magister, Doctor, er altsammen noget, som man kan giette sig til, og som distingverer ikke meget een literat Person fra en anden. Kan derfore ikke blive nogen Historie; thi naar jeg haver beskrevet een af dem, haver jeg i visse Maader beskrevet dem alle, ligesom naar jeg haver beskrevet et Træ, en Plante, en Frugt, haver jeg beskrevet alle af samme Slags. En Knop paa Træets Green bliver til Blomster, og af Blomster til et Æble, som først er suurt, og siden, naar det modnes, bliver sødt. En Silke=Orms Liv og Levnet, dens første Skabning, dens Forvandling, dens Idræt og dens Død giver Materie til Historie, men, saasom der om en Silke=Orm, en Oldenborre, en Bi, intet kan antegnes, uden hvad som kan antegnes om en anden, saa behøves ingen særdeles Beskrivelse over enhver i Særdeleshed. Materie til Biographie eller Levnets=Beskrivelser er allene det, som er rart, extraordinaire, og som findes ikkun hos faa, enten det er ondt eller godt. At En efter nogle Aars Skole=Gang haver naaet den Fuldkommenhed, at han er bleven dimitteret til Academiet, fortiener lige saa lidt at føres i Pennen, som at et Barn efter nogle Aars

Forløb er tiltagen udi Legemets Væxt. Hvis derimod En uden Information og uden at læse i en Bog var bleven lærd, fortienede det at antegnes. At en Jomfru, som haver naaet sin mandbare Alder, bliver gift, og at hun i Egteskab avler Børn, er noget, som ikke kan opvække nogen Læsers Attention, eftersom det er almindeligt og ikke mere rart, end at jo, som Ordsproget lyder, enhver Amager=Bonde=Qvinde kan giøre det samme. Men, hvis En, uden at have Omgiængelse med Mands=Personer, bragte et Barn til Verden, gaves derved Materie til Historie, og en saadan Jomfrues Historie kunde og burde befordres til Trykken. Hvad nytter det Læseren at læse de Ting, som hændes alle udi Almindelighed, og som han kan giette sig til at skee, nemlig, at En, som studerer, kan blive lærd, og at En, som bliver gift, kan faae Børn, hvilket er fast ligesaa almindeligt, som at Jorden ved Regn bliver vaad, og af Vind og Solskin igien tør? Og hvad nytter det Personen selv, hvis Liv og Levnet beskrives, at man udi hans Historie finder intet uden det, som er almindeligt, og som tiener allene til Beviis paa, at han haver været et Menneske? Man haver ikkun at læse de fleste saadanne Beskrivelser, for at blive overbeviset om, at min Critiqve herudi er vel grundet. Jeg haver for Exempel udi slige Beskrivelser fundet, at En paa sin Reise af en overfaldende Regn er bleven vaad indtil Skiorten; item, at en anden af Storm haver mistet sin Hat. Saadant er ikke meget mærkværdigt; men, hvis af Stormen hans Hoved havde været afblæst tilligemed Hatten, gaves der Materie til Historie.

40.

Om Kongers Kroning og Salving.

Jeg erindrer mig, engang udi et Selskab løsligen at have givet min Betænkning over Kronings= og Salvings Ceremonier, hvilke jeg menede, man vel kunde afskaffe, saasom derudi er ingen Fornødenhed, og stor Uro og Bekostning, som derpaa giøres, kunde undgaaes. Dette mit Paradox spredede sig strax ud over den hele Stad; men jeg mærkede, at det hos de fleste fandt intet Bifald; thi mange ansee saadan Act ligesaa fornøden for Konger og Fyrster, som Omskiærelse var fordum for Israeliter, og som Daaben er for Christne. Dette opmuntrede mig til at anvende nogen Tid paa at eftersøge Kronings= og Salvings=Ceremoniers Elde, item de Aarsager, som anføres til deres Fornødenhed. Efter nøie Examen haver jeg fundet, at Kroninger ere ikke saa gamle som foregives. Vel er sandt, at der tales om kongelige Kroner udi gamle Persiske og andre Historier; men deraf læres intet andet, end at Kongerne bare saadanne Insignia og Distinctions=Tegn, med hvilke de strax ved deres Regierings Tiltrædelse bleve beprydede, ligesom de Romerske Keisere bleve iførte andre Slags Zirater, nemlig Cothurnis eller høie Skoe, hvorved den høieste Magt og Værdighed betegnedes. Men alt saadant haver ingen Overeensstemmelse med den nu brugelige Kronings hellige Ceremonier, som skee med stor Høitidelighed og Bekostning, og ansees som fornødne Acter. Udi gamle Persien meldes vel om en Slags Indvielse, hvilken Plutarchus udi Artaxerxis Historie beskriver saaledes: Kongen forføiede sig strax efter sin Faders Død til Pasargadas, for der at inaugureres af de persiske Præster. Den, som skal indvies, aflægger udi Templet sin

Kiole og iører sig den, som den gamle Cyrus bar, førend han blev Konge. Derefter æder han en tør Figen, tygger nogle Terebint-Blade og søber en Drik, som bestaaer af Viin-Eddike og Melk. Men denne saavel som andre gamle Ceremonier, som ere fordum i Agt tagne, kan heller henføres til den anden Slags Inauguration, kaldet Hylding. At denne Ceremonie siges at være forrettet af de Persiske Præster, reiser sig deraf, at den skede udi et Tempel. Det meste, som herimod kan indvendes, ere de Exempler, som tages af det gamle Testamente og den Israelitiske Historie, hvor man finder, at visse Konger ikke allene have været kronede og salvede, men endogsaa, at saadant efter Guds Befaling er skeet. Jeg siger visse Konger, efterdi man haver kun Exempler paa nogle faa, der ere blevne kronede og salvede, og synes det af de Exempler, som anføres, at det allene er skeet med saadanne Konger, som uformodentlig ere komne til Regimentet, saasom med Saul, David og andre, som ikke vare Konge-Sønner. Om andre derimod, som have succederet ved Arve-Ret, finder man intet saadant. At Salomon, skiøndt en Konge-Søn, blev kronet, reisede sig deraf, at han blev sine ældre Brødre foretrukken. Sees saa heraf, at udi deslige Kroninger og Salvinger ingen Fornødenhed haver været, og at de Befalinger, som Gud haver givet om at salve Saul, David og andre, intet andet haver betydet, end at han ved saadant Tegn haver villet vise sin Villie, og at samme Personers Ophøielse skulde tilkiendegives at grunde sig paa et guddommeligt Valg. Man haver kun at igiennemblade Kongernes og Krønikernes Bøger, for at blive overbeviset om saadant. Udi den europæiske Historie findes intet Exempel paa Kroninger og Salvinger, førend langt hen udi de Christne Seculis, da de Geistliges Herredom begyndte at stige, og de Romerske Paver kom udi Anseelse. Da maatte det først hedde, at de vestlige Keisere ikke kunde

føre Navn af Romerske Keisere, førend de vare kronede af Paverne, hvilke deraf giorde saadan Følge, at det faldt dem til at examinere, om det keiserlige Valg var gyldigt, og at den Udvalgte, førend saadan Examen var holdet, ikke ret kunde bemænge sig med Regierings-Sager, en Conseqvence, som de pavelige Clienter have søgt at vise af Aristotele. Det maatte ogsaa med andre Potentater hedde, at der var Forskiel imellem salvede og usalvede Konger. Ja Salvings-Ceremonie blev omsider giort til saadan Herlighed, at Pave Innocentius III. udi det Decreto, som fører Titel af Cum venisset, befoel, at man maatte ikke salve Kongerne paa Hovedet, men paa Armene, saasom den første Slags Salving tilkom Paverne allene. Udi Caroli Magni Kroning var en Slags Nødvendighed, efterdi under ham et nyt Romersk Keiserdom blev oprettet udi Vesten, men ikke med hans Successores. Paverne allene, som udi det Romerske Folks Navn engang havde anmasset sig den Myndighed, giorde det til en fat Ret, saa at alle de efterfølgende Keisere maatte reise til Rom, for at lade sig krone, indtil Ferdinandum I., hvilken holdt denne Formalitet unødvendig, hvorudi han er bleven efterfulgt af de andre Keisere indtil denne Dag; thi ingen haver siden den Tid bekymret sig om at reise til Rom, for der at annamme Kronen af Paverne. Efter Pavernes Exempler have visse Erke-Bisper udi andre Riger tilegnet sig den Ret at salve og krone Konger, foregivende, derudi at være en Nødvendighed, og haver man i Frankerig udbredet, at den Olie, hvormed Kongerne salves til Rheims, er nedskikket af Himmelen udi den hellige Flaske. Udi nogle europæiske Riger ere disse Ceremonier før, udi andre sildigere indførte. Det første Exempel, som man finder paa hellig Salving, er udi den Gothiske Konge Vamba i Spanien Anno 672. Her udi Norden ere disse Ceremonier sildigere indførte; thi jeg finder intet talet om Kroning udi Danmark

førend i de Valdemarers Tid. Thi at adskillige af de foregaaende Konger af Erke-Bisp Eistein siges at have været kronede Konger, er uden Beviis. At komme til Kronen er en Talemaade, som ofte intet andet betyder, end at være kommen til Regieringen. Udi Norge finder jeg Magnus Erlingsen, som regierede, da Waldemarus I. var Konge i Danmark, at have været kronet af Pavens Legat Stephano udi 5 Bispers Overværelse. Krøniken siger, at han var den første, som blev kronet med slig Stads, som udenlands holdes, hvoraf man kan dømme, at han haver været den første kronede Konge i Norge. Udi Efterkommernes Historie méldes om ingen Kroning, uden Kong Sverres, førend udi Hagen Hagensens Tid, hvilken blev kronet med stor Høitidelighed af den pavelige Legat. Sees saa heraf, at disse høitidelige Acter ikke have været holdte nødvendige, item at de ere Inventioner af Geistlige, hvilke derved forøgede deres Myndighed, i det de bleve anseete som Kongemagere. For at bestyrke Almuen i de Tanker, og for at vise, at Konger og Fyrster paa en vis Maade vare deres Hænders Gierninger, brugte man gemeenligen den Expression af Salvede Konger, ligesom det kunde være af meer Betydelse end andre simple Konger, da det dog er klart, at et retmæssigt og fuldkomment Herredom erhverves enten ved lovligt Valg, eller ved den Arve-Ret, som udi Rigers Fundamentale og Konge-Love er reguleret. Det hedder jo udi Arve-Riger: Rex non moritur, eller: en Konge døer ikke, hvorved gives tilkiende, at saasnart Faderen døer, er den førstefødte Prinds udi samme Øieblik Konge, saa at ved Kroning og Salving ingen Vægt kan lægges til Kongedømmet. Men Geistligheden, som intet haver forsømt, hvad som kunde tiene til at forøge dens Myndighed, haver villet ligesom tilkiendegive, at der ikke allene var en absolut Fornødenhed udi Kroning og Salving, men endogsaa, at saadan Act ikke var lovlig, uden den blev forrettet af en vis

Erke-Bisp. Derpaa vises blandt andet et mærkeligt Exempel udi den Franske Konge Ludovico Crasso, hvis Kroning nogle holdt ugyldig, efterdi den ikke var forrettet ved Erke-Bispen af Rheims, hvilken Paastand dog igiendrives af Ives de Chartres. Efterdi dette nu er af saadan Beskaffenhed, og man af Historien klarligen seer, hvorpaa disse høitidelige og kostbare Acter grunde sig, kunde ingen med Billighed lastes, der raadede en Konge til at dispensere sig for en Ceremonie, som er af ingen Nødvendighed; men foraarsager allene Tids- og Pengespilde. Langt fra, at en Konge tabte noget derved, han vilde heller erhverve sig et Navn udi Krøniken og ansees som den, der havde brudt Isen for andre, ligesom man seer at være hændet Keiser Ferdinando I. Man kunde ogsaa herved vise, hvad Forskiel der er imellem en Valg- og en Arve-Konge, eftersom den sidste ved Fødselen haver erhvervet Jus Qvæsitum til Riget, og derfore behøver ingen høitidelig Installation, men allene, at hans Ankomst til Regimentet ved sædvanlig Proclamation bliver tilkiendegivet. Denne min ringe Betænkning herover underkaster jeg min Herres Skiønsomhed.

41.

Modernes Herredomme.

Du spørger, hvorledes jeg haver levet, siden sidst vi talede med hinanden. Jeg kan dertil ei andet svare, end at jeg haver levet efter Sædvane, saa at jeg ikke haver kunnet distingvere en Dag fra en anden. Jeg staaer op om Morgenen Klokken 7, drikker derpaa min Caffee, studerer, spiser,

og medens jeg klæder mig, bander min Skræder &c. Det sidste skeer, efterdi mine Klæder ere saa trange, saa at det er fast det samme som at føre sig i Harnisk. Mig synes, at Verden er trang nok, saa at man ikke haver nødigt at giøre den trangere. Du vil uden Tvivl hertil svare: hvad kan Skræderen giøre dertil, at Klæderne blive saa umagelige og piinagtige? Han giør jo ikke andet end hvad Folk vil have. Intet er vissere, hvorudover, naar jeg tænker mig ret om, saa haver jeg heller Aarsag til at være vred paa mig selv, der efter Moden bestiller Klæderne, end paa Skræderen, der giør dem, eller rettere paa Moderne, der tyrannisere baade over Skræderen, over mig og over alle andre, og det udi saadan Grad, at det holdes for en Egensindighed, ja hartad en Rebellion at sætte sig derimod, hvorudover man maa med Taalmodighed skikke sig derudi, som udi andre Uleiligheder, hvilke man ei kan hindre, og sige med Bonden hos Petronium, der havde mistet sin brogede So: modo sic, modo sic. Vi maae takke Gud, at de Parisiske Skrædere, som fabriqvere vore Klæde-Moder, ikke foreskrive os det, som er end værre og mere umageligt, og efterfølge en vis fornuftig Japanesers Lærdom, der trøstede sin Medborger paa saadan Maade. En Keiser udi Japan, saasom han var født under det Tegn af Hunden, fattede han saadan Ærbødighed for alle Hunde, saa at, naar en Hund døde, befoel han, at Eieren deraf skulde selv bære den til Graven. En Philosophus mødte En, der gik udi saadan Forretning, og, da den samme besværgede sig over sligt haanligt Hoveri, trøstede han ham med disse Ord: vi maae takke Guderne, at Hans Keiserlige Majestæt ikke er født under det Tegn af Hesten, saa havde vore Vilkaar herudi end bleven slettere. Orientalske Folk, hvis Moder og Levemaader vi udi mange Ting belee, fortiene derudi at berømmes, at de stedse beholde den samme Klædedragt. Europæere derimod føre sig op som

Comoedianter, der udi hver Scene forestille nye Personer, og lade sig see udi nye Skikkelser. Man seer af den Franske Historie, at Folk af Distinction fordum bare lange Klæder, og at de ikke brugte korte, uden naar de vare udi Felten; Ziirligheden bestod udi Hermelin eller andet Skind, hvormed de vare bræmmede, og blev det udi Caroli Sapientis Tid en Skik at brodere Klæderne fra øverst til nederst med Vaaben og Skilter. Om Danmark haver Arnoldus Lubecensis antegnet som noget mærkværdigt, at samme Riges Indbyggere bare Baadsmænds Dragt, og er det troligt, at de Norske have været ligeledes klædte, efterdi de flakkede end mere om udi Søen end de Danske. De, som have Samling af gamle og nye Tavler eller Skilderier, kan give bedst Underretning herom. Man seer deraf, at visse gamle Moder have været lige saa umagelige som de nye. Intet tiener mere til Beviis herpaa end de Norske Klæde-Moder udi Kong Olaf Kyrres Tid. Man brugte da høie Skoe, som vare broderede med Guld og Silke; Kioleærmerne vare fulde af Folder, og saa trange og stærkt tilknyttede, at man maatte betiene sig af et Instrument for at paadrage dem; nogle havde ogsaa Guld-Ringe om Benene. De foldede Buxer, som Christianus III. kaldte von Huus, von Hof, give tilkiende saavel Kostbarhed som Umagelighed. Det samme kan og siges om de Pibe-Kraver, som bares om Halsen, til hvilken Dragt vore Præster nu allene ere fordømte, og som deres Hustruer gierne ønskede at maatte afskaffes. Det er ikke længe siden, at Mandfolks Kaaber bleve aflagte; thi jeg erindrer, at de af visse gamle Borgere end udi min Barndom bleve baarne. Men nuomstunder seer man i begge Rigerne ingen at bære Kaabe, uden Rector ved Universitetet, hvorudover adskillige have ønsket, at man i Steden derfor betienede sig af en anden brugelig Zirat, og at Kaaben blev forvandlet til en lang Kappe; thi man støder sig over alt,

hvad som er usædvanligt. Og var det af den Aarsag, at en gammel Matrone, der bivaanede en Rector=Grad, som for nogle Aar siden holdtes udi vor Frue Kirke, da hun saae Kaaben at blive lagt paa Rectoris Skuldre, sagde med Taarerne i Øinene: hvad Ondt haver denne gode Mand giort? Det samme kan siges om Skiæg, som tilforn holdtes for en Mands Zirat og Ære, helst blandt geistlige Folk, hvilke saaledes havde forelsket sig derudi, at da en Siællands Biskop udi Christiani V Tid arbeidede paa Skiæggenes Afskaffelse og at sløife Præsternes Hager, blev hans Foretagende anseet som en Heterodoxie, og foraarsagede det stor Bevægelse. Nu derimod vilde det blive lige saa vanskeligt at fornye den Mode igien, saasom den allevegne er kommen af Brug; og man seer ingen Skiægge, uden hos endeel gamle Norske Bønder og Gedebukke. Det kan hænde sig, at de brede Fiskebeens=Skiørter, som vore Fruentimmer nuomstunder ansee som største Prydelse, vil i Fremtiden ansees som Vanheld, og at vore Efterkommere ville holde for Digt og Fabel, hvad som derom kan blive dem fortalt. En Engelsk Autor giør en sindrig Beskrivelse over Fruentimmerets foranderlige Klædedragt med disse Ord: Fruentimmerets Klædedragt, siger han, er ligesom onde Vædsker udi Legemet, hvilke nu sætte sig udi Lemmerne, nu udi Hovedet. I gamle Dage havde de fæstet sig udi Hovedet, som derudover hævede sig som et Taarn (hvormed han mener deres høie og 4re Fag dobbelte Fontanger); nu derimod ere Vædskerne nedfaldne udi Hofterne, saa at de alle synes at lave til Barsel (hvormed han sigter paa Fiskebeens Skiørter). Det synes, siger han videre, at de ligesom ved Volde og Mure ville fortificere deres Kydskhed; men Erfarenhed viser, at de dog ere lige saa lette at bestorme, som i gamle Dage. Jeg haver udi Imitation heraf giort et latinsk Epigramma, hvis Mening er denne: Mathematici have ofte forandret deres

Meninger om Jordens Skikkelse; nu haver den været flak, nu rund, nu aflang som et Æg, nu haver den hævet sig under Polerne, nu under Æqvinoctial-Linien. Lige saadanne foranderlige Figurer have Fruentimmer været underkastede; nu have de tilvoxet udi Høiden, nu udi Breden, nu haver Hævelsen været under Polerne (ved høie Hæle og Fontanger), nu under Æqvator (ved Fiskebeens-Skiørter). Blandt europæiske Folk have dog Spanierne beholdt deres gamle Dragt. Udi min Føde-By Bergen i Norge have Borger-Folk havt i lang Tid en uforanderlig Dragt, nu derimod rette de sig ogsaa efter alle nye Moder og følge Strømmen. Geistlig og verdslig Dragt var udi den første Christen Kirke den samme; man henfører Forskiellen derudi til det 4de Seculum; thi den var tilforn eens, undtagen at visse Philosophi beholdt deres gamle philosophiske Dragt, efter at de havde antaget Christendommen, og vare blevne Christne Lærere. Udi Keiser Constantini Magni Tid søgte Geistligheden at distingvere sig ved særdeles Dragt, besynderligen Bisperne. Samme Keiser forærede Macario en Kiortel, bestukken med Guld, som han skulde betiene sig af ved Daabens Forretning; og, som mange ikke vilde være mindre end han, er det troligt, at han strax haver faaet Efterfølgere. At de Geistlige udi de 3 første Seculis ikke have baaret anden Dragt end verdslige Folk, dertil maa vel den fornemste Aarsag have været, nemlig at de udi Forfølgelsens Tid ikke vilde være kiendelige; thi man finder, at de ellers ingen Hadere vare af Jødiske Ceremonier, og man seer af det Gamle Testamentes Historie, at de Jødiske Præster have havt en egen Klædedragt, skjøndt Leviterne derudi ikke vare distingverede fra Almuen. Hvidfarvede Klæder vare de gemeneste hos Israeliter: unge Folk bare buntede Klæder, hvilket sees af Josephs, Thamars og Davids ugifte Døttres Dragt; thi

Skriften siger om Thamar, at hun havde en Kiortel af adskillige Farver, thi saa pleiede Kongens Døttre at klæde sig. Den største Zirat udi Mændenes Dragt bestod udi Fryndser, som vare hæftede til deres purpurbræmmede Klæder. Hvad Krigsmænds Dragt angaaer, da er blandt andet dette derved at mærke, at det, som vi kalde Mundering, og som hos de Franske med et beqvemmere Ord hedder Uniforme, er ikke gammelt, thi enhver Soldat bar fordum sine egne Klæder. Det er troligt, at Tienere ei heller have havt visse Livrées. Jeg haver viset udi mine Skrifter, naar og ved hvad Leilighed Parykker ere komne i Brug. De Gamle have ikke vidst af saadanne Hatte at sige, som nu overalt bruges. Man brugte tilforn et Slags Klædes-Huer, som vare forede frem-men til, og som havde en Svands ved Nakken. Man mener, at Hatte ere komne i Brug midt udi det 14de Seculo. Den Franske Historie siger, at Carolus VII blev ved en Høitidelighed seet med en Castors-Hat, hvilket da blev holdet for noget nyt og usædvanligt. Jeg ønskede gierne at vide, hvo der haver været første Inventor af Poudre, eller den Skik at bestrøe Haar og Klæder med Hvede-Meel; thi saadan Invention fortienede en Æres-Støtte til Ihukommelse. En forpudret eller med Hvede-Meel bestrøet Cavalier haver intet at bebreide en sminket Jomfru. Tvertimod, den første kan gjøre mindre Rede for sin Mode end den sidste, helst naar Kornet er dyrt, og han selv haver kun lidt at æde.

42.

Viisdomsregler af den Norske Hirdskraa.

Jeg læsede for nogen Tid siden et Stykke udi den gamle Norske Hirdskraa eller Hof-Lov med stor Fornøielse, saasom det samme kan tiene til at igiendrive dem, der have afmalet det gamle Norge som et barbarisk Land. Stykket, som er det 27. Capitel af samme Lov, og som handler om Hirdlytr eller Hof-Lyder, er af efterfølgende Indhold: Du maa frem for alting ubrødeligen holde det Løfte, som du udi den hellige Daab haver giort Gud. Syv Laster, som her anføres, og som er Kilde og Rod til alle andre, maa du have Afsky for: 1) Overflod udi Mad og Drikke, og den ædle Tids unyttige Spilde. 2) Legemets Vanrygte. 3) Svig og Bedrageri mod din Næste. 4) Forfængelige Tanker, hvorved du indbilder dig ved gode Gierninger noget at have fortient. 5) Prægtig Klædebragt, som er over din Stand. 6) Langvarig Vrede. 7) Had og Avind, som kommer af Hiertet. Af disse 7 Hoved-Lyder fødes og udflyde alle andre, smaa og store, hvorved vi fortørne Gud, den himmelske Konge og retfærdige Dommer. Du maa derforuden skye alle de Ting, som kan være din Konge og hans høie Embedsmænd til Skade og Nachdeel. Allermeest maa du tage dig vare for Løgn og Meenederi, men beflitte dig paa Retfærdighed og Sandhed udi alle dine Ord og Gierninger. Du maa holde dig fra Fraadseri og Drukkenskab; thi mange, som ere hengivne til samme Laster, tabe derved Gods og Helbred, ja det som mere er, Liv og Siæl. Du maa holde dig fra Rov, Tyveri, Hoer, Trætte og Bedrageri. Du maa skye al unødig Bekymring, og især Avind, som ingen skader meer end dig selv. Hvis nogen fortørner dig, maa du ikke overile

dig med Hevn. Enhver, som lader sig overvinde af disse Laster, kan ikke leve i Societetet og Forening med andre. Du haver saa nogenledes hørt, hvordan man skal skye store og grove Laster, hvilke vi have tilkiendegivet til den Ende, at enhver sig derfra med des større Flid maa tage vare; thi ingen kan bedre skye Synden, end den, som er bleven underrettet om dens Hæslighed. Vi have fundet fornødent, først at beskrive Feil og Laster, som man maa skye, førend vi tale om Dyder, som man maa øve. Thi, ligesom den, der vil forvare et kosteligt Klenodie, renser først Stedet, hvorpaa det skal ligge, at det ikke skal fordærves, saa maa det Onde først bortryddes, paa det Dyden ikke skal besmittes og iføre sig Lasters Natur; thi en god og kostbar Drik kan fordærves udi et ureent Kar, og et skiønt Liggendefæ kan besmittes udi et skident Giemme. Men om nogen er henfalden til en Synd eller grov Last, maa han strax søge at reise sig igien, og ikke fremture derudi; thi det hænder sig ofte, at et Menneske af Skrøbelighed kan falde, men det er hæsligt at fremture i Synden. Det er gudeligt og christeligt strax at angre sine Synder, for at blive forsikkret om, at Gud igien vil tage os til Naade; thi en Konge beviser heller Naade mod den, som haver fortørnet ham, men siden giort Poenitentse, end mod den, som haver ladet see mange Prøver paa Troskab og Lydighed, men siden vanslægter derfra; ligesom en Ager-Mand mere agter den Jord eller Eng, som i Begyndelsen haver været ufrugtbar, men siden ved Dyrkelse er bleven god, end en god Jord, som haver vanslægtet. Af disse Erindringer, som ere skrevne for Hof-Folk for mange 100 Aar siden, kan man nogenledes giøre sig en Idee over det gamle Norske Folk. Thi, naar man seer igiennem Fingre med Stilen og visse Tautologier, finder man her herlige Tanker og en Moral, som de grundigste Philosophi ikke kunde skiemme sig ved.

43.

Forsvar for hans Ophøielse til Baron.

Jeg takker min Herre for hans Lykønskning. Den Critiqve, som han melder, at nogle have giort over min nye Værdighed, sætter mig udi ingen Bevægelse. Saa tidt jeg hører saadant, svarer jeg, at adskillige andre literate Personer til saadan Værdighed ere ophøiede, at min Adkomst dertil er saa god som nogen andens, og at min Promotion er mindre paradox end adskillige andre literate tydske Personers, efterdi deres Baronier ligge udi Maanen, da mit derimod virkelig existerer paa Jordens Klode og ligger udi den Province Siælland. Videre forestiller jeg dem skiemteviis, at jeg er af militaire Stand, og at jeg for 50 Aar siden haver staaet indrulleret i det Aggerhusiske Regiment udi Norge, saa at jeg efter min Tour kunde maaskee nu have været General, hvis jeg imidlertid havde beholdt mit Hoved. En vis ung Person, som menede, at jeg havde giort alt for stort Spring paa een Gang, bad jeg gunstigst at ville eftertænke, at jeg var udi Embede og udi en Slags Anseelse, førend han blev fød. En anden, som forundrede sig over, at jeg paa min høie Alder haver ladet mig baronisere, svarede jeg, at det var skeet, allene for at vise, at den Character, som jeg forhen udi mine Skrifter haver givet denne Nation, er ganske rigtig, nemlig, at man her ikke bekommer Lyst til at dandse, førend man faaer Lig-Torne, og at man ikke faaer Smag paa Verden, førend man bliver 60 Aar gammel, formanende ham derhos, at han selv vilde tage sig vare, naar han kom til samme fatale Alder. Andre Svar giver jeg ikke disse Raisonneurs, hvorvel mig ikke fattes solide Argumenter, som af fornuftige Folk ere bekiendte, og som af dem holdes for

at være grundige. Men, at jeg med min Herre skal tale lidt mere alvorligen, da, eftersom nogle tage Anledning at criticere denne min Metamorphosin, af det, som jeg tilforn haver skrevet, især udi een af mine Epistler, hvorudi jeg haver viset min Bestandighed i at modstaae Fristelser, og censurerer dem, som af Ambition, og for at beklædes med Æres-Titler, indvikle sig udi verdslige Forretninger, hvorved boglige Konster maae til Side sættes, da kan jeg dertil sige, at saadan Critiqve gaaer mig aldeles ikke an. Jeg haver ikke sagt, at Ære og Værdighed giør Skaar udi boglige Konster og academiske Studeringer; tvertimod, jeg haver sagt, at Studeringer derved heller opmuntres og forfremmes. Jeg haver allene sagt, at mange, som have giort stor Fremgang udi boglige Konster, søge, for at nyde Æres-Titler, at indvikle sig udi verdslige Forretninger, hvorved deres Studeringer sættes til Side, og at det er saadanne Fristelser, som jeg haver imodstaaet, ei villende derudi forfølge deres Fodspor. Til Beviis derpaa haver jeg anført en Tid af meer end 30 Aar, udi hvilken jeg uden Anfægtning haver anseet andres Forvandlinger udi det selvsamme Collegio, hvori jeg sidder. Og kan enhver slutte, at eftersom jeg haver holdet Stand indtil min høie Alder, det nu kan være mig lige meget, enten jeg gaaer paa andres høire eller venstre Haand, helst saasom jeg ikke mere kommer udi store Selskaber, hvor man fører sig sin Rang til Nytte. Jeg haaber derfore, at enhver kan see, at den Erection, som er skeet af mit Jorde-Gods til Fri-Herskab, er skeet allene til Publici Nytte og for at have et Monument efter min Død, saa at det her maa hedde, som en gammel Philosophus sagde: Sero arbores qvæ aliis prosint, det er: jeg planter Træer, som andre skulle nyde Frugt af. Mit hele Levnets-Løb viser, at dette kan være mit Symbolum, eftersom jeg aldrig haver havt det nærværende Gode for Øien, og, saasom jeg

ikke efter Haandværks-Folks Exempel haver arbeidet de fleste Dage i Ugen for at have en fri Mandag. Enhver, som indretter sit Levnet efter saadan Plan, bør ingen Misundelse underkastes. Hvis Misundelse kan forsvares, saa maa det heller være i Henseende til dem, der ved Arv, Giftermaal, ublue Raaben og idelige Ansøgninger komme til Velstand, ikke i Henseende til dem, der næst Gud ei kan tilskrive deres Velstand uden deres eget Arbeide og ordentlige Oeconomie. Jeg haaber, at ethvert fornuftigt Menneske saadant kan begribe; jeg haaber ogsaa, at de af mine Landsmænd, som med saadan Hidsighed jage efter Rang og Titler, ikke kan besmykke deres Opførsel med mit Exempel. Min Værdighed haver langt anden Adkomst. Den er og et Embede, hvorudi er en Realitet, da andre derimod begiere at kaldes det, som de hverken ere eller agte at blive. De søge hver siette eller syvende Aar at beklædes med nye Titler, hvortil de anføre langt slettere Motiv end Børns, der udi tilvoxende Aar for Tiden bede om en ny Kiole, foregivende, at den gamle bliver dem for stakket. Hvad som herved ellers fornøier mig, er dette, at andre studerende Personer af dette Exempel opmuntres, og at alle fornuftige Folk lægge denne min Dignitet Hans Kongel. Majest. til Berømmelse. Udi Promotionen er ellers intet Paradox, med mindre man vil holde for, at det er imod Anstændighed, at En, der profiterer politiske Historier, Jus Publicum og Morale, beklædes med Værdighed, og at Høihed og Æres-Titler allene tilkomme dem, som sidde udi andre Collegier, hvorudi Regnskaber revideres, Extracter og Memorialer giøres, og Formularer eller Forskrifter skrives. Min Herre seer heraf, at paa mig ikke kan retorqveres, hvad jeg haver dadlet hos andre, saasom denne min Værdighed ingen Desertion fra Studeringer foraarsager; thi en Baron kan holde Venskab med de 9 Musæ, ligesaavel som en Professor, og man mærker af mine

Studeringers Fortsættelse, at jeg end ikke haver opsagt eller agter at opsige mit Borgerskab. Det er ikke Værdighed, men visse Forretninger, som ligge til en Værdighed, hvilke foraarsage Studeringers Tilsidesættelse. Hvis en Artikel havde været indført udi mit Friherlige Patent, nemlig, at jeg maatte herefter ingen Omgiængelse mere have med de 9 lærde Jomfruer, og jeg ikke desmindre havde ladet mig baronisere, saa havde den Critiqve, som af nogle giøres, været ganske rigtig. Men, saasom Værdigheden ikke med denne Clausula er given, og grundige Studia ere ingen contrebande Varer for en Friherre, men heller zire Standen, saa er visse Folks Domme herudi, som i mange andre Ting, uden Grund. Det var at ønske, at alle Grever og Friherrer vare lige saa vellærde som velbaarne, derved led Landet aldeles ikke. Tvertimod, grundig Lærdom zirer Standen mere end forgyldte Vogne eller toppede Heste. Og er det derfore, at jeg lader hverken mine Døttre eller Vogn-Heste toppe, men søger at distingvere mig ved Videnskabers Cultivation, ved et ordentligt Levnet, ved udkaarne Folks Omgiængelse, og ved Liberalitet udi slige Ting, som sigte til Publici Nytte. Ikke at tale om, at man udi Klæde-Dragt, Stads og Eqvipage nuomstunder ikke kan distingvere sig mere, helst udi en Stad, hvor man seer Haandværks-Karle udi røde Skarlagens-Klæder, Skrædere, Skomagere og Bagere at age udi Vogne og Carosser, og at boe udi Huse, som man kunde tage for Paladser, hvis Dørene ikke vare tegnede med Saxe, Støvler og forgyldte Kringler. Lader os engang ret betænke, hvorudi en Mands Ære bestaaer. Ingen Tid haver givet os bedre Leilighed til at aabne vore Øien, end denne, som vi nu leve udi, da Gud haver velsignet Rigerne med en Konge og en Dronning, der ved egen Frugalitet og Tarvelighed dagligen foregaae os med Exempler. Vita Principum censura est: Hoffets Exempel kan udvirke mere, end de

strengeste Forbud og Love. Vor Tid viser derpaa et mærkeligt Exempel udi Rusland. Der kunde en Boyar fordum ikke besøge sin Nabo, uden han var geleidet af 20 til 30 Edelmænd; men da de saae deres egen store Monarch ofte at gaae igiennem Moscows Gader uden Følge, menede de, at det ogsaa kunde være dem anstændigt, saa at de begyndte at fatte andre Ideer om det, som kaldes Decorum eller Sømmelighed. Jeg raader herved ingen til Karrighed; tvertimod, jeg holder den for at være ligesaa stor Lyde, som Overdaad, hvilket jeg og ofte i mine Skrifter haver viset. Jeg raader til at lade Penge roullere. Min Moral sigter allene til at vise den rette Brug deraf og at udrydde den falske Concept, man gemeenligen giør sig om Genereusitet, og det, som man kalder Godhjertighed, helst udi dette Land, hvor mange udi Stads og Vellyst lidet agte Penge, og ikke spørge om, hvad et Gieste-Bud eller en Lyst-Reise skal koste, men derimod slaae Knuder om Pungen, naar der handles om at give Penge til deres egen og Landets Ære, hvilket foraarsager, at mange gode Ting ingen Fremgang kan have, og at mange nyttige og ziirlige Stiftelser qvæles udi deres Fødsel.

44.

Hvorfor han testamenterede sine Midler til Sorø-Academie og om Udenlandsreiser.

Min Herre skriver, at han med Fornøielse haver læset mit sidste Brev, hvorudi han finder en grundig Apologie, som han dog mener ikke at have været fornøden. Jeg er selv af

samme Tanker, saasom der behøves ingen Forsvar for en god Ting. Enhver veed, at jeg for længe siden haver destineret mine Midler til Publici Nytte, at jeg haver raadført mig med mine Venner om Maaden, paa hvilken saadant bedst kunde skee, og at jeg haver giort tvende Testamenter, et udi det Aar 1735, som jeg siden haver casseret, og et andet 10 Aar derefter, som jeg ei heller var fornøiet med. Udi denne min Tvivlraadighed blev jeg udi det Aar 1746 opmuntret til at giøre en Donation af mine Midler til det Ridderlige Academie, hvis Stiftelse da var i Gierde. Propositionen var saa snart ikke giort, førend jeg bifaldt den, saasom jeg haver holdet saadan Stiftelse for en af de allernyttigste, som udi dette Land kan giøres, hvilket jeg ogsaa udi mine Skrifter haver givet tilkiende. Jeg siger udi dette Land, endeel efterdi intet Studium hos vor Ungdom er mere bleven forsømt end Stats-Videnskab; endeel og efterdi Reise-Syge, som her regierer stærkere end noget andet Sted, derved kan cureres og utrolige Penge-Summer, som aarligen gaae ud af Rigerne, derved kan spares. Jeg veed vel, at alle ere ikke enige med mig herudi, holdende for, at udi udenlandske Reiser er en Fornødenhed, saasom man derved kan see andre Nationers Skikke og Sædvaner, lære fremmede Sprog og tale med berømmelige Mænd. Saadant haver noget Skin, og gemeenligen anføres til Prætext, skjøndt naar de unge Herrer nøie examinere sig selv, ville de mærke, at det rette Motiv til deres udenlandske Reiser er Begierlighed efter Divertissemens, og den Sødhed, de finde i at leve udi Frihed. Hvis man til Forsøg gav unge Personer Tilladelse at reise ud til det lærdeste Universitet, men hvor ingen Comoedier, Opera, Spectacler eller anden Diens-Lyst kunde nydes, vilde Lysten maaskee ganske forgaae, helst om Reisen skulde skee med de Vilkaar, at de skulde geleides af deres Forældre, der kunde have Opsyn med dem. Jeg troer,

at mangen Huus-Fader herom er persvaderet, og derfore lod sine Børn blive hiemme, hvis han raadede sig selv. Men, naar Sønnen faaer først Moderen paa sin Side, og de med associeret Magt angribe Værket, hielpe Faderens Argumenter lidet eller intet. Jeg vil dog ponere, at adskillige unge Herrer reise udenlands allene udi Forsæt at poleres og at forfremmes udi Sprog-Videnskaber; men man kunde giøre Forsøg med tvende Brødre af lige Qvaliteter, saaledes, at man lod den ene reise, og den anden blive hiemme, og see saa efter, udi hvilken Tilstand begge efter 2 à 3 Aars Tid vilde findes. Man vilde efter saadan Tids Forløb finde, at den Reisende vilde komme hiem med en rig Kram af allehaande Slags glimrende Varer, men derhos destitueret af visse fornødne Ting, som meest komme tilpas udi Fremtiden, naar han skulde træde i Forretninger, og hvorpaa den Tilbageblivende imidlertid havde samlet godt Forraad. Den første vilde befindes at tale nettere Fransk og Italiensk, den sidste at forstaae bedre Landets Sprog, som til Forretninger fast ene udfordres: Hiin vilde brillere udi Selskaber ved at tale om sine Reiser og om fremmede Nationers Egenskaber; denne, som imidlertid havde erkyndiget sig om Danske Love og Forordninger, item om Fædrenelandets Beskaffenhed, vilde skinne udi en Ret eller et høit Collegio, hvoraf han kunde allerede være bleven et Lem, naar Broderen ved sin Tilbagekomst maatte begynde at sollicitere om et Embede, eller søge ved indenlandske Studia at giøre sig beqvem dertil; thi det hedder da: Hic Rhodus, hic salta. Saaledes vilde uden Tvivl begges Tilstand blive, ikke at tale om, at, om Faderen imidlertid døde, vilde den første ved sin Hiemkomst finde udi den Afdødes Journal en saadan Antegnelse: Paa min Søn Peders Reise er giort Bekostning af 6000 Rigsdaler, min anden Søn Paul derimod haver imidlertid ikke kostet mig mere end 2000, derfor maae 4000 Rigsdaler

affkortes udi Peders Arv. Jeg siger, at saadanne Prøver kunde giøres, og bilder jeg mig ind, at de ofte ere giorte, skiøndt uden Frugt. Dog uanseet alt dette, raader jeg ikke aldeles fra Ungdommens udenlandske Reiser; men, som jeg i alting stræber at gaae en Middelvei, gaaer jeg den ogsaa herudi, og raader allene til Midler, hvorved saadanne kunde modereres. Det er ikke tienligt, ja fast ikke giørligt, ved et almindeligt Forbud at ville hæve en almindelig herskende Passion; thi det var ligesom ved en Forordning at ville forbyde Russerne Brændeviin eller Hollænderne Røg=Tobak, til hvilket man ingen Øvrighed kunde raade. Det sikkerste Middel til at moderere denne epidemiske Reise=Syge er et Ridderligt Academies Stiftelse, helst naar en Hoved=Artikel derved helligen i Agt tages, nemlig, at ingen Udenlands=Reise nogen bliver tilladt, førend han udi nogle Aar haver studeret hiemme paa saadant Academie. En saadan Artikel er Basis, hvorpaa Stiftelsen grunder sig, og ligesom Kalken, der skal give Bygningen en bestandig Consistence. Thi, saasom alle bemidlede unge Personer brænde af Begierlighed til udenlandske Reiser, og et indenlandsk adeligt Academie bliver Canalen, hvorigiennem de maae passere, kan det aldrig have Mangel paa Academister. Erfarenhed viser, at Dispensation udi denne Artikel fornemmeligen haver foraarsaget de forrige Stiftelsers Hævelse. Ungdommen kan ikke besværge sig over, at deres Hoved=Lyst dem derved betages, efterdi Reiserne dem ikke forbydes, men Tiden allene foreskrives, paa hvilken de med Frugt kan reise. Nytten, som deraf flyder, er stor, og det i mange Henseender; thi udi de 2 eller 3 Aar, i hvilke unge Personer studere paa et indenlandsk Academie, kan enten Reise=Sygen dem forgaae, og, hvis den imidlertid ikke forgaaer, kan de siden reise med større Nytte, med større Sikkerhed og med mindre Bekostning. Med større Nytte, efterdi de udi Fædrenelandet have lagt Grundvold til de Videnskaber

som de udenlands videre kan excolere; med større Sikkerhed, efterdi Reiserne foretages udi en moden Alder, og Forældrene kan befries for den Bekymring, som de svæve udi, naar deres Børn flakke om udi langtbortliggende Lande, førend de have faaet Skiæg paa Hagen; og med mindre Bekostning, efterdi de siden kan reise uden Hovmester, og lade sig nøie med en tro Lakai eller Tiener, hvorved store Penge=Summer kan spares. Nogle, som finde disse Argumenter grundige, ville maaskee hertil sige, at man reiser udenlands fornemmelig for at acqvirere Fripostighed, ziirlige Skikke og Manerer, og, naar saa er, er det bedre, at Reisen skeer tidligen end silde, saasom saadant lider meest paa den grønne Ungdom, der er som et Vox, paa hvilken alle Slags Skikkelser let trykkes. Men jeg mener, at de Skikke og Manerer ere de allersømmeligste og allerziirligste, som overeensstemme med Fædrenelandets Skikke og Levemaader; og viser Erfarenhed, at de, der haveført sig udi fremmed Skikkelse udenlands, ofte ved deres Hiemkomst belees af deres Landsmænd, og søge efterhaanden at naae deres forrige Skikkelse igien. En Hollænder, der kommer fra Paris, chargeret med Franske Manerer og Ziirligheder, bliver af sine Landsmænd fast anseet som en Pekelhæring; thi hvad som zirer een Nation, vanhelder en anden, og haver her Sted det, som Cicero siger: at iføre sig en andens Natur, for at tabe sin egen. Men lad være, at saadant kunde agtes nødvendigt udi visse Lande, saa passer det sig ikke paa Danmark, og allermindst paa Indbyggerne i Kiøbenhavn, hvor man udi kort Begreb kan see alt, hvad andre Stæder bryste sig af; hvor en Mængde af alle Slags Nationer opholde sig; hvor der er et Kongeligt Hof, et stort Universitet, en Guarnison, en Sø=Magt og en Samling af alle Slags Stænder og Professioner. At reise fra saadan Stad til andre Stæder for at profitere

af Omgiængelse, er det samme som at lede efter Vand, naar man boer ved en Sø. Disse mine Tanker underkaster jeg min Herres Skiønsomhed.

45.

Om dansk Musik og danske Skuespil.

Jeg haver ofte udi mine Skrifter tilkiendegivet, at jeg holder uskyldig Lyst lige saa fornøden for Sindet, som Mad og Drikke er for Legemet. De fornuftigste Lovgivere have været af saadanne Tanker; og ere de besynderligen at berømme, som have seet til, at det, som kaldes dulce, er mænget med utile: det er, at Lystighederne ere ikke allene uskyldige, men endog saadanne, at en Stad eller et Societet derved kan zires og underviises. Blandt saadanne Lystigheder regner jeg tvende, som for kort Tid siden ere stiftede udi denne Hoved-Stad, nemlig det Musicalske Societet og de Danske Skue-spil. Hvad det første angaaer, da bestaaer det af adskillige Liebhabere og af alle Slags Stands-Personer, henved 40 udi Tallet, naar de alle ere samlede. De samme have udi en kort Tid saaledes tiltaget udi Musiken, at mange af dem kan passere for Mestere. Og, saasom dette Societet tiener til Konstens Forfremmelse, og tilligemed er en Zirat for Staden, ønske alle dets Vedligeholdelse, helst, saasom det kan skee ved en ganske maadelig Bekostning. Hvad Comoedierne angaaer, da ere derom differente Meninger. Fanatici have stedse regnet Skuespil blandt syndige Lyster, og adskillige andre have prædiket derimod, men ere kraftigen igiendrevne af de strengeste og fornuftigste Moralister. De Argumenter,

som bruges pro og contra, vil jeg her ikke anføre, saasom de ere alle bekiendte; jeg vil ikkun allene sige dette, at vore Danske Skuespil have omstøbt disse Rigers Almue ligesom udi en anden Form, og lært dem at raisonnere om Dyder og Lyder, hvorom mange tilforn havde kun liden Idee. Hvis ikke andet var at sige til vore Skuespils Forsvar, kunde man frit sige, at derved gives Middel til det Danske Sprogs Forfremmelse, ja at Sproget, som uforskyldt lidet eller intet tales udi store Huse, med Tiden derved kan blive Hof-Sproget. Jeg siger, at Sproget uforskyldt er kommen af Brug paa store Steder, efterdi det i sig selv haver alle de Behageligheder, som noget Sprog kan bryste sig af. Thi det er letflydende, naturligt, og uden Vanskelighed og ringeste Contorsion kan udtales, og haver Erfarenhed viset, at det er ligesaa beqvemt for Tragoedier og heroiske Vers, som for Comoedier og Musik, hvilket ikke kan siges om mange andre Sprog. Naar jeg taler til Forsvar af Skuespil, forstaaer jeg allene moralske og uskyldige Stykker; thi man maa tilstaae, at af Comoedien ofte er giort Misbrug. Til Beviis herpaa kan anføres de vanskabte og ublue smaa Skuespil, som for nogen Tid komme for Lyset; thi de samme vare saaledes forfattede, at alle fornuftige Folk væmmedes derved, og forargede sig derover. Men, naar Comoedier ere moralske og opbyggelige, kan jeg ikke see, med hvad Føie man kan kaste Foragt paa Acteurs, som forestille dem. Comoedianter ere vel udi de Roman-Catholske Lande excommunicerede; men, saasom paa mange saadanne Steder Skiøger offentligen tilIades, lærer man intet andet deraf, end at den Canon er giort hen i Taaget, eller forfattet af Hypocriter, hvilke ere de eneste lastværdige Comoedianter; thi en Dienskalk spiller de hæsligste Comoedier. Den Forskiel imellem ham og en anden Acteur er denne, at skiøndt begge agere forstilte Personer, saa forstiller den første sig, for at bedrage Verden, og

den sidste, for at lægge Bedrageri og falske Dyder for Lyset. Pave Sixtus Qvintus og Moliere have begge været store Acteurs; men man kunde ikke tage i Betænkning at excommunicere den første, og at sætte den sidste udi Classe med de største Philosophis.

46.

Forsættelse.

Jeg meldte udi min forrige Skrivelse om tvende nyttige og tilligemed fornøielige Stiftelser; nemlig det Musicalske Collegio og de Danske Skuespil, hvilke jeg ønskede, at maatte blive vedligeholdte. Saadant kan dog ikke skee uden ved tvende Midler, nemlig ved Hielp af Publico, og ved Forbud paa fremmede Spectaclers Indførsel. Jeg siger først ved Hielp af Publico, saasom Erfarenhed lærer, at deslige Societeter ikke længe kan staae ved Magt, med mindre de have nogle aarlige visse Indkomster. Det er kun allene udi de allerstørste Stæder, der vrimle af fremmede reisende Personer, som Paris og London, hvor saadanne Stiftelser kan føde sig selv og underholdes af Tilhørere og Tilskuere. Det er allene fremmede reisende Personer, som holde de Franske og Engelske Theatra vedlige; thi, om Paris og London vare end eengang saa store som de ere, vilde dog Stiftelserne ingen lang Bestandighed have; thi Stædernes egne Indbyggere kiedes ved det, som de dagligen kan faae at see og høre, hvorved foraarsages, at, naar den første Curiositet er stillet, Auditoria og Theatra blive tomme. Det andet Middel, hvilket man kan recommendere som fornødent til ovenmeldte Selskabers Vedligeholdelse, er Forbud paa Indførsel af fremmed Galskab, som den gemene

Almue, der haver en fordærvet Smag, meest efterløber. De urimeligste Spectacler, som fordum her forestilledes, havde altid mere Forraad paa saadanne Tilskuere end det Danske Theatrum, saasom mange finde meer Smag udi Armidæ Troldom, udi forhexede Skaale, udi Oracler rc. end udi Molieres Misantrope, meer udi ublue Stykker, som enhver Machine-Mester kan giøre, end udi moralske Skuespil. Det er derfore fornødent at forbyde saadanne fremmede Spectaclers Indførsel, endeel, saasom de andre ziirlige og nyttige Stiftelser derved lide Afbræk, endeel ogsaa, efterdi Nationens Smag derved fordærves, og Anledning derforuden gives til Folk af en qvintessentieret Devotion at igiennemhegle alle Slags Tidsfordriv, at skiære alting over een Kam, og at sværte det ene med det andet. Naar Skuespil befatte intet uden uskyldig Skiemt og Morale, bindes Munden til paa disse hidsige Declamateurs, og det, som ellers kunde udtydes til Nidkiærhed, faaer Navn af Misanthropie, eller af anden beqvemmere Character. Naar jeg siger, at Skuespil maae intet befatte uden uskyldig Skiemt, mener jeg dog ikke dermed, at man skal rette sig efter visse Puristers og pene Folks Smag, udi hvis Øren alt hvad som er lystigt, skurrer, helst naar det er paa Dansk, og som heftigen declamere mod de Stykker, som nu forestilles, da de dog ere de selv samme, som tilforn her ere spillede, og som uden nogens Forargelse ere hørte og endnu høres paa alle udenlandske Steder. Jeg mener derfore allene saadanne Spectacler, som forhen ere omtalte. Og er det fornemmeligen i den sidste Henseende, at jeg haver talet mod dem, der søge at fylde Staden op med Marionetter, Liniedandsere og allehaande Slags fremmed Giøgleri, hvorved sømmelig Tidsfordriv underkastes Eftertale, og andre uskyldige og nyttige Stiftelser ødelægges. Alt hvad som jeg herudi taler, reiser sig af patriotisk Iver; thi jeg selv er ikke stor Elsker af Divertissemens.

Men, saasom jeg holder Recreation at være fornøden, helst udi disse nordiske Lande, hvor ingen Svaghed er meer gangbar end Tungsindighed, understøtter jeg alle saadanne Stiftelser, hvorudi uskyldig Skiemt er blandet med Nytte, og hvorved Døre og Porte lukkes for al anden usømmelig Tidsspilde. Det er allene Hiulet, hvoraf jeg drives; thi de, som indbilde sig, at Musik og Skuespil er min Hoved-Passion, efterdi jeg er en Befordrer deraf, kiende mig aldeles ikke. Jeg bivaaner det ene med det andet, efterdi det er mig en Fornøielse at see mine Landsmænds Fremgang og Capacitet udi deslige Øvelser; thi hvis Musiken blev forestillet af fremmede Personer, og Skuespillene bleve agerede af udenlandske Acteurs paa fremmed Sprog, lod jeg mig paa ingen af Stederne indfinde. Saadant bør være alles Motiv til at bivaane disse Danske Spectacler og at understøtte disse Stiftelser, paa det at vi ikke skal beskyldes for selv at vrage de Stykker, som Fremmede have beæret med Oversættelser og regnet vort Fædreneland til Berømmelse. Folk, som kiende mig, ere forsikkrede om, at jeg i anden Henseende ikke plaiderer for Skuespil. Jeg haver denne hele Vinter ikke mere end to Gange bivaanet den Danske Comoedie, saa at derfore paa mig kan appliceres det, som den gamle Klokker haver sat for paa sin Regnebog, nemlig en Klokke med den Overskrift: Non sibi sonat.

47.

Forsvar for hans Levemaade.

Forgangen Dag mødte En mig udi al min Stads, og hviskede mig dette udi Øret: saadan prægtig Klædedragt

er ingen Zirat for en Philosopho. Jeg svarede ham derpaa, at jeg aldrig haver givet mig ud for Philosopho, men at jeg tvertimod ved alle Leiligheder haver skiemtet med dem, som affectere det Navn: videre, sagde jeg, at jeg kunde anføre en grundig Raison, hvi jeg undertiden ifører mig Fløjels- og Silke-Klæder, og saadan Dragt, som jeg selv væmmes ved at bære. Man veed, at min tarvelige Levemaade og Opførsel haver givet Leilighed til en og anden Critiqve. Naar Folk have seet mig at nøies dagligen med een eller to Retter Mad, og ofte at gaae til Fods, og det udi en Stad, hvor alle indtil Haandværks-Folk age og lade sig bære, have de tilskrevet saadant en Karrigskab. For nogenledes at vise slige Dommes Ugrund, giør jeg undertiden Depenser i Klædedragt og adskillige andre Ting, som kan skee uden Incommodation. Jeg siger, uden Incommodation, efterdi en kostbar Klædning kan være lige saa let at bære som en ringe, da derimod de Midler, som mine Landsmænd betiene sig af, for at lade see deres Generositet, bestaae gemeenligen udi Overflod af Mad og Drikke, udi unødige Oppvartere, udi Vogne og Bære-Stole, hvilke ere min Helbred utienlige, og viderlige for mit Humeur. Jeg er ingen Elsker hverken af Skiørbug eller af Feber, derfore æder jeg lidt, og bevæger mig jævnligen. Naar jeg falder i en Feber, stikker jeg mig derudi, og det bedre end andre, efterdi jeg selv ikke haver foraarsaget den, da man om de fleste andre Febricitanter kan sige: Løn som forskyldt. Jeg erindrer mig engang at have apostropheret min Feber udi et Vers, som findes blandt mine Latinske Epigrammata, og hvis Begyndelse er:

Qvid me tam gracilem depasceris arida Febris?

Indholdet var, at den havde taget et slet Herberg hos mig, og at den havde begaaet en Daarlighed at gaae min Nabo Theodorum forbi, udi hvis tykke og vellystige Mave den

vilde have fundet langt mere Føde, ja Proviant for et heelt Aar. Min Herre seer saaledes, hvi jeg er sparsom udi Mad og Drikke, og resolut udi Klædedragt, og at det ene skeer for at conservere min Sundhed, og det andet, for ikke at beskyldes for Gnieragtighed, hvilken jeg holder for fast ligesaa stor Lyde som Ødselhed. Man kan vel sige, at der gives andre lovlige Midler til at lade see Penge-Foragt end udi Klæder. Man kan anvende Penge paa Almisse, paa nyttige og ziirlige Stiftelser, og andet deslige, hvorved man kan befries fra Karrigheds Eftertale; men jeg mener nogenledes at have betient mig af saadanne Midler. Noget deraf er bekiendt, andet er derimod skiult; thi det er pharisæisk at uddele Gaver ved Trompeters Lyd, og Almisse taber sin Dyd, naar den giøres aabenbar. Med alle de Critiqver derfore, som ere giorte, og som giøres over min Opførsel, bliver jeg ved min Levemaade, som jeg ganske vel haver overlagt. Dette og andet siger jeg ikke at forsvare mit Levnet og Opførsel herudi, men for at undervise dem, som moralisere hen i Taaget, og som af falske Concepter giøre Dyder til Lyder, og Lyder igien til Dyder. Jeg overbevisede een af mine Bekiendte saadant nyligen paa friske Gierninger herudi. Jeg spurgte, om han ikke vilde anvende en Daler, for at anhøre en Concert, som om Aftenen skulde holdes af det Musicalske Societet her i Staden. Jeg forestillede ham, i hvad Stand samme Societet var, og at det formedelst Penge-Mangel maatte snart falde, hvis det ikke blev bedre freqventeret og understøttet. Han svarede mig dertil, at han gierne ønskede Societetets Vedligeholdelse; men at udgive en Daler paa eengang, syntes ham at være for haardt udi vanskelige Tider. Just i det samme fik han Besøgelse af tre Personer, hvorudover han strax lod hente to Bouteiller Viin, hvilke han nødte dem til at tømme, endskiøndt de ved hvert Glas undskyldte sig. Da mærkede

jeg, at Daleren blev ikke meget agtet, og saaledes er det i andre Ting, hvoraf sees, hvor lidet de Folk ere beføjede til at criticere andres Huusholdning. Dette Exempel er ikke rart: Oeconomien er fast overalt den samme, nemlig at øse Penge ud til ufornødne, og at spare paa dem til fornødne Ting. Jeg retter mig gierne efter Landets Moder, for ikke at beskyldes for at singularisere, men jeg kan ingenlunde skikke mig udi mine Medborgeres Oeconomie. Jeg haver udvalgt den Levemaade, som overeensstemmer med min Natur, og som tiener til min Helbred. Jeg holder gierne Venskab med mine Venner, men meer med mig selv: vil derfore heller høre min Nabo, end min Mave, at knurre. Derpaa grunder sig allene min Sparsommelighed udi visse Ting; det er derfore, at jeg maaler alting ud udi Lod og Qvintin; det er derfore, at jeg ofte gaaer til Fods, og tidt uden Tiener, og naar nogen spørger mig, hvi jeg gaaer allene, svarer jeg, at Tieneren er ude med mine yngste Døttre, for at see til, at de ikke falde paa Gaden. Virkningen deraf er, at, naar jeg møder en ung Borger-Søn paa Gaden med en buntet Lakaj udi Hælene, tænker han, mon du ogsaa ikke kunde gaae uden Convoy? Og veed jeg ikke rettere, end at jeg jo med mit Exempel haver converteret adskillige. Thi for nogle Aar siden var det kommet saa vidt, at alle, indtil fattige Studenter, undsaae sig ved at gaae allene paa Gaden, men ginge med afpassede Skridt, ligesom de skulde følge Liig. Saadant kom mig efter min Hiemkomst fra udenlandske Stæder des viderligere fore, efterdi jeg udi Amsterdam, London og Paris, havde været vant til at see Prindser, Parlaments-Herrer og andre høje Stands-Personer at gaae uden Følge paa Gaderne. Jeg skriver alt dette, ikke for at censurere mine Landsmænd, men allene, for at retorqvere de Domme som de fælde over andre, paa dem selv, og for at vise, at den, der lastes for

Karrighed, kan ofte aarligen depensere ligesaa mange Penge, som en Petit-Maitre, skiøndt ikke paa samme Maade, og at derfore ugrundede Critiqver ikke bør eller kan bevæge mig til at forandre min Levemaade. Jeg bliver derfore ved at leve, som sagt er; en Deel for at conservere min egen Sundhed, en Deel for at foregaae mine Medborgere med Exempel. Thi ingen Stad, saa vidt mig bekiendt er, behøver mere Underviisning udi Oeconomie og Levemaade, end denne, hvor tvungne Moder foraarsage, at Folk maae renoncere paa Tids-Fordriv, daglig Omgiængelse og Sundhed thi ubekiendte Personer, især Fruentimmer, maae ofte holde sig inde hele Maaneder, efterdi Moden forbyder dem at gaae ud til Fods, og de ingen Evne have ofte at leie en Vogn eller en Aske. De, som have været udi visse fremmede Lande, skiønne meest herpaa, og finde, at Stadens Moder have paalagt Folk ligesom en civile Arrest. Een kan have Lyst til at besøge sine Venner; men saasom han ikke kan giøre det uden en halv eller en heel Dalers Bekostning paa Vognleie, bliver han hiemme. En anden vil divertere sig ved at see et Skuespil eller at høre Musik, vil ogsaa gierne anvende en halv Daler derpaa; men saasom Vognleien koster ligesaa meget, maa han ogsaa slaae den Tand ud, og er saadant tildeels Aarsag, at Spectacler og andre fornøielige Stiftelser ingen Bestandighed kan have. Det samme er ogsaa Aarsag, at Promenader og Spadsere-Gange, som ere anlagte for Indbyggernes Fornøielse og Sundhed, gemeenligen ere ganske øde; ja jeg tør sige, at Kirkerne ogsaa ofte ere tomme. Forestil dig, for Exempel, tvende Personer, een udi Paris eller London, en anden udi Kiøbenhavn. Den første kan gaae ud af sit Huus uden Ophold, naar ham lyster, kan have den Fornøielse at finde en god Ven og tale med ham paa Veien, kan ogsaa forlade et Selskab og gaae hiem igien, naar han finder det beleiligt. Den anden derimod

kan ikke komme ud af sin Bolig uden Bekostning, uden Ophold og uden foregaaende Præparatorier: en Vogn maa bestilles, som ikke altid staaer tilrede, en Leie=Contract maa sluttes med Kudsken, som ofte ikke skeer uden Klammeri, og Visiter rettes efter Kudskens Leilighed, som ofte ikke kan fragte sig bort uden til et vist Klokkeslet, saa at, om En er kommen udi et ubehageligt Selskab, maa han holde Stand, indtil Vognen, som forlader ham paa Veien, kommer tilbage. Vel er sandt, at En, som haver Evne til selv at holde Heste og Vogn, er befriet for ovenmeldte Uleiligheder, men derimod møde andre Vanskeligheder; thi en Kudsk er et incommode Meuble udi et Huus. Ligne nu kun den enes Tilstand mod den andens, og døm deraf, om den første er ikke ligesaa lykfalig, som den sidste er ussel. Saadanne haarde Vilkaar underkaste de fleste sig selv, for at følge Strømmen, og for at i Agt tage det, som gemeenligen kaldes en Anstændighed, da dog intet er mindre anstændigt og mere daarligt, end at anvende Penge ikke allene paa unyttige Ting, men endogsaa paa saadanne, som ere Legemet skadelige, og skille En ved mange uskyldige Fornøielser. Jeg mener, at dens Opførsel er anstændig, der fører et Levnet lige tvert herimod; der sparer unyttige Udgifter, for at være i Stand til at anvende Penge til sin egen og Landets Ære; der gaaer til Fods og bevæger sig, for at have et sundt Legeme; der æder og drikker saaledes til Middag, at han ikke spilder sit Aftens=Maaltid. Saaledes er og stedse haver været mit Levnet, og veed jeg ikke at have giort Excés af noget uden af Snuus=Tabac, hvilket, saasom jeg omsider haver mærket, at det var mig ikke tienligt, jeg udi nogle Aar haver modereret.

48.

Om Damernes store Lyst til at kiøre.

Min Herre takker mig for min sidste Skrivelse, og siger, at hans Frue haver ogsaa læset Brevet med Behag: alleneste, at hun ikke bifalder, hvad jeg haver skrevet om Vognes Afskaffelse, saasom det i hendes Tanker var ikke andet end at indespærre Folk, sær Fruentimmer, hvilke heller stedse vilde holde sig inden deres fire Vægge, end traske igiennem Kiøbenhavns skidne Gader, for at blive overstænkte og fortrængte af gemene Folk paa Gaderne. Men hans gode Frue haver ikke forstaaet mig ret. Jeg raader aldeles ikke til Hestes og Vogns Afskaffelse, jeg raader allene fra den idelige og daglige Brug, saavel Vinter som Sommer, saavel udi ondt som udi godt Veir. Min Mening allene er, at ingen bør skiemme sig ved at gaae til Fods igiennem en Gade, naar Veiret er godt; min Mening er, at Folk skal betiene sig af Vogne til Fornødenhed, men ikke at giøre en almindelig Mode deraf, som besværger og incommoderer en Stads Indbyggere. Jeg vil gierne tilstaae, at det vilde blive besværligt for vore Stands-Personer, helst Fruentimmer, at giøre Visiter til Fods igiennem Staden, helst, saasom de udi mange Aar, ja fast fra Barndommen, ikke have været vante til at bruge deres Fødder, og denne Stads Gader gemeenligen ere skidne. Jeg vil ikke heller anføre Exempler af andre fremmede Stæder, hvor Indbyggerne af al Slags Stand ingen stor Vanskelighed herudi finde. Jeg vil kun allene sige dette, at de ikke maae giøre Agen eller Kiøren til en anstændig og absolut fornøden Sædvane, og at de maae gaae til Fods, naar Leilighed og Veirligt det tillader, for nogenledes at bevise, at de have Fødder. Mod saadan Betænkning kan ingen Indvending giøres; thi vore Gader ere ikke altid skidne, og,

naar den store Fart af Vogne formindskedes, vilde de blive end mindre urene. De ere ei heller meget trange, men gemeenligen saa vide, at vore Fruentimmer, endskiøndt deres Skiørter udfordre et temmeligt Rum og nogle Gradus Latitudinis, jo ganske mageligen kan komme derigiennem, helst saasom Gaderne langt fra ikke vrimle saa meget af Almue, som udi visse andre store og folkerige Stæder, hvor Personer af al Slags Stand og af al Slags Kiøn dog ofte gaae til Fods, og befinde sig vel derved baade udi Helbred og Pung. Jeg ønskede, at nogle fornemme Fruer eller Jomfruer vilde giøre en Begyndelse dermed, saa vilde andre strax giøre sig en Ære af at følge deres Exempel. Intet Exempel kunde have bedre Virkning end hans egen gode Frues, efterdi hun berømmes saavel af hendes Forstand som anstændige Levemaade. Overtal hende først at trippe til Fods igiennem en stakket Gade, for at vænne sine Fødder til Gade-Stenene, og for at vænne andre til at see hende; siden igiennem en længere Gade, og endelig fra een By-Ende til en anden, for at overbevise alle Vantroende, at Gade-Stenene ere ikke saa haarde og vanskelige at betræde, som foregives, men at Vanskeligheden haver allene bestaaet udi de kiælne og uvante Fødder. Med Tiden kan hun ogsaa ganske sikkert vove sig over Christianshavns Bro til den nye Stad, uden at min Herre haver nødigt at lade hende assecurere. Jeg er vis paa, at hun vil befinde sig vel derved, ja saa vel, at naar hun først seer, at det hos andre ogsaa er bleven en anstændig Mode, hun vil bede min Herre selv om Tilladelse at spadsere med hendes Døttre uden for Stadens Porte. Naar det først bliver en Anstændighed, vil det snart blive en Sædvane, hvis Indførsel man kunde ansee som en herlig Ting, særdeles for Sundheden. Thi der er ingen Stad, som mig er bekiendt, hvor Legemets Bevægelse er mere fornøden, men hvor man dog mindre bevæger sig,

end udi denne. Enhver Matrone vilde ved denne Sædvanes Jagttagelse ved første Aareladen finde Forandring udi hendes Blod, og enhver Jomfru, at hendes Snørliv mindre vilde klemme end tilforn. Jeg vil ikke igientage andre gode Virkninger, som jeg i min forrige Skrivelse haver anført. Den eneste Uleilighed, som deraf kunde flyde, var, at Hiulmænd, Caretmagere, Smede og Medici vilde tabe noget af deres Næring derved; Skomager- og Parykmager-Faculteter derimod vilde komme mere udi Flor. Mange Kudske vilde forvandles til Haandværks-Mænd, Vogn-Heste til Rytter-Heste, og den Bulder, som Nat og Dag af idelig Kiørsel foraarsages, vilde ophøre. Mig skal længes at høre, hvad Dom min Herres Hustru vil fælde over disse mine Betænkninger.

49.

Om Skuespils rette Bedømmelse.

Min Herre skriver, at han udi de tvende Maaneder, som han sidst var udi Kiøbenhavn, stedse bivaanede vore Danske Skuespil; men beklager sig, at de samme Comoedier saa ofte blive igientagne, og mener, at man burde opmuntre studerende Personer, enten at oversætte de nyeste Franske eller Engelske Comoedier, eller at udarbeide nogle Originaler. Hvad Oversættelser af de nyeste Stykker angaaer, da er saadant ofte forsøgt; men Stykkerne have ingen Fremgang havt paa vor Skueplads, saa det synes, at Konsten er uddød med Moliere. Man kunde vel hertil svare, at den liden Fremgang, de nye oversatte Skuespil have havt, maa heller tilskrives vore Tilskueres slette Smag end Stykkerne selv, helst saasom det er bekiendt, at mange af de nye Skuespil,

sær Des Touches, ere forestillede med stor Aplausu paa den Franske Skueplads. Men jeg drister mig, uden Vanitet, at sige, at vore nordiske Tilskuere, helst af Middelstand, ere langt beqvemmere Dommere herudi end de Parisiske; thi, hvis de første ikke have saa fiin Smag som de sidste, saa have de den dog ikke saa selsom og fordærvet. Til Beviis herpaa er dette: Vor Almue her, som ikke spørger, hvo der er Autor til et Stykke, der forestilles, haver stedse fundet Behag udi Molieres Comoedier, og derimod vraget de nye oversatte Stykker. Saasom nu alle Nationer have holdet Molieres Skuespil for Mesterstykker, og vore nordiske Tilskuere ikke kan fordøie uden ganske faa af de Comoedier, som ere giorte efter Molieres Tid, saa kan man ikke andet end fælde god Dom over deres Smag, og holde for, at den Priis, som de Franske sætte paa deres nyere Stykker, reiser sig af en særdeles unaturlig Behag udi Spectacler, som adskillige fremmede Folk, ja og nogle Franske selv have mærket og lastet. Thi, ligesom ingen kan bedre dømme om Rosens yndige Lugt, end den, hvis Næseborer ei ere blevne forstoppede af Snuus-Tobaks idelige Brug; og ligesom ingen kan finde Smag udi den lifligste Viin, der haver vænnet sig til Caffee, og ladet sig indbilde, at det Vand, som koges paa brændte Bønner, er langt angenemmere, saa ere de de beqvemmeste Dommere udi sindrige Skrifter og Skuespil, som endnu have deres naturlige Smag, og som af andre ikke have ladet sig overtale at renoncere derpaa. Dog grunder jeg ikke mine Domme ene herpaa; thi jeg sætter alle Præjudicia tilside, og læser de fleste nye Skuespil; men det er med stor Nød, at jeg kan komme fort med Læsningen, og udvirkes intet andet dermed, end at jeg fatter end høiere Tanker om Plauti og Molieres Skuespil, end som jeg havde tilforn. Nogle af mine Venner, der saaledes have vænnet sig til den Parisiske Smag, at de have tabt deres egen, have

tvunget mig til at læse adskillige nye, sær Des Touches Comoedier, som de holde for Mesterstykker; men jeg finder dem langt fra at være Mesterstykker, at de fortiene end ikke at bære Navn af Skuespil. Jeg seer, at de ikke have de Parter hvoraf en Comoedie skal bestaae; jeg finder, at Hoved-Characterne sieldent ere vel udførte. Jeg seer allene nogle usammenhængende Scener, som ikke sigte til Scopum og et Stykkes Denouement; jeg finder nogle tørre Samtaler, som ikke kan sætte nogen Tilskuer i Bevægelse. Alt hvad jeg kan rose, er Stilen og nette franske Vers; men saadant giør ingen Comoedie. Forsøg kun at lade oversætte det prægtigste af Des Touches Skuespil paa solut Dansk, saa skal min Herre befinde, at det ikke vil blive til andet, end det, som jeg forhen haver sagt, og at det ikke vil tiene til andet, end at dysse Tilskuerne i Søvn. Molieres Comoedier derimod, skiøndt de ogsaa tabe ved saadanne Oversættelser, blive dog altid behagelige Comoedier. Dette er mit Betænkende, saa vidt de nye Skuespils Oversættelser angaaer. Hvad Originaler anbelanger, da som Erfarenhed lærer, at utallige Autores forgieves og med liden Lykke have arbeidet derpaa, da raader jeg ingen at vove sig paa det Farvand. Man kan sige, at fra Plauti Alder indtil Moliere, som giør en Tid af 2000 Aar, intet anseeligt Skuespil, som bekiendt er, haver været kommet for Lyset. Thi hvad Terentii Comoedier angaaer, da er jeg ikke af Mening med dem, som giøre saa stort Væsen deraf, indtil at præferere dem for Plauti Skuespil. Thi den Geist, den Festivitet, som er Siælen udi en Comoedie, og som giør en Skueplads levende, fattes her. Vel er sandt, at Stilen er næt, og Characterne vel udførte; men saadant er noget, som mange andre kan succedere udi, efterdi det udfordrer kun Arbeide og en Slags Skiønsomhed. Men at skrive saadanne Skuespil som Plauti, dertil udfordres særdeles naturlig Gave, som hos ganske faa

Mennesker findes. Min Herre vil maaskee ansee det for en Formastelse, at jeg viger fra saa mange, saavel lærde som skiønsomme Mænds Domme herudi. Men mon lærde og skiønsomme Mænd just ere Kiendere af Skuespil? Ingen bør eller kan fortænke mig, om jeg herudi præfererer Molieres Kiendelse for det hele Parisiske Universitets Betænkning. Man seer, at denne store Comoedie-Skriver fornemmeligen haver søgt at imitere Plautum, uden at rette sig efter de Critiqver, som derover af lærde Mænd ere faldne. Man seer, at af alle de gamle Stykker, som han haver foretaget sig at over-sætte og pynte paa, han ingen haver taget af Terentio, men allene af Plauto; og kan man sige, at Plauti Amphitruo, Aulularia og Menechmi ere endnu de største Skuespil, som vi have. Ingen kan dømme om et Skuespil uden den, der haver udstuderet et Theatrum, og af Erfarenhed mærket, hvad Virkning en Comoedie giør paa Skuepladsen. Og, naar saa er, kan man ikke meget reflectere paa deres Domme, der sidde hiemme og criticere udi deres Skriver-Stuer, uden at have seet et Skuespils Forestilling; thi de samme kan ikke dømme uden om Stilen, om moralske Sententser og et Stykkes Regularitet, da Erfarenhed lærer, at en Comoedie, som efter alle academiske Regler er indrettet, dog ingen Comoedie er. Thi mangt et Skuespil, som ved Læsning synes at være af ingen Betydelse, haver den fortræffeligste Virkning paa Skuepladsen. Et Skuespils Vægt og Gyldighed grunder sig derfore ikke paa lærde Journalisters Critiqver, men paa Tilskuernes Applausu; naar jeg siger Tilskuerne, mener jeg allene saadanne, som have en naturlig og ufordærvet Smag. Det er af saadanne Tilskueres Applausu, at jeg haver fattet nogle gode Tanker om mine egne Skuespil, eftersom jeg haver seet dem paa vore Skueplads at holde Stand med Molieres Comoedier, da de fleste andre oversatte Stykker ingen Stik have kunnet holde. Om ellers

den gode naturlige Smag, som vore Tilskuere hidindtil have havt, vil holde længe ved, derom kan jeg ingen Forsikkring give. Thi det synes, at visse Folk arbeide paa at fordærve den, ved at recommendere Spectacler, som ere mere for Øine end Øren. At en Deel af vore fornemme Damer finde ingen Smag udi vore Originaler og indenlandske Skuespil, kan fornemmeligen tilskrives Franske Gouvernanters Catechisation og Optugtelse; thi de holdes fra Barndommen til Franske Bøgers Læsning, og høre stedse tale om Parisiske Moder og Noder, saa at det derfore er intet Under, at de ingen Smag finde udi et Skuespil, med mindre de see en Fransk galonneret Marqvis forestillet paa Skuepladsen. Middel-Stands Folk derimod, hvis Smag er ikke bleven fordærvet, finde meest Smag udi de Stykker, som criticere Landets Skikke og Sæder, og mener jeg, at den Smag er bedre og naturligere.

50.

Om Reformatorer og Projectmagere.

Kiære Broder! Du raaber alle Tider paa Reformationer, og bliver vred, efterdi jeg ikke vil styrke dig i din patriotiske Iver. At reformere er et stort Arbeide, og intet Foretagende er i mine Tanker dristigere. Naar En lader sig mærke med at ville reformere, er det ligesom han vil sige: see her er noget, som ingen for min Tid haver villet, kunnet eller dristet sig til at foreslaae. Ingen Præsumption om sig selv kan være større og selsommere, hvorudover, naar jeg seer en Stad at vrimle af Reformatores, ligner jeg den ved et svagt

Legeme, som er fuldt af usunde Vædsker. Ethvert skiønsomt og fornuftigt Menneske, som Reformations-Geist paakommer, tænker: hvi kan det dog være, at, saasom Verden haver staaet saa længe, ingen haver rindet i Sinde dette Forslag, som jeg nu er falden paa? En saadan Tanke kiølner strax hans Iver, og endelig desarmerer ham, saa at, hvor træffelig Apparence end det Forslag, han er falden paa, kan have, saa bliver en saadan Tanke ham dog en Anstøds-Steen. Uskiønsomme Folk forestille sig ikke saadant, og, endskiøndt de forestille sig det, lade de sig deraf dog ikke skrække. Jeg tør frit sige, taabelige og uskiønsomme Folk, efterdi daglig Erfarenhed viser, at de udueligste og ubeqvemmeste Borgere i en Stad ere meest frugtbare paa Forslag til Reformationer, og at ingen med større Iver søger at curere Stats-Feil, end den, som selv behøver at cureres, ligesom ingen er beqvemmere til at reformere, end den, som tvivler om sig selv; thi hans Frygt kan tiene til Beviis paa hans Indsigt i en Ting og hans Duelighed. Jeg forkaster dog ikke alle Forslag, saadant maa man ikke giøre; thi blandt 100de kan eet være antageligt; allene den Concept, jeg af Erfarenhed haver fattet om mange Projectmageres Qvalitet, foraarsager, at jeg gemeenligen med Doctoren i Comoedien siger til dem, som gaae frugtsommelige dermed: tag Piller ind, og, naar jeg kommer ind udi et Caffee-Huus, hvor jeg finder lige saa mange Reformatores som Borde og Bænke, anseer jeg det enten som et Hospital fuldt af syge Lemmer, eller som en Daare-Kiste. Jeg siger ellers, at man dog ikke maa forkaste alle Forslag; thi det er ligesom man vilde sige, at al Ting udi et Land er saa godt, at intet kan forbedres. En, der vil reformere, kan nogenledes høres, naar han foreslaaer Endring af visse Sædvaner og Stiftelser, som synes skadelige, og som paa andre Steder ikke ere indførte; thi det er et stort Præjudicium imod en Anordning eller Sædvane,

naar andre Nationer ikke have villet antage den. Jeg haver i den Henseende dristet mig til i mine Skrifter at melde om tvende Ting, som vel kunde foreslaaes, uden at blive sværtet med Herman von Bremens Character. Den ene er angaaende de Domme, som fældes udi Egteskabs-Sager, hvorved en letfærdig Pige, der lader sig beligge og udpresser et løst Egteskabs-Løfte af en ung Person, som udi Kiærligheds Paroxysmo lover meer end han agter at holde, bliver berettiget til at ægte ham. Saadant strider mod alle andre Nationers Love, synes ogsaa at stride imod en nylig udgiven Forordning, hvorudover jeg aldrig saadanne Domme haver villet underskrive. Den anden Reformation, om hvis Nødvendighed jeg ogsaa i mine Skrifter haver meldet, bestaaer udi de saa kaldte Commissioner, hvorved de stridende Parter have Magt til at udvælge sig selv Dommere. En saadan Slags Jurisdiction findes ei heller paa andre Steder. Hertil lægger jeg den tredie, som bestaaer derudi, at Lærere publice examinere deres egne Disciple, hvilket mig synes at være det samme som at dømme udi deres egen Sag. Saadant er ei heller brugeligt andenstds. Vel er sandt, at Rectores udi Skolerne examinere og med Attester dimittere deres egne Disciple; men det er saadanne Dimissioner og Attester, som underkastes de høiere og almindelige Skolers Domme. Men det er nok talet om den Materie, og maaskee formeget.

51.

Hvor skammeligt græske og romerske Skribenter have forvansket nordiske Navne.

(Satire.)

Til *⁎*, Lem af det Politiske Collegio paa Landet.

Jeg haver nyligen læset Rudbecks Atlantica, og forundret mig over samme Mands Capacitet i at udfinde og lægge for Dagen skiulte og forhen ubekiendte Ting, hvorved han haver erhvervet de nordiske Lande stor Anseelse, og erstattet dem den Ære, som Græske og Romerske Skribenter enten af Ondskab eller Uvidenhed dem have berøvet. Han haver med uimodsigelige Argumenter beviset, at mange Ting, som gamle Skribenter holde for at være skete i Orienten, Asien og Grækenland, ere virkeligen skete udi Norden. Jeg mener at kunne vise end flere. De gamle Græske og Romerske Skribenters Læsning bliver derved giort unyttig, naar man undtager allene Stilen; thi Historierne, som de befatte, ere falske, Stederne opdigtede, og Navnene fordreiede. Jeg vil holde Homero noget til Gode, saasom han var Poet, og en Poet giver sig ikke ud for andet end at lyve. Men en Herodotus, en Diodorus, og andre, der ville have Navn af sandfærdige Historie-Skrivere, kan ingenlunde pardonneres. Man kan uden Bevægelse ikke læse, med hvilken Dumdristighed de tilegne deres Fædreneland, hvad som er skeet her udi Norden. Den kolde Sved, kiære Broder! staaer mig udi Panden, saa ofte jeg seer, hvorledes de have fordreiet nordiske Steders og Personers Navne, og iført dem Asiatisk, Græsk og Romersk Klæde-Dragt. Jeg haver udi Peder Paarses Historie viset, at den Gud for Vinden, som Virgilius

og andre kalde Æolus, er ikke andet end et fordreiet Ord af Olaus, som haver været en gammel Norsk Sø=Konge, der haver regieret over det District af Norge, kaldet Vigen, og hans Residents haver været den Klippe, som kaldes Pater=Noster=Skiær. Virgilius haver herudi begaaet den skammelige Dumdristighed, at forvende Olaum til Æolum, og af de tvende første Bogstaver P. og N. udi Pater Noster giort sit Patriam Nimborum, som han haver foregivet at være udi Grækenland. Naar man med Agtsomhed læser gamle Historier, finder man overalt saadanne Bedragerier; thi utallige fremmede Personers og Steders Navne kan ved første Øiekast sees at være stiaalne fra vort Norden, og at man haver villet giøre dem ukiendelige, enten ved at tillægge eller fratage en Stavelse; som udi Troels, Troilus, hvilken de have giort til en Phrygisk Prinds; udi Dania Dardania. Thi det er uimodsigeligt, at det Ord Dania er ældre, saasom gode Skribenter have beviset, at Patriarken Dan kort efter Syndfloden satte sig ned udi dette Rige, som efter hans Navn blev kaldet Danmark, det er Dans Mark; ligesom Jutland eller Jylland haver faaet sit Navn af en anden Patriarch Juda, Gotland af Gad, Rypen eller Ribe af Ruben, Assens af Asser, Siælland af Zabulon, Lemvig af Levi, qvasi Levi Vig, og saa fremdeles. Dette og andet behøver intet videre Beviis; thi Navnene røbe sig selv, efterdi de gamle Historiers Forfalskere ikke have giort dem saa ukiendelige, at man ved første Øiekast jo kan see, at de ere gamle nordiske Ord. Med visse andre Ord er det end klarere, efterdi bemeldte Skribenter have ladet dem ganske uforandrede, men dog enten af Uvidenhed eller Ondskab have villet giøre dem til deres eget Lands Navne. Det er jo for Exempel ganske klart, at den berømmelige Keiser Trajanus er fød udi den Stad Ripa eller Ribe udi Danmark. Denne store Mand have dog Romerske Skribenter af Misundelse

villet skille os ved, giørende Dacia Ripensis til et langt herfra liggende Land. Vi have selv været blinde i at efterfølge deres Paastand derudi, indtil en ærlig Nedersachsisk Autor haver aabnet Øien paa os, og givet den rette Forklaring over de Ord: Natus est Trajanus in Dacia Ripensi: he is to Ripen in Dannemarck gebohrn. Jeg siger, at visse Navne ere saa lidet blevne forvendte eller urørte, at man ved første Øiekast seer, at de ere nordiske Ord. Andre derimod haver man giort mere ukiendelige, dog ikke saa, at man jo ved Hielp af etymologiske og anagrammatiske Regler kan finde, hvor de have hiemme. Det er Skade, at det etymologiske og anagrammatiske Studium, samt det cabbalistiske, ikke her i Landet haver været nok cultiveret. Hvis det havde været, vilde vi ikke saa længe have hænget udi den tykke Vankundighed af vore egne Historier; saa vilde vi for lang Tid siden have vindiceret den Ære, som Græske og Romerske Skribenter have søgt vort Fædreneland at berøve. Det er i den Henseende og af en patriotisk Iver, at jeg paa nogen Tid haver søgt at excolere det Studium, og kan jeg sige, at jeg af saadant Arbeide haver høstet rige Frugter. Thi jeg haver ved det Middel fundet, at de fleste mærkværdige Ting, som findes anførte udi Græske og Romerske Historier, ere skete her i Norden, efterdi Stedernes og Personernes Navne ere ikke andet end fordreiede Danske, Norske og Svenske Ord. Jeg vil dog ikke strække mine Anmærkninger til Ting, som ere skete før Syndfloden; thi mig synes, at den Svenske Skribent gaaer lidt for vidt, som giør Adam til den første Erkebisp udi Upsal. Jeg holder mig allene af Modestie til Historier efter Synd-Floden, hvorudi jeg finder vort Norden at være Skueplads af de mærkeligste Ting, som er hændet i Verden. Jeg haver udfundet, og klarligen blandt andet kan bevise, at den Trojanske Krig er ført udi Norge, og at Troja er det samme som Trandia eller Trundhiem. Thi

alle Græske og Trojanske Navne ere ikke andet end fordreiede Norske Ord, som for Exempel: Trojlus er ikke andet end Troels eller Truels, Paris Per Iversen, Hector Henrik Thorsen, Palamedes Palle Mikkelsen, Agamemnon Aage Mogensen, Olysses Ole Lykke, Achilles Acho Hellesen, Ajak Anders Jacobsen, Helene Ellen, og saa fremdeles. Efterat jeg udi min Thesi saaledes er bleven bestyrket af Navnenes Overeensstemmelse, er jeg bleven opmuntret at eftersøge Historien selv af den Trojanske Krig, hvilken jeg tydelig haver fundet udi et gammelt Islandsk Manuscript saaledes. En Konge=Dotter af Hedemarken ved Navn Ellen blev bortsnappet af en Trundhiems Jarl Per Iversen, hvorudover alle Syndenfieldske Næsse=Konger forbandt sig sammen mod samme Jarls Fader, som da regierede udi Trundhiem, og kaldtes Prebend Amundsen, hvilket Navn Grækerne siden have fordreiet til Priamus. Efter to Aars Beleiring (de løgnagtige Grækere sige ti Aar) blev Staden Trandia eller Troja omsider indtagen og ødelagt. Den laae siden længe øde; allene de efterfølgende Konger lode sig nøie med et Slot kaldet Laden, indtil de omsider funde for Godt, paa den gamle Trojæ Grundvold at anlægge en ny Stad, som fik Navn af Nidraas. Blandt alle de Helte, som lode sig bruge i denne Krig, finder jeg kun een Dansk Herre, nemlig den gamle Nestor, hvilken menes at have anlagt den Stad Nestved udi Siælland. Jeg haver sat mig for omstændigen at beskrive den hele Krig fra Begyndelsen til Enden, som den er ført udi Norge, og at skikke den strax til Collegii Politici Eftersyn. Mod Enden deraf føier jeg en liden Dissertation om Hercules, som jeg viser at have været den Danske Kiæmpe Stærkodder. Jeg viser, at begges Bedrifter ere saa overeensstemmende, at de ikke kan tillægges uden een og den samme Persom. Jeg vil ikkun til Beviis herpaa anføre en eneste Action. Det er bekiendt, at Stærkodder

engang overvandt tre tydske Kiæmper, hvoraf han giorde sig en Nat-Stol. Af denne Historie have de Græske Skribenter fabriqveret den Fabel om Herculis Kamp med Geryon, som de sige at have havt et tredobbelt Legem. De andre Bedrifter have samme Overeensstemmelse; og ligesom den Græske Hercules siges at have befalet En at giøre Ende paa sit Liv, saa befoel og den Danske Hercules En at omkomme sig. Man kunde vel herved spørge, hvorledes de ældste Græske Skribenter have faaet Kundskab om nordiske Sager, og hvorledes de have kunnet faae i Sinde at giøre Historierne deraf til deres egne. Dertil svares: at, saasom de nordiske Lande have været bebyggede strax efter Synd-Floden, saa maa man der lede efter de ældste Historier. At vort Norden haver været først bebygget, sees af de fortræffelige Skribenters Petrei, Lyschanders og Strelows tilforladelige Beretninger. De Svenske Antiqvarii vidne og, at Sverrige haver strax vrimlet af Mennesker, og regne deres Konger lige fra Noæ Ark, og haver Pufendorff udi Forberedelsen til hans Svenske Historie viset, ved hvad Leilighed saadant er skeet. Saasom nu i Følge heraf de nordiske Bedrifter maae være de allerældste, saa er intet Under, at de Græske Skribenter, som have stræbet at give deres egne Historier en stor Ælde, men ingen Materie have havt, eferdi deres Lande ere sildere bebyggede, af de Beretninger, de have faaet af nordiske Reisende om Danske, Norske og Svenske Bedrifter, have sammenskrevet deres Historier, og givet dem af Vanitet ud for at være skete udi deres egne Lande; ligesom man seer, at de siden have giort med Ægyptiske Historier, som de have foregivet at være Græske Bedrifter.

52.

Om Giestebud.

Du forlanger at vide, hvorledes jeg blev tracteret forgangen Torsdag udi det store Giestebud, som jeg mod min Sædvane bivaanede. Saasom Retterne vare mange, og min Ihukommelse nuomstunder er meget slet, saa er det mig umueligt at giøre mindste Rede derfor. Dette allene kan jeg erindre, at jeg gik saa godt som fastende fra Bordet. Du vil dertil sige, at dette var min egen Skyld; nei! det var dog ikke min Skyld. Aarsagen maa heller tilskrives den vedtagne Skik at dølge Retterne for de indbudne Giester. Du veed, at jeg gierne æder mig mæt paa een god Ret og lader de andre staae urørte. Saasom nu de første Retter ikke accomoderede mig, lod jeg een efter anden passere, agtende at æde mig mæt enten paa et Stykke kogt eller stegt Kiød, naar det blev frembaaret, og som jeg kunde ikke andet end vente. Min Forventning slog mig ei heller Feil; men til mit Uheld bestod Stegen udi Giæs og Griis, hvilke vare mig for rørige, og dermed sluttedes Maaltidet, og jeg stod med en tom Mave op fra Bordet, saa at det gik mig her som udi det gamle Græske Giestebud, hvorom Plutarchus taler, da den Macedoniske Konge Philippus bad Giesterne at spare sig til den sidste og bedste Ret, hvilken ikke fremkom. Jeg faldt derfore paa de Tanker, at giøre Forslag til Giestebuders Reformation, saavel i Henseende til denne Hændelse, som i Henseende til andre Ting. Man burde efter mine Tanker indføre den Skik, som er brugelig paa nogle andre Steder, nemlig at vise Giesterne Kiøkken-Seddelen, saa kunde ingen underkastes saadant Uheld, som mig vederfoer. Athenæus vidner, at saadant var i gamle Dage brugeligt, nemlig, at alle Retternes Navne vare skrevne paa

en Tavle, paa det at Giesterne kunde vide, hvad som af Kokken var tillavet. Adskillige andre Ting have ogsaa rindet mig i Sinde, som udi vore Giestebuder ere latterlige. Ved hver Ret, som frembæres, giør Verten gemeenligen Undskyldning, sigende, at den er ikke som den burde være, item at Giesterne kunde have været bedre accommoderede hiemme, men tilligemed nøder dem til at spise, hvilket synes at være det samme, som at raade fra og til paa eengang. Jeg holder meer med den Skik, som bruges i Engeland, hvor Vertinden roser sin egen Mad, og ved hver Ret siger, at den er saa god som nogen i Engeland (as any in England), thi derved opmuntres Giesterne til at æde. Nogle af Giesterne have og den Sædvane, at declamere imod Retternes Mængde, skiøndt ingen æder mere end de samme. Det er med slige Folk, Plautus skiemter udi hans Milite glorioso saaledes:

Nam hi solent, qvando accubuere, ubi coena apposita est, dicere:
Qvid opus fuit hoc, hospes, sumtu tanto nostra gratia?
Insanivisti hercle! Nam idem hoc hominibus sat erat decem,
Qvod eorum causa obsonatum est, culpant, & comedunt tamen.

Saaledes gik det og til udi dette vort Giestebud. Thi Magister Theodorus som var min Sidemand, prædikede med Veemodighed imod hver Ret; men jeg saae ham dog intet Qvarteer at give til nogen, saa at det kom mig for, ligesom han vilde æde allene og ingen Med-Participanter have. Saadanne smaa Betænkninger giorde jeg mig over dette Giestebud, hvorfor jeg raader hverken dig eller nogen anden at bede saadan Criticus til Giest. De Reflexioner, som jeg ellers giør over Giestebud i Almindelighed, ere disse. Jeg fordrister mig vel ikke til at fordømme Giestebuder, saasom det er en Skik, ligesaa gammel som Verden; jeg ønskede

allene, at det ikke skede saa ofte, saasom jeg haver mærket, at deslige Invitationer incommodere ikke mindre Giesterne end Verten. Jeg vil ikke tale om de Bekostninger, som derpaa giøres. Vertens Huus bringes derover et Par Dage i Forvirrelse, og Giesterne krympe sig ofte over Invitationer, som udi simpel Stiil ere af saadant Indhold: Herren og Fruen lade formelde deres Respect, bedende, at de i Dag ville sætte alle deres Forretninger til Side, pynte sig en Times Tid, og leie en Vogn, for at spise med dem, formodende, at de med samme Incommoditet paa begge Sider invitere vort Huus igien næstkommende Uge.

53.

Om Tilfredshed med sin Skiebne.

Kiære Broder! jeg mærker af din sidste Skrivelse, at du fremturer endnu udi din gamle Utaalmodighed og Misfornøielse, som jeg saa ofte haver stræbet at bestride. Du klager over din Skiebne, og ligesom ærgrer dig over dine Medborgeres Velstand, og over adskillige Herligheder og gode Ting, som de have erhvervet, og som de dagligen glæde sig ved. Jeg haver ofte sagt dig, at de fleste Herligheder bestaae allene udi Indbildning. Hvo der haver et fornøiet Sind, besidder alle de Herligheder, som ham synes at fattes. Den derimod, som inclinerer naturligen til Misfornøielse, haver Mangel paa alle de Herligheder, som han synes at besidde. Bild dig ind, at du est lyksalig, saa est du det ogsaa; bild dig ind, at du staaer udi den første eller anden Classe udi

Rang=Forordningen, saa er du ligesaa fornøiet, som den, der virkeligen haver faaet saadant Sted derudi, ja end mere, thi de fleste have jo saa snart ikke giort et Æres=Trin, førend de søge med Begierlighed og Bekymring efter et høiere. Bild dig ind, at alle, som løfte deres Hatte paa Gaden, giøre det for at bevise dig Ære, saa nyder du i visse Maader samme Høitid, som den store Cantsler. Bild dig ind, at din Hustru ingen giver efter udi Skiønhed, saa est du ligesaa lykkelig som din Nabo, der fik det Ansigt, som han saa længe støvede efter, men som nu kommer ham for som et Hverdags=Ansigt; thi Erfarenhed viser, at naar den første Hede udi Ægteskab er forbi, det skiønne Ansigt skyder ingen kraftige Straaler meer fra sig udi Mandens Øien. Bild dig ind, at Stadens publiqve Spadsere=Gange og Hauger ere anlagte for din Skyld, efterdi de altid staae aabne for dig, saa er det det samme som de høre dig til. Bild dig endelig ind, naar du jager efter Fluer, at du er paa Parforce=Jagt. Jeg haver forsøgt begge Slags Exercitier, og finder, at det ved en liden Hielp af Imaginationen kommer ud paa et og det samme, helst naar Jagten indrettes efter den Plan, som jeg haver lagt, og som jeg ved Leilighed en anden Gang skal forklare. Du vil uden Tvivl ansee alt dette som Giekkeri, og holde min hele Catechisation for Skiemt. Jeg giver det aldeles ikke ud for Alvor, men holder dog for, at det kan give nogen Anledning til philosophiske Betænkninger.

54.

Forslag til en uskyldig Jagt (efter Fluer).

Til

Collegium Politicum

paa Landet.

Højtærede og Højvise Herrer!

Den Behag som de Højvise Herrer have fundet udi adskillige af mine politiske Forslag, som de have dømt at sigte til Landets Nytte og Zirat, haver opmuntret mig til at fremture udi flere Eftersøgninger, som jeg ikke skal efterlade ved Tid og Lejlighed at communicere det politiske Collegio. Indlagte Ark, som jeg denne Gang skikker dem, og som jeg underkaster deres Examen, synes vel ved første Øjekast ikke at være af stor Nytte eller Vigtighed. De selvkloge Folk her udi Hoved-Staden ville ei heller dømme anderledes derom, saasom de ikkun see efter Skallen af en Ting; men jeg haaber, at, naar det kommer under rette Prøvesteen, og til deres Skarpsigtighed, som trænge sig ind til Indvoldene af alt, hvad de tage sig fore at examinere, de ville finde derudi saavel Zirat som Nytte. Man veed, at Tidsfordriv og Lege ere fornødne for Mennesker, helst for dem, som ere udi besværlige Forretninger. Naar nu udi saadant er en Slags Fornødenhed, saa mener jeg uforgribeligen, at det kan holdes for en Merite at udfinde saadan Tidsfordriv, hvorudi utile og dulce kan følge med hinanden, det er, hvorudi man kan divertere sig med Nytte. Jagt efter vilde Dyr haver stedse udi alle Lande været anseet som et Hoved-Divertissement for høje Stands-Personer. Adskillige illuminerede og apocalyptiske Folk have dog af Medynk til Hiorte

og Harer, mod hvilke de bære en fast broderlig Kiærlighed, stedse prædiket mod slige Lege, som de have holdet for at være fast lige saa syndige som Comoedier og Dands. De have foregivet, at der findes jo andre Ting, som kan tiene Mennesket til Recreation, uden at gribe til blodige Lege og uskyldige Dyrs Nederlag. De sige: Man kan jo efter deres Exempel forfriske sig med Røg-Tobak, Viin, Øl og med andre end meer hiertestyrkende Liqveurs, som ikke allene forfrisker Sindet, men opvækker ogsaa en Art af Devotion. Dette vil jeg lade staae ved sit Værd, saasom jeg drister mig ikke til at disputere mod inspirerede Folk. Allene, saasom jeg selv ingen Smag finder udi de Tidsfordriv, som de forelske sig udi, saa haver jeg været betænkt paa at inventere en Slags Jagt, som ingen af dem tør understaae sig at dadle. Denne Jagt, som er ikke allene uskyldig og behagelig, men endog philosophisk, befattes udi indlagte Ark, som jeg skikker de Højvise Provincial-Stats-Mænd til Eftersyn,

Invention af en uskyldig, nyttig og philosophisk Under-Jagt.

Denne Øvelse bestaaer i at jage efter Fluer udi Huse og Værelser. Den kan ikke tage Begyndelse uden mod Enden af Septembri, og varer October-Maaned igjennem; thi at begynde Jagten for den Tid, er et forgieves Arbejde, formedelst disse Dyrs Mangfoldighed udi de varme Maaneder. Jagten indrettes saaledes. Man fylder et Kar med Vand, hvorudi man kaster de Fluer, som man haver fanget med Haanden. Tvende Behændigheder udfordres dertil, saavel til Lands, som til Vands. Med Fangsten, om den skal lykkes, maa det i Agt tages, at man angriber Fluerne for og ikke bag om, og at man lader sig ikke drille af Fangerne, hvoraf nogle ere saa snedige, at de en lang Tid ligge

uden Bevægelse udi Haanden, saa at Jægeren mener sig intet at have faaet, og derudover ofte lader Byttet fare. Ved Vandet er det at i Agt tage, at man med Magt kaster Fluerne derudi. Hvis det ikke skeer, springe de stærkeste eller snedigste strax op igien, saa at det hele Arbejde er spildt, og Jægeren seer sig oven i Kiøbet insulteret, efterdi Fangen strax derpaa tager ofte ei udi Betænkning at sætte sig paa hans Næse. De højvise Herrer ville vel ansee dette som et purt Gjekkeri, og holde for, at intet af det anførte svarer til Titulen, saasom de derudi hverken kan see behagelig Tidsfordriv eller Nytte. Men jeg haaber, at, naar de høre min Forklaring, de strax ville falde paa andre Tanker. Jeg tilstaaer, at denne Jagt kan skee paa adskillige langt mageligere Maader: Man kan, for Exempel, langt lettere udrydde disse Dyr, enten med Flue-Smækker, eller med forgiftet Vand og andet. Men jo større Mageligheden er, hvormed en Ting kan skee, jo mindre er Fornøjelsen. At lege Par eller Upar, giver ikke den Fornøjelse, som Skakspil. Fornøjelsen ved denne Fangst bestaaer derudi, at dertil udfordres Adresse saavel til Lands, som til Vands, og Nytten bestaaer derudi, at man lærer at kjende Fluernes differente Qvaliteter; thi man seer deraf, at der udi Snedighed er saa stor Forskiel imellem een Flue og en anden, som der udi Forstand kan være imellem en eenfoldig Gaards-Karl og en listig Lakej eller Kammer-Pige. Thi een Flue røber sig strax, en anden derimod ligger ganske ubevægelig udi Haanden, naar den er fangen, og derved kommer løs igien. Ligeledes: Een springer strax op af Vandet, førend den bliver igiennemvaad, og derved redder sig, en anden, som ikke haver den presence d'esprit, bliver liggende, indtil det er for silde at redde sig. Saa at man seer, at naar Fangsten skeer efter min Plan, den ikke allene bringer Fornøjelse, men fører ogsaa Nytte med sig, og at den kan give

Anledning til adskillige philosophiske Betragtninger, ja grundigere, end saadanne Meditationer, som kan giøres over de brugelige Jagte af Hiorte, Harer, og andre Dyr. Jeg kan for min Part vidne, at saasom jeg haver forsøgt begge Slags Jagter, jeg finder i alle Maader den samme Fornøjelse udi den ene som udi den anden Jagt, allerhelst saasom udi den Flue-Jagt, som indrettes efter min Plan, ingen Blods-Udgydelse skeer, saa at de allerbarmhiertigste og devoteste Siæle, ja en Anna Ovena selv, ingen Betænkning kan tage udi den Tidsfordriv. Dræber man derimod disse Dyr med Flue-Smækker, saa udgydes derved Blod, og sætter man giftige Vande for dem, saa synder man mod jus gentium eller Folke-Retten, der forbyder saadanne Midler endogsaa mod største Fiender. Alt hvad som herimod kan indvendes, er 1) At ved denne Jagt ingen Legemets Bevægelse kan gives, som ellers er det fornemste Sigte ved saadanne Exercitier. Men dertil kan svares, at, saasom saadan Jagt er inventeret fornemmeligen for gamle Folk, saa er Bevægelsen proportioneret efter deres Vilkaar og Kræfter. Den anden Indvending er denne, at de uskyldige smaa Creature martres mere ved en langsom Død udi Vandet, end naar de dræbes ved en Flue-Smække. Dertil kan svares, at end de meest medlidende Mennesker, som grues ved at see et Dyr at sønderknuses, dog uden Bevægelse see dem at kastes udi Vandet. Saadan Død er ogsaa meer honorable; thi det er et Endeligt, som mange Sø-Helte have ønsket sig. Derforuden er dette herved at mærke, at, saasom denne Jagt skeer allene udi October, som er en fatal Maaned for disse Dyr, efterdi de langsomt pines af Kulden indtil de omkomme, saa er det endda mindre piinagtigt og mere honorable for dem at døe paa anførte Maade. Jeg siger, at jeg haver forsøgt begge Slags Exercitier saaledes, at jeg haver jaget efter Harer og Hiorte, og at jeg ogsaa haver

jaget efter Fluer paa foreskrevne Maade, og finder, at det ved en liden Hielp af Imaginationen kommer ud paa et og det samme, naar Jagten er indrettet efter min nye Invention. Vil man holde for, at denne Exercice er nedrig og uanstændig, da er derudi en Vildfarelse; thi Historierne vidne, at Kejser Domitianus, som blandt alle Regenter stod meest paa sin Højhed, var ganske hengiven til Flue-Jagt; og troer jeg, at hvis samme Herre havde vidst at indrette den efter min Plan, han vilde have fundet end større Behag derudi, ja at han maaskee til Belønning for min Invention vilde have giort mig til Ober-Jægermester ved det Romerske Hof. Saadan eller anden Belønning hverken venter jeg eller forlanger nuomstunder: det er mig Belønning nok, hvis jeg kan have den Glæde at fornemme dette mit Hiernes-Foster at være de højvise Herrer til Behag. Jeg skiøtter ikke om, hvad andre dømme derom. Hvis Academici og Skole-Mænd ville ansee det som Pedanterie, da vil jeg bede dem at giøre en upartisk Sammenligning imellem dette mit Værk og mange af deres lærde Dissertationer, som handle om de gamle Grækeres og Romeres Skoe, Tøfler, Støvler, Hals-Baand og andet deslige. Hvordan end Dommen herover vil falde, saa kan dette mit Arbejde bedre forsvares, end deres, der bemøje sig at undervise udi den Konst at myrde Mennesker, som for Exempel den Franske Abbé, der haver skrevet en vidtløftig Tractat om Bombers rette Brug, og søgt at vise Mennesker den korteste Maade, hvorpaa Stæder kan sættes i Brand, item Skoler og Templer i en Hast blive ødelagte.

55.

Om Modernes Herredømme.

Min Herre tilkiendegiver i sin sidste Skrivelse den Fornøjelse han sidste Vinter havde i Kjøbenhavn af de Danske Skuespil, som af de nye Danske Acteurs bleve exeqverede bedre end han kunde have ventet. Han skriver, at af alle de Comoedier, som da bleve forestillede, ingen behagede ham mere end Jean de France, ikke fordi den udi Actionen er den bedste; men efterdi den rører ved denne Nations Hoved-Lyde, som væmmes ved alt det som er indenlandsk, og foraber sig udi alt hvad som er fremmed. Jeg er derudi af samme Tanker med min Herre; og i samme Henseende holder Jean de France for det nyttigste af alle mine Skuespil. Hr. Professor Gottsched, som haver ladet den oversætte paa Tydsk, dømmer ligeledes derom, hvorvel de Tydske ikke laborere saa stærkt af den Sygdom, som Danske og Norske. Thi dette Land er fast det eneste paa Jorden, hvor man finder Folk, som giøre sig en Ære af ikke at forstaae deres eget Modersmaal. Min Herre holder ellers for, at jeg haver gjort vel i at forandre Hans Frandsens bagvendte Kiole til en stor Taftes Pung, som skiuler Ryggen: han mener, at det første var for stærkt outreret. Dette lader jeg staae ved sit Værd, hvorvel jeg haver mærket, at alle Tilskuere ikke have været enige derudi; efterdi mange have mærket, at ingen Klæde-Dragt, hvor umagelig, daarlig og bagvendt den i Begyndelsen synes at være, den jo dog bliver anstændig og ziirlig, naar den først bliver antagen i Paris. Vi belee vore Fruentimmers brede Skiørter; men naar vi betragte vore egne Klæder, vore trange Ærmer, vore udstoppede Sidefolder, der tynge som et Harnisk, have

vi ingen Ære at tale med. Vi maae da tilstaae, at vi ere ligesaa lydige Undersaatter af de Parisiske Skrædere, som vore Hustruer og Døttre. Europa er udi denne Post i samme Tilstand, som den udi Religionen var for Lutheri Reformation. Da nødedes vi til at antage alle Meninger, hvor selsomme de end vare, som fabriqveredes udi Rom; nu nødes vi til at antage alle de Skikkelser udi Klædedragt, som paabydes af det Parisiske Skræder-Facultet. Det ene er et Tyrannie saavelsom det andet. Da bleve Folk excommunicerede, som vægrede sig ved at troe, hvad Paven fandt for godt at paabyde, nu belees, foragtes, og ligesom excommuniceres de, som udi Klædedragt ikke ville rette sig efter det Parisiske Skræder-Facultets Conclusa og Canones. Hvis det første Tyrannie var haardere, saa er derimod det sidste haanligere; thi da sukkede vi under et geistligt Herredom, nu sukke vi under et Skræder-Regiment. Der findes vel nogle Non-Conformister udi et og andet Land, sær udi Spanien og Portugal, som blive ved deres gamle Klædedragt; men de blive anseede udi Paris med samme Øjen, som Waldenser, Wiclefiter etc. fordum udi Rom, og belees som halstarrige Kiættere og Separatister, der ikke ville følge Strømmen. Jeg drister mig udi denne Tilstand ikke offentligen at raade Europæere til at afkaste dette Skræder-Aag, endeel, saasom jeg ikke vil passere for Separatist; endeel ogsaa, saasom jeg holder for, at Arbejdet er forgieves, og de Parisiske Skrædere, der udi lang Tid upaaanket have øvet den Ret at foreskrive alle Nationer Klæde-Moder, kan beraabe sig paa Hævd. Jeg ønsker, at man vilde allene paastaae, at Tid maatte gives til at slide gamle Klæder, førend man forskrev nye Moder; thi det er udi Modernes alt for hastige Forandring, at det Parisiske Skræder-Facultet øver større Myndighed, end det Pavelige Hierarchie. De Romerske Paver have vel ofte sat ny Skikkelse paa Religionen; men

de have dog givet Folk nogen Tid til at slide paa den gamle Tro, førend de ved Canones have giort den ubrugelig, og sat en ny Form derpaa. Man haver kun at conferere den Pavelige jus canonicum med det Parisiske Skræder-Facultets Anordninger, for at blive overbeviset herom. En af mine Venner, som dog udi Klædedragt ei er Non-Conformist, beklagede sig, at 3 nye affarvede Klædninger vare blevne ubrugelige for ham, efterdi han udi tvende Aar havde været forbunden til at bære Sørge-Klæder, og derfore ikke havde havt Lejlighed til at bruge de andre. Jeg maatte tilstaae, at hans Klagemaal var vel grundet, men kunde ingen Trøst give ham. Jeg sagde, at han maatte skille sig ved samme Klæder, uden han ville passere for at være Separatist. Han sagde: Klæderne ere jo ganske nye. Jeg svarede, at det kunde ikke hielpe; de vare dog gamle; thi man maa herudi, som udi visse authoriserede Meninger renoncere paa sine Sandser, og hvis han ikke vilde lade sig nøje med min Sigelse, kunde han lade det komme til Skræd ernes Erklæring. Jeg haver stedse havt Begierlighed at udforske Beskaffenheden af dette souveraine Skræder-Societet; om ordentlige Forsamlinger derudi holdes, og Protocoller derudi føres, og saadanne Ting, som udi andre Collegier i Agt tages. Det er troligt, at nye Klæde-Moder maae anordnes efter Pluraliteten eller de fleste Stemmer udi Skræder-Lauget; thi ellers kunde saadan Uniformitet udi de nye Moder ikke tilvejebringes. Men jeg haver ingen Underretning kunnet bekomme derom; saa at jeg derfore er falden paa de Tanker, at Lemmerne ere forbundne til Taushed, og at dette Societet maa være ligesaa mysterieuse som Frimurernes Selskab. Jeg haver ofte skiemteviis talet derom med en Parisisk Skræder, udi hvis Huus jeg logerede; men han smilede allene stedse derved, ligesom han vilde sige: Mundus vult decipi, decipiatur. Jeg fortænker ikke disse Skrædere,

efterdi deres Plov derved drives, og derfore slutter, at deres Societet er rimeligere end Frimurernes, og deres Taushed mere fornøden; men jeg kan ikke fatte, hvorledes alle Nationer i saa lang Tid have taalet, at man saaledes spiller Bold med dem. Det er een af de selsomste Ting, som underjordiske Folk meest forundrede sig over.

56.

Sammenligning imellem Alexander den Store og den Svenske Konge Carl den Tolvte.

Jeg haver viiset min Herre, at adskillige haarde Domme, som Curtius og andre have fældet over Alexander Magnus, ere ugrundede; men deraf følger ikke, at jeg haver villet giøre samme Monark ganske reen, thi han havde og store Fejl. Hans Herske-Syge allene, for hvilken at fornøje fast Millioner Mennesker bleve opoffrede, kan tiene til Beviis derpaa. En saadan Regent kan ansees som et Riis for det menneskelige Kiøn; thi intet kan være mere lastværdigt, end at give sit Fæderneland til Priis, og at løbe om med Kaarden i Haanden for at myrde fremmede uskyldige Folk. En saadan Herre fortiener ikke Navn af en Regent, langt mindre af en Helt, kan heller lignes ved en almindelig Contagion, der streifer alle Lande igiennem, og efterlader sig allevegne bedrøvelige Fodspor. Den samme Dom kan ogsaa fældes over Julius Cæsar. Og er det i den Henseende, at Plutarchus i sine sammenlignede Historier haver parret disse tvende Herrer sammen, skiøndt man kan sige, at det er fast den eneste Qvalitet, hvorudi de ere hinanden

lige, som jeg og i min Helte-Historie haver viset. Mig synes, at man med mere Rimelighed kan sammenparre den Macedoniske Monark med den Svenske Konge Carl 12; thi det synes, at den sidste haver foresat sig den førstes Levnet som en Plan at følge: og var det derfore, at, da han udi Boileau læsede den haarde Critique, som samme satyriske Poet fælder over Alexander, han fortørnedes, og vilde intet videre derudi læse. Begge disse Konger kom ganske unge til Regieringen; og begge forlode strax deres egne Riger, som den første aldrig mere saae, og den sidste ikke uden nogle Aar for hans Død. Ingen af begge stak Kaarden nogen Tid udi Skeden. Begge vare perpetua mobilia, og ingen af dem kunde blive paa eet Sted, ret ligesom Jorden kunde have været gloende for dem. Ingen Stene, ingen Bierge, ingen Floder kunde standse nogen af dem udi deres Fart; jo mere knortet Vejen var, jo mere Lyst havde begge at løbe derpaa. Begge vare store Generaler, men glemte undertiden, at de vare Anførere, og agerede udi Feltslag gemene Soldater. Et stort Exempel paa Alexandri Dristighed er dette, at han engang ganske allene sprang ned af Muren udi en belejret Stad: et end større paa Caroli Forvovenhed var dette, at han udi sit Huus udi Bender fægtede imod den hele Tyrkiske Magt. Den første Gierning kan ansees som en Temeritet, den anden som en Fortvivlelse. Thi Alexander, stolende paa sin sædvanlige Lykke, kunde vente, at hans Folk vilde komme ham til Hielp, førend han blev overvunden af Fienden; Carolus derimod saae ingen menneskelig Hjelp, og uden Mirakel ikke kunde reddes, og dog fremturede udi sit Forsæt. Begge vare elskede af deres Krigs-Folk; Kiærligheden var dog stærkere til den første, efterdi hans Omgiængelse var mere popular og behagelig. Saa at man kan sige om Alexander, at det er uvist, om han var mere elsket end admireret, men om Ca-

rolo, at man mere admirerede hans Qvaliteter, end elskede hans Person. Begge vare længe Lykkens Børn, saa at alle deres Anslag mod Forhaabning gelingede dem; dog kiededes Lykken først ved at hænge ved den sidste. Thi Alexander døde midt udi sine Sejervindingers Løb; Carolus derimod, der som en vældig Flod udi nogle Aar havde oversvømmet alting, tabte ikke allene siden alle sine Conqveter, men en stor Deel af sit eget Rige, saa at de Gaver, Fortuna havde givet ham, maatte han omsider tilbagegive med dobbelt Rente. Alexandri Fordeel var, at der udi hans Tid var ikkun een Alexander i Verden; Caroli Uheld var, at udi hans Alder indfaldt en anden Carolus, der kunde holde ham Stangen. Saa at det er troligt, at, hvis Alexander paa sit sidste Indianske Tog havde fundet en Petrus i Steden for en Porus, han vilde have geraadet udi Caroli Uheld, og havt samme Ulykke ved Ganges, som den Svenske Konge ved Nieper-Strømmen. Begge vare højhiertede, saa at de heller ingen Sejer vilde have, end vinde den ved List. De sigtede begge til eet Maal, som var at erhverve Navn af store Sejer-Herrer, og begge havde stedse een Plan at følge: Achilles var det Mynster, som Alexander udcopierede, og Alexandri Historie var Caroli Catechismus. Et saadant Principium var mere lastværdigt hos en christen Konge, end hos en hedensk Monark; men man kan derimod holde for, at, hvis Carolus havde havt en Aristoteles til Skolemester, han maaskee ikke havde confunderet en Hovedlast med en heroisk Dyd, han da maaskee og iblandt havde erindret sig en Regents Pligt. Hvorledes den Svenske Konges Skolegang haver været, er mig ikke bekiendt. Det synes, at han enten maa have havt slet Information, eller at være kommen for tidligen af Skolen, efterdi han holdt Krigs-Væsen allene for et kongeligt Studium, og ansaae alt andet som Pedanterie; da Alexander derimod havde havt

den fortræffeligste Information, og havde af sin store Læremester faaet god Underviisning udi Regierings-Konst, Morale og Philosophie, saa at, hvis Attali og Cleopatræ Anslag havde gelinget, og han havde bleven udelukket fra Successionen i Riget, han i Nødsfald kunde have ageret Professor udi en Græsk Stad. Men just den Kundskab, han havde faaet om Dyd, om Philosophie og om en Regents Pligt, foraarsager, at man kan fælde des haardere Domme over hans Opførsel, og ansee ham som den, paa hvilken ingen Medicin kunde virke. Naar man ellers tilsidesætter den umættelige Herskesyge, som regierede i lige Grad hos disse tvende Monarker, seer man Tønder til mange rare Dyder, men som ikke vel kunde virke formedelst den regierende Hoved-Passion, der qvæler alle andre Affecter; thi det maatte hedde hos dem, som Julius Cæsar sagde: Si violandum est Jus, regnandi gratia violandum; aliis in rebus pietatem colas. Det er: Hvis Retfærdighed skal overtrædes, saa maa den overtrædes for at herske; men i alle andre Ting maae Dyder øves. Men det er Ulykken, at Dyder udi saadan Tilstand intet kan virke, men ere ligesom Auscultanter udi en Ret, hvor saadan Hoved-Passion præsiderer. Jeg siger, at man ellers seer Tegn hos disse tvende Regenter til store naturlige Dyder, som øvedes saa tidt deres Ambition tillod dem at operere. De vare begge redelige, gavmilde, Pengeforagtere og devote, skiøndt hver paa sin Maade, efter hvers Religions Egenskab. Carolus forsømmede ingen Guds-Tieneste, ei heller lod nogen Dag udi Felten gaae forbi uden Lovsang. Alexander forsømmede ingen Offringer, og foretog intet vigtigt uden med sin Feltpræsts Aristanders Forespørgsel. Adskillige have vel været af de Tanker, at hverken den ene eller den anden menede noget dermed, helst, saasom mange af deres Gierninger gave tilkiende, at Religionen ikke kunde trykke dem meget; men

Erfarenhed viser, Monsr. Bayles Foregivende ikke aldeles at være ugrundet, og at mange Mennesker leve ikke efter deres egne Principia, men at de drives af deres Hoved-Passioner til alting. Hvad den Svenske Konge angaaer, da sees intet Tegn til saadan Simulation og Hykleri; tvertimod han haver viset Prøver paa Gudsfrygt og Nidkiærhed udi Religionen, saa tidt hans Hoved-Passion derudi ikke var Hinder. Alexandri Devotion derimod kan holdes mere eqvivoqve; dog, saasom han af Naturen var aabenhiertet, og man overalt hos ham fandt Tegn til Candeur, er det troligt, at han i Religion haver været ligesaa lidet masqveret som Carolus; thi jeg haver viset ved adskillige Lejligheder, at orthodox Lærdom og orthodox Levnet ikke altid ere associerede med hinanden. Begge disse store Regenter vare haardføre, og derfore havde særdeles sunde og stærke, ja ligesom barkede Legemer: Regn, Solskin, Frost, Hede, Natte-Vagt, Arbejde incommoderede ingen af dem; tvertimod begge, stolende paa deres Legemers Førlighed, skyede ingen Ting. Alexander, bestænket af Sved, kaster sig uden Betænkning ned udi den kiølige Aa Cydnus. Hvis Carolus da havde været tilstede, havde han uden Tvivl giort Selskab med, og efter al Anseelse uden ringeste Incommodation skulde have kommet fra dette Bad igien. Thi den Forskiel er herved at mærke, at, ligesom Alexander havde et sundt og stærkt Legeme, der kunde udstaae allehaande Slags Ulejligheder, saa havde Carolus derimod en barket Hud, og en Krop, som man skulde tænke ikke at have bestaaet af Kiød og Blod, som andre Menneskers, men af en Materie, der nærmede sig til Metal. De Svenske Krigs-Folk vare under hans Anførsel saa hærdede, at de kunde lignes ved de gamle Husiter udi Ziskæ og Procopii Tider. Men jeg troer, at neppe nogen af dem alle, fra Anførere til gemene Soldater, kunde udstaae de Besværligheder, som Kongen; thi nu saae

man ham at ride udi continuerlig Galop Nat og Dag, saa at ingen kunde holde det ud med ham; nu saae man hans bare Hoved bedækket af tyk Snee; nu, naar han kom blodig og saaret af en Træfning, at kaste sig paa Jorden, at ligge Natten over allene indsvøbet udi sin Kappe, og at staae frisk op om Morgenen igien: Historien vidner, at Støvlerne kom hele Maaneder ikke af hans Been, og at man derfore undertiden maatte skære dem af. Udi den Post kunde det ikke andet være, end at han jo måatte synes større end Alexander udi Almuens Øjne, der confunderer Tapperhed med Ferocitet, men ikke udi en Philosophi Tanker, som raader vel til at hærde Legemet, men ikke til at renoncere paa at være Menneske, og at æmulere med vilde Dyr. Alexander kunde lade sig nøje med slet Soldater-Kost paa visse Tider; men Carolus paa alle Steder og Tider; thi han vragede alt hvad som var lækkert, og fandt fast ikke Smag uden i Vand og Brød. Saa at den første kan lignes ved Aristippo, der vragede hverken det slette eller det lækkre; og Carolus med Diogene, der med største Fornøjelse giorde sit Maaltid med Vand og Brød udi en Tønde. Det er derfore udi Tarvelighed at han haver overgaaet ikke allene den Macedoniske Konge, men ogsaa alle andre, som ere bekiendte udi Historier. Det samme kan siges om Kydskhed, hvorpaa den Svenske Konge er et Exempel uden Lige. Man skikkede ham engang i Ambassade et Fruentimmer; men hun udvirkede ved sin Skiønhed og Veltalenhed slet intet, saa at man mærkede, at Venus over ham intet Herredom kunde tilegne sig, og at Cupido spildede kun sine Pile unyttigen bort paa en Mand, der ansaae en Helena og en Medusa med samme Øjen. De vare begge udi Feltslag koldsindige, og havde deres Tanker samlede udi de farligste Actioner, saa at deres Puls slog ikke anderledes, naar de vare omringede af Fiender, end naar de sadde blandt deres Venner;

og var det i den Post, at de besadde fornemmelig en ret Anførers Qvalitet, skiøndt de ikke altid øvede den. Thi de glemte undertiden deres Character, og paatoge sig gemene Soldaters Forretninger. De kunde begge optændes til Hevn og Vrede: den førstes var heftigere, men snart fik Ende; den sidstes ukiendeligere, men holdt længe ved. Det er ikke troligt, at Carolus kunde drives til saadan Execution, som Alexander udi Overilelse øvede mod Clitum; det er ei heller troligt, at Alexander kunde have øvet saadan Haardhed, som Carolus lod see mod Patkul. Thi den førstes Vrede var som en heftig Orcan, paa hvilken strax fulgte Regn, det er Graad og Fortrydelse, den sidstes derimod som en maadelig men langvarig Storm. Hvoraf man seer, at begges Vredagtighed frembrød af diverse Kilder, nemlig der af hidsigt Blod og her af Galde. Begge Affecter ere lastværdige, den sidste dog meer end den første, saasom den enes Gierning skeer udi en overilende Paroxysmo, men den andens af velberaad Hu. Endskiøndt Herskesyge kan have været udi lige Grad hos disse tvende forunderlige Mænd, saa maa dog derhos dette i Agt tages, at de Krige, som den ene førte, vare ikke saa retfærdige som den andens; thi Carolus kunde anføre Aarsag til det store Tog, som han giorde, Alexander derimod kunde ikke besmykke sine Krige med mindste Skin af Ret. Thi det Motiv, som af den Macedoniske Konge foregaves, at det skede for at hævne den Uret som Grækerne udi den første Darii og Xerxis Tid blev tilføjet, var latterlig; thi det var at opripppe en forældet og uddød Sag. Ikke at tale om, at hvis Grækerne for saa lang Tid siden en uretfærdig Krig var paaført, saa viser Historien, at den Uret ofte meer end tilstrækkeligen var bleven hævnet. Adskillige ikke allene Freds-Tractater, men endogsaa Allianccer vare siden den Tid sluttede imellem Persien og de Græske Stæder. Og, da Grækenland siden forfaldt udi indbyrdes

Krig, havde de efterfølgende Persiske Konger ofte med Folk og Penge nnderstøttet de svageste mod de mægtigste; saa at Persien maatte tilskrives, at Athenen, Lacedæmon og Thebæ ikke bragte de andre Græske Stæder under Aaget. Allermindst Aarsag havde Macedonien at besværge sig; thi samme Rige stod i Forbund med Persien, da Xerxes giorde det store Tog mod Grækenland. Alexander kunde derfor ingen anden Aarsag give til sit store Krigs-Tog, end at hans Hænder kløede, og at hans martialske Sind ikke tillod ham at leve udi Rolighed. Thi, hvis han havde villet betiene sig af den habileste Pen, ja af Aristotelis Hoved selv til at forfatte et Manifest imod den Persiske Konge, havde det i alle fornuftige Folks Øjen ikke kunnet passere uden for Sophisterie. Thi der kunde ikke andet siges, end at den Macedoniske Konge vilde have Krig, og at de sultne Grækere, der havde faaet Smag paa Persiens Herlighed, vare villige derudi at understøtte ham. Begge Kongers Krigstog vare saaledes ikke lige grundede; thi paa den ene Side var en pur offensiv, og paa den anden Side en til Syne værende defensiv Krig. At Alexander førte sine Krige med bestandig Succes og Lykke, deraf kan ingen anden Conclusion giøres, end at det gik her til som ofte hændes, nemlig, at mangen ond Gierning lykkes bedst. Ellers kan man tilskrive Krigenes foranderlige Udfald Tidernes differente Tilstand; thi det er troligt, at hvis Darius havde været Czar udi Rusland, vilde den Svenske Konge have havt Alexandri Lykke; og, hvis Petrus Alexiovitz havde været Konge udi Persien, vilde Alexauder have havt Caroli Uheld. Thi de Svenske Krigsfolk gave den Macedoniske Phalanx i Tapperhed intet efter, og deres Anfører var ikke mindre qvalificeret General, end den Macedoniske; ja Caroli Anførsel og militaire Qualiteter ere desmere at forundre sig over, efterdi han hartad var tagen lige fra Skolen, og sat i Spidsen af en Krigs-Magt,

da Alexander derimod havde bivaanet de fleste Actioner, som hans Fader Philippus havde udført, saa at han under den største Læremester i sin Tid havde erhvervet en Generals Videnskab, førend han kom til en Generals Embede. Endelig kan dette nogenledes lægges som en Vægt til Caroli Meriter, at han ved sine sejerrige Vaaben søgte allene at erhverve sig et stort Navn, uden at forøge sit Rige med undertvungne Provincier; da Alexander derimod Jure Belli tilegnede sig alle de Lande, som han oversvømmede, og ansaae hvert erobret Rige som et Middel, der var givet ham til at undertvinge et andet, og een Sejer som et Instrument til en anden: Ut accessione virium, som Justinus siger om Nino, fortior ad alios transiret, & proxima qvæqve victoria instrumentum esset seqventis; ja hans Umættelighed var saa stor, at den hele Jord syntes for liden for ham. Thi, da Parmenio raadede ham at modtage Darii store Tilbud om den halve Deel af det vidtløftige Persiske Monarchie, sagde han: det vilde jeg ikke tage udi Betænkning, hvis jeg var Parmenio. Vel kunde hertil siges, at den Svenske Konge fattedes ikke paa Villie til at forøge sit Rige ved Conqveter af andres Lande, og, at hvis Tilstanden havde været, som udi Alexandri Tid, han ogsaa derudi havde efterfulgt Alexandri Fodspor. Thi da beholdt en Sejerherre gemeenligen, hvad han ved Sværd erhvervede; nu derimod, saasom Rigers og Republiqvers Systemata ere anderledes forfattede, ansees en Province, der possideres Jure Belli, som ingen Possession, saasom de erobrede Lande gemeenligen ved Krigens Slutning maae gives tilbage. Men, naar man betragter, udi hvilken Tilstand Enropa var, da Carolus den 12. stod med sin sejerrige Krigsmagt midt udi Tydskland, og man seer, at han dog intet vilde tilegne sig af de Lande, som han havde udi Hænder, og som ingen kunde disputere ham, da synes det, at hans Sigte allene haver

været, at erhverve sig en pur Titul af en stor Sejerherre, uden at betinge sig noget pro labore. Thi, hvor lidet andre Potentater dristede sig til at controllere hans Foretagende, sees af Kejser Josephi Exempel; thi da han tog sig de Silesiske Protestanters Sag an, og foreskrev Kejseren een Lov efter en anden, skikkede Josephus sig derudi med Taalmodighed, og sagde: hvis Kongen af Sverrig vilde have mig til at være Luthersk, maatte jeg skikke mig derudi. Af ovenanførte sees, at disse tvende forunderlige Herrer allerbeqvemmest kan sammenparres, saasom udi de fleste af deres Bedrifter og personlige Egenskaber er en fuldkommen Overeensstemmelse. Thi, endskiøndt de udi nogle faa Poster kan skielnes fra hinanden, saa synes det dog, at Alexandri Siæl ved Metempsychosin har listet sig ind udi Caroli Legeme, eller at den sidste haver foresat sig den førstes Levnet som et Mynster at følge.

57.

Sammenligning imellem Kongerne Christian IV. og Gustav Adolph.

Min Herre skriver, at, da han forgangen Aar reisede igiennem Sverrige, han hørte med Distinction at tales om mine Skrifter: allene at nogle menede, at jeg udi min Danmarks Historie ikke havde viset den Upartiskhed, som jeg i Fortalen lover. Jeg troer ikke, at alle Svenske ere af de Tanker. Thi man haver ikkun at sammenligne denne min Historie med vore andre nordiske Skrifter, for at blive overbeviset om, at jeg haver ladet see mindre Partiskhed, end nogen anden, og at jeg haver gaaet saa reent til Værks,

som Tid og Sted kan tillade. Fremmede Skribenter, som have læset den Tydske Oversættelse, dømme ei heller anderledes derom. Min Herre siger, at han hørte nogle Svenske meest at støde sig over den samme Ligning, som jeg haver giort imellem Gustavum Adolphum og Christianum 4. Jeg haver derpaa foretaget mig nøje at examinere samme Sammenligning, og finder, at ganske lidet kan forandres og tillægges. Begge disse Konger havde stor Ærbødighed for hinanden. Gustavus holdt Christianum for den dueligste Regent udi hans Tid, og Christianus Gustavum for den habileste Felt-Herre. Alt hvad som kan være forsømt at tillægges Gustavo, og hvorudi ham kan gives Fortrin for den Danske Konge, er dette, at han var mere Mester af sine Affecter, item at hans Politesse var større. Thi Christianus 4. var hastig, og udi Overilelse giorde adskilligt, som han siden fortrød. Der fandtes ei heller hos ham den Douceur udi daglig Omgiængelse, som hos den Svenske Konge, og er det troligt, at Gustavus ikke havde kunnet skrive et saadant Brev, som Christianus affærdigede til Carl 9. Ikke at tale om, at Gustavus i sit Levnet stedse var indgetogen, da Christianus derimod fulgte Tidernes Mode udi Selskaber, og tømmede flere Skaale end han kunde taale, hvilket haver foraarsaget, at han i den Henseende er bleven censureret af adskillige fremmede Skribenter, skiøndt det er klart, at saadant heller bør tilskrives Tiderne end Personen, saasom da overalt var grande Mode at gaae beskienket af et stort Selskab. Hvad Kydskhed angaaer, da maa man ogsaa derudi give Gustavo Fortrin. Endeligen kan man ogsaa tilstaae, at Gustavus haver været større General. Christianus besad vel den Qvalitet udi en høj Grad; men Gustavus var saadan Feltherre, som neppe et heelt Seculum kan tilvejebringe. Men, hvis den Svenske Konge var større General, saa var den Danske derimod større

Admiral: Det var paa en Flaade, hvor fornemmeligen hans militaire Qvaliteter skinnede; thi han kiendte alle nordiske Søer og Havne; forstod udi Fuldkommenhed at rangere en Flaade med Fordeel; vidste ikke allene, hvorledes et Skib skulde føres, men endogsaa, hvorledes det skulde bygges, og vare hans Raad og Betænkende udi Søen som Orakler for alle hans underhavende Sømænd. Saa at det er troligt, at hvis han ikke havde været Konge, alle Europæiske Sø-Potentater vilde have anmodet ham om deres Sømagts Anførsel. Dette er hvad man med Upartiskhed kan sige om disse 2de store Herrers militaire Qvaliteter, og troer jeg, at den ene gierne havde villet tilstaae den anden saadant. Betragter man derimod Regierings-Konst, da, naar man seer, at Christianus præsiderede udi alle begge Rigers Retter; instruerede alle sine Ministre, havde bestandigt Øje paa Rigets og Hoffets Oeconomie; bestyrkede sine Lande med mange anseelige Stæder og Fæstninger; bragte Handelen paa den høieste Spidse; opsøgte nye Lande, ubekiendte Passager, Havne og Søer, som bære hans Navn; item dette, at han ikke allene beordrede, men endogsaa selv exeqverede de fleste Ting, da kan man sige, at han derudi haver havt faa Konger sine Ligemænd. I det ringeste haver jeg saadant Exempel ikke kunnet finde udi Historien, undtagen i den Russiske Monarch Peter Alexiovitz, med hvilken Christianus 4. udi en Sammenlignelse beqvemmest kunde parres.

58.

Sammenligning imellem Kong Christian den Fierde og Czaar Peter den Store.

Til Giensvar paa min Herres sidste Skrivelse, hvorudi han forlanger den Sammenligning imellem Christian 4. og Petr. Alexiovitz, hvorom jeg udi Slutningen af mit Brev haver meldet, er dette: at jeg vel haver sagt, at disse tvende Regenter beqvemmest kunde sammenlignes; men ikke, at saadant kunde eller skulde skee af mig. Ikke desmindre, saasom begges Historier og Bedrifter ere mig bekiendte, vil jeg dog, for at fornøie min Herre, giøre et Forsøg derpaa; men med de Vilkaar, at saadant ikke kommer for andres Øien. Alle Mennesker vide at tale om den russiske Monarch, og ansee ham som en af de største Regenter, der ere at finde udi Krøniker. Christiani 4. Historie og Bedrifter derimod stikke ikke saa meget udi Øine, ere ogsaa faa bekiendte: ja jeg tør sige, at Fremmede havde ikke giort sig nogen ret Idee om samme Konge, førend hans Historie af mig er bleven publiceret. Det er derfore, at mange ville ansee saadant Foretagende af mig som en patriotisk Vanitet. Men, naar man nøie betragter begges Bedrifter og personlige Egenskaber, seer man, at disse Potentater, om de ikke ere af lige Vægt, de dog nærme hinanden udi de fleste Ting. Begge have i Grund forstaaet Regierings-Konst. Christiani 4. Capacitet udi Regierings-Sager kan tilskrives en Deel hans Naturel, en Deel ogsaa hans Optugtelse; Petri derimod kan tilskrives fast Naturen allene; og er det derfore, at hans kloge Regimente haver opvakt meest Forundring. Thi, naar man paa den ene Side betragter hans slette Optugtelse, og paa den anden hans vise Regiering, kan man ansee ham som en miraculeux

Mand, ja saadan en, som Gud haver opvakt til at oplyse og cultivere et Folk, saa at Vægten i den Henseende ikke kan være lige; men at det her maa hedde efter Ordsproget: Duo cum faciunt idem, non est idem. Jeg siger derfore ikke, at disse to Regenter ere lige store, thi det vilde holdes for et Paradox; jeg siger allene, at de af alle Potentater beqvemmest kan sammenparres, saasom udi deres Bedrifter og personlige Egenskaber og Inclinationer er en stor Overeensstemmelse. Lad os nu see, hvorudi saadan Overeensstemmelse bestaaer. Begge vare i lige Grad active; thi begges Levnet er en Kiæde af uafladeligt Arbeide, hvorved de aldrig trættedes. De vigtigste Sager bleve ikke allene af dem selv conciperede, men endogsaa gemeenligen af dem selv i Værk satte, saa at deres Undersaatter kunde ikke ansees uden som blotte Instrumenter udi deres Hænder. De vilde ikke allene vide, men med egne Øine see, hvorledes en Ting blev forrettet, og var saadant Aarsag til deres idelige Reiser, og at de ikke længe kunde blive paa eet Sted. Petrus flakkede adskillige Gange hele Europa igiennem, for at see, hvorledes tilgik udi fremmede Lande, og derefter at reformere sit eget. Christianus reisede ideligen om udi Danmark og Norge, for at lære sine egne Rigers Tilstand, og at bøde paa alt, hvad som var brøstfældigt. Begge omstøbte deres Lande udi en anden Form. Petri Reformation var dog større, efterdi ham gaves større Materie til at reformere; thi Rusland kunde for hans Tid lignes med en udyrket og med Tidsler begroet Ager, som ved Arbeide og Giødning kan giøres frugtbar; de tvende Nordiske Riger kunde ansees som en god og forhen cultiveret Jord, der ved Konst kunde forbedres. Saa at den ene kan derfor siges ligesom at have skabt et Land af intet, og den anden at have givet det en ziirligere Form. Og efterdi Beskaffenheden var saaledes, kunde begges Arbeide ikke have lige Virkning og være af lige Anseelse. Det er derfore

ikke saa meget Arbeidet, som Materien til Arbeide, der giør Forskiellen imellem disse tvende duelige Regenter; thi man kan af Christ. 4. mange Stiftelser, Stæders Fundationer, Havnes Anlægninger og Handelens Forfremmelse ꝛc. slutte, hvad han vilde have udrettet, hvis han havde været Czar udi Rusland, hvor i hver Krog og Ekke gaves saa rig Materie til Omstøbning. Begge signaliserede sig ikke allene ved Fabriqvers, Manufacturers og Academiers Stiftelser, men endog ved hele Stæders Fundationer. Petersborgs Anlæggelse er den russiske Monarchs Mesterstykke; derimod kan balancere de mange Kiøbstæder, som Christiania, Christiansand, Christianstad, Glückstad, Christianshavn, Christianopel, samt en stor Deel anseelige Slotte og utallige andre Bygninger, som af Christiano 4. ere anlagte, og hvorpaa faa Exempler findes udi nogen Konges Historie. Begge havde deres Tanker stedse henvendte til Handelens Forfremmelse, for hvis Skyld de tenterede Ting, som ingen anden kunde rinde i Sinde. Petrus forenede ved stort Arbeide Floder, for at giøre Fart igiennem sit hele Land til Vands, fast indtil Japan, affærdigede ogsaa Mathematicos og Sømænd, for at udforske de yderste Grændser af Norden og ubekiendte Have. Christ. 4. søgte ved adskillige Tog at udfinde det gamle Grønland, arbeidede paa at finde Vei igiennem den nordiske Sø indtil America, var ogsaa den første Danske Konge, som stiftede Colonier udi Indien. Begges Hovedlyst var Sømandskab og Skibsbyggeri. Historien vidner, at Christ. 4. med egen Haand havde giort Udkast til de største Skibe udi hans Krigs-Flaade, hvilken i Henseende til Skibenes Storhed og Godhed passerede for den anseeligste udi Europa. Petrus, for at erhverve sig Kundskab udi Skibs-Byggeri, paatog sig selv en Tieners Skikkelse, saa at han blev seet udenlands med Øxen udi Haanden at agere Tømmermand. Virkningen deraf var, at anseelige Flaader, saavel

udi den sorte Sø som udi Øster=Søen i hans Tid bleve anlagte. Begge søgte at befordre Lærdom og boglige Konster; den Forskiel allene var, at Christianus 4. ogsaa selv var lærd, men Petrus allene Elsker af Lærdom, naar man vil dømme Lærdom efter academisk Stiil og Talemaade; thi man kan ellers sige, at den er virkelig lærd, der i Grund haver udstuderet vigtige og nyttige Videnskaber, endskiøndt han ikke kan forklare dem paa de lærde Sprog. Udi den Henseende kunde den Russiske Monarch passere for en lærd Herre, ja regnes blandt de værdigste Lemmer af det Parisiske Videnskabs=Academie, hvorudi han havde ladet sig indskrive. Man seer heraf, at disse tvende Herrer have i alting opfyldt Regenteres Pligt, ja at de have udrettet mere, end man kunde vente. At Czarens Bedrifter ere større, maa tilskrives saavel Leiligheden som hans uomskrænkede Magt. Den ene kunde i Værk sætte alt hvad han vilde, den anden vilde i Værk sætte alt hvad han kunde. Villien var hos begge den samme, men Evnen i Henseende til Regieringen var ulige; saa at det hed hos den ene: saaledes vil jeg have det, men hos den anden: saaledes vilde jeg gierne have det; hos den ene: saa skal det være, hos den anden: saaledes maa det efter mit Raads Godtfindende blive. Thi der er ingen Tvivl paa, at Christ. 4. jo havde giort meget mere, hvis hans Hænder havde været mindre bundne. Begge førte et tarveligt, simpelt og borgerligt Levnet, saavel udi Mad og Drikke, som udi Klæder, saa at man derudi ikke kunde distingvere dem fra Almuen; thi de lode sig ofte til Fods uden Følge indfinde udi private Huse, men glemte derhos ei ved Leilighed at vise, at de vare Konger. Ingen Regenter have bedre forestaaet deres Financer, og i Grund mere udstuderet Rigernes Oeconomie. Derpaa vises adskillige Exempler i begges Historier, sær i Christ. 4.; thi jeg haver seet hans egenhændige Instruxer for Kiøkken= og Kielder=Sager: dog, naar Rigets Ære og

Fornødenhed det udfordrede, blev intet sparet; men den ene saavel som den anden giorde Depenser, som ginge indtil Magnificence. Ligesom nu disse tvende Monarcher lignede hinanden udi Dyder og store Qvaliteter, saa havde de ogsaa tilfælles Feil og Skrøbeligheder. De vare begge hastige, og kunde snart overiles af Vrede; deres Diæt, sær udi Drik, var ei heller ordentlig. Man lægger ogsaa begge dette til Last, at de occuperede sig ofte med alt for ringe Sager: Czaren udstuderede alting, indtil gemene Haandværker, og den Danske Konge ordinerede Kiøkken- og Kielder-Sager, undervisede Skrædere, Skomagere, Tømmermænd, Muurmestere og alle Slags Haandværks-Folk, ja gav Ordres, hvorledes man skulde omgaaes og handle med de kongelige Børns Klæder, Skoe og Strømper. Saadant kunde lægges store Regenter til Last; men, som vigtige Sager af dem ikke bleve forsømte, saa kan man sige, at deslige smaa Forretninger tiene allene til Beviis paa et forunderligt stort Begreb og Arbeidsomhed, og give tilkiende, at deres høie Embeder, hvor store og vanskelige de end vare, saa vare de dog ikke tilstrækkelige for slige store Genier og arbeidsomme Herrer. See der haver min Herre, hvad jeg i en Hast haver kunnet samle til denne Sammenligning. Han maa selv lægge til hvad jeg kan have forglemt.

59.

Hvorledes de nye Skikke staae tilbage for de gamle.

(Skjemt).

Til Collegium Politicum paa Landet.

Jeg takker de høiviise Herrer for den Godhed, de haver at communicere mig alt, hvad som udi deres Collegio til Landets Bedste foretages og overveies. De skrive, at dem nyligen af en gammel Mand udi Cimbrica Chersoneso eller Jylland er insinueret et bevægeligt Klage-Skrift over Modernes og Levemaadernes Forandringer alt til det Værste, og at samme Mand viser, hvor meget vi paa et halv hundrede Aar have vanslægtet fra vore kiære Forfædres Simplicitet og fornuftige Levemaade, ønskende derhos, at I gode Herrer, som Statens uafladelige Forbedrere, ville være betænkte paa Midler og Forslag, hvorledes en Apocatastasis kunde tilveiebringes, og de gamle Vedtægter og Levemaader igien kunde fornyes. Jeg ønsker af mit Hierte, at saadant ved Eders Middel kunde udvirkes; thi jeg holder for, at intet Klagemaal kan være bedre grundet, og at man i Tide maa være betænkt paa en almindelig Reformation, saasom man seer, at alting gaaer gradviis frem til Corruption og Fordærvelse. Jeg mener, under Deres Correction, at et Forslag kunde giøres til saadan almindelig Reformation, og, ved at ligne vore nye Moder og Levemaader mod vore Forfædres Skikke og Vedtægter, at kunne vise, hvor fornødent det var, igien at fornye de gamle, som jeg finder overalt at have været lige saa nyttige, grundige og ziirlige, som vore nye Moder og Vedtægter ere skadelige, urimelige og vanskabte. Adskillige Ting, som dagligen forefalde, give mig Anledning at tænke paa saadant, og at sammenligne de gamle med de

nye Tiders Skikke. Jeg var, for Exempel, forgangen Uge inviteret til et Pige=Bryllup. Jeg maatte, efter de nyligen vedtagne Skikke, beqvemme mig til Brude=Gave, for hvilken jeg til Vederlag fik intet uden en tør og mager Brude=Vielse at høre; og, da den var til Ende, præsenterede Brudens Husbonde mig en Prise Islandsk Snuustobak, hvorpaa jeg og de andre inviterede Personer, efter aflagt Taksigelse og Lykønskning, gik bort. Jeg sagde da ved mig selv: o tempora! o mores! Jeg forestillede mig da, hvorledes Brylluper, Barseler, Sørgestuer og andre Høitideligheder bleve holdne udi vore Forfædres Tider, da hverken Ceres eller Bacchus, det er, hverken Mad eller Drikke, blev sparet, men alting gaves udi Overflod for at fornøie de inviterede Venner, saa at man med langt større Lyst og Fornøielse da bivaanede Vaage= og Sørge=Stuer, end nuomstunder Bryllupper. Jeg erindrer mig, i min Barndom, hvilken Glæde det var for mig og andre, naar vi fik at vide, at vor Nabo Jens Pedersens Hustru var kommen i Barselseng, eller et af deres kiære Børn var død; thi derpaa fulgte mange gode fede Dage. De høivise Herrer ville maaskee hertil sige, at saadanne Moder satte Folk udi Bekostning, og at Smausen, Drikken og Støien var uanstændig, helst i Sørge=Stuer. Hvad det første angaaer, da kan vel ikke nægtes, at jo Folk derved sattes udi nogen Bekostning; men en stor Nytte flød deraf, saasom Fortrolighed og kiærlig Omgiængelse derved befordredes imellem Venner og Naboer; og hvad Anstændigheden angaaer, helst udi Sørge=Stuer, da mener jeg, at intet kunde være fornuftigere og anstændigere, end ved al optænkelig Lyst at opmuntre de sørgende Personer, og at komme dem til at glemme deres Forliis. Lader os nu see, udi hvilken Tilstand de gamle Moders Afskaffelse haver bragt os. Den ene Nabo kiender fast ikke den anden mere; Socialitet, som er Siælen udi en Stad, ophører, Misanthropie og

Tungsindighed befordres; man veed fast ikke meer at giøre Forskiel imellem gode og onde Dage; en Jule=Aften, en Mortens=Aften, mod hvis Ankomst man nogle Uger tilforn glædede sig, skilles nu ikke fra en Langfredag=Aften. Jule=Kager, Hellig=Tre=Kongers=Lys, Paaske=Æg, Fastelavns=Brød, som ikke allene Børn, men endogsaa gamle brave Folk celebrerede Aarets Tider med, ere nu saa reent forsvundne, at det blotte Navn fast ikke er tilbage. Folk giøre vel ogsaa endnu Visiter til en anden, men det er Visiter derefter; thi Tractementerne bestaae gemeenligen udi Vand, som tiener til intet uden at svække Naturen og at forkiølne Venskab, da de tilforn bestode udi gammel Gaudio og andre Hierte=styrkende og til Kiærlighed opmuntrende Liqueurs. Mands=Personer tracteredes med Viin, Øl, Brunsviger=Momme og andet, som lagde Kiød til Ribberne, og Fruentimmer med Gylden=Vand, Canarie=Sek og andre liflige Liqueurs, hvilke de dog ikke bleve tvungne til at drikke over deres Formue; thi de kunde giøre mange saadanne Visiter om Eftermiddagene, og faa af dem ginge dog ganske beskienkede til Sengs. Man eftertænker ikke, hvilken Uheld den Vand=Drikken fører med sig: den svækker Naturen, foraarsager Morositet, og forkiølner saavel Venskab som Devotion. Jeg siger, at den svækker Naturen, hvorpaa daglig Erfarenhed viser mange Exempler. I gamle Dage, da man drak Brunsviger=Momme i Steden for Caffee, og reven Øllebrød om Morgenen i Steden for Thee, saae man føre og spækfede Mennesker, der vare duelige ikke allene til Hænders Gierninger, men endogsaa til Afkoms Forplantelse. Jeg erindrer udi min Barndom, at der i min Føde=By Bergen var en Borger, som kaldtes Peder Feldbereder, hvilken blev overbeviset at have giort 6 Sønner paa een Nat. Jeg roser ikke Gierningen, men anfører den allene til Beviis paa vore Forfædres Duelighed. Man skal nuomstunder længe lede blandt vore Tiders Vand=Drikkere,

førend man finder saadan en Mand. Jeg siger, at kraftige Liqueurs, som fordum brugtes, ikke allene styrkede Mennesker, og giorde dem beqvemme til al Slags Arbeide, men ogsaa opmuntrede dem til indbyrdes Kiærlighed, og var Tønder til en Slags Devotion, hvorpaa man endnu seer Exempler udi visse gammeldags Giestebude og Bonde-Bryl-luper paa Landet, hvor Begyndelse giøres med at fortale sin Næste og igiennemhegle Øvrighed; men saasnart de kraftige Skaale have giort deres Virkning, intoneres lutter Poenitentses-Psalmer. Jeg haver mærket overalt, hvad Forskiel der er imellem den gamle og nye Devotion. Da saae man Folk med større Andagt at synge Latinske Psalmer, som de ikke forstode, end de nu siunge dem, som de have paa deres Moders-Maal allene, og forstaae. Man kunde da glæde sig ved at see, med hvilken Andagt en Stue-Pige udi Kirken intonerede sin In dulci jubilo og sin Puer natus in Bethlehem, da man nu med Forargelse maa see, med hvilken Koldsindighed de synge rene Danske Psalmer, som de forstaae. En gammel Autor siger: Virtus incalescit mero, det er: stærk Drik opmuntrer til Dyd; Erfarenhed viser, at den og opmuntrer til Devotion, derfor siger man udi Ordsproget, at Gudsfrygt og Brændeviin følge sammen. Den opvækker ogsaa Oratorum og Poeters Geist; derfore raader man Poeter fra at drikke Vand. Man mærker og, at vore Tiders Poesie kommer ikke mod den gamle. Vel er sandt, at de Vers, som nu giøres, ere mere ordentlige, og Stilen er bedre, men Geisten og den gamle Frugtbarhed paa Riim fattes. Det er ogsaa naturligt, at Sindet maa mere muntres, og de poetiske Aarer stærkere flyde efter en Viin-Candeel, som fordum var Poeters Frokost, end efter Vand. Jo mere man examinerer de Gamles Diæt og Levemaade, og ligner den med vore Tiders Skikke, jo mere bliver man herudi bestyrket. Familiere Omgiængelse mellem Mands-Personer

og Fruentimmer var fordum meget indskrænket. Jeg erindrer, at udi min Barndom i min Føde-By det var uanstændigt for et Fruentimmer at hilse en Mandsperson paa Gaden. Virkningen af denne Skik var Kydskhed, og det udi saadan Grad, at en Jomfru enten virkelig besvimede, eller maatte lade som hun daanede, naar hun hørte en Cavaliers Navn. Vel er sandt, at Fæstningerne derfore ei vare uovervindelige; men den udvortes Anstændighed toges dog altid udi Agt, og Angrebene skede med behørige Formaliteter; da man nu uden Sky gaaer lige til, og det hedder, som med Harleqvin og Columbine: vil du have mig? Ja nok! Det var derfore, at Jule-Lege bleve holdne i gamle Dage, hvilke kunde ansees som christelige Saturnalia, efterdi det var den eneste Tid om Aaret, paa hvilken Frihed gaves til familiere Omgiængelse imellem Mands- og Qvinde-Personer. Nuomstunder behøver man ikke mere saadanne Lege, saasom en Jomfru paa ingen Tid af Aaret giør sig usynlig. Det hedder nu: den er let at lokke, som efter vil hoppe. Ja dette gaaer saa vidt, at mangen Jomfru undseer sig ikke ved udi en Mands-Persons Nærværelse at blotte sine Bryste, ja, det som værre er, at binde sine Hosebaand, hvilket dog Borgemester og Raad burde have Indseende med. Ligesom de gamle Moder giorde Fruentimmer mere kydske, saa giorde og de gamle lovlige Vedtægter Mands-Personer mere tappre. En Tvistighed, som nu afgiøres for By-Ting og Raadstue, blev da decideret paa frisk Gierning, enten ved Pistol eller Kaarde. Det er ikke at beskrive, hvilken herlig Virkning saadan Procedure havde; thi derved foraarsagedes, at ikke allene hver Officier, men endogsaa hver Borger-Søn og Student var Soldat. Betragte vi Skole-Gang, da kan vi sige, at der nuomstunder er ingen Discipline, naar man ligner den med den gamle. Hver Skolemester var da som en souverain Konge i Miniature; Disciplene levede under streng Ave; deres stribede

Rygge, deres Buler udi Panden, og deres hovne Kinder gave tilkiende, at hver Skole var som et Lacedæmonisk Gymnasium. Nu derimod er Skole-Gang ikke andet end Børne-Leg, og derfore svarer til Navnet, som er Ludus Litterarius. Forældrene, i Steden for at kiæle for deres Børn, spurgte dagligen efter, om de fik brav Hug, hvilket de nidkiære Lærere gemeenligen bejaede, og til Beviis fremviisede Disciplenes broderede Kroppe. Spectacler og Skuespil vare ogsaa af anden Beskaffenhed udi gamle Dage, end de i vor Tid ere. I Steden for opdigtede Elskovsspil og Satirer, som nu forestilles, bleve præsenterede enten bibelske Historier om Adam og Eva, om Christi Lidelse, om den hellige Dorothea, eller om Doctor Fausto og andre deslige bevægelige Ting, saa at man med lige saadan Devotion sad paa saadanne Skue-pladse, som udi en Kirke, og gamle Matroner ginge med vaade Øien derfra. Jeg kunde anføre utallige andre Ting til Beviis paa Tidernes Forværrelse, hvorfore intet skulde være mig kiærere, end at høre de gamle Tiders Fornyelse igien, og at de høiviise Herrer vilde være betænkte paa Forslag dertil. Jeg lever i den Forhaabning, og forbliver &c.

60.

Om Pietisme.

Min Herre forlanger at vide af mig, hvad Tanker jeg haver om de saa kaldte Pietister. Det er mig vanskeligt at sige noget vist derom, saasom det synes, at alle de, som gemeenligen befattes under dette Navn, ere ikke eet Slags Folk. Det er troligt, at Pietismus er af samme Beskaffenhed som Arminianismus, saaledes, at Lærdommen, som de

første Stiftere have ført, i sig selv er ulastelig, og ikke haver sigtet til andet end at skiærpe Christendommen. Det synes at have tilgaaet med Speners Lærdom, ligesom forhen med Arminii. Arminii Principia vare ganske raisonnable: hans Skrifter sigtede fornemmeligen til en christelig Tolerance og Medlidenhed mod Vildfarende; og menede han, for at forekomme Religions-Tvistigheder, det var bedst at holde sig allene til Skriftens Ord, uden videre at konstle paa Religionen, og forbinde sig til visse antagne Konst-Termini, som udi Bibelen ikke findes. Men nogle af hans Disciple have drevet denne Lærdom for vidt, og derved givet Anledning at beskylde dem for at nærme sig til Socinianismum. Det er ogsaa troligt, at virkelige Socinianere have skiulet sig under deres Vinger, og derved er foraarsaget, at Arminianismus er bleven et forhadt Navn. Ligeledes er det i mine Tanker gaaet til med Pietismus, hvis Stifter holdes for at have været Philip Jacob Spener, en anseelig Theologus udi Tydskland. Samme Spener er født udi Elsaß og død udi Berlin 1705. Denne Mand, uden at vige fra Orthodoxien, lod sig nøie med udi sine Skrifter at skiærpe Christendommen og at prædike om Religionens Lunkenhed udi den Lutherske Kirke. Han anrettede til Franckfurth 1670 et Pietets-Collegium udi sit eget Huus, hvilket han siden forflyttede til en Kirke. Udi denne Forsamling gik han igiennem den foregaaende Søndags-Prædiken, givende Tilhørerne Frihed at giøre Spørgsmaal til ham. Udi alt dette syntes at være mere Godt end Ondt. Adskillige Tydske Theologi begyndte dog at støde sig derover, holdende for, at noget nyt af saadanne særdeles Samlinger kunde fødes, og bleve de bestyrkede udi saadan Tanke, da Spener udi det Aar 1675 giorde en Fortale til Joh. Arnds Postil, hvorudi han talede stærkt imod Religions-Lunkenhed udi den evangeliske Kirke. Spener begav sig siden til Sachsen, hvor adskillige saadanne Samlinger bleve stiftede,

og var det da, at den bekiendte Theologus Francke i denne Handel signaliserede sig. Og tog dette med Tiden saaledes til, at de andre Geistlige allarmeredes derover, og at Hoffet omsider forbød saadanne Samlinger, og Thomasius, som med Heftighed havde taget Franckes Parti, maatte forlade Leipzig og tilligemed Francke sætte sig ned udi Halle, hvor de siden stedse forbleve. Denne Handel sagtnedes derved ikke, men kom desmere i Drift paa andre Steder. Og, saasom paa samme Tid opreisede sig nogle inspirerede Qvinder, gaves derved Anledning at afmale Pietisterne eller Speners Disciple som Fanatici, hvorvel Spener offentligen erklærede sig imod dem. Udi Gotha bleve nogle af dem, som vare mistænkte, tilholdne at give skriftligen deres Troes=Bekiendelse fra sig, og saae man deraf Indholdet af den Spenerske Lærdom, som fornemmeligen bestod derudi: at Guds Ord ikke kan forstaaes uden den Hellig Aands Virkning, og at en Uigienfød derudi intet kan see, endskiøndt han besiddder alle Sprog og Videnskaber, item at al Slags Spil, Dands og Skiemt er lastværdig. Paa denne Bekiendelse bleve de mistænkte Personer erklærede uskyldige udi Gotha, hvorvel Øvrigheden saadant ikke bifaldt, helst saasom man mærkede, at disse nye Læreres Nidkiærhed gik saa vidt, at de paa adskillige Steder excommunicerede dem, som dandsede. Udi Halle foraarsagede Franckes Nidkiærhed meer og meer Urolighed, og, saasom en Hob Fanatici paa samme Sted opreisede sig, toge samme Mands Modstandere deraf Anledning at beskylde ham for at favorisere samme Mennesker, og at confundere Pietister med Fanaticis. Allermeest bestyrkedes denne Beskyldning af de protestantiske Børn udi Schlesien, hvilke udi det Aar 1707 item 1708 samlede sig først under aaben Himmel paa Marken, og siden udi Stæderne, for at synge og bede. Over det bleve fældede foranderlige Domme. Nogle ansaae det som en guddommelig Indskydelse, andre

som en epidemisk Svaghed, saa at Tingen hørte heller til det medicinske end theologiske Facultet. Det er bekiendt, hvilke Bevægelser Pietismus for nogle Aar siden haver foraarsaget udi de nordiske Riger. Derom vil jeg intet melde, saasom alting er endnu udi frisk Ihukommelse, især saasom jeg ikke kan sige, om de Beskyldninger, som ere giorte mod de nordiske Pietister, ere vel eller ilde grundede. Det ene Parti igiennemheglede det andet: de orthodoxe Lærere beskyldte Pietisterne for Fanaticismo, og Pietisterne kaldte de andre Uigienfødte. Alt hvad som taledes paa Prædike-Stolene, blev af hvert Parti nøie examineret, saa at man allarmeredes over Expressioner, som man ellers tilforn ingen Reflexion havde giort over. Til Beviis herpaa tiener dette, at en vis anseelig Prædikant holdt en Tid lang ikke andre Prædikener end dem, som han Ord for Ord havde lært udenad af Brochmans Postil; men blev derfor ikke skudfri. Alt hvad man med Upartiskhed kan sige herom, er dette: at Spener og andre, som have lagt Grundvold til Pietismum, ikke synes at have villet vige fra Orthodoxien; men at adskillige af deres Disciple have søgt at outrere denne Lærdom saaledes, at den mere og mere haver nærmet sig til Fanaticismum. For Exempel: 1) De først oprettede Pietets-Collegia eller Forsamlinger, som udi sig selv ikke allene vare uskyldige, men endogsaa nyttige, have med Tiden havt den Virkning, at mange have affsondret sig fra den publiqve Guds-Tieneste, og givet Anledning til en Sect af Separatister. 2) Den Moderation og Tolerance i Henseende til andre Secter, som udi sig selv er christelig, er med Tiden dreven saa vidt, at den haver strakt sig til Socinianere og Qvækere, og kan ikke negtes, at jo Spener selv dertil haver givet Anledning, saasom man seer, at han haver giort for meget Væsen af Jacob Bøhm og nogle andre fanatiske Mennesker. 3) Den Lærdom, som i Begyndelsen er ført mod verdslig

Philosophies Forfængelighed, og som hos Spener kunde have nogen Grund, er af andre pousseret saa vidt, saa at de have talet med Foragt om alle Videnskaber, holdende dem ikke allene ufornødne, men endogsaa skadelige for Kirke-Lærere. I Følge deraf have ogsaa mange fordømt al foregaaende Meditation og Beredelse til en Prædiken, hvilket er Qvækernes Lærdom. Spener selv haver dog ikke gaaet videre, end at tillade Prædikanterne at udvælge selv Texter, og ikke at binde dem til visse anordnede Texter, som foreskrives af Evangelier og Epistler. 4) Spener forkaster vel ikke de anordnede Formularer til Bønner, men ønsker allene, at Prædikanterne maae selv have Frihed at tillægge deres egne Bønner efter Tidernes Beskaffenhed. Mange af hans Disciple derimod have deraf taget Anledning til at vrage alle anordnede Kirke-Bønner. Dette er hvad man med Upartiskhed kan sige herom, og seer man deraf, at Grundvolden til den saa kaldte Pietismum kan være lagt udi en retsindig Intention, og uden Forsæt at vige fra Orthodoxien, eller at separere sig fra den Evangeliske Kirke. Men, saasom alle Speners Disciple ikke have havt Speners Skiønsomhed og Moderation, ere adskillige uantagelige og selsomme Meninger deraf avlede, saa at mange af dem, som allene ville føre Navn af Pietister og Spenerianere, have separeret sig fra den publiqve Guds-Tieneste, og ere blevne om ikke hele saa dog halve Qvækere. Dette kan ikke nægtes, uden man vil tale imod Erfarenhed; thi man haver seet Folk udi Hobetal at holde sig fra Kirkegang, fra den hellige Nadvere, og vægret sig ved at lade deres Børn døbe, saa at den høie Øvrighed haver holdt fornødent ved strenge Forordninger saadant at hemme. Man maa saaledes giøre Forskiel imellem simple Pietister og outrerede Pietister. De første drister jeg mig ikke til at kalde Kiættere. Alt hvad man kan kaste dem for, er dette, at de synes at have noget tilfælles med de gamle

Donatister, i det de ved alt for hidsige Declamationer mod de ordentlige Lærere have givet andre Anledning til at separere sig fra Kirken, og at holde den publiqve Lærdom mistænkt. Og haver saadant ophidset desmere de orthodoxe Lærere, efterdi de have mærket, at mange af disse hidsige Censores behøve selv Reformation udi Levnet og Opførsel, og at derfore deres idelige Straffe-Prædikener kan heller henføres til en Slags Misanthropie, end til en christelig Nidkiærhed. Hvad de outrerede Pietister derimod angaaer, som have skiulet sig under de andres Vinger, og betient sig af deres Navn, da haver Erfarenhed lært, at de udi lidet eller intet have differeret fra Fanaticis eller Qvækere; thi adskillige af dem have opført sig saaledes, at de modererede Pietister ikke have villet erkiende dem for deres Brødre, skiøndt de ved en Slags Protection have giort sig selv mistænkte, og derudovèr ofte ere blevne skaarne over een Kam med de andre. Man kan sige, at herudi er tilgaaet ligesom med det Engelske Parlament udi Cromwells Tid. Samme Parlament holdtes for at bestaae af Presbyterianere, som intet andet Sigte havde, end at reformere visse Ting; men derudi vare skiulte mange Independenter og Republikanere, hvilke hemmeligen søgte at kuldkaste Regieringen, og vilde længe passere for simple Presbyterianere, indtil de omsider saae Tempo til at afkaste Masken, og at give sig ud for det, som de virkeligen vare. Jeg for min Part, saasom jeg stedse haver holdt Tvang og Forfølgelse at stride mod den Christelige Troes Grund-Lærdom, haver ideligen udi disse Bevægelser raadet til Moderation, anseende dette som en Paroxysmus, der snart vilde udrase. Hvad som jeg haver stødet mig over, er dette, at mange af disse outrerede Pietister syntes ikke at have villet lade sig nøie med simpel Samvittigheds-Frihed, som Engelske og Hollandske Fanatici, hvilke man derfore heller ynker end forfølger; men at de ved

Cabaler og indbyrdes hemmelige Alliancer have søgt at dominere. Jeg haaber, at alle retsindige Folk ville finde, at udi denne min Beretning er ingen Partiskhed. Man seer deraf, at jeg ikke confunderer det ene med det andet. Man seer, at de første Stiftere af den saa kaldte Pietismo kan have havt en god og redelig Intention, og at deres Iver kunde have havt god Virkning, hvis den hos deres Disciple havde været krydet med mere Skiønsomhed, og hvis de i Steden for med Sagtmodighed at formane til Gudsfrygt og Levnets-Forbedrelse, ikke havde udøst Satires og haarde Invectiver, som heller ere Beviis paa Hovmod og Egen-Kiærlighed end Prøver paa en christelig Nidkiærhed. Den rette Nidkiærhed haver langt andre Kiendetegn; thi dens Motiv er Kiærlighed til sin Næste, hvilken man søger ved grundig og sagtmodig Formaning at bringe paa rette Veie, og at undervise ved eget Levnets Exempler. Men, saasom det ikke altid er i Agt taget, saa haver deres hidsige Straffe-Prædikener ikke tient til andet, end at sætte den gemene Almue udi Fyr og Flamme, og at styrte eenfoldige Mennesker udi Extremiteter, hvoraf man een og anden Gang haver seet bedrøvelige Frugter. Dog, saasom intet er saa ondt, at jo noget Godt deraf kan flyde, saa have disse Bevægelser givet Anledning til at excolere det theologiske Studium mere end tilforn; ikke at tale om, at den hidsige Orthodoxie her udi Norden derved er bleven mere tempereret.

61.

Om de frie Udtryk i hans Comedier.

Min Herre skriver, at han Dagen før sin Hiemreise med sin Frue en Gang var paa den Danske Comoedie, hvorudi han selv fandt stort Behag, men at hans Frue havde befundet sig ilde derefter, saasom hun havde hørt adskillige modbydelige Expressioner, saasom Canaille, Jomfrudom og deslige. Det giør mig hierteligen ondt, at deslige Ting have havt hos den gode Frue saadan Virkning. Jeg ønsker hende en god Bedring, og raader, at, saasom hun er af den Delicatesse, at hun ikke kommer der oftere; thi Sundheden er et Menneskes største Klenodie. Dette er det bedste Raad, man kan give; thi Comoedierne kan efter hendes Smag ikke indrettes: Stilen maatte derved saaledes mynstres, at et Skuespil kunde tabe Navn af Skuespil. Saaledes dømte fordum Moliere derom; og var det i den Henseende, at han skrev den Comoedie, som fører Titel af Precieuses Ridicules. De Comoedier, som hidindtil ere forestillede, ere enten bekiendte oversatte Franske Stykker, eller vore gamle Originaler, som tilforn uden Forargelse ere læsede og præsenterede, saavel paa vore egne Skuepladse, som paa udenlandske. De ere oversatte paa adskillige fremmede Sprog, de ere ogsaa efter Sædvane criticerede; men ingen haver derover fældet saadan Dom, som hans Frue. Tvertimod, Oversætterne have tillagt mange frie Expressioner og adskillige Eder, som ikke findes udi de Danske Originaler. De frie Expressioner, som giøres paa Skuepladsen, og som lægges udi ryggesløse Tieneres Mund, for at vise, hvor ilde de lade, ere egentligen ikke Eder; men de Eder ere virkelige, som maaskee dagligen høres udi hans Frues Kiøkken og Borgestue, og

maaskee undertiden udi hendes eget Cabinet. Mit Raad haver dog stedse været og endnu er, at man paa Skuepladsen holder sig fra frie Expressioner saa meget som muligt er, paa det at vore Skuespil, som fast alle ere moralske, kan forestilles med Nytte uden nogens Forargelse. Dette bliver ogsaa nu nøie efterlevet, saa at aldrig renere og kydskere Comoedier paa nogen Skueplads have været forestillede. Den Sværte, som derfore derpaa sættes, kan ikke være uden en Prætext, og det rette Motiv kan ikke være andet, end den Væmmelse, mange af vore Landsmænd have for Fædrenelandets Sprog og Sæder, hvorover oprigtige Patrioter inderligen græmme sig.

62.

Kromænds Klagemaal over Comedier og Concerter.

Til Collegium Politicum.

Saasom intet hverken i Stats- eller Kirke-Sager forefalder, som jeg glemmer at erkyndige de høiviise Herrer om, saa vil jeg herved communicere dem noget, som mig nyligen er foredraget, for at høre deres gode Raad og Betænkning derover. En fornemme Viin- og Øltapper (thi han handler med begge Slags Varer) adresserede sig til mig forgangen Uge med en ynkelig Klage, saavel over sin egen og Medbrødres i Særdeleshed, som den hele Stads Tilstand i Almindelighed. Klagemaalet grundede sig paa de her anrettede musicalske Concerter og Skuespil, hvilke han menede at være baade syndige og skadelige i Henseende til Borgernes Næring. Hvad det første angaaer, da menede han at bevise saadant

af adskillige Geistliges og de grundigste Catecheters daglige Klagemaal derover, og angaaende det sidste, da kunde hans egen og hans Medborgeres slette Næring tiene til fuldkomment Beviis derpaa. Det var i begge disse Henseender han havde forfattet en Memorial til Borgemester og Raad udaf følgende Indhold:

Vi underskrevne Handelsmænd og Skatte-Borgere nødes at tilkiendegive vor gunstige Øvrighed den elendige Tilstand, som saavel Staden udi Almindelighed, som vort Laug udi Særdeleshed ere bragte udi, formedelst Indførsel af musicalske Concerter og Skuespil, som her paa nogen Tid have været udi fuld Drift, hvorved Penge spildes paa syndige og daarlige Vellyster, og hvorved saavel Landets almindelige som vor egen Næring dagligen formindskes og kiendeligen aftager. Vi kan med vore Hoved-Bøger og Kielder-Regninger bevise, at vor Næring fast paa to Trediedele udi et Aars Tid er formindsket. Vore Stuer, som forhen vrimlede af brave og honnette Giester, der paa en Aften kunde tømme hele Tønder, ere nu om Aftenen ganske tomme. Man veed, at dette Riges Velfærd fornemmeligen bestaaer udi Consumtion af Øl og Brændeviin, saasom deslige Varer, som ere Landets største Producter, ikke med nogen Fordeel kan sælges til Fremmede, og derfore nødvendigen maae fortæres hos os selv. Naar saadan Consumtion ikke befordres, kan Landets Producter ikke afsættes. Bønderne maae føre meget af deres Korn tilbage, som ikke kan imodtages af Bryggere og Brændeviinsmænd, formedelst Mangel af Debit til Kroer. Vi haabe, at den gunstige Øvrighed seer til, at alting kommer i sin forrige Stand og Activitet igien, hvilket kan skee ved Forbud mod musicalske Concerter og Skuespil, som giøre vore Stuer og Sale tomme, og foraarsage Obstruction udi Kiøbstædernes Handel. Naar dette skeer, kan Handelen komme i sin forrige Drift, Blodet, som nu er ligesom størknet, kan

komme til at flyde igiennem Stadens Aarer igien, og Bønder, Bryggere, Brændeviinsmænd og Kroholdere kan faae nyt Liv og nye Kræfter. Vi forblive &c.

Denne Memorial bad jeg Manden at maatte et Par Uger blive liggende hos mig; thi mit Forsæt var at give min Betænkning derover, som jeg efter Sædvane underkaster de høiviise Herrers Decision. Min ringe Betænkning er denne. Hvad Synd angaaer, da kan ikke negtes, at jo adskillige Geistlige, og især vore bedste Catecheter, med Iver prædike derimod, visende af Speners, Gotfried Arnolds og andre fortræffelige Mænds Skrifter, at alle Slags Spectacler, Dands &c. ere syndige. Og hvad det sidste anbelanger, da have Viintappere, Kroholdere og Brændeviinsmænd høi Aarsag til at beklage sig; thi jeg haver selv mærket, Stuer og Sale paa Vertshusene om Aftenen, som ellers pleier at være deres bedste og meest frugtbringende Tid, at være øde og tomme, da de tilforn vrimlede af allehaande Slags Folk, sær udaf gamle Borgere, hvoraf enhver, ladende see sin patriotiske Iver og Redelighed i at forfremme Kroholdernes Næring, ikke gik til Sengs uden med en skikkelig Ladning. Nu derimod løbe alle efter Spil og Spectacler, hvoraf intet læres, da de tilforn paa Vertshusene anvendte Aftenen paa grundige Samtaler, saavel udi Stats- som udi Kirke-Sager, saa at ethvert Vertshuus kunde ansees som et Gymnasium eller Academie, hvorudi Øvrigheds, Generalers og Ministres Forhold blev examineret, og mange nyttige Forslag bragte paa Banen. Thi Erfarenhed lærer, at kraftige Liqveurs kan giøre Stats-Mænd, ligesom de danne Poeter. Herudi decideerer jeg dog intet; men underkaster det de høiviise Herrers Skiønsomhed.

63.

Om Nytaarsgaver.

Min Herre maa ikke regne mig dette til Onde, at jeg ikke haver ladet mig strax indfinde med mit Nytaars-Ønske. Enhver undskylder mig derfore, som kiender min Constitution, og veed, hvor meget varligen jeg maa leve udi de koldeste Vinter-Maaneder, da jeg meget sielden kommer ud af mit Cabinet. Hvis man vilde forflytte Nytaar til Paaske, skulde jeg være ganske villig til at følge Strømmen, og i Agt tage den sædvanlige Ceremonie, hvilken, endskjøndt jeg ikke ganske approberer, jeg dog ikke laster. De mange Visiter og Contra-Visiter incommodere vel noget, sær gamle Folk, Uleiligheden er dog ikke saa stor, og Moden fører den Nytte med sig, at Evne derved gives til at tale med visse Personer, som man ellers ikke kan finde. Den Skik med Nytaars-Ønske kan derfor vel holdes vedlige, helst her udi Norden, hvor intet er tienligere end Legemets Bevægelse; men det var at ønske, at en anden Nytaars-Mode, som fører en betydelig Uleilighed med sig, blev afskaffet. Den samme bestaaer i Uddeling af Gaver, hvilke fordres fast som en vitterlig Gield. Jeg ønskede gierne at vide, naar den selsomme Skik først udi disse Lande er indført. Jeg kalder den selsom, siden dermed gaaes saa vidt, at den ringeste Kundskab, som en gemeen Mand haver erhvervet sig hos en af høiere Stand, ligesom autoriserer ham til at fordre saadan Tribut, uden at nogen Regres gives derfor til andre, hvilket dog synes, for at give denne Skik noget Skin af Rimelighed, at være fornødent: saaledes, at en fornemme Borger, som forbindes til at give Nytaars-Gave til en Haandværks-Mand, skulde have Regres til en characteriseret Person; en

characteriseret Person af sidste Classe til en af den anden, og saa fremdeles opad, hvorved Pengene kom til at circulere, og Gaverne ikke bleve til Byrde for visse Personer allene. Eller: man kunde lade det blive ved den ældgamle Skik, som haver bestaaet udi Gaver imellem Venner og lige Stands-Personer, hvorudi er nogen Rimelighed. Derudi have Nytaars-Gaver udi gamle Dage bestaaet. Man holder for, at Tatius, de Sabiners Konge, som tilligemed Romulo regierede udi Rom, er den første, som saadan Skik haver indført. De Gaver, som de gamle Romere uddelede, bestode af Figener og adskillige andre søde Frugter, hvorved tilkiendegaves, at de ønskede deres Venner et sødt og behageligt Liv. De mere kostbare Nytaars-Gaver udi Guld og Sølv, som siden kom i Brug, giordes af Clienter og Underhavende til Patroner og Øvrighed, hvilket var mere rimeligt, end den nu brugelige Skik, nemlig at uddele Nytaars-Gaver til Undermænd. Thi det første skede til Erkiendelse for beviisede Velgierninger og Beskyttelse, da derimod til de nu brugelige ingen Motiv kan vises; thi det er urimeligt at forbindes til Foræringer til Haandværks-Folk, efterdi man under dem Arbeide for Betaling. Keiser Tiberius fordømte denne Skik, og forbød alle de Gaver, som giordes paa den første Dag i Aaret; Caligula fornyede den igien, og Claudius afskaffede den ved et nyt Forbud. Derved forstodes dog allene de Gaver, som giordes af Undersaatterne til Keiserne; thi Skikken blev ved blandt Undersaatterne indbyrdes, saaledes, at Venner bleve ved at regalere hinanden paa den første Dag udi Aaret, for at fornye Venskabet. Thi man siger udi Ordsproget, at Gaver og Giengaver holde længst Venskab. Man seer heraf, at Nytaars-Gaver fordum have været enten Submissions- eller Venskabs-Tegn, og at de derfore ingen Overeensstemmelse have havt med de nu brugelige, hvorved frivillige Gaver ere forvandlede til aarlig Tribut, som kræves af Fuldmægtige,

af Domestiqver, Haandværks-Folk ꝛc. Det er til saadan Skik jeg gierne haver villet vide Oprindelsen; men jeg haver den rette Epocha udi Historien ei kunnet finde. At de gamle Grækere ikke have vidst af Nytaars-Gaver at sige, men at de siden have laanet denne Skik af Romerne, sees deraf, at de have ikke andet Ord at betegne dem med end det Latinske Stræne; thi det Græske ἔνιον haver anden Betydelse. Om Oprindelsen til det Ord Strena eller Strenæ ere ellers adskillige Gisninger.

64.

Om de danske Skuespil.

Min Herre skriver, at han med Forundring maatte høre de stridige Domme, som fældedes udi Kiøbenhavn over vore Danske Comoedier: Nogle præfererede de af Fransken oversatte Stykker for Originalerne, andre satte meest Priis paa de sidste. Nogle vragede de ene med de andre formedelst de frie og naturlige Talemaader, som derudi findes; andre menede, at man udi saadanne Domme gik for vidt, og at man kunde fordærve et Skuespil ved at mynstre det formeget efter visse pene Folks Smag. Nogle, som vilde allene fornøie deres Øren, løb meest efter moralske Stykker, ei anseende Acteurernes Ringhed og daglige Klædedragt, men menede, at det var nok, at enhver naturligen forestilte den Person, som han havde paataget sig; andre derimod raabte meest paa de Skuespil, hvorudi man havde noget for Øiene, og derfore funde mere Smag udi den Forhexede Skaal, udi Oraclet, Vulcani Kiep og andre ilde sammenhængende

Markskreyer-Stykker, end udi den Politiske Kandestøber, Jean de France, Montanus, og andre deslige. Min Herre bør ikke at forundre sig derover, saasom intet er mere foranderligt end Menneskets Smag; hvorudover man maa være beredt paa alle Slags Skuespil, skiøndt det var at ønske, at alle funde mere Behag udi at fornøie Ørene end Synet, og at en Misanthrope kunde trække flere Tilskuere til sig end Vulcani Kiep. Mine Betænkninger over de stridige Domme ere disse: Jeg bekiender, at Molieres Comoedier i Henseende til Actionerne og det, som man kalder Jeu du theatre, have en stor Fordeel for andre Skuespil, og at det derfore ikke kan andet være, end at de maae stikke meest udi manges Øien. Saasom Moliere var selv baade Skribent og Acteur, saa haver han bedst udstuderet, hvad som behøvedes til at giøre Skuepladsen levende, og have andre siden raffineret paa Actionerne, saa at hvert Skridt er afpasset. Adskillige Characterer ere ogsaa derudi vel udførte, saa at man derfore kan ikke andet end underskrive de Domme, som af andre Nationer derover ere fældede, og man maa bekiende, at de fleste af den Franske Comoedie-Skrivers Skuespil ere Mesterstykker. Ikke desmindre have dog adskillige udenlandske Censores sat vore Danske Originaler ved Siden af Molieres, endskiøndt de ikke kan skiønne paa visse Ting saa vel-som disse Rigers Indbyggere, der meest Behag finde i at see livagtigen afmalede Nationens egne Lyder og Noder, hvilke for andre Folk tildeels ere fremmede. Jule-Stuen, for Exempel, er af alle hiemmegiorte Stykker det behageligste paa den Danske Skueplads. Men det kan nær ikke foraarsage den Bevægelse paa et fremmed Theatro, thi de Ting, som der forestilles, ere nationale Daarligheder, udi hvis naturlige og livagtige Afridsning Stykkets Merite bestaaer. Nogle af vore Originaler kan ogsaa vrages af Fremmede, sær

Franske, hvilke ikke kan taale at see Almue og Haandværks-Folk forestillede paa Theatro, skiøndt de ingen Aarsag kan give til saadan Vedtægt, men bør tilstaae, at det er en ugrundet Caprice. Thi en Comoedies Dyd bestaaer derudi, at Personerne blive naturligen forestillede, hver efter sin Stand, og kan man derfore, naar al Præjudice sættes til Side, finde lige saa stort Behag udi en Kandestøbers, som udi en Greves Rulle; og, naar en Haandværks-Svend eller Dreng føres paa Skuepladsen, maa Dragten være efter Standen; thi intet kunde være urimeligere, end at forestille en gemeen Haandværks-Karl udi galonerede Klæder. Dette have ogsaa saavel udenlandske som de skiønsomste indenlandske Tilskuere skiønnet paa, og derfore ikke regnet saadant vore Originaler til Feil. Hvis vore Originaler havde været bedre oversatte, end de ere, vilde de end mere have stukket udenlandske Læsere udi Øinene. Men adskillige ere udi Oversættelsen blevne reent fordærvede. Den Tragi-Comoedie kalden Melampe, som er et af vore bedste Stykker, haver havt den Skiebne. Samme Stykke er en Parodie over Tragoedier. Dets Merite bestaaer derudi, at en latterlig Materie er udført udi prægtige og bevægelige Vers, saa at Tilskuerne deraf kan bevæges baade til Graad og Latter; men som i Oversættelsen det hele Stykke er ført udi løs Stiil, haver det tabt dets Sigte og hele Anseelse. Den Comoedie, som fører Titul af: Uden Hoved og Hale, bestaaer vel i Originalen kun af 4re Acter; men derved er Prologus i Steden for den 5te Act, hvorved Stykket bliver ligesaa regulier som andre Comoedier. Samme Prologus er udi Oversættelsen udeladt, uden at tilkiendegive, at den findes udi Originalen, saa at Titulen er bleven: Ein Schau-Spiel in 4 Acten, og er derved Stykket blevet underkastet Critiqve, og reent fordærvet. Uanseet disse Poster ere dog Stykkerne komne udenlands udi samme Anseelse, som de have erhvervet indenlands; saa at

visse af dem ikke vrages uden af vore petits Maitres, som nyligen ere komne fra Paris, item af vore Damer, der ere opdragne af Franske Gouvernantes. De samme væmmes ved saadanne Stykker, som den politiske Kandestøber, Mester Gert Westphaler, Rasmus Berg og andre deslige, udi hvilke adskillige skiønsomme Landsmænd dog finde størst Behag. Og kan jeg for min Part sige, at jeg med større Fornøielse seer Rasmus Berg end Mascaraden, som ellers paraderer saa meget i alles Øien, og meest slides paa. Den første Gang et af vore Skuespil skulde forestilles, udvalgte jeg mod manges Mening og Raad den politiske Kandestøber, og visede Udfaldet, at jeg ikke tog Feil udi mit Valg; thi Stykket er lystigt og end mere moralsk. Thi derudi forestilles Ting, som kan give Materie til 4re fuldkomne moralske Comoedier, og naar saa er, kan man sagte taale at see en Kandestøber udi sine daglige Arbeids-Klæder. Hvad de frie Expressioner angaaer, hvoraf visse delicate Folk have taget Anledning til at sværte vore Comoedier, da haver man, for at undgaae saadanne, skiøndt ugrundede Domme, mynstret alle Stykkerne. Derved have adskillige mistet meget af deres Naivetet; men man haver fundet nødigt at rette sig efter Tidernes Smag, hvilken herudi forandres ligesom i Klæde-Dragt. De selvsamme Skuespil, som for 20 Aar siden uden nogens Forargelse ere blevne forestillede, saavel til Hove, som udi Staden, kan visse Folk nu ikke taale at høre. Det kan hænde sig, at det, som nu skurrer, kan inden 20 Aars Forløb igien harmonere. Udi Hr. Axel Thorsens Tid var det Moden, at en Matrone eller Jomfru skulde daane, naar hun hørte en ung Karls Navn at nævnes. Talemaaderne vare da: Med Permission mit Snørliv; mine Strømper for høviske Øren at melde. Men hvad som da holdtes for sømmeligt, blev siden beleet som en urimelig Affectation. Nu synes det, at Hr. Axel Thorsens og Skiøn Walborgs Tider

igien fornyes; thi den affecterede Peenhed gaaer nu saa vidt, at man intet tør nævne meer med rette Navn. En saadan Affectation er lige saa lidet Beviis paa Kydskhed, som sammenfoldede Hænder og nedslaget Hoved paa Gudsfrygt. Ingen Fruentimmer forarge sig mindre over frie og naturlige Talemaader end Hollandske og West-Frisiske, og ingen ere dog udi Gierningen mere kydske end de samme. Adskillige Moralister have anmærket, at den Væmmelse, som en fri og uskyldig Expression foraarsager hos visse Folk, maa heller tilskrives Hovmod end naturlig Blufærdighed. Thi hvad som er taaleligt udi Huse og Kamre, kan uden Væmmelse ikke høres paa Torve eller Skuepladse, hvoraf følger, at Delicatessen reiser sig ikke af Ordene, men af Stedet, hvor Ordene blive talede. Tænk ikke min Herre, at jeg her plaiderer for ublue og usømmelige Talemaader, hvoraf jeg selv er en Hader: jeg plaiderer allene for vore Skuespil, som saadant ikke indeholde, og som saaledes ikke tilforn have været characteriserede. Jeg viser kun, at man ved alt for stor Mynstring kan fordærve Skuespil, og give dem saadan Skikkelse, som de nu brugelige og alamodiske Parisiske Comoedier have, hvilke bestaae udi tørre og opskruede Samtaler, og som tiene til intet, uden at dysse Tilskuerne udi Søvn. Endeligen, hvad de Skuespil angaaer, som mere fornøie Øinene end Ørene, da mærker jeg Nationens Smag nu derudi ogsaa er anderledes, end den var for 20 Aar siden, da paa vor Skueplads fast ingen Comoedier kunde succedere uden Molieres, som vexelviis bleve spillede med vore Originaler, da nu derimod de urimeligste Stykker, som den Forhexede Skaal, Vulcani Kiep, Oraclet og andre af samme Natur have bedst Lykke, saa at jeg slutter, at Molieres Misanthrope nuomstunder neppe vil finde Bifald, efterdi derudi er intet for Øinene. Min Herre seer heraf mine Betænkninger over vore Skuespil. Jeg haver viset, at

Nationens Smag paa 20 Aars Tid mærkeligen er bleven forandret, saa at jeg derudover kunde have Aarsag at tilbagekalde den Critiqve, som jeg forhen udi mine Skrifter haver giort. Men jeg maa derhos sige, at der endnu ere mange blandt os tilbage, som finde mere Smag udi Jean de France, udi den honnette Ambition og udi den politiske Kandestøber, end udi Forhexede Skaaler, Oracler og forliebte Skildrer ꝛc., hvorudi intet som er nyttigt høres, men Støtter allene, Billeder og Ting, som allene stikke udi Øinene, forestilles. Min Herre seer, at jeg herudi taler af samme Motiv som i andre Ting, og at jeg ideligen arbeider paa at bringe mine Landsmænd udi god Smag; thi saadant haver været Hoved-Sigtet udi de fleste af mine Skrifter. Jeg forkaster dog ikke disse Skuespil, som allene ere for Øinene, naar de ikkun ere sammenhængende; thi Comoedier have 2de Sigter, som ere at forlyste og undervise tillige, og derfore ofte haver ønsket, at mine Comoedier ved Actioner, Bevægelser og Præsentationer bleve lige saa meget prydede, som de Franske oversatte Skuespil, hvilket ikke skeer; thi der giøres ofte meer Bekostning paa at forestille et eneste Fransk Stykke end paa alle mine Comoedier. Men dette foraarsager derhos, at mange fatte desbedre Tanker om vore Originaler, efterdi de uden Bekostning, uden afpassede Skridt og comiske Bevægelser have holdet Stand mod de Franske Stykker, og conserveret sig ved deres indvortes Valeur.

65.

Jeg skikker min Herre en Copie af et lidet Skrift, som jeg lovede ham, da han sidst var her udi Staden. Indholdet deraf er følgende.

Klage, indgiven af den gamle Bogstav C paa Rigsdagen udi Regensborg.

Jeg fattige betrængte Med=Lem og ældgamle Borger udi det Alphabetiske Societet nødes til at foredrage de Høilovlige Herrer Deputerede den Vold og Uret mig er tilført paa adskillige Steder, sær udi det hellige Romerske Rige, hvor man uden ringeste Grund og skiellig Aarsag søger at berøve mig min Borger=Ret, som jeg fra Arilds Tid uden nogens Anke besiddet haver. Den Bogstav K, som er min svoren Fiende, haver ved giftige Calumnier saaledes søgt at sværte mit ærlige Navn og Rygte, at man udi een Stad efter en anden haver drevet mig udi Landflygtighed, saa at jeg nu veed fast intet Sted i Tydskland, hvor jeg mig sikkert kan opholde, og derfore er tvungen at søge min Tilflugt til Rigets Fiender, nemlig de Franske, blandt hvilke jeg nu opholder mig ved Tydsklands Grændser udi den Stad Mets, hvor jeg udi denne min slibrige Tilstand af Stadens Øvrighed beskyttes. Jeg haver udi denne Forfølgelse ikke kunnet med Sikkerhed tage Tilflugt til andre Rigets Nabo=Lande, efterdi min Fiende, den Bogstav K, ogsaa paa saadanne Steder, sær udi Holland, Danmark og Sverrige, haver ophidset de fleste Autores mod mig, saa at det synes, at hele Nationer conspirere til min Undergang. Jeg haver paa et og andet Sted besværget mig derover, men alt forgieves; thi det maa overalt hedde: C er et unyttigt Lem og en uægte Borger udi det Alphabetiske Societet. Jeg haver med

Fynd besvaret og igiendrevet slige ugrundede Indvendinger, og af de ældste Tydske Bøger, som af Sachsen=Spiegel, Weich=Bild og andre end ældre Skrifter viset min lovlige Adkomst og upaaankede ældgamle Borger=Ret. Men den Bogstav K haver ved sine Patroner udvirket, at man allevegne stopper Ørene til for mine Klagemaal, og at man ingen Grund kan finde udi mine anførte Argumenter. Jeg nødes derfore at tage min yderste Tilflugt til den almindelige og høieste Rigets Domstol med underdanigst Begiering, at de høie Deputerede, til min Sags Oplysning nøie ved en Commission eller Ausschuß lader examinere de ældste Tydske Lov=Bøger, Capitularier og andre Skrifter, for at blive overbeviset om, at jeg haver besiddet Borger=Ret fra den Tid, Skrift haver været indført udi Riget, og at, naar tilstrækkelig Kundskab derom er indhændiget, de efter foregaaende sædvanlige Re- og Correlation udstede saadant Decretum, som de med en god Samvittighed kan forsvare. Jeg beder ogsaa underdanigst, at de Høie Herrer forestille sig, hvilken Uleilighed og Forvirrelse denne begyndte Innovation allerede haver foraarsaget og videre vil foraarsage udi Stats=, Kirke= og Lærde=Sager, hvorudi de tydeligste Ord ere blevne fast ukiendelige. Udi Stats= og Oeconomie=Sager forstode alle, for Exempel, hvad Commerce, Comes, Accise, et Centner, Contract &c. var; men nu, efter at man ved min Landsflygtighed begynder at skrive: Komerse, Komes, Aksise, Sentener, Kontrakt ꝛc., blive Stats= og Embeds=Mænd derover forvirrede, og maae spørge om Betydelsen. Hvad Kirke=Sager angaaer, da er lige saadan Forvirrelse derudi ved saadan Innovation indbragt; thi det er allerede saa vidt kommet, at nogle begynde at skrive Kristus og Kristenthum i Steden for Christus og Christendom, hvilket enhver retsindig Mand og retskaffen Christen ikke kan eftertænke, uden at Haarene maae reise sig paa hans Hoved. Hvad lærde

Sager angaaer, da ere de bragte udi samme bedrøvelige Tilstand; thi et Academie hedder nu ikke mere Academie, men Akedemi; Consistorium Konsistorium; Doctor Dokter; og naar Academier falde, er det snart ude med den lærde Verden. Af saadan Vigtighed er denne Innovation. Og, saasom det hele Romerske Rige derved sættes i Forvirrelse, vil jeg give de Høie Herrer selv at betænke, hvad Straf disse Novatores have fortient, der uden Autoritet have bristet sig til saadant Foretagende, og at erklære udi Act og Landflygthed et anseeligt Rigets Lem, hvilket strider mod Rigets Grundlove, mod Keiserlige Capitulationer, og fornemmelig mod den Westphalske Fred, hvorpaa Stændernes Frihed og Sikkerhed grunder sig. Udi Caroli V. Capitulation staaer udtrykkelig, at ingen Stand udi Riget maa forvises uden foregaaende Examen; udi Ferdinandi III. nævnes, hvorledes saadan Dom lovligen bør affiges, nemlig med Chur-Fyrsternes Videnskab, Raad og Bevilgning, (mit Vorwissen, Rath und Verwilligung des Heil. Reichs-Churfürsten.) Endeligen fandt man udi Keiser Josephi Tid for godt at anordne, at saadant ikke maatte skee uden med alle Stænders Samtykke paa Rigsdagen (nisi cum communi Statuum consensu.) Men alt dette have mine Forfølgere sat til Side, og med yderste Dumdristighed af egen Myndighed fordrevet mig af alle Rigets Stæder, ret ligesom de stode under ingen Regiering, men levede udi et fuldkomment Anarchie. Det er saaledes ikke min Sag allene, men endogsaa Regieringens, hvis Love og Decreta herved trædes under Fødder. Jeg haaber derfore, at de Høie Herrer Deputerede i begge Henseender lægge dette paa Hiertet. Dog giør jeg ingen Irettesættelse, ei heller forlanger nogen Satisfaction, uden saavidt min Person allene angaaer. Jeg paastaaer Jure Postliminii at blive restitueret udi alle mine gamle Jura. Jeg paastaaer, at min Contra-Part, den Bogstav K,

maa betale Processens Omkostning, og at den saaledes til Straf fremdeles maa indskrænkes, at den midt udi et Ord ikke maa lade sig indfinde uden under min Anførsel; saa at i Steden for et dobbelt KK, som adskillige Skribentere have begyndt at betiene sig af, stedse maa bruges ck. Hvad de andre 22 Bogstaver, mine høistærede Colleger, angaaer, da beder jeg, at de ved Dommen intet maae lide, saasom jeg intet haver paa dem at sige, men haver stedse levet udi fortroligt Venskab med dem alle. Hvis jeg for denne høieste Rigs=Ret ingen Satisfaction skulde bekomme, nødes jeg at indskyde mig for Hans Pavelige Hellighed; thi saadant er ofte skeet for ringere Sag, hvorved det hele Rige er sat udi Interdict. Gud forbyde, at det skulde komme dertil! Det er en Extremitet, som jeg nødig griber til. Jeg forbliver

De Høie Herrer Deputeredes

underdanigste Tiener

C.

66.

Betragtninger over ham selv.

Du skriver, at du nyligen var udi et Selskab, hvor jeg var Materie til Discours, og at man tillagde mig lutter Skrøbeligheder og Feil, saavel paa Legemets som paa Sindets Vegne. Det kan hænde sig, at udi det første Selskab, som du bivaaner igien, du kan faae at høre en Liste af ligesaa mange Legemets Herligheder og Sindets gode Egenskaber, og begge stridende Partier kan have Ret. Thi det synes, som jeg er skabt, for at forvirre saavel Medicos som Moralister. Du vil vel hertil sige, at det er en mørk Tale for dig: du haver derudi Ret. Hvi skulde den ikke være mørk

for dig, da den er mørk for mig selv. Der ere 3 Studia, som jeg meest haver lagt Vind paa, men hvorudi jeg haver giort mindst Fremgang. Hvorlænge jeg haver spillet paa Violin, haver jeg dog ikke lært at stryge ret; hvormange Græske Bøger jeg haver læset, haver jeg dog intet lært tilgavns, og hvormeget jeg haver studeret paa at kiende mit Legems Constitution, bliver jeg dog ikke klog derpaa. Thi jeg kan sige, at der er intet, som jeg mere studerer paa, og dog mindre begriber, end mig selv. For Sindets Egenskaber kan jeg vel nogenledes giøre Rede, og give Aarsag til apparente Contrarieteter, men til Legemets aldeles ingen. Naar jeg betragter min høje Alder, og derhos den Tilstand, jeg udi mange Ting befinder mig udi, synes det, at jeg haver en herlig Legems-Constitution; jeg kan ei heller overtale andre til at troe anderledes. Naar jeg derimod betragter, hvad jeg lider, maa jeg beklage mig selv, og enhver som hører mine Lidelser at opregnes, stemmer i dermed; men derhos sige: hvi kan det være mueligt? Mit Syn er saadant, at jeg paa 10 Skridt nær ikke kan skille en Person fra en anden, og dog kan jeg udi Tusmørke læse den fineste Stiil uden Briller. Min Gang er saadan, at undertiden ingen kan følge mig, undertiden igien kan jeg ingen anden følge. Jeg finder gemeenligen hos mig indvortes Hede, men ingen, som mig er bekiendt, kan taale mindre Kulde. Om Vinteren kan hverken Støvler eller Strømper, end ikke Fod-Poser holde mine Fødder varme, og om Sommeren kan jeg fast ikke taale at skiule dem under et Lagen. Nu haver jeg for meget Acidum eller Syrlighed, nu igien for lidet. Til disse Ting kunde jeg vel, skiøndt ikke uden med Vanskelighed, hitte paa at give nogle Aarsager; men der ere andre Ting, hvorudi jeg ingen Rede kan hitte. Jeg er aldrig bedre, end naar jeg haver liden Søvn, og haver aldrig bedre Appetit, end naar jeg haver haardt Liv. De hos andre Folk

ønskeligste Sedes, ere hos mig Forbud paa Sygdom, i det ringeste til en stærk Hoved=Pine. Et Glas Viin, som opmuntrer andre, giør mig traurig, og Caffee, som foraarsager Tungsindighed hos andre, giør mig glad. Naar jeg en Tid lang haver været plaget med Hoved=Pine, og tænker at bruge noget derfor, staaer jeg op om Morgenen, og mærker, at det er ikke Hovedet, men Brystet, som behøver Medicin; og naar jeg lader hente en Recept for Brystet, finder jeg undertiden strax derefter, at jeg ikke behøver uden Mave=Draaber. Saa at den Strid, jeg fører med mine Sygdomme, er ligesom den Kamp, Hercules havde med Acheloo, og mine Svagheder tiene fortræffeligen til at faae en Doctor til at løbe April. Hvis din Orthodoxie tillader dig ikke at fæste Tro til alt dette, fortænker jeg dig aldeles ikke derfor. Men de Folk, som jeg dagligen haver Omgiængelse med, og de Doctores, som jeg een og anden Gang haver betient mig af, kan vidne, at det saaledes forholder sig, og hvad kunde vel bevæge mig til at giøre over mig selv en saa selsom Afridsning? Hvad Sindets Egenskaber angaaer, da synes de ikke mindre stridige, dog kan jeg nogenledes giøre Rede derfor. Jeg siger, at derudi findes ligesaa store Contrarieteter. Thi een afmaler mig som særdeles karrig, og derudi synes at have Ret, saasom han med adskillige Argumenter kan bevise sin Sigelse at være vel grundet; en anden roser min Gavmildhed: den samme synes ogsaa at have Ret, saasom han kan anføre lige saa mange Beviisligheder til sin Sigelses Bestyrkelse. Den første grunder sit Portrait paa min tarvelige Levemaade, som udi Alting er afpasset, item paa den Attention jeg haver til mine Sager. Den anden grunder sin Dom paa adskillige Udgifter, som han af mig seer at skee udi Ting, hvori andre ere paaholdne, og hvorudi jeg løser Pungen, naar andre slaae Knuder derfor. Heraf kommer det, at man i een Gade siger: See der gaaer

den Gnier, som giør ingen Mand godt; men udi en anden: Gud lade den Mand leve, som er saa god imod Fattige! Begge have Ret; thi mange gaae tomhændede fra mig, som nyde noget hos andre, og mange gaae tomhændede fra andre, som nyde noget af mig. Jeg viser gemeenligen de Folk bort, som dagligen besøge mig med Bettelbreve, og derimod leder efter andre, som aldrig have bedet mig om noget, men som jeg haver udforsket at kunne have meest Aarsag dertil. Enhver, som med mig haver det Principium, qvod liberalitas exercenda sit cum judicio, det er, at man maa dele Gaver ud med Skiønsomhed, kan ikke andet end underkastes lige stridige Domme. Aarsagen til min Tarvelighed udi Mad, Drikke og Levemaade haver jeg ved anden Lejlighed udi mine Skrifter tilkiendegivet, hvorfore jeg her intet videre derom melder. Videre: Ligesom jeg af nogle kaldes karrig, af andre liberal, saa tillægge nogle mig Dovenhed, andre Arbejdsomhed. Og erindrer jeg mig nogle Gange offentligen at have faaet Reprimande for Forsømmelse paa samme Tid, som andre have formanet mig til at moderere min Iver til Arbejde, som svækkede mine Kræfter, og forøgede mine Svagheder. Disse stridige Domme grunde sig paa min Efterladenhed udi visse, og min Arbejdsomhed udi andre Ting. Jeg haver fordum stedse været efterladen udi visse academiske Exercitier, som jeg haver holdet for at være af liden Nytte; det er og med stor Møie, at man kan bringe mig til at svare paa et Brev, som mig bliver tilskrevet; men jeg er derhos dog aldrig ledig for Arbejde, og er dette mærkeligt, at jo vanskeligere et Arbejde er, jo mindre besværger det mig. Paa de samme Tider, som jeg haver fundet mig besværget ved at skrive to eller tre Compliments-Breve paa een Post-Dag, eller ved at corrigere et Ark, som skulde trykkes, haver jeg skrevet nogle 100de latinske Epigrammata, som andre holde for det stærkeste Arbejde. Nogle laste min

alt for store Lyst til Fruentimmer-Selskab, andre derimod bebreide mig min Koldsindighed mod samme Kiøn. Jeg nægter ikke, at jeg jo altid haver fundet Behag udi Fruentimmer-Selskab, og det formedelst de Aarsager, som jeg udi mine Skrifter haver tilkiendegivet. Saadan idelig Omgiængelse giver Anledning til den første Critiqve. Men, saasom jeg omgaaes dem ikke for andet end for Sindets Recreation, og tracterer dem ikke anderledes end som smukke Skilderier, saa gives deraf Anledning til den sidste Critiqve. Jeg haver tvende Hoved-Gaarde paa Landet. Paa den ene var det første Rygte udspredet, hvorudover, naar jeg besøgte en af mine Bønder, som havde en ung Kone eller smukke Døttre, menede Bonden, at jeg kom for udi dem at giøre mig betalt for resterende Landgilde. Paa den anden Gaard hørte jeg ved min første Ankomst, en almindelig Tale at være udspredet, nemlig, at jeg havde naturlig Afsky for Qvinde-Kiøn, hvorudover, ligesom paa det ene Gods Qvinderne bleve skikkede udi Ambassader, for at erholde et og andet, som forlangedes, saa agerede Mændene selv Ambassadeurs eller Sollicitanter paa det andet Gods. Nogle holde mig for en overmaade lystig Mand, andre derimod tillægge mig en særdeles Austeritet. De første grunde deres Dom paa mine lystige Skrifter; de andre paa min Omgiængelse, og paa mit daglige Levnet, hvilket er saaledes indrettet, at faa Mennesker derudi kan efterfølge mig. Thi jeg gaaer lidet ud om Dagen, allene for at tage Luft, og er om Aftenen i mit Cabinet det hele Aar igiennem, og det uden at see noget levende Creatur, undtagen naar min Dør staaer aaben, at en Kat kan liste sig ind, for hvis Compagnie jeg dog betakker mig, og strax viser den Døren igien. Saasom mit Legems Constitution forbinder mig til en egen Levemaade, saa foraarsager den ogsaa, at jeg udi adskillige Ting haver en egen særdeles Smag, saa at jeg tidt vrager hvad som

andre admirere. En vis Herre visede mig en Rad af pyntede Fruentimmer, hvis alamodiske Fiskebeens-Skiørter skinnede som prægtige Zirater i hans Øjen. Jeg sagde da, at, hvis jeg nu paa min gamle Alder skulde lade mig forføre til Elskov, maatte det være af en Stue-Pige, der haver en mere naturlig Dragt. Videre, nogle tillægge mig en Lunkenhed udi Religion, efterdi de see mig at forsømme Kirke-Gang, Andre dømme anderledes, efterdi de see mig ikke at forsømme Kirke-Gang. Begge have ogsaa Ret; thi hine see mig allene her udi Staden om Vinteren, da jeg formedelst Kulden ej kan komme i Kirke. Disse derimod see mig allene paa Landet om Sommeren, da Kulden ikke hindrer mig. Efter saadan given Afridsning maa ingen forundre sig over at høre saa stridige Domme fældede over min Person. Thi enhver kan have Ret, som seer mig allene i den ene Ende, og, naar nogen ikke vil fatte, hvorledes Characterne baade kan være rigtige og urigtige, saa kan man bede dem at vende Bladet om, for paa den anden Side at see Forklaringen.

67.

Sammenligning imellem Corfitz Ulfeld og Griffenfeld.

Min Herre skriver, at han for nogen Tid siden var udi et Selskab, hvor man heftigt disputerede om de tvende navnkundige Stats-Ministre Corfitz Uhlefeld og Griffenfeld, og at nogle gave Fortrin til den første, andre igien til den sidste. Min Herre forlanger at vide, hvilket Parti jeg bifalder, og beder, at jeg vil giøre en Sammenligning imellem disse tvende anseelige Mænd, helst, saasom han holder

for, at jeg haver været temmelig lykkelig udi deslige Afridsninger. Jeg takker for de Tanker, han haver om min Capacitet udi saadant Arbejde. Jeg vilde derfor gierne være ham derudi til Fornøielse; men, saasom man udi trykte Bøger haver ikkun liden Kundskab om den sidstes Bedrifter, saa vil saadant Arbejde blive vanskeligt og ufuldkomment; dog vil jeg stræbe at give en løslig Afridsning efter den liden Kundskab, som jeg haver herom. Betragter man begges Fødsel, Education og Fremgang til de høieste Æres-Poster, da findes derudi stor Uovereensstemmelse. Uhlefeld nedstammede fra et af de anseeligste Huse udi Danmark, Griffenfeld derimod var en Viinhandlers Søn; den første var oplært udi Stats-Sager og adelige Videnskaber, den anden lagde udi sin Skolegang Grund til de Studia, som bane Vej til et Præste-Kald eller Skole-Embede. Den første var udi sit Laab til Embede, og udi sine Prøve-Aar ligesom ved Haanden fremledet, endeel ved sine mægtige og talrige Slægtninge, endeel ved sit fordeelagtige Giftermaal med Christiani 4. kiæreste Dotter. Den sidste derimod havde ligesaa mange Vanskeligheder at bestride, og maatte igiennem en ujævn og steenagtig Vej slæbe sig frem til Maalet. Thi, ligesom den første havde til Befordrere de mægtigste Mænd udi Riget, der glædede sig ved hans Forfremmelse, saa havde den sidste de anseeligste Mænd imod sig, der ansaae hans Forfremmelse med skele Øien, og søgte, som man siger, at dræbe Fosteret udi Fødselen. Naar man dette betragter, og seer, at den ene gik frem paa en Sti, fuld af Hindrings-Stene, og den anden fandt en bred og banet Vej for sig, kan man let falde paa de Tanker, at Griffenfeld maa have af Naturen været begavet med større Pund end Uhlefeld. Men, saasom alle vidne, at Uhlefeld udi sin Opvæxt allerede var anseet med store Øien, og at han udi sin grønne Ungdom efter Ogerii og andres Vidnesbyrd blev holden som en Zirat

for den Danske Adel, saa kan herudi intet Fortrin gives Griffenfeld; men man maa heller holde for, at, endskiøndt den første ikkun havde været en Viinhandlers Søn, som den sidste, han dog kunde have giort samme Spring, og uden Cooperation af anførte Ting kunde have svinget sig ligesaa høit. Man maa herhos og mærke dette, som lægger en stor Vægt til den førstes Meriter, at han erhvervede sig saadan Distinction paa de Tider, da det Danske Hof vrimlede af store Statsmænd og lærde Personer, og administrerede de vigtigste Sager under en Konge, som Christiano 4., der med egen Hierne lagde Grundvold til alle Ting, og exeqverede dem selv; da derimod Conjuncturerne vare i den Henseende mere fordeelagtige for den sidste, der levede under Christiano 5., som fornemmeligen søgte at distingvere sig udi Krigs-Sager og udi Spidsen af en Krigs-Hær, og som lod Stats-Forretninger ankomme paa de Ministre, som han havde Fortrolighed til. Man kan derfor sige, at begge ved særdeles Capacitet og rare Naturens Gaver banede sig Vej til de højeste Embeder, og at det var derved, at Uhlefeld blev Rigets Hofmester og Griffenfeld Stor-Cantsler. Vil man derimod dømme om disse anseelige Mænds Capacitet efter begges Forretninger, da maa man holde for, at Uhlefeld af mange Aars Erfarenhed maa have erhvervet større Kundskab udi Stats-Sager, end Griffenfeld; thi han haver været brugt udi de vigtigste Ambassader, og præsideret udi alle Freds-Congresser, da Griffenfelds Ministerium befatter ikkun en Tid af 4 til 5 Aar. Men just dette, at han udi saa kort Tid bragte sig udi Anseelse, giver Anledning til at fatte deshøjere Tanker om hans Capacitet. Vel ville nogle hertil sige, at den store Reputation, som han udi dette korte Ministerio erhvervede sig, og de mange Caresser, som ham bleve giorte af de fleste Europæiske Potentater, reisede sig tildeels af den Naade, som han stod

udi hos Christ. 5., til hvis Venskab Holland, Frankrig, Spanien, Keiseren og Brandenborg da trængede, saa at de derfore adresserede sig til ham, som til den, hvis Raad Kongen da fulgte. Men man kan dertil svare, at just den store Tillid, som Kongen udi slige vigtige Conjuncturer havde fattet til ham frem for alle andre Undersaatter, kan tiene til Beviis paa en ugemeen Duelighed. Man kan ogsaa sige, at fast ingen Stats-Minister paa de Tider førte Pennen med større Fynd og udenlandske Correspondencer med større Adresse; saa at derfore, hvis Uhlefeld kan siges udi Almindelighed at have været større Statsmand, saa synes det at Griffenfeld haver været habilere Secretair, og med større Fynd, Zirlighed og Færdighed haver kunnet expedere Cabinet-Sager. Til Beviis paa hans store Færdighed anføres blandt andet den ziirlige Latinske Tale, hvilken han engang ex tempore holdt til en fremmed Gesandt, som lagde første Grundvold til hans store Lykke. En saadan Commission havde Uhlefeld neppe paataget sig, hvorvel han udi adskillige andre Ting kunde være den sidstes Læremester, og derfore af fremmede Skribenter tillægges den Titel af een af de største Mænd i Europa. Saasom disse tvende anseelige Ministre besadde store Dyder, saa havde de ogsaa store Fejl, ja saadanne, som man forud kunde spaae at ville styrte dem udi yderste Fordærvelse. Begge vare slagne med en overvættes Ambition. Begges Ærgierrighed var lige stor, men den førstes farligere; thi som Griffenfeld vilde være Primus inter pares, det er, den Mægtigste iblandt Rigets Undersaatter, saa lod den anden derimod sig ikke nøje med en Undersaats Tilstand, men søgte at giøre sig formidable ikke allene for sine Medborgere, men endogsaa for det Kongelige Huus, hvorudover hans Fald blev ogsaa størst. Man kan i saa Maade stile den førstes Ambition en lastværdig Hoimodighed, og den sidstes en Stolthed, det er saadan en,

som findes hos Folk, der af Støvet komme til stor Værdighed. Thi han ligesom skiæmmede sig ved sin Herkomst, kastede Foragt paa sine gamle Venner og Slægtninge, ja væmmedes ved sin egen Moder, da Uhlefeld derimod var elsket af sin Frue og sine Børn, og var omgiængelig med sine Undermænd, stillede sig allene trodsig og fræk an imod det Kongelige Huus; saa at, ligesom Griffenfeld var en god Undersaat, men en ond Borger, saa var Uhlefeld en god Borger, men en farlig Undersaat. Begge bleve dømte til Livs-Straf, skiøndt deres Mishandlinger vare ikke lige. Thi den første blev overbeviset Forræderi mod Konge og Fædrenelandet, om den sidstes Utroskab derimod bliver endnu disputeret; thi udaf Processen sees ikke saa tydeligen, at han var en utro Undersaat, som at han var en interesseret og pengegierrig Minister. Hvorudover, saasom den første efter sin anden Undvigelse blev rettet in effigie, saa blev den sidste benaadet med evigt Fængsel. Heraf kommer det, at den sidste blandt Efterkommerne haver havt adskillige Advocater, men den første slet ingen; thi intet kan siges til hans Forsvar, men alle maae tilstaae, at han havde fortient den Straf, som ham overgik. Alt hvad en habile Advocat kunde ophitte for at extenuere hans Misgierning, var dette, at man kunde sige, at han dertil forfaldt ikke saa meget af oplagt Raad, som af Hevngierrigheds Affect, hvilken hans hidsige Natur ikke tillod ham at styre. Men saadant undskylder ikke; thi en Misgierning er en Misgierning, et Mord er et Mord, ved hvad Leilighed det skeer og af hvad syndigt Motiv man dertil kan drives. For en borgerlig Ret er det det samme, skiøndt sensu morali der kan være nogen Forskiel, som Motivernes Betragtning pleier at foraarsage. En spinder paa et Forræderi allene for at forraade, en anden drives dertil af Hevngierrighed; Gierningen er lige strafværdig, skiøndt Giernings-Mændene dømmes ikke at være lige onde.

Uhlefeld var udi den sidste Casu: Naturen havde prydet ham med mange herlige Gaver, som han i mange Aar betiente sig af til Landets og sin egen Ære. Hans høje Mod, som var hans Hoved-Passion, havde havt fortræffelige Virkninger under Christiani IV. lange Regiering, da han var anseet ikke allene som en nyttig Minister, men som en Zirat for sit Fædreneland. Men den samme Affect, som lagde Grundvold til hans Ære og Højhed, lagde siden Grundvold til hans Fald og Fordærvelse. Han havde udi Christ. IV. Tid været Landets Kiæledægge, og ligesom han selv havde glimret og været en Prydelse for det ene Kiøn, saa havde hans Frue Christina Eleonora været en Zirat for det andet. Men, da ved den nye Regiering Conjuncturerne forandredes, saa alt hvad han traadde paa, blev som Poeten siger, ikke til Roser mere, men undertiden til Tidsler, kunde han ikke finde sig udi mange Ting, hvortil han ikke var vant, og jo meer Misfornøjelse han derover lod see, jo flere tykke Skyer rejsede sig op for ham. Saa at hans Vrede gradviis forøgedes, og omsider kom udi den Fermentation, at den skummede over alle Bredder, ja at han saaledes forglemte sig selv, at han af Ambition opofrede Ære, Liv og Velfærd. Man seer heraf, hvad som forledede denne Mand til de fortvivlede Anslag mod sit Fædreneland, og at Conclusionen bliver denne: at han vel fortienede den Straf, som blev fældet over ham, men saadan Straf, som heller fældes over en Coriolanus, end over en Catilina; og at, hvis Griffenfeld havde bedrevet en lige Misgierning, Straffen vel burde have været lige, men de Tanker, man kunde formere sig om Personerne, ulige.

68.
Om Eder.

Den Erindring, min Herre giver om de Eder, som høres udi vore Skuespil, er ikke ilde grundet, jeg haver selv een og anden Gang advaret Acteurerne, at entholde sig derfra, helst saasom man mærker, at adskillige Folk støde sig derover. Endskiøndt, naar man nøie saadant betragter, saa ere de Eder, som udtales paa Skuepladsen, egentlig ikke Eder, saasom man der ikke sværger alvorligen, men Ederne reciteres allene af forestilte Personer, for at vise hvor ilde de lade i deres Munde, som betiene sig for Alvor af dem: det er dermed at Fremmede undskylde deres Skuespil, hvorudi findes langt flere Eder end i vore Danske Comoedier. De mene, at en fingeret Eed er ingen Eed, og derfor uskyldigen kan bruges for at give een eller anden Expression Fynd og Eftertryk. Dette vil jeg dog lade staae ved sit Værd; men allene anføre en Samtale, som engang for nogle Aar siden blev holden imellem en geistlig Mand her i Staden og en af de gamle Acteurs. Den samme geistlige Mand, som ellers var en god Patriot og i Følge deraf ingen Hader af de Danske Skuespil, da han engang giorde saadan Erindring angaaende Eder, opregnede Acteuren en Eed for ham, som lægges i Jeronimi Mund in Jule-Stuen. Da Jeronimus siger, at en Kalv er nyligen fød med en Top og Fontange paa Hovedet, og hans Søster holder for at det er en Digt, svarer han: Gid jeg faaer en Ulykke hvis det ikke er sandt, thi Pernille haver jo seet Kalven. Her, sagde Acteuren, giver jo denne fingerede Eed tilkiende, med hvilken Assurance overtroiske Folk kan fortælle de urimeligste Historier. Magisteren smilede derved og sagde: jeg kan ikke nægte, hvis det var tilladt at sværge, Eder jo var fyndig paa det Sted.

Jeg vil dog aldeles ikke undskylde nogen Eed enten den er alvorlig eller fingeret; men allene ved denne Leilighed giøre en løslig Anmærkning over en Vildfarelse, som gemeenligen findes ved Eder, saaledes at man af de mindst betydende ofte meest allarmeres, item at man af tvende lige vigtige allene i Henseende til Navnene agter den ene højere end den anden. Saaledes, naar En ønsker sig en Ufærd, regnes det fast for ingen Eed, ønsker han derimod en Ulykke, zittrer og bæver man derved, skiøndt Tingen er den samme, og Forskiellen bestaaer allene udi Navnene. At ønske sig Skam eller at sværge ved sin Ære holdes og for ringere end en Ulykke: da dog Ærens Fortab er den største Forliis i Verden, en Dalers Forliis derimod kan kaldes en Ulykke, og kalder jeg en Ulykke, naar mine Caffe-Bønner ere ikke vel brændte. Videre, naar En simpliciter nævner en Ulykke, holdes den Eed for langt ringere end naar han siger Verdsens Ulykke, da dog en simpel Ulykke kan strække sig videre end den anden, som specificeres og tilkiendegiver allene Uheld i verdslige Ting, som en Philosophus foragter. At sværge ved Gud er den største Eed, men den agtes dog ringere end utallige andre af mindre Vigtighed: mange Mennesker reflectere og ikke meget paa brugelige Eder; men bevæges, naar de høre dem udi en ny og usædvanlig Form. Der fortælles om en Nedersachsisk Præst, at da han hørte En at betiene sig af nogle Nymodens Eder, som han tilforn ikke havde hørt, sagde han: Ej! sværg dog ikke saa stærkt, vil I sværge, da betien jer af skikkelige og gangbare Eder, eller som det lyder i det Nedersachsiske Sprog: die Gang und Gäbe haben. Ellers kan man sige, at hvor ringe en Eed er, saa er den syndig, og i det ringeste uanstændig; thi En, der sværger ofte, ligesom giver tilkiende, at man maa ikke troe ham paa hans blotte Ord. Mange mene slet intet med Eder, men sværge allene af en blot ond Sædvane, saa

at de, som en vis Skribent haver antegnet, ikke kan sige, at de have sovet eller spiset vel, uden at kræve Fanden til Vidnesbyrd. Det er Lærernes Pligt, at foreholde Ungdommen saadant, men mange, desværre! udøse selv Eder ved Informationen, ligesom der fortælles om en vis Prædikant, der formanede sine Tilhørere at holde sig fra at bande og sværge, og svor en dyr Eed derpaa, at de derfore skulde straffes. Ved Skieldsord er ellers samme Vildfarelser, som ved Eder, saa at et Lidet ofte mere ilde optages end et Stort. Naar, for Exempel, en Pige skieldes for en Gaas, leer hun deraf, men kalder man hende en Mær, kræver hun til Vidne og stævner, da en Hoppe eller Hest dog er fornemmere end en Gaas. En Hund holdes for det ædelste af alle umælende Dyr, og et Sviin for det ringeste; men naar en Hyrde bliver vred paa et Sviin, siger han ofte: vil du gaae din Hund. Det er jo ligesom, naar man udi Vrede vilde kalde en Raadstue-Tiener Borgemester, eller en Corporal Capitaine.

69.

Hvorledes Folkeslagene forandre Charakteer.

Min Herre skriver, at han haver i Sinde, at forfatte en Universal-Geographie paa Dansk. Jeg ønsker Lykke i saadant Forehavende; men vil derhos giøre denne Erindring, at han tilsidesætter alt, hvad andre Geographi forhen have skrevet om Europæiske Folkes Art og Egenskaber, saasom de fleste Nationer udi en Tid af 20 eller 30 Aar ere blevne ukiendelige udi mange Ting. Spaniere, hvis Gravitet, Peen-

hed, Indgetogenhed og Affectation man tilforn beloe, lastes nu formedelst deres Vellyst og Flygtighed, helst Indbyggerne af Hoved-Staden Madrid, hvis Exempel Provincierne og snart ville følge. De Franske, som udi Skrifter, helst udi Skuespil, vare kaade, som brugte alt for frie Talemaader og outrerede Charactererne formeget, giøre sig nu latterlige ved en Slags Peenhed, som de tilforn beloe i deres Naboer. Russerne blandt hvilke, endogsaa en Tid lang udi dette Seculo, regierede den tykkeste Vankundighed, ere nu lærde og polerede, saa at Petersborg er nu een af de Europæiske Stæder, hvor de 9 Musæ synes at have fæstet deres Sæde, og de, som tilforn vare de feigeste Folk, ere nu fast de stridbareste; thi man søger nu at bestyrke sig med Russiske Hielpe-Tropper, ligesom fordum med Sveitsere. Udi de Hollandske store Stæder, hvor man forhen saae Borgere og de anseeligste Mænd gaae igiennem Gaderne til Fods uden Følge, kan man nu ikke komme frem for Heste og Carosser. Sverrig, hvorudi hver Mand i Begyndelsen af denne Alder var en Soldat, og hvorudi boglige Konster lidet bleve øvede, vrimler nu af studerende Folk, og de Store udi Landet, som giorde allene Profession af Krigs-Væsenet, søge nu at distingvere sig ved Lærdom, ere Lemmer af lærde Societeter og Participanter udi Kiøbmands-Handel. Danske og Norske, som tilforn bleve lastede formedelst Efterladenhed i at skrive Bøger, skrive nu saameget, at de behøve heller Tøiel, end Sporer. Thi man kan sige, at udi Landet ere nuomstunder fast ligesaa mange Autores som Mennesker, og at en heftig Begierlighed er overkommen alle til at skrive Bøger, som strækker sig indtil Haandværks-Folk og Norske Bønder; thi jeg haver selv havt Skrifter til Revision af de sidste. Mange Engelændere, som under den Stuartske Regiering brændte aarligen Troldmænd og Hexer, troe nu hverken

Himmel eller Helvede end sige saadant Kogleri. Paa mange Steder, hvor det var som et Vidunder at see et drukkent Menneske, findes nu beskiænkede Matroner. Min Vertinde udi Paris gik ingen Aften ædru til Sengs, og vidnede nogle af mine Landsmænd det samme om deres Vertinder. Det synes at Tyrkerne, som ingen Tid have passeret for at være Pietister, blive nu devote; thi Sultanen selv og den Store-Vezier begyndte for nogle Aar siden at catechisere, og saavel mundtligen som skriftligen formanede de Christne til indbyrdes Enighed, foreholdende dem, hvor lidet de Krige, som førtes imellem Christne Potentater, vare overeensstemmende med Evangelii Lærdom. Jeg undrer mig derfore ikke mere paa, at see hele Nationer i en Hast omstøbte, og er af de Tanker, at det kan hænde sig, hvis Verden staaer længe, man kan see Academier oprettede endogsaa udi Africa, og at de 9 Gudinder for boglige Konster kan fæste deres Sæde i Marocco. Dette siger jeg ikke for at criticere Nationer, men allene for at erindre min Herre, at han udi de Capitler i sin Geographie, som handle om Europæiske Folkes Egenskaber og Tilbøjeligheder, ikke betiener sig af de Skrifter, som for 30 Aar siden ere komne for Lyset, saasom man i saadan Tid udi de fleste Lande haver mærket adskillige store Forandringer.

70.

Om Formuens rette Brug.

Du skriver, at en vis Person, som du ei vil nævne, talede med Misundelse om min Tilstand, og de Ejendomme, som jeg haver erhvervet, og at han sagde: hvad vil den Mand med Midler, som han ikke bruger? Naar du finder bemeldte Person igien, saa kan du spørge: hvad skal han med Midler, som han misbruger? Jeg mener, at, ligesom Folk med Fortrydelse bør ansee deres Indkomster forøgede, der anvende dem til Vellyst og Overdaad, saa bør de glæde sig ved at see dens tilvoxe, der samler paa Midler til publiqve Brug og nyttige Stiftelser. Den ene lever for at æde, og elsker ingen anden end sig selv; den anden æder for at leve, og elsker sit Fædreneland meer end sig selv. Jeg drister mig ikke til at beraabe mig paa Meriter. Den lange Tid som jeg haver henbragt udi en uforandret Stand, viser ogsaa, at jeg ingen Tid haver ladet mig mærke dermed, og at jeg derudi ikke haver efterfulgt de fleste af mine Medborgeres Exempel, der ligesom stedse gaae med Regninger i Haanden, og, saasnart de have takket for et Beneficio, begiere paa ny et andet. Hvad som de kalde Credit eller beviisede Tienester, kalder jeg Debet eller en Borgers Pligt imod sit Fædreneland. De Midler, som de ved Beneficia erhverve, anvendes paa at mæske dem selv, og de Midler, som jeg ved eget Arbejde og Sved forsamler, holder jeg for, ikke at være mine, men at tilhøre det Societet, hvorudi jeg lever, og hvorudi jeg kan ansees ikke som en Proprietair, men som en Casserer, der staaer under Regnskab. Folk maae dømme om mig hvad dem lyster. Et Datum er dog udi mit Liv og Levnet, som faa kan fremvise: nemlig, at alt hvad jeg ved

40 Aars Arbeide haver erhvervet, det anseer jeg allene som en Gield, hvilken jeg er Plublico skyldig.

71.

Om Petitmaitre.

Du forlanger af mig at vide det beqvemmeste danske Ord, hvormed en petit Maitre kan betegnes. Jeg haver længe forgieves grundet derpaa; jeg haver ogsaa raadført mig med andre, som ere kyndige i det Danske Sprog; men ingen haver kunnet hitte paa et Ord, som haver fornøjet mig. Nogle mene, at paa en petit Maitre bedst kunde passe sig det Danske Ord Spradebasse. Men saadant Ord befatter ikkun en liden Deel af de mange Qvaliteter, som en petit Maitre besidder. Vor tilfælles Ven Theodorus mener, at en petit Maitre allerbeqvemmest paa Dansk kunde kaldes en tobenet Oldenborer, saasom fast ingen Dyr sværme, støje og incommodere mere end saadanne Insecter. Men det Ord er ligesaa ufuldkomment som det forrige, ja end mere, ikke at tale om at en Oldenborer støjer og incommoderer ikkun om Sommeren, da en petit Maitre derimod snurrer og incommoderer det hele Aar igiennem, og er meest forstyrret om Vinteren, naar de fleste Opvartninger skee udi store Herrers Forstuer, og naar Spectacler eller Skuespil forestilles, hvorved Lejlighed gives at lade deres Qvaliteter ret fremskinne. Paa de første Steder ved deres ædle Fripostighed, alamodiske Klæde-Dragt, afpassede Skridt og andet, hvorved de stræbe at vise sig at være en Qvint Essence af et Lands Indbyggere, og at have udrydet alt, hvad som haver mindste

Overeensstemmelse med det, som er gemeent og borgerligt; paa de andre Steder ved at decidere paa Skuepladserne udi alt, hvad som de høre og ikke høre, og som beskikkede Censores med en souveraine Myndighed at fordømme hvad som andre bifalde, og igien at bifalde hvad som andre finde ingen Behag udi. Disse og adskillige andre Egenskaber, hvorved en petit Maitre distingveres fra andre Mennesker, foraarsage, at det er vanskeligt at finde et beqvemt Ord udi vort Sprog, og var det at ønske, at det var ligesaa vanskeligt at finde Personerne selv. Men paa deslige Creature haves et temmeligt Forraad, og det er venteligt, at denne Æt aldrig vil formindskes, saalænge som fri Fart er imellem andre Stæder og Paris, hvorfra aarligen komme Recruter. Thi Paris er det rette Sted, hvor saadanne Producter egentligen voxe, og hvorhen andre Landes Ungdom rejser for at udcopiere Originalerne, hvorudi de forunderligen succedere. Ordet Petit Maitre er ellers ikke gammelt. Man mener, at det kom i Brug udi Hertug Mazarins Tid, som var en Søn af Marechal de la Meiellerage, som fik Bestalling paa at være Grand-Maitre de l'Artiglerie. Thi man mærker, at man gav Navn af Petits Maitres til unge Hofmænd, som vare udi Alder med samme Hertug eller Grand-Maitre, og som efterabede ham i Opførsel. Siden er dette Navn givet til alle dem, som have distingveret sig ved fornemme Væsen, og .... som have paastaaet at være Dommere udi sindrige Skrifter, sær Skuespil, hvorudi de forkaste alt, hvad som ikke er efter deres alamodiske Smag. Derefter have, saavel Skribenter, som Acteurs været tvungne at rette sig, og er det Aarsag, at de Parisiske Skuepladse ere bragte udi den slette Tilstand, som de nu findes at være udi. Thi disse petits Maitres giøre sig en Ære af, at fordømme de bedste Stykker allene, efterdi gamle fornuftige Folk derudi finde Smag, endskiøndt ingen er ubeqvemmere at

dømme om Skuespil end de, som, medens Actionerne vare, have mere deres Øjen og Attention henvendte til Fruentimmer-Logerne end til Skue-Pladsen. Navnet var i Førstningen allene indskrænket til unge Edelmænd, men nu gives det ogsaa til alamodiske Borger-Sønner, hvilke man udi Frankrige kalder les petis maitres des Tuilleries, og som man hos os kan kalde Kræmmer-Junkere. Det er ikke at beskrive, hvor net vore Junkere have udcopieret de Parisiske, hvorvel det er troligt, at det haver kostet mange stor Umage. Thi Naturen cooperérer ikke saa stærkt hos andre Nationer, som hos de Franske, hvorudover en Autor siger, at en Fransk ung Person kan i Hast uden Møje blive en petit Maitre, og at enhver anden kan ikke blive det, endskiønt han vil. Beloc haver giort en Satire over Petits Maitres, og man kan sige, at intet kan give rigere Materie til Skiemt; thi man seer udi dem ikke allene en Samling af alle Slags Daarligheder, men man seer dem ogsaa at bryste sig af Vanskabninger, som af Zirater og Prydelser. De belee og foragte alle andre, og af alle andre igien belees og foragtes; naar andre have været udi Selskab med petits Maitres, vide hine nok at fortælle om disses Daarlighed, og disse igien om hines Impolitesse; thi en petit Maitre er dannet til at criticere og at criticeres, at giøre Satirer, og at give Materie dertil. Den er, som en Fransk Poet siger: Animal critiquant, critiqué, critiquable. En petit Maitre er narrisk, og vil synes end naragtigere end han virkeligen er; hans Manerer ere en Samling af Politesse og Grovheder. Han taler meget og tænker fast intet. Paleprat siger, at en petit Maitre er et Creatur, som ikke gaaer frem efter en ret Linie, thi det er gemeent og borgerligt. Ligesom Carthusian-Munke tale aldrig, saa taler en petit Maitre stedse, men siger intet: med mindre man vil kalde Tale den Lyd som høres om hans Peruque, Tabacs-Daase, Spanskrør,

Handsker og Complimenter, hvoraf man lærer intet mere end af det Bulder, som hans Carosse giør paa Gaden. Saadanne og andre Beskrivelser giøres over Petits Maitres af fornuftige Franske Skribenter. Jeg haver sagt; at Ordet er ikke gammelt; men deraf følger ikke, at Folket jo kan være ældre, skiøndt betegnet med andre Navne. Kejser Nero havde ved sit Hof et Slags petits Maitres, som beloe Senecam, som en Pedant. Det er troligt, at Seneca paa sin Side ikke mindre haver beleet dem igien. Naar du alt dette sammenlægger, seer du hvor vanskeligt det er at finde et beqvemt Ord, hvorved slige Personer kan betegnes. Til Slutning maa jeg antegne det, at petits Maitres ere ikke lige dannede udi alle Lande: Vore nordiske petits Maitres have udcopieret de Parisiske, saa at der er ingen anden Forskiel imellem dem, uden den, som kan være imellem Originaler og Copier. Udi andre Lande derimod findes stor Forskiel imellem de samme. En ny Autor haver viset, hvormeget de Franske differere fra de Engelske petits Maitres. En Fransk petit Maitres Kiendemærke, siger han, er afpasset Klæde-Dragt, en pyntet Tale, liden Geist, megen Snak, og en Hierne udtømmet og blottet fra alt hvad som kan kaldes sund Sands. En Engelsk petit Maitre derimod distingveres ved en kort Paryk uden Pudder, ved et Tørklæde om Halsen i Steden for Halsklud, ved grov og gemeen Tale, ved at affectere den grovestе og gemeneste Almues Sæder og Levemaade; saa at en Fransk petit Maitre kan lignes ved en Abe, og en Engelsk ved en Biørn. Det synes i saa Maade, at begge arbejde paa at opføre sig saaledes, at man ikke skal tage dem for at være Mennesker. Saa vidt samme Autor, hvis Afridsning kan holdes at være ganske rigtig.

72.

Forskjellen imellem Had og Affky.

Du skriver at N. N. besværger sig over det Had, som jeg længe haver baaret mod ham, og at han siger, et hadefuldt Sind at være en Philosopho uanstændigt. Han haver Ret, naar han afmaler Had med saadanne Farver; thi det er en Last, som ikke allene er en Philosopho, men ethvert Menneske uanstændig. Men han tager Fejl, naar han tillægger mig saadan Last, og derudi lader see, at han vildfarer med de fleste Mennesker, der confundere Had med Affky, da der dog er stor Forskiel imellem disse tvende Affecter: Det første er en Last, det andet en Skrøbelighed; Had er gelejdet med Begierlighed at beskadige og at giøre Ondt, Affky kan derimod bæres for een, som man ønsker alt Godt. Jeg laster en Løgner, jeg haver Affky for en Praler, og jeg sveder, naar jeg er i Selskab med en petit Maitre; men deraf følger ikke, at jeg hader de samme. Tvertimod min aabenbare Affky, min Flugt giver tilkiende, at jeg intet Fiendtligt haver i Sinde, efterdi jeg ved saadan Opførsel ligesom desarmerer mig selv og vender Ryg. Dette anfører jeg, endeel for at tilintetgiøre den Beskyldning, som af N. N. er mod mig formeret, endeel og for at undervise dem, som herudi vildfare, og som confundere en lastværdig Action med en uskyldig Passion. Jeg siger en Passion, saasom det er ikke andet end en Passion eller Lidelse, som et Menneskes Delicatesse fører med sig og en uskyldig Passion, hvilken er ikke mere lastværdig end den naturlige Væmmelse, som Mennesker kan have for visse Slags Spiser. At laste mig derfor, efterdi jeg haver en bestandig Affky for N. N., er det samme som at ville sætte dig tilrette, og sværte din Reputation,

efterdi du daaner, naar du seer røde Beder. Dette kan du tilkiendegive for N. N. og lægge dette dertil, at saasnart han renoncerer paa sin Forfængelighed, sin Pralen, sit Hykleri &c., jeg da gierne beqvemmer mig, ikke allene til Omgiængelse, men endogsaa til Venskab, saa at han skal tydeligen see, at jeg aldrig haver hadet hans Person; men at jeg allene haver havt Afsky for visse af hans Qvaliteter, hvilke have virket hos mig ligesom røde Beder hos dig.

73.

Om Tjenstagtigheds Værd.

Jeg var nyligen udi et Selskab, hvor der blev talet om C. K., som alle Nærværende berømmede for hans store Tienstagtighed; saasom jeg kiender Personen, var jeg derudi enig med de andre. Allene D. C. tiede dertil stille, og ved sin Taushed ligesom gav tilkiende, at han ikke var ganske af Tanker med os andre. Jeg kunde ikke andet end forundre mig derover, helst eftersom jeg vidste, at ingen af Erfarenhed kunde give tilforladeligere Vidnesbyrd herom, og derfor tog mig den Frihed at spørge, om han ikke var enig med Selskabet i saadan Dom? Efter nogen Betænkning brød han endeligen frem udi saadan Tale. Man maa vel see til, at man ikke confunderer tvende Egenskaber, nemlig Tienstagtighed og Facilitet. Jeg haver af adskillige Exempler, sær af den Persons, som I berømme, lært, at man derudi maa giøre Forskiel, og mærket, at Facilitet og Tienstagtighed ere vel tvende Dyder, som kan holdes at være

hinanden nær beslægtede, ja saa nær, at jeg ikke forundrer mig over, at de gemeenligen af de fleste Mennesker confunderes; men, at de dog ere tvende Qvaliteter, som maae skilles fra hinanden, saa at de ikke kan staae under eet Numer. En, hos hvilken der findes Facilitet, er den, der drives af en naturlig og medfød Lyst og Begierlighed til at giøre Tienester, saa at han uden at have for Øjene den Pligt, han er sin Næste skyldig, følger sin Natur, hvilken er ligesom en Vind, der driver ham frem. Og er det i den Henseende, at den, der er begavet med saadan Tilbøjelighed, ofte tiener i Fleng alle Mennesker. En Tienstfærdig derimod følger ikke altid sin naturlige Tilbøjelighed, men ofte drives til Tieneste af den Pligt, han finder dertil, saa at han fører ligesom Krig med sig selv, og indvikler sig i ubehagelige Forretninger, for at gaae sin Næste tilhaande. Den første siger, naar han bedes om en Tieneste, det giør jeg med Fornøjelse. Den anden siger: Intet er mig vanskeligere, og modbydeligere end at giøre det, som af mig forlanges, men jeg maa tvinge mig. Sees saa heraf, at den første giør Tieneste uden at raisonnere og ligesom en Machine fremdrives af sine Hiul, saa at den af hañ bliver først hiulpen, som beder først om Hielp, eller som forlanger en Velgierning, hvortil Velgiøreren haver en naturlig Tilbøjelighed. Den anden derimod beviser Tieneste med Skiønsomhed, og derudover consulerer ikke saa meget sin Natur, som sin Pligt, hvorudover, naar det staaer ikke i hans Magt at giøre mere end een Tieneste paa eengang, han ikke tiener den Førstbedende, men den Meesttrængende eller bedst Meriterende, ja at han tiener heller den sidste udi een sig selv modbydelig Forretning end den første udi Ting, som ikke ere imod hans naturlig Tilbøjelighed. Efterdi dette nu er af saadan Beskaffenhed, at den første nægter intet hvad han vil, og den anden intet hvad han ikke bør nægte, saa seer man,

at den førstes Beredvillighed ikke er af den Merite som den sidstes Tienstagtighed, og at hiin er ikke saa dydig Borger udi et Societet som denne, thi, endskiøndt begge bevise Tienester, saa ere dog Motiverne dertil ikke de samme. Dette, sagde han, vil jeg tydeligere forklare med Exempler. En haver stor Lyst til et vist Arbeide og visse Forretninger, hvilket ellers er en Besværlighed og kiedsommeligt for andre. Han bliver ombeden af en Ven saadant at paatage sig, han beqvemmer sig dertil med største Villighed og derved faaer Navn af en tienstagtig Mand. En anden kan ikke holde paa Penge, som han ikke strax behøver, og anseer dem som unyttige og incommode Meubler, hvorudover han nægter ingen, som beder ham om nogle enten til Laans eller som en Gave. Saadant erhverver ham Navn af Gavmildhed, Tienstagtighed og Medlidenhed. Men, for at vide, om saadant Portrait er rigtigt, eller om slige Villigheder reise sig af en naturlig Facilitet, eller af en retskaffen Tienstagtighed, er fornødent at giøre Prøver udi Ting, som ere imod hans Inclination, og hvortil han ikke kan bevæges uden ved at tvinge sin Tilbøjelighed, og at føre Krig med sig selv. Naar man nu til slige Tienester finder en bestandig Uvillighed, saa haver man det rette Portrait, og seer, at Facilitet udi at tiene, og at gaae tilhaande, er ikke det samme som Tienstagtighed. Saaledes, sagde han, er den Mand qvalificeret, som I saa høiligen berømme. Jeg siger dog ikke at Eders Lov-Sange er ilde grundede, men allene at I giøre tvende Qvaliteter til een og den samme, som dog ikke ere een og den samme. Thi 20 Tienester, som giøres af en naturlig og medfød Facilitet, kan efter moralsk Vægt ikke ballancere mod een eneste, som flyder af en retskaffen Tienstagtighed, det er saadan een, som man beviser mod sin Inclination for at efterkomme sin Pligt. Dette, sagde han til Slutning, beder jeg, at I gode Herrer ville nøjere efter-

tænke, saasom der er ingen Character, hvorudi Folk mere vildfare, og hvorudi de lettere kan tage Fejl; thi Apparencerne ere hinanden saa lige, at man uden philosophisk Meditation ikke kan see Forskiellen, og hvor meget større Priis man maa sætte paa den ene Dyd end paa den anden. Jeg kalder dem begge Dyder i Henseende til Virkningerne, men ikke de samme eller lige Dyder i Henseende til Personerne, som øve dem. Ligesom det er ingen stor Dyd at giøre noget Godt, hvortil man selv haver naturlig Inclination, saa kan det og ikke regnes nogen til Merite at skye det som er Ondt, naar det skeer af Fornødenhed. Saaledes er Edruelighed ingen Dyd hos den, som ikke kan taale stærk Drik: at øve Almisse er udi sig selv priisværdigt, men ikke saa meget hos den, som giver for ikke at incommoderes af de Bedendes Raaben. Naar det skal være Dyd, maa den ej allene være uinteresseret, men endogsaa øves heller af Pligt end af naturlig Drift. Jeg skal ved bedre Leilighed forklare dette vidtløftigere, saasom jo mere almindelig en Vildfarelse er, jo mere fornøden er saadan Forklaring; thi man berømmer her een for saadan Qvalitet, som ham egentlig ej tilkommer, og den berømte Person bryster sig selv af en Dyd, som han mener at øve, og dog ikke besidder. Dermed endte han sin Tale, som jeg siden ved nøjere Betragtning haver fundet at være heel grundig og fornuftig.

74.

Om Sangklokkerne.

Du forlanger at vide hvad Nyt, som er forefalden her i Staden. Jeg haver i lang Tid intet hørt, som fortiener at føres i Pennen: maaskee vel et og andet Mærkværdigt er passeret, men saadant bliver mig ubekiendt, helst om Vinteren, da jeg i de kolde Maaneder maa holde mig stedse inde. Jeg haver vel imidlertid Besøg af en og anden, men det er gemeenligen saadanne Personer, hvoraf jeg intet Tilforladeligt kan faae at vide. Alt hvad som jeg med Sikkerhed kan give Underretning om, er at give en Liste paa alle fornemme Liig, eftersom jeg boer ved det store Taarn, hvori Sang-Klokkerne hænge. Forgangen Torsdag blev begravet en Mand, om hvis Salighed Almuen her i Nabolauget ingen Tvivl bær, efterdi Sang-Klokkerne ginge for ham udi fulde 4re Timer lige fra 2 til 6 Slet. Du vil vel sige, at jeg skriver dette for Skiemt, nei, jeg skriver det heller udi Vrede; thi en saa langvarig Kimen kan nok bringe en studerende Person udaf Humeur, endskiøndt han er mindre delicat end jeg er. Jeg bliver ellers heraf bestyrket udi den Character, som jeg haver antegnet hos vor Nation, nemlig, at den paa nogen Tid er henfalden til Extremiteter, saa at den i ingen Ting kan holde Maade. Mon en halv Times Kimen kunde ikke være nok? Mon man, for at beære de Døde, bør just dræbe de Levende? En Siæl behøver ikke nær saa lang Tid til Himmelen, som den agende Post til Roeskilde. Jeg er ikke for at reformere; jeg ønsker allene, at visse smaa Ting, som ere af ingen Nytte, men som føre allene Incommodation med sig, reent bleve afskaffede eller i det ringeste modererede. Jeg beder, at du vil andrage dette for Collegio Politico paa Landet, for at høre vore

Provincial Stats-Mænds Betænkning, om herudi ikke behøvedes nogen Reformation, og, om denne Kimen kunde ikke saaledes blive modereret, at Klokkerne en halv Time allene skulde spille for Folk af Borger-Stand, og en fuld Time for Adelen eller characteriserede Personer: dog saaledes, at Kirken og Organisten derved ingen Afgang led. Derved vilde de Levende finde sig meget husvalede, og de Døde vilde ikke have et Ord derimod at indvende. Nogle mene, at den Skik at lade Klokkerne ringe over de Afdøde, reiser sig deraf: Man holdt fordum fore, at saasom Klokkerne vare indviede og døbte, man ved deres Lyd kunde fordrive onde Aander, hvorover man pleiede at ringe med Klokkerne, naar de Syge laae udi sidste Aandedræt. Dette er siden forvandlet til den Sædvane, som endnu varer, at lade ringe ved Begravelser.

74.

En Skomager bør være Polyhistor.

Min Herre skriver, at han med Fornøjelse haver læst den ham skikkede Dissertation de Idea Juris Consulti, og at han dømmer, at Autor haver Ret derudi, at ingen kan siges at være en retskaffen Jurist, med mindre han er en Polyhistor, og er dreven udi alle Slags Videnskaber. Ja vist har han Ret, men ikke anderledes end alle andre, der henfalde til samme Charlatanerie; thi man mærker, at enhver praler med sin Videnskab, og vil giøre den til den vigtigste og vanskeligste, og enhver kan hitte paa samme Argumenter til at bestyrke saadant med. Det er med slige

Folk Moliere skiemter udi den Borgerlige Edelmand, naar han forestiller en Philosophum, en Musicant og en Dandsemester, hvoraf enhver holder sin Videnskab for den vigtigste og ædelste. Jeg kunde tage mig paa efter ovenmeldte Jurists Exempel at bevise, at enhver Konstner, enhver Haandværksmand, ja en Skomager, naar han vil passere for en retskaffen Skomager, bør være en Polyhistor, og at han ikke kan siges at forstaae sit Haandværk, med mindre han er dreven udi alle Slags Videnskaber. Min Herre mener vel, at dette vil blive noget vanskeligt. Det er vel vanskeligt, men dog ikke umueligt. Hør engang, hvad man i en Hast kan anføre til at forsvare saadant Paradox: En retskaffen Skomager maa tilligemed være en Philosophus; thi, hvis han ikke er naturkyndig, og verseret udi Physica, kan han blive bedragen med Læder og Huder. Der behøves jo Natur-Kundskab til at dømme om Huders Qualitet og Dygtighed? han maa og vide, hvilket Læder meest krymper og udvider sig, og derefter indrette sin Læst, og giøre Skoe meer og mindre snevre. En Skomager maa og tildeels være Theologus; saa at han veed at giøre Forskiel imellem Religions-Secter. Thi eet er at arbeide for en Orthodox, som vil have tynde og undertiden forkeerte Saaler, efterdi han bruger ofte sine Fødder til Dands; et andet er at giøre Skoe for en Kiætter, sær en Fanatico, som fordømmer Dands, og heller vil have stærke Saaler, for med des større Eftertryk at kunne træde paa Verdens Forfængelighed. Det er og fornødent, at en Skomager haver Kundskab udi Historier; thi det er af Dag-Registere og Erfarenhed han lærer, hvilke Folk han maa creditere eller ikke creditere. Og, saasom Historien er speculum vitæ, der viser af foregaaende Ting, hvad man maa slutte om tilkommende, og af andres Exempler erindrer, hvorledes man skal tage sig selv vare, saa seer han deraf, at til store Herrer ikke maa

giøres megen Credit, og slet ingen til fremmede Ministre, efterdi de første ere langsomme med Betaling, og de sidste kan forsvare sig med Folke=Retten. Mathematiske Videnskaber ere absolut fornødne for en Skomager; thi intet Studium haver mere Overeensstemmelse med en Skomagers Profession: hans Læst, hans Syl, hans Maal, eller Skomager Grad=Stok, ere alle geometriske Instrumenter, saa at en habile Skomager kan ansees som en Archimedes udi Miniature. En Skomager maa ogsaa være vel dreven udi Philosophia morali, og ingen Læsning er ham mere fornøden end Senecæ Tractat de Ira, som viser, hvorledes man maa bevæbne sig med Taalmodighed; thi af alle Haandværks=Mænd er ingen, hvis Arbeide bliver mere mynstret og igiennemheglet end en Skomagers. Den ringeste Fold paa en Sko sætter en Petit Maitre udi Fyr og Flamme; thi, saasom nette Skoe ere en ung Cavaliers største Ære, saa pardonnerer han ikke mindste Feil eller Rynke, som derpaa kan findes; og, hvis end ingen ere, mener han dog at see dem, og derudover udøser sin Galde mod en fattig Skomager. Her kommer da den moralske Philosophie tilpas; thi det er fornødent, at en Skomager dagligen er bevæbnet med en spartansk Taalmodighed, saa at han lader et Skields=Ord gaae ind af et Øre og ud af et andet, uden at besværge sig derover, undtagen at det gaaer ud til Hug og Slag, da han maa søge sin Tilflugt til Lands Lov og Ret, i hvilken Henseende det er fornødent, at han og maa være Jurist. Saasom en Skomager dagligen omgaaes med Beeg og Tiære, saa maa han ogsaa have Kundskab om Medicine, og menes der, at en Skomager først haver aabenbaret det store Panacéum eller den ædle Tiære=Cuur, hvorved alle Sygdomme fordrives. See her forestilles min Herre en Idea boni Sutoris efter samme Methode, som ovenmeldte Jurist betiener sig af, og som adskillige andre

have brugt, der prale med deres Videnskaber. Det samme, som jeg haver giort med en Skomager, tilbyder jeg mig at giøre med en Dandsemester, om min Herre det forlanger, og med samme Lethed vil vise, at han ogsaa bør være en Polyhistor. Men det er nok skiemtet paa eengang.

76.

Om Advokater.

Du skriver, at B. K. haver i Sinde at lade trykke de bedste og ziirligste Taler, som han haver holdet for Retten udi den Tid, han haver været i Advocat-Embedet. Kiære! raad ham derfra, thi de ziirligste Taler ville blive de hæsligste Pletter paa hans Reputation, sagsom man deraf ikkun seer, hvor ofte han med Iver haver fordømt den samme Ting, som han tilforn med lige Iver haver forsvaret. Det allerviseste, som en Advocat kan giøre, er at begrave alle sine Manuscripter; thi han er udi et slibrigt Embede, som fører dette med sig, at han maa sige: i Gaar var det Uret, hvad som i Dag maa være Ret, efterdi den samme Ting bliver for en anden Session og udi en ny Sag ikke mere den samme. Og det som var Sandhed, da han agerede for A. maa holdes for Løgn, naar han gaaer i Rette for B. En Advocat er udi samme Tilstand som en Sveitser, der lader sig hverve af enhver, og holder dens Sag at være rigtigst, som betaler rigtigst. En Sveitser holder det unødigt at igiennemlæse og examinere de stridende Partiers Manifester, han examinerer ikkun om Mynten er god, og haver sin Vægt; naar den er rigtig, bliver ogsaa Sagen rigtig.

En Advocat er ligesaa lidet Pedant som en Sveitser, de have eens Principia, holdende for, at Dyder og Lyder, Ret og Uret, Sandhed og Usandhed have udi sig selv ingen naturlig Vægt eller Vished, men haver den allene af det Præg, som af dem selv derpaa sættes, ligesom en Mynts Valeur maa falde og stige efter det Stempel, som af Øvrigheden derpaa sættes; og synes det, at Advocater føre sig til Nytte visse Moralisters Lærdom, som foregive, at intet udi sig selv eller af Naturen er Ret eller Uret, men allene ved det Stempel, som derpaa er sat. Nihil esse turpe aut honestum ante omnem impositionem. Hør, hvad en Autor taler herom: Det er en Lyst, siger han, at høre en Advocat een Dag at gaae i Rette for en Mand imod hans Hustru, en anden Dag for Hustruen imod hendes Mand, at høre ham een Dag at ophøie Mandens Herredom, som han beviser af Naturens Lys og af alle Folkes Samtykke, og en anden Dag, naar han haver en Sag for en Qvinde, at tale udi en anden Tone, foregivende, at den store Myndighed, som Mænd tiltage sig, er ilde grundet, fremførende derpaa Beviisligheder af Skriften, Kirke-Fædre, geistlige og verdslige Historier. Naar man nu udi een Uge af samme Advocat hører tvende saadanne Taler, kan man ingen høi Idee fatte om Personen. Hans Reputation vilde lide end mere, om alle hans Actioner bleve trykte. Det var i den Henseende, at den store Romerske Orator Marcus Antonius aldrig vilde publicere sine Taler, som han havde holdet for Retten. Cicero derimod brugte ikke den Varsomhed; allene, saasom han forud kunde see, hvilke Domme der vilde fældes over hans Procedurer, haver han søgt at sætte en Farve derpaa med disse Ord, som findes udi hans Oration pro Cluentio: Si qvid ejusmodi dixi neqve cognitum commemoravi neqve pro testimonio dixi, & illa oratio potius temporis mei, qvam

judicii & autoritatis fuit. Det er: man maa ikke agte hvad En siger udi Qvalitet af en Advocat, og ansee det, som hvad En siger udi Qvalitet af et Vidne. En Advocat maa rette sig efter Sagens Interesse, og ikke efter sin egen Mening. En saadan Apologie er slettere end ingen; thi den er saa ilde grundet, at man kan holde for, at denne store Mand heller skiemter med sig selv end taler alvorligen. Det allersikkerske for en Advocat er med Marco Antonio at begrave sine Taler, saasom de Contradictioner, man derudi læser, kan befordre Pyrrhonismum, og styrte Mennesker udi Tvivlsmaal om Dyders og Lyders Realitet. Men, saasom ingen almindelig Regel er uden Exception, saa skiær jeg hermed ikke alle Advocater over een Kam; thi der kan iblandt mange onde findes nogle gode, og de, som ere gode, maae i Henseende til deres Embeders Slibrighed sættes des høiere Priis paa. Der ere visse Forretninger, som sætte største Prøver paa et Menneske. Naar en Advocat er sanddru, en Huusfoged retfærdig, og en Møller stedse haver rene Hænder, kan man hartad holde for, at de fortiene at canoniseres. Men deres Embeder ere saa slibrige og forføriske, at man kan herpaa applicere det, som siges om de Romerske Paver, nemlig, at det er fast umueligt at være en god Pave og en god Mand tillige. Hvis du derfore holder for, at denne min Betænkning er for haard, saa maa du vide, at jeg ikke saa meget taler om Personer, som om deres Embeder, hvilke ere saa vanskelige og forføriske, at man i den Henseende maa formilde de Domme, som fældes over Embedsmændene. Dommene bør efter Billighed være saadanne. Naar man hører en Advocat, nu at forsvare, nu at igiendrive hvad han nyligen haver forsvaret, og, som Cicero siger, at rette sig heller efter en Sags Interesse end efter sin egen Mening, maa man ansee ham som en Vandrings-Mand, der paa en knortet Vei

gaaer ofte uden Nød, nu til een, nu til en anden Side, nu frem, nu tilbage. Og hvis man hører En stedse at være sig selv liig, og at skyde Sager fra sig, som han ikke finder at være antagelige, maa man ansee ham som en Heros og prise ham høiere end andre Embedsmænd, hvis Forretninger ikke saadanne Anfægtninger ere underkastede. Jeg haver til en og anden ung Person, som haver tiltrædet slibrige Embeder giort saadan Erindring: Beflit dig paa Sandhed just fordi du est Advocat, og vær ærlig, just fordi du est Foged; thi derved erhverver du ikke allene et godt Eftermæle, men og Velstand. Jeg haver kiendt en Advocat, som saadant i Agt tog, og derved erhvervede begge Dele; thi, saasom han aldrig vilde antage en uretfærdig Sag, havde han altid Retternes Faveur, og alle gode Sager bleve ham derfore frem for andre betroede. Jeg haver og kiendt en Foged, der ved at i Agt tage denne Erindring erhvervede stor Reputation, og derved banede sig Vei til videre Forfremmelse; thi alle dømte: kan han imodstaae de Fristelser, som saadant Embede fører med sig, maa han være en fuldkommen Mand. Du seer heraf, hvorvidt min Critiqve over Advocater strækker sig. Jeg dømmer især om ovenmeldte Person saaledes, at han haver giort ilde ved at gaae de Flestes Vei, da han var Advocat, og at han begaaer en Daarlighed ved at publicere sine Taler, efterdi han haver været Advocat. Thi det er ligesom han vil sige: Saasom jeg frygter, at der vil findes nogle, som ikke vil troe, at jeg haver stræbet at giøre hvidt til sort og sort igien til hvidt, saa vil jeg ved offentlig Tryk bekiendtgiøre saadant for alle.

77.

Om Operasmagen.

Du forlanger at vide Nyt fra Kiøbenhavn. Jeg haver intet andet at meddele dig dennegang uden dette, at den hele Stad er paa nogen Tid bleven musikalsk. Man hører intet at tales uden om Pompejus, Pharnaces &c. og vore Petits Maitres, hvorpaa Staden nu haver god Forraad, gaae med Opera-Bøger udi Haanden med ligesaadan Andagt som de skulde til Confirmation. Fornuftige Folk frygte, at den høie og fine Smag, som vore Cavaliers og Dames have faaet udi disse Italienske Litanier, med Tiden kan foraarsage, at de neppe ville beqvemme sig til at synge de sædvanlige danske Psalmer udi Kirken. Ja nogles Frygt gaaer saa vidt, at de spaae Staden det samme Uheld, som fordum den gamle Græske Stad Abdera. Udi Lysimachi Tid regierede sammesteds en Feber, som gemeenligen varede udi 7 Dage; men denne Feber efterlod sig saadan Forvirrelse udi de Syges Hierner, at den forvandlede dem til Operister. Thi man hørte dem allevegne at recitere Stykker af Tragoedier, sær af Euripidis Andromeda, og at tale om Perseo, Medusa, Andromeda &c., ligesom man nu her i Staden taler om de Helte og Heltinder, som forestilles paa den Italienske Opera. Nogle fatte endnu underligere Tanker om dette Galskab end om det Abderatiske Raseri, saasom det gamle begyndte ikke uden efter en foregaaende hidsig Feber, og endedes med en paafølgende stærk Vinter, da dette nuværende Galskab derimod haver begyndt uden foregaaende Feber, og haver raset allerstærkest om Vinteren. Denne Critiqve er sindrig, hvorvel den er vel outreret. Min Frygt gaaer aldeles ikke saa vidt, thi disse syngende Personer give mig heller Anledning til Latter

end til Frygt og Rædsel. Og haaber jeg, at Sygdommen vil ophøre, mærker ogsaa, at den allerede er kommen udi temmelig Aftagelse, og at mange ønske vort Musicalske Societets Fornyelse. Ingen af vore Skuespil kunde nu være beqvemmere til at forestilles end Kilde-Reisen eller den syngende Jomfru.

78.

Om Sværmere.

Fanaticismus, som man paa Dansk kan kalde Sværmeri, er en af de farligste og tilligemed mindst farlige Religions-Secter. Den er een af de farligste, efterdi den strider baade imod Skrift og Regiering; thi en Sværmer sætter intet til Grundvold uden en Affect, som han kalder Samvittighed; det er Hiulet, som allene driver ham som en Machine, saa at den grundigste Lærdom og de klareste Argumenter, som man ofte seer at virke hos andre Kiættere, kan ham aldeles ikke bevæge. Man kan disputere med andre Kiættere, saasom de ere enige udi almindelige Principiis, men differere allene fra hinanden udi Forklaringer: med Sværmere derimod er det et forgieves Arbeide, efterdi de intet holde for Sandhed, uden det, som de ville holde for Sandhed, og intet holde for Rette-Snor, uden hvad de selv have sat sig for at være Rette-Snor, eller rettere, ingen anden Gang kan tage, uden den, som Hiulet, hvoraf de drives, eengang haver sat dem udi. Saasom nu derfore deres Religion ikke grundes paa Fornuft, men er machinal, saa ere de af alle Kiættere de ubeqvemmeste til at leve udi Societet, og ingensteds kan passere for gode Borgere udi en Stad. Thi ingen

kan indlemmes udi et Societet, som vægre sig ved at underskrive Societetets Love uden conditionaliter, det er, med den Reservation, at i Agt tage Loven, saavidt dens Affect eller indvortes Drift tillader. Det er i den Henseende, at Sværmeri er den farligste Religions-Sect, ligesom man udi anden Henseende kan sige, at det er ogsaa den mindst farlige; thi Erfarenhed lærer, at Fanaticismus af alle Religioner haver mindst Bestandighed, thi den er som en heftig Feber, hvilken, jo stærkere den raser, jo hastigere faaer den Ende. Man kan derfore sige om den, som Pave Sixtus V. sagde om en vis Sect, som holdt det for en Synd, at Ægte-Folk skulde have legemlig Omgiængelse med hinanden, og paastod, at en Hustru for en Mand skulde være som Livets Træ, som han ikke maatte røre. Det var om denne Sect bemeldte Pave sagde: Non si chiava in qvesta religione, non durera: Det er: Al Kiøds Lyst er forbuden i denne Sect, den vil derfore ikke vare længe.

79.

Om Embeders Nedlæggelse i Alderdommen.

Du skriver, at du haver i Sinde at tage Afsked fra din langvarige Tieneste, efterdi du mærker Alderdommens Frugter, som formindske saavel Legemets som Sindets Kræfter, og foraarsage, at en Embedsmand udi saadan Tilstand kan tabe al den Reputation, som han forhen udi Embeds-Forretning haver erhvervet. Men du siger derhos, at dine Venner med Hænder og Fødder sætte sig derimod, anseende saadant som en Daarlighed, helst udi dette Land, hvor man fast ingen

Exempler haver derpaa, og hvor Døden giør Ende paa Liv og Bestilling tillige. Jeg for min Part er herudi ikke enig med dine Venner, men heller gratulerer dig udi dit Forsæt, og raader, jo før jo heller at skride til dets Fuldbyrdelse. Dine Venner ville vel sige, at du ved Embedets Continuation intet kan tabe af din forrige Anseelse, saasom enhver veed, at ingen udi sin høie Alderdom kan forestaae en Bestilling med den Hurtighed som udi den blomstrende Alder. Det negtes vel ikke, men Spørgsmaalet bliver, om Arbeidet ikke taber derved? Naar dette tilstaaes, saa taber jo ogsaa Manden, naar han uden Nød vil hænge ved en Bestilling, som han i Henseende til Alderdommen finder sig ikke at være mere voxen. Derforuden ere alle ikke saa billige, at de undskylde Feil og Skrøbeligheder i Henseende til Alderen; daglig Erfarenhed viser, at saadant ikke altid iagttages; man seer mange, som tilforn have været opløftede til Skyerne, siden udi paafølgende Alderdom at belees og omtales med Foragt.

Peccet ad extremum ridendus & ilia ducat.

Disse ere Horatii Ord, som raader en Mand at tage Afsked udi Tide. En sindrig Autor siger, at de Mænd, som fremture indtil Døden udi deres Embeder, fordømme Publicum til at drikke Bærmen, naar Vinen af Fadet er udtappet. Især bør Poeter og Oratores lægge saadan Erindring paa Hiertet, saasom deres Embeder udfordre Geist og Imagination, som slappes ved Alderen. Allermeest ere de at laste, som udi Alderdommen uden Nød søge om Embeder, thi de kan lignes med Krøblinger, der tage Dandse-Mestere an, eller med ældgamle Friere, der søge at gifte sig udi en Alder, da de kan være forvissede om Horn. Man læser om visse Konger, at de have befalet deres Tienere hver Dag at erindre dem Ting, som de have havt i Sinde at iværksætte,

paa det, at de ikke skulde forglemme dem. Det kunde være fornødent, at gamle Embedsmænd dagligen betienede sig af nogle, der giorde dem saadanne Erindringer, nemlig: betænk, hvad Alder du est udi.

80.

Om Matthias Bager.

Jeg haver udi mine latinske Epistler meldet noget om en forunderlig Person ved Navn Matthias Bager. Den samme havde udi en Tid af 30 Aar flakket hele Verden om, og imidlertid paa hvert Sted, hvor han var kommen, havde antaget Stedets Religion. Jeg haver i Henseende til hans Ustadighed lignet ham ved et Perpetuum Mobile og sagt, at man udi ham havde en levende Jerusalems Skomager. Hvor jeg selv paa mine udenlandske Reiser er kommen, der hørte jeg, at han havde været, og at man talte om ham som en Proselyt eller novo Converso: Folk vidnede ogsaa, at have seet ham, nu som en Cavalier, nu igien udi Qvæker-Dragt med en bred Hat paa et Engelsk Skib, som førte ham til Philadelphia, hvor det store Qvæker-Societet er. Der findes de, som foregive, at han ogsaa haver været Jøde, men derom kan jeg dog intet til visse sige. Man kan applicere paa ham det, som en vis Mand sagde om sig selv: Je crois l'immortalitè de l'ame par Semestre, det er: Jeg forandrer min Tro ved hver Qvartal-Termin. Det er vanskeligt at dømme om denne Persons Motiver til saadan selsom Opførsel. Nogle mene, at alt dette er skeet udi Forsæt at forsøge alle Religioner, for deraf at udvælge

den, som ham kunde synes at være den bedste, og at man derfore kunde regne ham iblandt de saa kaldede Ledere eller Seechers, som er en Engelsk Sect, der ideligen leder efter den bedste Religion. Men, saasom han tillige med Religion ogsaa forandrede andre Studia, saa at han nu var Mathematicus, nu Jurist, nu Politicus, nu Theologus, og han derforuden ofte igientog den samme Religion, som han nyligen havde forladt, saa kan man ikke henføre saadan Opførsel uden til en naturlig Ustadighed, hvorpaa faa Exempler udi Historien kan findes. Engeland er frugtbar paa underlige Mennesker; men man kan sige, at ti af de selsomste Engelændere neppe kan giøre een eneste saadan Mand. Man kan af dette Exempel igiendrive den Engelske Skribent Molesworth, hvilken udi den Afridsning, som han haver giort over vore Landsmænd, tillægger dem en Mediocritet eller Maadelighed udi Alting; thi man seer udi ovenmeldte Person ikke allene en Engelænder, men en Erke-Engelænder, ja saadant et Phænomenon, som hele store Britannien ikke haver kunnet fremvise. Efterdi dette nu er af saadan Beskaffenhed, kunde det ikke være andet, end at jeg udi min udenlandske Rejses Beskrivelse maatte røre noget om denne forunderlige Person; og tog jeg saadant desmindre udi Betænkning, efterdi man i mange Aar intet havde hørt til ham, og der var al Anseelse til, at han maatte være død for længe siden. Men for nogle Aar siden fik jeg Besøg af en Person, som jeg strax ikke kiendte, førend han sagde mig sit Navn, jeg blev da ikke lidet bestyrtet; thi dette Syn var mig saa uventeligt, at, hvis hans Ankomst havde været silbere paa Aftenen, kunde jeg have indbildet mig, at det var hans Gienfærd, ja været bragt udi samme Forvirrelse, som fordum Seigr. Abelin, da han efter mange Aars Fraværelse begegnede Niels Klim i underjordisk Dragt. Begyndelsen af hans Tale var ganske moderat og høflig, men

han udbrød omsider udi et bittert Klagemaal imod mig, efterdi han havde læset den Afridsning paa hans Person, som findes i min første latinske Epistel. Jeg maatte da til min Undskyldning sige, at jeg ikke kunde have bildet mig ind, at han endda levede; og, saasom denne Undskyldning ikke kunde stille ham tilfreds, begyndte jeg at tale udi en anden Tone, forestillende ham hans selsomme Opførsel, spørgende tilligemed, om han vel kunde vente andet, end at jo i Skrifter derom engang noget vilde meldes. Jeg formanede ham, i Steden for at gaae i Rette med mig, at forandre sit Levnet, og at, hvis han vilde skrive noget, hvormed han lod sig mærke, at beskrive med Oprigtighed sin egen Historie, hvilken kunde blive behageligere at læse end den bedste Roman. Dette lovede han mig, og syntes at være ganske stillet tilfreds igien; men jeg mærkede, at han længe derefter declamerede imod mig udi alle Selskaber. En brav Mand her udi Staden, som havde taget ham udi sit Huus, satte mig ogsaa een og anden Gang til Rette for det, som jeg havde skrevet; men jeg bad ham at give Tid for at see, om Personen fortienede hans Patrocinium. Efter nogle Ugers Forløb fik jeg at høre, at bemeldte Mand maatte sande mine Ord, og at denne vandrende Ridders Omgiængelse havde saaledes incommoderet ham, at han maatte vise ham fra sig. Kort derefter satte han sig paa et Skib og forlod Fædrenelandet paa ny igien. Og haver ingen siden den Tid hørt eller spurgt noget om hans Person.

81.

Megen Tale er ikke Beviis paa Lærdom.

Du skriver, at du nyligen var i Selskab med B, der udi tvende stive Timer talede allene om lærde Sager, saa at alle, som det anhørte, forundrede sig derover, og holdt ham for at være en stor Mand. Jeg haver ikke den Ære at kiende Manden, kan derfore intet dømme om hans Forstand og Lærdom: jeg drister mig allene at sige, at saadant er ingen stor Mands Character, og at jeg derfore kunde have fattet høiere Tanker om ham, hvis han udi 2 stive Timer havde anhørt andres Tale. Jeg kunde ved utallige Exempler vise, at de største Mænd tale mindst udi Selskaber; ligesom Erfarenhed viser, at halvlærde Mænd ved alle Leiligheder søge at lade sig høre. Aarsag til Begges Opførsel kan gives denne. De, som vide, at ingen tvivler om deres Forstand og Lærdom, holde egen Roes ufornøden; thi at udbrede sin Lærdom ideligen udi Selskab, er det samme, som at rose sig selv: Een derimod, som udi Selskab lader see Begierlighed efter at føre Ordet, giver tilkiende, at han finder en Fornødenhed i at tale ubeden, paa det at Selskabet, som tvivler om hans Lærdom, kan bringes paa andre Tanker. Det er hermed, som med Kræmmere. De, som ere bekiendte for at have gode Varer, lade gemeenligen med Taushed Folk passere forbi deres Krambode: en anden derimod, som haver slette Varer, vinker ad alle Forbigaaende, og ved prægtige Inscriptioner paa Døre eller Skildter søger at give sin Bod en Qvalitet, som den ikke haver; thi en Tings Recommendation behøves, naar Tingen ikke kan recommendere sig selv. Og er det af den Aarsag, at alle slette Skrifter have prægtige Titler. Naar een uden Anledning begynder at haranguere udi et Selskab,

kommer det mig for ligesom han siger: Messieurs! jeg er en lærd Mand, og dømmer jeg da strax, at han enten ikke maa være eller af andre holdes for at være lærd. Jeg kan blandt Mænd, som jeg kiender, opregne ligesaa mange halvlærde Talere, som grundlærde Tiere. Thi, ligesom ingen synger oftere, end den, der haver ingen Stemme, saa kan ingen mindre tie, end de, som ikke kan tale. Og ingen søger meer at lade sit Liggendefæ see, end den, der haver ikkun et maadeligt Forraad. Naar min Debitor sværger uadspurgt paa, at han er en ærlig Mand, siger jeg ham Capitalen op, og naar En praler med sin Velstand og Credit, dømmer jeg, at han er færdig til at spille Banqueroute. Man mærker herforuden, at det er ligesom en medfød Qualitet hos fornuftige Mænd at være sparsom udi Tale; de tale ogsaa lidt, efterdi de ville tale med Betænksomhed, efterfølgende dem, der vægre sig for mange Forretninger, efterdi de have examineret ethvert Arbeides Vægt og Tynge, da ukyndige Mænd derimod villigen paatage sig alting. Ikke at tale om, at det er ved Taushed man udi Omgiængelse meest lærer og forfremmes udi Kundskab; thi det er ikke ved Munden, men ved Ørene og Øinene at Videnskaber erhverves, saasom den, der stedse taler, siger intet uden hvad han selv veed; men den, som med Taushed anhører andre, faaer ofte at vide hvad han forhen ikke vidste. Efterdi dette er af saadan Beskaffenhed, maa du suspendere dit Judicium over omtalte Mand, i Agt tagende tvende Ting: Først, at en bestandig Parleur sielden naaer solide Lærdom, for det andet, at de, som mindst ere beqvemme til at føre grundig Tale, tale gemeenligen meest. Herpaa kan passe sig det Epigramma, som findes i min trykte Samling, saa lydende:

Te non posse loqvi doleo, doleoqve, tacere
Qvòd neqveas, cum non possis, Anyte, loqvi.

Det er: Det giør mig ondt, at du ikke kan tale, og det giør mig iligemaade ondt, at du ikke kan tie, efterdi du ikke kan tale.

82.

Historieskrivnings Vanskelighed.

Adskillige holde for, at min Dannemarks Historie er skreven med Upartiskhed. Jeg drister mig ikke til at sige det samme: dette allene siger jeg dog frit, at den er mere upartisk end nogen af vore andre nordiske Historier. Man haver ikkun at examinere enhver af vore Krøniker især, og at ligne dem med min Historie, for at overbevises derom. De, som have skrevet for Souverainetetet, agere heller Apologister for Adelen end Historie-Skrivere; og de, som have skrevet siden, synes heller at have villet forfatte Lovsange over Kongerne, end oprigtige Historier: saa at En, der vil foretage sig saadant Arbeide, kan udi samme Materie skrive pro & contra, grundende sin Historie paa de foregaaendes Vidnesbyrd. Det var derfore, at en Autor udi vor Tid, da han mærkede sig at høre ilde formedelst det hæslige Portrait, han udi et Skrift havde giort over Christian. 2., foretog sig at forfatte en Lovsang over samme Konge. Man havde længe giort stort Væsen af Christiani 3. Historie ved Kragium, og forundret sig over, at man tøvede saalænge med at publicere en saadan Mands Skrift, som sagdes at kunne tiene til Mynster for Historie-Skrivere. Men, da det kom for Lyset, fandt man ikke uden en outreret Lovsang over samme Konge, saa at man intet Historisk mærkede, uden allene Stilen. Med alle

de store og glimrende Dyder, som prydede denne Konge, havde han ogsaa nogle Feil, hvilke jeg ikke haver glemt at anføre. Det samme mærker man udi de andre af mig forfattede Kongers Historier. Men med alt dette drister jeg mig ikke til at regne mig blandt de faa Historie-Skrivere, som have forfattet Historier med upartiske Folks almindelige Approbation. Jeg siger med almindelig Approbation, saasom deres Tal er ikkun ganske lidet og ringe, som saadant have erhvervet; thi det er meget vanskeligt at skrive en upartisk Historie, og end mere vanskeligt at faae Navn deraf, og at blive holden for en upartisk Historie-Skriver. Vanskelighederne ved en saadan Histories Forfattelse ere disse: Hvormeget end en Skribent foresætter sig at skrive med Upartiskhed, og hvor let saadant end synes at være, saa mærker man dog, at faa have udi Historien efterlevet, hvad de udi Fortalerne have lovet. Enhver giver tilkiende, sig intet at ville have for Øine uden den pure Sandhed. Det kan ogsaa være troligt, at de flestes Forsæt saadant haver været; men med alt det gode Forsæt, og al den Tillid, de have havt til dem selv, seer man dog, at de ikke have kunnet holde Stand mod de Fristelser, som paa saadan Vei møde. Paa den ene Side møder Kiærlighed til Fædrene-Landet, og Had mod visse Personer, hvilke forblinde Skribenten saaledes, at han bliver seende blind; hos andre virke Haab om Belønning og Frygt for Forfølgelse. Og, om ingen af disse Fristelser findes, saa veed man dog, og af Erfarenhed seer, at de fleste Mennesker ofte enten ynde en Ting eller have Afsky derfor, uden at anføre anden Aarsag end deres eget naturlige Temperament. Saaledes, naar man seer to ubekiendte Personer at brydes eller at spille, ynder man gemeenligen een mere end en anden, uden selv at vide hvorfore. Men, endskiøndt disse Anstøds-Stene gemeenligen

komme Skribenterne til at snuble, saa seer man dog, at nogle faa Historie-Skrivere have holdet Stand. Men, endskiøndt de ved saadanne heroiske Qvaliteter have fortient Navn af upartiske og redelige Historie-Skrivere, saa have de dog hos Læserne saadant ikke kunnet erholde; thi Læserne ere ikke underkastede mindre Fristelser i at dømme, end Skribenterne i at skrive. Naar Læseren finder Roes at tillægges en Person, som han ikke ynder, hedder det, at Skribenten hykler; og naar han laster det, som er lastværdigt, hedder det af samme Aarsag Ondskab og Medisance. Dette havde den store Historie-Skriver Sallustius erfaret, og derfore herom saaledes taler: Arduum est res gestas scribere; qvia pleriqve qvæ delicta reprehenderis, malevolentiâ & invidia dicta putant: ubi de magna virtute atqve gloria bonorum memores, qvæ sibi qvisqve facilia factu putat, æqvo animo accipit: supra ea, veluti ficta, pro falsis ducit. Derfore seer man, at de oprigtigste Historier ofte blive allermeest sværtede. Paa det ene saavelsom det andet kan til Beviis anføres utallige Exempler. Hvor vanskeligt det første er for en Skribent at imodstaae ovenmeldte Fristelser, kan tydeligen sees af trende store Historie-Skrivere, hvilke have skrevet fast paa een Tid, og om een Materie. Disse ere Buchanan, Melvil og Camden, hvilke alle have beskrevet den ulykkalige Skotske Dronning Mariæ Historie saaledes, at derudi ingen Overeensstemmelse findes. Buchananus var en Fiende af samme Dronning og en Client af hendes store Modstander Greven af Murray; hvorudover man finder hende udi Historien afmalet med den hæsligste Farve. Melvil var en redelig Skribent, der elskede Sandhed; men den Affection han bar for bemeldte Dronning, tillod ham ikke altid at nævne Tingen med rette Navn; thi man seer ham ofte at have fordulgt eller sat Farve paa adskillige

af Dronningens Gierninger, saa at, endskiøndt han med Buchanan er enig udi mange Hoved-Poster, saa seer man dog, at han haver villet skiule hendes Feil, saa vidt som mueligt. Camden, saasom han skrev under hendes Søn Jacobo I, der regierede baade over Engeland og Skotland, saa dristede han sig intet at anføre til Moderens Forkleinelse. Hvorudover, naar man sammenligner hans Historie med Buchanani, synes det, at de skreve om tvende differente Personer. Paa det andet, nemlig at det er vanskeligere at faae Navn af en upartisk Skribent, end virkeligen at være det, sees fornemmeligen af Grotio, Thuano, Rapin og nogle andre. Grotius, saasom han allene ledede efter Sandhed, og ikke bandt sig til noget Parti, hverken udi verdslige eller geistlige Sager, saa kunde han ingen skrive til Maade, men blev beskyldet nu for Papisterie, nu for Socinianismus. Lige saadanne Critiqver ere og fældede over den redelige Skribent Thuanus, saasom af hans Historie ikke kan sees, af hvilket Land og af hvilken Religions-Sect han haver været. Rapin haver skrevet den Engelske Historie med stor Oprigtighed og en ugemeen Skiønsomhed; men han er derfore ikke bleven skudfri, hverken blandt Whigs eller Torys, sær blandt de sidste. Naar derfore saadanne Skribenter ikke have kunnet undgaae haarde Censurer, kan man slutte, at det er vanskeligt at blive, og fast umueligt at erhverve et almindeligt Navn af en upartisk Historie-Skriver.

83.

Om Udenlandsreiser.

Min Herre melder udi sin sidste Skrivelse, at adskillige have lagt mig til Last, hvad jeg haver skrevet om Ungdommens udenlandske Reiser. Jeg haver ikke kunnet vente anden Critiqve udi et Land, hvor Reise-Sygen hos Ungdommen i saa stor Grad hersker. At spille paa den Streng, er derfore at angribe vore unge Messieurs paa det allerømmeste Sted; ja at sætte dem ligesom Kniven paa Struben. De lade sig vel ikke mærke med de rette Motiver, som er Begierlighed efter Frihed og Vellyst; thi alle raabe paa at ville reise, for at forfremmes udi Sprog og Videnskaber, og for at profitere af lærde Mænds Omgiængelse; og betiene sig til den Ende af alle de Argumenter, som udi Skrifter ere anførte om udenlandske Reisers Nytte. C. K. udi hvis Selskab jeg nyligen var, da saadan Materie blev bragt paa Banen, sagde, at, om ingen anden Nytte var ved udenlandske Reiser, saa var dog denne, nemlig, at Communication imellem Nationer derved befordres. Og hvad Ulykke er det, sagde han, at Penge føres ud af et Land, naar samme Penge ligesom ved Circulation komme tilbage igien? Jeg svarede, at jeg derudi vilde bifalde ham, hvis man af Erfarenhed havde mærket, at der aarligen komme ligesaa mange Franske til Kiøbenhavn, som der komme Danske og Norske til Paris; men, som dette ikke skeer, befordres ikke Pengenes Circulation. Vel kan ikke negtes, at vi jo ogsaa faae Besøg af Fremmede; men det er gemeenligen saadanne, som heller ville have end give, saa at Forskiellen er, at de Fremmede komme hid for at æde, og vore reise did for at ædes. Man kan derfore ikke undre sig over, om en Parisisk Skribent skriver om udenlandske Reisers

Nytte, saasom det er ved slige aarlige Migrationer at Frankrige beriges. Det er uden Tvivl i samme Henseende, at en Hollandsk Skribent haver censureret de Nationer, som begynde at oprette Manufacturer udi deres egne Lande, og forbyde fremmede Varers Indførsel, foregivende, at det er ikke andet end at hindre Socialitet og Communication imellem Mennesker. Han studsede da derved, og sagde: Den ene Skribent kunde synes ligesaa interesseret som den anden. Jeg sagde da skiemteviis, at jeg vilde meddele ham et Argument, som kunde tiene i deres Kram, der tale saa stærkt om vore udenlandske Reisers Fornødenhed. Jeg sagde, at det kan tiene til Beviis paa de nuværende nordiske Folkes Dyd og Ærlighed, og at deres Udenlands-Reiser sigte til at betale gammel Gield. Thi Historien viser, at vore Forfædre, nemlig Cimbrer, Gother, Angler, Normanner &c. have i gamle Dage aflagt Visiter udi Britannien, Frankrige og Italien, som have kommet samme Lande dyrt at staae, og at de ved deres stedsvarende Fribytteri have giort stort Skaar udi deres Handel, og bragt mange af deres Kiøbmænd til Bettelstaven. Det kan derfor være, at de nuværende nordiske Folk, for at erstatte den Skade, som af deres Forfædre er tilføiet, søge at vedligeholde udenlandske Reiser, hvorved de indbragte Penge bringes tilbage igien. Hvis dette skeer af saadant Motiv, er det berømmeligt, og saa bør man heller raade til end fra saadanne Reiser. Men det er ikke troligt, at disse Reiser skee udi saadant gudeligt Forsæt. Det synes og, at denne Skik varer noget for længe, og at de fremmede Nationer, som vore Forfædre have udplyndret, have for nogle 100 Aar siden faaet Erstatning af Capital og Renter. Saaledes endtes denne vor Samtale, og Personen forlod mig leende. Men, for at tale mere alvorligen herom, da maa jeg bede min Herre, at han forestiller mine Censores dette, at jeg

udi mit Skrift ikke haver fordømt udenlandske Reiser, men at jeg allene haver talet om deres Misbrug, og sagt, at de skee for ofte; item at de foretages af unge Personer, førend de have faaet Skiæg paa Hagen, eller ere komne til den Alder, at de kan reise med Nytte. Det er allene i den Henseende, at jeg haver recommenderet det her stiftede Ridderlige Academie, hvorved Reise-Sygen nogenledes kan hemmes, eller Reiserne i det ringeste til beleilig Tid kan opsættes. Jeg fordømmer saaledes ikke udenlandske Reiser, tvertimod jeg tilstaaer deres Nytte, naar Misbrug derved hemmes. Jeg negter allene mod nogle den absolute Fornødenhed, som dertil gemeenligen foregives. Ellers for at fælde en grundig Dom herudi, er fornødent at examinere, hvad som kan vindes og tabes ved saadanne Reiser, og af Gevinstens og Tabets Sammenligning at see, hvorledes Balancen bliver. Man faaer ved udenlandske Reiser Færdighed udi fremmede Sprog; man finder paa visse Steder store Mænd; man finder og i fremmede Bibliotheker adskillige rare Skrifter, som man ikke haver i Fædrene-Landet, man slibes ogsaa og poleres udi Sæder, og erhverver sig en Fripostighed udi Omgiængelse ꝛc. At man jo lærer snarest et Lands Sprog, naar man er udi Landet selv, kan vel ikke negtes; men Spørgsmaalet er, om man ikke hiemme af Sprogmestere og af Bøgers Læsning med ringe Bekostning kan erholde samme Fordeel; Spørgsmaal, om vore Fruentimmer, der aldrig have været paa den anden Side af Belt, give vore reisende Personer derudi noget efter, og om, for Exempel, Leonore, som er en Hiemfødning, ikke haver ligesaa ret Udtale udi det Franske Sprog, som en bereist Hans Frantsen; Spørgsmaal endelig, om man ikke ved lange Udenlands-Reiser kan forglemme noget af sit Moders-Maal, som dog er meest fornødent at forstaae. Man faaer paa saadanne Reiser Leilighed at tale med een

og anden anseelig og navnkundig Mand; men saadanne Mænds Omgiængelse staaer ikke altid tilrede. Jeg besøgte, for Exempel, et Par Gange Msr. le Clerk udi Amsterdam, og blev begge Gange kiærligen imodtagen; men da jeg kom tredie Gang, giorde han sig Rynker udi Panden. Denne foregivne Herlighed bestaaer derfore ikkun udi det pure Navn; saa at man ved sin Hiemkomst kan fortælle sig at have talet med saadan Mand, for hvilken Ære at nyde, man haver tilsat en stor Deel af sin Fædrene=Arv, og spildt en stor Deel Tid unyttigt bort paa en Post=Vogn. Man finder udi fremmede Bibliotheker adskillige rare Skrifter, som man ikke kan have udi Fædrenelandet. Det negtes vel ikke; men om man anvendte den tiende Deel af de Bekostninger, som giøres paa Reiserne, kunde man blive virkelig Eier af de fleste saadanne Skrifter, som man ellers allene faaer Frihed at blade udi. I det ringeste kan man ved Correspondance, med ringe Bekostning faae Copier deraf. At saadant ikke er vanskeligt, vises af mange Exempler. Endeligen kan vel ikke negtes, at man jo hos vore unge Personer ved deres Tilbagekomst finder en Slags Politesse og utvunget Væsen, som man maa tilskrive deres Reiser allene, ja at man ofte seer dem ligesom omstøbte udi en ny Form. Men Erfarenhed haver viset, og endnu dagligen viser, at fornuftige Folk ingen Behag finde udi saadan Omstøbning, hvorved de ere blevne anderledes, men ikke bedre end de vare. De fleste af dem selv mærke og det samme, og derfore søge at conformere sig med Fædrenelandets Skikke og Levemaader igien, og at slette den Fold, som udi fremmede Lande dem er paalagt. Naar man nu dette betragter, og tilligemed forestiller sig de store Penge=Summer, som aarligen bringes ud af Landet, og som aldrig komme tilbage igien, saa kan enhver fornuftig og retskaffen Patriot ikke andet end ønske slige Reisers Hemmelse. Min Herre seer, at jeg allene haver

forestillet dette paa den bedste Side, og viset, hvad som vindes ved udenlandske Reiser, naar de end foretages udi godt Forsæt, og Sigtet deraf er Forfremmelse udi Levnet og Lærdom. Hvis jeg nu vilde anføre alle de Uheld, som deraf flyde, som Apostasier, Libertinage, Fædrenelands Foragt, hoffærdig Fattigdom, de vigtigste Tings Forglemmelse og Velfærds Forsømmelse ꝛc., vilde man holde disse mine Erindringer end meer betydelige; ja maaskee holde fornødent, hvis slige Reiser ved Forbud ikke kunde hemmes, at holde nogle Fregatter udi Nord-Søen og Beltet, for at krydse paa vore Jeans de Francer, og at opbringe alle dem, som uden Forlov og uden vigtige Aarsager reise, allene for at reise. Jeg siger uden vigtige Aarsager, og mener derved ikke saadanne Aarsager, som deres Forældre, men som den høie Øvrighed haver fundet vigtige. Thi det kan undertiden hænde sig, at man finder en Fornødenhed udi udenlandske Reisers Tilladelse for visse Personer; men derom kan Forældrene ikke dømme, langt mindre de unge Personer selv. Den lærde Daillé beklagede at have spildt 2 Aar af sit Liv unyttigen bort; og menede han derved den Tid han havde anvendet paa sin udenlandske Reise. Dette kan dog ikke siges af alle; thi, naar Reiserne indskrænkes, og efter Examen visse udkaarne Personer allene tillades, kan et Land undertiden heller vinde end tabe derved.

84.

Om Klagerne over dyre Tider.

Naar dyr Tid kommer i et Land, eller Skatter paalægges, besværger sig ingen derover mere end de, som have mindst

Aarsag til at klynke. De meest Klynkende ere Kiøbmænd, Kræmmere, alle Haandværks-Folk, Viin- og Øl-Tappere, item alle de, som leve af deres Arbeide og daglige Næring. Erfarenhed viser dog, at Tidernes Vanskelighed, og de almindelige Byrder trykke dem ikke nær saa meget, som andre, der dog mindst klage. Thi de vide at indemnisere sig, og at tilstoppe de Huller, som slige Byrder og Vanskeligheder foraarsage, men som andre maae lade staae aabne. En Kiøbmand siger, at han i slige Tider ikke kan sælge sine Varer for det gamle Kiøb; en Kræmmer sætter høiere Priis paa hver Alen Klæde; en Arbeider vil have større Løn; en Procurator siger, at han ikke kan komme ud med de sædvanlige Salarier, og en Musicant sælger ingen Menuet meer efter det gamle Torve-Kiøb. Saa at hvad som tabes paa een Side, vindes igien paa en anden, og hvad som udgives med een Haand, tages igien med en anden Haand. At de besværge sig mere end andre over de almindelige Byrder, tilskriver jeg deres Politique, hvorved de søge, for at undgaae deres Medborgeres Jalousie, at indbilde dem, at de almindelige Byrder trykke deres saavel som andres Skuldre. Det mærkeligste herved er dette, at den Priis, som udi slige vanskelige Tider sættes paa Løn, Arbeide og Varer, bliver gemeenligen ved Tidernes Forandring staaende, saa at de ofte profitere af de Conjuncturer, som trykke andre. Thi, naar Forhøielsen paa Varer og Arbeide een Gang er skeet, bliver den stedse ved; thi faa examinere den rette Aarsag: den Kiøbende tænker, at Prisen er billig, naar den er i Aar, som den var i Fior, og Sælgeren tager sig vel vare at tale om Tidernes Forandring, hvorved en ny Epocha bør sættes i Handel. De, som ingen Næring bruge, men som leve allene af deres Renter og aarlige visse Indkomster, lide allene udi saadanne Tider. De Klagemaal, som Proprietarier og Bønder føre over dyr Tid og

Misvæxt, ere af samme Beskaffenhed; thi det er ikke de, som sælge Landets Producter, der lide, men Almuen, som kiøber dem. En almindelig Lande-Misvæxt, naar den er ikke alt for stor, beriger heller, end ødelægger en Landmand. Thi det er udi vanskelige Tider, at deres Plov ret drives, og at de bøde paa de Huller, som frugtbare Aaringer formedelst Varernes Forringelse have foraarsaget. Naar derfore en Landmand sukker over almindelig Misvæxt, er det Suk, som ikke kan komme af Hiertet, med mindre man holder for, at Medlidenhed over Almuen og Kiøbstæd-Folk, som dyrt maae tilkiøbe sig deres Varer, saadanne Sukke udpresser, hvilket er vanskeligt at troe. Jeg siger, at almindelig Lande-Misvæxt, haver saadan Virkning; thi det er allene særdeles Misvæxt, som skeer udi een eller anden Province, eller paa eet eller andet Gods i Særdeleshed, som trykker en Landmand, og bringer ham paa Knæe. Thi i saa Maade høster og sælger han slet tillige, og kan paa Torvet ikke erstatte, hvad han taber i sin Lade. Man seer heraf, at de fleste, som meest klage over Tiderne, have mindst Aarsag til Klagemaal, hvorudover fornuftige Folk, som see dybere ind udi Sagerne end andre, ofte ansee Klynken som Tegn til Velstand, og derimod holde for, at de, som skryde og tale prægtigst om deres Velstand, ere meest udi Klemme. Thi Erfarenhed lærer ogsaa, at, naar En søger om Assistence og Penge-Laan, begynder han gemeenligen at præludere om sin Velstand.

85.

Studeringer bør have et bestemt Maal.

Jeg takker min Herre for den Underretning, han haver givet mig om sine Studeringer og Levemaade. Jeg seer deraf, at han vel ikke haver forladt sit Hoved-Studium, hvorudi han allerede haver giort en ugemeen Fremgang, men at han ikke, som forhen, agter at opoffre sig ene dertil, holdende for, at man ikke bør indskrænke sig i eet Studio allene, naar man tænker ved boglige Konster at erhverve sig Anseelse. Hvis min Herre kiedes ved sit forrige Studio, og af den Aarsag slaaer sig til andre Videnskaber, haver jeg intet derimod at sige; thi han følger i saa Maade sin Inclination, og kan derfore ikke mere lastes, end den der er bleven kied af een Slags Mad, som tilforn haver været hans Favorit-Spise, og fatter Lyst til andre, som han tilforn haver vraget. Men, hvis min Herre slaaer sig til Polymathie, for derved at erhverve sig Navn og mere Anseelse udi den lærde Verden, naaer han aldeles ikke sit Sigte. De berømmeligste og anseeligste Mænd ere ikke de saa kaldte Polyhistores, eller de, som have besiddet mange Videnskaber, men de, som have excelleret udi et vist Studio, eller en vis Konst, hvor ringe den end er. Apelles var ikkun en Skildrer, Phidias en Billedhugger, Orpheus en Spillemand. Men hverken Varro, Plinius, Scaliger og andre deslige Mænd, med al deres store Liggendefæ af Lærdom, skinne saa meget udi Historien, som de samme; thi disse vidste mange vigtigere Ting, hine derimod havde udi visse Ting erhvervet sig en Dexteritet, som ingen kunde imitere, saa at, hvis disse kunde sige: viis os mange vore Overmænd, saa kunde hine sige: viis os nogen vor Ligemand. Det er saadant, hvilket egentligen betegnes ved det

Navn af Distinction, og som ene erhverves af dem, der udi en Konst eller en Videnskab have opnaaet en saadan Fuldkommenhed, at andre ikke kan sættes i Classe, end sige paa samme Nummer med dem. Scaliger, for Exempel, der havde giort mærkelig Fremgang udi mange vigtige Videnskaber, blev med Billighed agtet for en stor Mand; hvis han havde anvendt samme Flid paa eet af de ringeste allene, havde han end blevet end større. Pascal gav udi naturlig Talent hverken Cartesio eller Newton noget efter; thi Naturen syntes at have dannet ham til at blive den største Mathematicus i hans Tid; men, saasom han vilde skinne mere end i eet Studio, tabte hans Lys noget af sin Glands, og kunde ikke have den Kraft, som hvis alle Straalerne havde været samlede udi een Middel-Punct. Virkningen var ogsaa denne, at han ved sine vidtløftige Studia blev agtet en stor Mand, da de andre ved deres indskrænkede bleve anseede som Vidundere. Man mærker af Erfarenhed, at hvor ringe en Videnskab eller Konst er, saa strømme alle til at see den Konstner, som ingen kan imitere, saa at, hvis han af Ambition haver studeret eller arbeidet, haver han naaet sit Sigte, da andre derimod ikke naae det Maal, hvortil de hige; thi just efterdi de ville skinne paa mere end eet Sted, bliver deres Sol formørket, saa at den ikke skinner udi Fuldkommenhed paa noget Sted. Hvis derfore min Herre tænker ved Videnskaber at distingvere sig, maa han hænge ved det som han eengang haver udvalgt til sit Hoved-Studium, hvorudi han allerede haver giort stor Fremgang, og hvortil han haver naturlig Talent. Dog maae andre Studia derover ikke reent forsømmes; thi der er ingen Videnskab, som jo er besvogret med andre. Man maa derfore have et Hoved-Studium, og løsligen derhos excolere andre, sær dem, som have Rapport med det samme. Thi at fordybe sig udi mange Videnskaber tillige,

foraarsager, at vi ikke naae Fuldkommenhed udi noget. Udi et Hoved=Studio maae vi trænge os ind til Marven, og i andre lade os nøie med Barken, efterfølgende Rævens Exempel udi Fabelen, hvilken, saasom han ikke kunde komme til Grøden, som var indsluttet i en Flaske, slikkede uden paa Glasset.

86.

Hvorfor han ikke forandrer sin Levemaade.

Blandt andre Erindringer, som vor tilfælles Ven N. K. giver mig, er denne, at jeg efter min Stands Forandring bør forandre min Levemaade, og føre mig op med nogen Distinction. Jeg svarer ofte skiemteviis dertil, at just fordi jeg er Fri=Herre, derfore mener jeg at have Frihed at klæde mig efter min Inclination, og at være privilegeret fra et Slags Aag, som denne Stads Mode Indbyggerne paalægger. Saasom dette Svar bliver antaget for Skiemt, som det og er, henviser jeg til hvad som jeg derom tilforn haver skrevet, nemlig, at en anstændig og distingveret Opførsel bestaaer ikke i at leve anderledes end Almuen, men bedre; ikke at skille sig fra andre udi Klæder og Equipage, men udi det, som ikke den daarlige Almue, men som fornuftige Mænd og Philosophie kalde Sømmelighed. Naar han citerer mig Exempel af en og anden, der fører sig op efter deres Stand, saa svarer jeg, at denne Stads Indbyggere ere ikke saa=danne Originaler, som maae foresættes som Modeller at efterfølge. Hoved=Aarsagen til min uforanderlige Leve=maade er ellers den Alder, jeg haver naaet, som nærmer

sig til 70 Aar. Hvo som udi saadan Alder antager sig en ny Skikkelse, kan ansees, som een der gaaer i Barndom. Vel er sandt, at man kan citere mange bedagede Mænd, der ligesom skyde Knoppe, naar Tid er at fælde Blade: Man haver seet Mænd, der have een Fod udi Graven, at foretage sig store Bygninger, som de selv ikke kan vente at beboe; at giøre sig mange Klæder, som de ei kan vente at bære. Man lærer deraf, at hvor høi Alder end En haver naaet, og hvor nær han seer Døden, tænker han dog ikke, at det er Alvor. Det er i den Henseende, at man saadan Opførsel undskylder, hvorvel intet er meer ubegribeligt. Man kan ligne deslige Folk med den Engelske Cantsler Thomas Morus, hvilken lod sit Skiæg afrage om Aftenen, da han skulde rettes Dagen derefter.

87.

Forsvar for Maskerader.

Udi den Betænkning jeg haver giort over Eder, er viset, at adskillige Eder, som ere af største Betydelse, agtes allerringest, og de ringeste derimod holdes af største Vigtighed, saa at det er ikke Ederne udi sig selv, men Edernes Navne og Maaderne, paa hvilke de blive udtalede, som indjage meer og mindre Skræk. Lige Anmærkninger kan giøres over Spil og Leg, efterdi nogle, som ere mindst lastværdige og mindst urimelige, agtes meest forargelige og daarlige, saa at det synes, at man støder sig mere over Navnet end over Tingen. Ingen Leg, ingen Tidsfordriv holdes mere daarlig og uanstændig end den, som fører Navn af Mascarade, da dog ingen af

alle er mere rimelig og bedre grundet; thi Inventionen deraf er sindrig og Forargelsen bestaaer allene udi dens Misbrug. Jeg siger, at Inventionen er sindrig, saasom derved forestilles den naturlige Stand, hvorved alle Mennesker giøres lige, og hvorudi al Tvang og besværlige Ceremonier til en Tid ophøre. Det er en Imitation af de gamle Saturnalier, hvilke paa visse Aarets Tider bleve holdte for at igienkalde den naturlige Stand, da ingen Forskiel var imellem Høie og Lave, imellem Herrer og Tienere, imellem Mennesker og characteriserede Mennesker. Det er i den Henseende, at Folk udi Carnavals Tiden masqere sig, paa det at Omgiængelsen kan blive fri, utvungen, uden Frygt og Undseelse, saa at en Undersaat kan familiarisere sig med sin Konge, og en Tiener med sin Herre, hvilket ikke kan andet end være behageligt baade for Høie og Lave. For Høie, efterdi de imidlertid kan paatage sig den Skikkelse, som mange af dem ønske, men som Moderne ikke tillade dem at føre, saa at de kan lignes ved berustede Folk, hvilke finde sig husvalede og begynde at respirere, naar det tunge Harnisk nedlægges, eller ved dem der gaae paa Stylter for at synes høiere end de ere, hvilke finde sig lettede ved at blive andre lige udi Høiden. For ringe Folk og Tienere maa det iligemaade være behageligt; thi de kan i saa Maade lignes ved fængslede og indspærrede Mennesker, for hvilke Fængselets Døre aabnes og Frihed gives at gaae hvor de ville. Thi den sædvanlige Stand, som vi udi Societeter og anden Regiering leve udi, er saadan, at nogle sige sukkende: gid vi turde, andre: gid Omstændighed vilde os tillade. Eftersom nu Mascarader have saadant Sigte, saa maa man tilstaae, at Inventionen deraf er sindrig, ja at det er en philosophisk Leg, eller at den i det ringeste giver Anledning til philosophiske Betragtninger, efterdi alle derved erindres om den Tilstand, Mennesket ved første

Skabning af Gud er sat udi, og fra hvilken det formedelst Synden er faldet. Man kan i saa Maade sige, at den sædvanlige Stand, som vi leve udi, er en bestandig Mascarade, efterdi Regiering, Moder og Sædvaner paalægge os Masker, hvilke vi ved saadan Leg ligesom nedlægge, og at vi egentligen ikke ere ret maskerede, uden naar vi gaae med blotte Ansigter. Efterdi nu Mascarader have saadan Oprindelse, maa man forundre sig over, hvi ingen Leg eller Tidsfordriv mere bliver igiennemheglet. Det er i saa Maade fornødent at betragte denne Leg paa den anden Side, og eftersee de Sviter, som Censores foregive deraf at flyde, og hvorpaa de grunde deres haarde Critiqver. De foregive, at Nat derved giøres til Dag og Dag til Nat. Denne Indvending haver Henrik i Comoedien besvaret; og vil jeg lægge dette dertil, at ved Kort-Spil og store Aftens-Maaltider ogsaa Nat giøres til Dag, og dog blive saadanne Aften- og Nat-Forsamlinger ikke saa sværtede som Mascarader, endskiøndt haardere Domme derover burde fældes, efterdi man af hine samle paa Sygdomme, som man udi disse fordrive, og man af en Dandse-Sal gaaer mere fornøiet bort end af en Spille-Stue, hvor mange tilsætte deres Midler. De foregive (2) at Mascarader give Anledning til ublue Elskovs Intriguer. Denne Indvending synes at være af Vigtighed udi Spanien og Italien, hvor Fruentimmer indspærres, og ere usynlige, men aldeles ikke her udi Norden, hvor Omgiængelse imellem begge Kiøn er fri og utvungen det hele Aar igiennem, saa at man uden Middel af Mascarader kan giøre Elskovs-Erklæringer. De grunde (3) deres Domme paa den Uanstændighed at forklæde sig, og at Mænd iføre sig Qvinde- og Qvinder igien Mænds-Dragt, bestyrkende sig med gamle Kirke-Fædres Prædikener og Skrifter derimod. Men adskillige fornuftige

Skribenter, som M. Barbeyrac haver viset, at de gamle Fædres Moral ofte er ilde grundet, og andre mene, at adskillige haarde Domme, som af Prædikantere fældes over indifferente Ting, kunde udkradses af vore Postiller. Min Herre maa ikke tænke, at jeg udi dette mit Brev stræber at recommendere Mascarader; thi hvad skulde drive mig til at fægte for en Ting, hvoraf jeg aldrig haver været nogen Elsker. Mit Forsæt allene er at vise, samme Vildfarelse her at begaaes som med Eder; thi man seer igiennem Fingre med visse Tidsfordriv, som ere meest lastværdige og daarlige. De Natte-Forsamlinger, som holdes udi Spille-Huse og Viin-Kieldere, hvor man sidder og fortaler sin Næste og igiennemhegler Øvrighed, indtil man maa lade sig lede drukken hiem, blive mindst igiennemheglede, skiøndt de give meest Materie dertil. Jeg vil dog tilstaae, at mange have havt Føie til at prædike imod Mascarader, efterdi paa visse Steder deraf haver været giort Misbrug. Men saadant kan siges imod al Slags Tidsfordriv, naar de øves for ofte, og Misbrug deraf giøres. Alt hvad som skeer udi Exces og uden Maade bliver lastværdigt og skadeligt; thi man kan æde sig en Feber paa Halsen endogsaa af en Meelgrød, skiøndt det er ikke allene en uskyldig, men endogsaa en sund Spise, naar den bruges til Maade. Jeg kan ellers ikke see, hvad Føie man haver at declamere saa heftigen imod Mascarader eller fordømme saadanne Lege; alt hvad jeg kan herom sige, er dette, at Mascarader med større Præcaution maae tillades end andre Divertissements, og det formedelst den store Behag, som Mennesker derudi finde, og som i den Henseende kan foraarsage, at derudi ingen Maade vilde holdes, hvis de ikke bleve indskrænkede. Til Slutning vil jeg sige dette, at det er vanskeligt at begribe, hvi Mascarader holdes for en uskyldig Lyst, og

allevegne tillades udi Italien og andre Lande, hvor man kan frygte for onde Sviter deraf, og de derimod fordømmes udi Norden, hvor de ingen onde Virkninger kan have.

88.

Hvorfor han er sparsommelig.

Du undrer dig over, hvi jeg udi min gamle Alder samler paa Penge, som jeg ikke kan bruge, og som ere mig ikkun til Besværing og Byrde. Jeg undrer mig ofte selv derover; men, hvad skal man giøre? man kan ikke borkaste de Penge, som tilfalde En med Gud og Æren. Hvis jeg ingen Attention lod see til deres Conservation, vilde alle søge at profitere af min Efterladenhed, hvis jeg satte dem paa Stads udi Klæder og Equipage, vilde det regnes mig til Forfængelighed og Barnagtighed; hvis jeg anvendte dem paa min Mave, vilde en Feber eller anden Sygdom strax lade sig indfinde, og, hvis jeg øsede dem ud til Fattige, vilde man kalde mig Pietist. Thi Erfarenhed viser, at mange derved allene have tilveiebragt sig saadan Titel. Jeg bekiender ellers gierne, at Penge ere mig til Byrde udi den Situation og udi den Alder, hvorudi jeg nu befinder mig, og at derfore den Attention, som jeg haver dertil, er noget vanskelig at begribe. Men der ere mange Ting, som ere vanskelige at begribe, og som dog ere ganske naturlige og menneskelige. Man begriber end mindre, at En gifter sig med Xantippe eller Medusa for at erhverve Penge, som man ofte ikke behøver, men vil have til Overflod, og dog skeer saadant dagligen, endskiøndt man paadrager sig derved en

dobbelt Byrde, saa vel i Henseende til Qvinden, der skal holdes i Tøilen, som til Midlerne, der skal forvaltes, og hvorover man ofte bliver ligesom Hustruens Ridefoged. Hvor meget du end censurerer min Opførsel, og, hvor vanskeligt det er for dig at begribe den, saa er jeg dog vis paa, at du gierne underkastede dig samme Byrde, hvis jeg vilde giøre dig til min Arving.

89.

Vi critisere Andre og ere selv ikke klogere.

Intet kan give mere Anledning til Latter end at høre Folk laste, igiennemhegle og belee Feil hos andre, helst naar de tilligemed udi deres Straffe-Taler eller Skrifter røbe sig selv, saa at man strax mærker, at det er deres egne Lyder. Jeg haver udi mine Skrifter fortalt om en Prædikant, der foreholdt sine Tilhørere, hvilken hæslig Feil og grov Synd det var at bande, og endelig sluttede sin Tale saaledes, at han ved en dyr Kiød-Eed truede, at, hvis han hørte nogen af dem bande, skulde de exemplariter straffes. En saadan Formaning, der blev beseglet uden Fornødenhed med en grov Eed, kunde ikke andet end opvække Latter hos Tilhørerne, som deraf mærkede, at Prædikanten kiendte sig aldeles ikke selv. Jeg erindrer mig, at her til Staden for nogle Aar siden kom en Mand fra Jylland, hvilken foregav, at en stor Skat laae begraven under Jorden ved Lyngby, som han lovede at opgrave. Da han med nogle andre var udi saadant Arbeide, begav jeg mig derhen for

at tale med ham. Han forsikkrede, at han var ganske forvisset om Skatten, og at han allerede havde faaet den i Hænderne, hvis en af Arbeids-Folkene ikke havde talet; thi en stedsevarende Taushed var, efter hans Sigelse, fornøden, medens man grov i Jorden; Skatten, sagde han, var ved saadant Forbuds Overtrædelse sunken nogle Alen dybere ned udi Jorden. Dette fortalte jeg til en anden Person, som holdt Vagt ved Stedet. Han loe hiertelig deraf, og sagde, at Manden, som havde paataget sig saadant Arbeide, var ikke rigtig udi Hovedet, og at han aldrig kunde præstere hvad han havde lovet; men lagde dette dertil, at han havde begyndt at grave paa det urette Sted; thi, sagde han, hvis han havde gravet der, hvor man havde seet et blaat Lys brænde om Natten, havde han maaskee fundet det Liggendefæ, som han ledte efter. Jeg mærkede deraf, at den ene svar ikke et Haar klogere end den anden. Og kan jeg sige, at den Sidstes Tale, som critiserede den anden, diverterede mig allermeest. Nogen Tid derefter hørte jeg udi Friderichsdahls Kro tale om en Mand, som fortalte underlige Ting om Spøgelser udi Skoven, og som foregav, at han engang havde skudt Fanden ihiel, som mødte ham om Natten. Jeg spurgte Verten, om han kiendte samme Mand. Han svarede, at det var en Mand, som havde en Skrue løs udi Hovedet, og at han fortalte om Dagen, hvad han drømte om Natten; men, sagde han derhos: det kan jeg dog helligen vidne, at jeg selv engang har seet, at alle Træerne udi Skoven paa een Tid vendede sig om, saa at Rødderne stode op udi Veiret og Toppene rørede ved Jorden. Det er ganske vist, sagde han, men den anden Mands Beretninger kan man ikke forlade sig paa, thi det er en Stok-Nar og en Drømmer. Galenskab er adskillig Slags. Der er et Slags Galenskab, som strax røber sig selv, efterdi det udi Alting er sig liig. Der er et andet Slags Galskab,

som man ikke strax kan mærke, thi der findes Mennesker, som fornuftigen raisonnere udi adskillige Ting, og criticere andre, men røbe deres Galskab, naar de komme udi visse Materier, eller, som man med Fornøielse hører, naar de tale om andre, men hvis Galskab man først mærker, naar de tale om sig selv. Jeg haver hørt sige om en Mand, der med Skiønsomhed kunde raisonnere om alle, saavel Regierings= som Huus=Sager; men saa snart man begyndte at tale om Aviser, mærkede man, at han var ganske gal. Til Beviis paa dette kan tiene den bekiendte Historie om den Mand, som med andre Daarer var indsluttet udi et Dull=Huus. En Reisende, som hørte ham længe at tale med stor Fornuft, forundrede sig over, hvi en saa skiønsom Mand var kommen paa saadant Sted. Manden svarede, at han selv ikke kunde begribe det, og derpaa begyndte at beskrive de andres Galskab. Denne, for Exempel, sagde han, troer, at han er Christus, hvilket er en forstyrret og falsk Indbildning; thi, hvis saa var, maatte jeg vide det, som er Engelen Gabriel. Plinius fortæller udi en af sine Epistler om en Romersk Raads=Herre, hos hvilken man mærkede adskillige Tegn paa en forvirret Hierne, men som dog voterede fornuftigt udi Raadet. Og Burnet hist. sui temp. beskriver ligeledes Mylord Bolton, som levede udi hans Tid, sigende, at han i mange Ting førte sig op som en, der havde Skruer løse i Hovedet, men at hans Stemme dog var af Vægt udi Parlamentet. Man seer heraf, at der ere visse galne Mennesker, men hvis Galskab yttrer sig allene udi visse Ting. Saadanne Galskaber ere dog rare, og derfore ikke maae confunderes med intermittente Galskaber, som ere ligesaa gemene som alle chroniske Sygdomme og intermittente Febre. Saadan var den franske Konges Caroli 6ti Galskab, hvilken ikke lod sig indfinde uden vexelviis og ved Paroxysmer. Saadan er ogsaa

adskillige andres, saa at, naar de ere kloge, ere de udi alle Ting kloge, og naar de ere galne, ere de i alting galne, hvorudover, ligesom disse kan bruges paa visse Tider, saa kan hine bruges udi visse Forretninger. Tykhovede Mennesker, hvorpaa ethvert Land haver stort Forraad, kan siges at være hverken kloge eller galne; de synes til ingen Nytte udi vigtige Ting, dog kan de ikke undværes, thi de ere ofte de beqvemmeste Machiner og Instrumenter til at iværksætte, hvad som kloge Folk have udstuderet, helst naar de erkiende deres egen indskrænkede Forstand, og finde det billigt at lade sig regiere af andre. Naar saadan Kundskab findes hos dem, er det noget, som nærmer sig til Forstand og Skiønsomhed, saa at de i den Henseende ere nyttige Lemmer udi et Societet, ja klogere end mange saa kaldne Høikloge, hvilke holde sig beqvemme til alting og have for store Tanker om deres Meriter. Det hedder hos dem: Ignorare morbum est pars morbi, ikke at kiende sin Sygdom er en Part af Sygdom.

90.

Bidrag til Cromwells Charakteristik.

Min Herre skriver, at han med Behag haver læset mit sidste Brev, hvorudi jeg haver viset Hoved-Aarsagerne til de store Sørgespil udi Engeland, og forlanger at vide mine Tanker om Cromwell, enten man bør holde ham for en virkelig Fanaticus eller en Tartuffe. Det er vanskeligt at fælde nogen grundig Dom herudi; thi Cromwells saavel Person som Bedrifter ere fast ubegribelige. Det kommer mig ellers

for, at han haver været begge Dele. Vel synes derudi at være en Contradiction, saasom Enthusiasmus gemeenligen ingen Overeensstemmelse haver med List og Underfundighed; thi ingen er mindre beqvem til at forstille sig end en Sværmer, hvilken som en Machine drives af sin naturlige Affect til alting. Men jeg haver viset forhen udi mine Skrifter, at Fanaticismus er adskillig Slags, nemlig en blind og en anden, som med Forstanden er geleidet, og som af den dirigeres, item at den sidste Enthusiasmus er funden hos store Helte, der ved Forstanden saaledes have vidst at moderere den Ild, og at styre den Activitet, som fanatiske Affecter føre med sig, at derved ere tilveiebragt heroiske og fast urolige Actioner. Man mærkede i Begyndelsen hos denne forunderlige Mand en særdeles Iver, saadan en som findes hos Enthusiaster, der holde for, at verdslig og geistlig Regiering strider imod Christendom, og at det er deres Pligt at prædike derimod. Dette synes allene at have været Hiulet, hvoraf han dreves til at distingvere sig udi Under-Parlamentet ved dristige Vota, da der handledes om den Kongelige Magts Indskrænkelse og Biskoppernes Afskaffelse; og, saasom han lod see saadan Iver og vovede sig saa yderligen endogsaa paa den Tid, da ingen kunde drømme om, at Tvistighederne imellem Kongen og Parlamentet vilde have saadant Udfald, som de siden finge, er det ganske troligt, at han haver menet sig som Christen og Patriot at være forbunden til at tale med Frimodighed, anseende sig selv som en Martyr af Religionen og Folkets Frihed. Saadant er ikke en Tartuffes Character, hvilken sidste gaaer masqveret, indtil han naaer det Maal, hvortil han haver sigtet. Jeg vil ikke tale om, at adskillige have mærket hos Cromwell visse Symptomata og Distractioner, som ikke findes uden hos Enthusiaster. Naar dette betragtes, og man haver allene for Øine de første Scener

af hans Liv og Levnet, kan man da falde paa de Tanker, at han af naturlig Drift og Inclination slog sig til den Sect, som bestod af Enthusiaster, hvilke intet have til Rettesnor uden deres hidsige Affecter, som de kalde Samvittighed eller guddommelige Indskydelser. Gaaer man derimod videre frem, finder man List, Simulation og andre Qvaliteter, som ingen Overeensstemmelse have med Enthusiasmo, saa at man bliver forvildet udi Characteren og kan disputere pro og contra derom. Men Knuden kan løses, naar man regner Cromwell iblandt de Slags Enthusiaster, der lade Fornuften sidde ved Roret, og som vide at styre deres heftige Affecter saaledes, at noget stort deraf avles. Uformodentlige Conjuncturer, som siden indfulde, dreve ham til ligesom at forandre sin Natur, og at paatage sig en anden Skikkelse, for at komme til sit foresatte Maal som dog i Begyndelsen var ikkun at reformere Staten og Kirken efter Independenternes Principium, og, da han siden mærkede, at ved Simulation, List og Intriguer han selv tilligemed kunde erhverve et stort Navn og Høihed, hvortil hans ugemene naturlige Gaver kunde bane ham Vei, var han stedse masqueret, og under Masquen udvirkede de forunderlige Ting, hvis Lige neppe udi Historien kan findes. Hans fanatiske Iver, som han ikke kunde skille sig ved, kom ham da ogsaa tilpas; thi den var Tønder til den Kiækhed og Tapperhed, som behøvedes til at lægge sidste Haand paa det Værk, hvortil List og Simulation havde lagt Grunddold, item til at holde vedlige den forunderlige Bygning, som ikke uden ved en fast overnaturlig Stivhed længe kunde blive staaende. Man seer heraf, hvad den sidste Slags Enthusiasmus kan udvirke, helst naar den findes hos Mennesker, der tilligemed besidde Cromwells Qvaliteter; thi det er derved store Herredømmer baade opbygges og kuldkastes, ligesom Qvaliteterne blive anvendte til Landes

Velstand eller Ødelæggelse. Det er derved, at Cromwell kuldkastede en Regiering, som udi mange hundrede Aar havde blomstret i Europa. Det var derved, at han af en simpel fattig Edelmand blev Protector over 3 Kongeriger, hvilke han sin hele Livs-Tid regierede med en absolut Myndighed. De største Naturens Gaver, hvoraf enhver især kan giøre et Menneske anseeligt frem for andre, vare concentrerede udi denne Mand udi lige Grad. Han syntes at have participeret noget af alle Nationer; thi man mærkede hos ham en Italiensk Skarpsindighed og List, en Fransk Hurtighed, en Engelsk Kiækhed og en Spansk Fermetet. Det var ved List han lagde Grundvold til sin Bygning, ved Hurtighed at han satte sin Machine udi Virkning, ved Tapperhed at han victoriserede allevegne, og oversvømmede med en Haandfuld af Folk trende Riger, saa at det hed, hvor han kom: veni, vidi, vici, og ved Fermetet, at han ikke allene holdt de 3 undertvungne Riger stedse i Ave, men ogsaa var en Skræk for alle andre Potentater, af hvilke alle han var hadet, men tilligemed frygtet. Det samme kan siges om Engelænder, Skotter og Irlænder, hvor han ikke havde uden nogle faa Sværmere til Tilhængere. Jeg siger nogle faa Sværmere; thi de fleste af Independenterne selv fattede omsider ogsaa Groll til ham. Af alle andre Secter var han forhadt, saa at man kan sige, at det var ikke uden hans forunderlige Bedrifter og store Navn, som holdt udvortes og indvortes Fiender udi Frygt og Ave; thi, ligesom han var af alle hadet, saa var han og af alle admireret. Det forrige Seculum var frugtbart paa store Mænd, men ingen kan lignes ved Cromwell; thi der maatte sammenstøbes en Richelieu, en Mazarin og en Condé, for at danne saadan Mand, saasom han var udi Fuldkommenhed General, Soldat og Statsmand. Jeg haver villet forsøge at giøre en Sammenligning imellem ham og Mazarin,

hvilke vare Rivaler og levede paa een Tid; men jeg haver mærket, at Partiet vilde blive alt for ulige, og derfore staaet fra saadant Forsøg, thi om Mazarin kan ikke andet siges, end at han var en fiin og forslagen Hof-Mand. Cromwell var dog end finere Statsmand, og sees af begges Anslag, at den Sidste spillede sin Rulle bedre end den Første, thi, saasom Mazarin var altid masqueret, mislingede ofte hans Anslag, efterdi han derved gav Anledning til alle at tage sig vare, og det da overalt i Henseende til ham hedte: Cum vulpibus vulpinandum. Cromwell derimod var ordholdig, sanddru og aabenhiertig udi mange Ting, paa det han des sikkrere kunde intriguere udi visse Ting; thi han var længe anseet som en oprigtig og ivrig Patriot, saa at ingen mærkede, hvortil han sigtede, førend han var kommen til Maalet. Saadan er den rette Character, hvorved tilkiendegives en ægte Politicus. Hvis man endelig vil tilstaae, at de vare begge lige store Politici, saa besad Cromwell dog mange andre store Qvaliteter, som ikke findes hos Mazarin; thi Cromwell kan regnes iblandt de faa Mænd, som Naturen haver ligesom udtømmet sig paa at danne, saa at, hvis han ikke havde misbrugt sine store Gaver, eller rettere, hvis han var indfalden udi andre Tider og Conjuncturer, havde han i Steden for en forskrækkelig og farlig Mand kunnet være bleven et stort Lys, og have faaet Sted iblandt de store Helte udi Historien. Men, saasom han misbrugte sine Qvaliteter, ved hvilke han kunde have skinnet som en Sol, blev han anseet som en Comet, som et Riis for Stor-Britannien og en Skræk for andre Lande. Saadant kan ikke siges om Mazarin, hvilken befæstede det Kongelige Regimente udi Frankrig, som den anden kuldkastede udi Engeland. Dog flyder deraf ikke, at den første var bedre Mand end den sidste; thi, hvis Mazarin havde indfaldet udi Cromwells Conjuncturer, havde han maaskee

giort ligesaa meget Ondt, ja end mere; thi den Franske Minister havde ikkun meget liden eller ingen Religion, da den Engelske Protector derimod havde en temmelig Dosin deraf, og jeg tør sige, ogsaa af Dyd; men som en overvættes Ambition og given Leilighed forførte ham til at qvæle hos sig. Saa at man derfore kan holde for, at Mazarin var værre Mand, men Cromwell bedrev værre Gierninger, eller rettere, at den Første havde flere men den Sidste større Lyder.

91.

Om den forandrede Smag for Skuespil.

Jeg haver forhen i mine Skrifter, hvorudi jeg taler om Skuespil, giort saadan Anmærkning over Danske Tilskueres Smag udi Comoedier, at den er bedre og naturligere, end de Franskes, helst de Parisiers, hvilken er reent fordærvet. Men, saasom vor Nation udi mange Ting er bleven ukiendelig, saa er den og paa en Tid af tive Aar bleven herudi. Paa vor forrige Skueplads kunde af fremmede oversatte Comoedier fast ingen med Succes forestilles uden Molieres, og kunde jeg ikke andet end fatte Tanker om de af mig forfærdigede Originaler, efterdi jeg mærkede, at de holdt Stand med den store Franske Comoedie-Skrivers Stykker. De, som besøgte Comoedien, vare da heller Tilhørere end Tilskuere, og derfore mere fornøiede dem udi moralske Comoedier, og Stykker af Character, end udi Spectacler, som allene ere for Øinene. Man vragede da ikke en Acteur, fordi hans Handsker ikke vare ganske nye, eller hans Haar

ikke var vel pudret eller sat udi konstige Bukler: man saae ikkun efter, om han forestillede sin Person naturligen. En Merlin Dragon, en Forhexet Skaal, et Oracle, Vulcani Kiep 2c. hvoraf enhver nu indbringer større Renter end 10 sindrige og moralske Stykker, kunde da ikke spilles mere end een Gang. Thi Sang og Dands kunde da ikke giøre en mager Comoedie god. Saadan var Tilskuernes Smag paa samme Tid, og kan man ikke sige andet, end at den jo var naturligere og bedre, end den nu herskende Smag. Thi ovenmeldte Stykker, og andre af samme Suurdei, ere saadanne, som kan giøres af hver Machine=Mester, og deres Nøgenhed er falden alle udi Øine, da de ved Trykken bleve publicerede. Jeg bekiender vel, at et moralsk Stykke eller et Skuespil af Character, er intet Skuespil, med mindre det er blandet med Lystighed; men det bør være sindrig Lystighed, saadan, som diverterer og underviser tillige, og ikke puur Gøgleri, som allene fordærver Folks Smag, og som giver Anledning til at sværte Comoedier, ja som i sig selv er og bliver til intet, naar Machiner, Actioner og Grimacer borttages. De gamle Comoedier, saavel oversatte Franske som Originaler, fattes ikke paa Skiemt; men det er sindrig Skiemt, som af skiønsomme Folk ikke allene kan høres, men endog læses. Min Herre maa ikke tænke, at jeg herved plaiderer for vore Orginal=Skuespil: mit Sigte er allene herudi, som udi andet, at bringe Folk udi god Smag. Og siger jeg da, at Klæder, Decorationer, og et vel indrettet Theatrum kan være fornødne Ting; men det meest fornødne er ordentlige og ziirlige Skuespil, item beqvemme Acteurs til at udføre dem; saa at en Comoedie kan være behagelig, endskiøndt den forestilles under aaben Himmel. Jeg siger, at disse Anmærkninger af mig giøres, allene for at bringe Folk udi god Smag; og det af Fornødenhed, efterdi jeg haver mærket, at mange gode, vel

indrettede og sindrige Skuespil ere blevne vragede, allene efterdi een og anden Acteur eller Actrice ikke haver været vel nok oppudset, endskiøndt derpaa ikke kan eller bør meget reflecteres. Skiønsomme Folk kan heller støde sig over at see en Tieneste-Pige opskiørtet som en Princesse, en Haandværks- eller Krambod-Dreng coëfferet som en Hof-Junker, og en Dødning at reise sig af Graven med sneehvide Handsker og pudret Haar. Adskillige have, for Exempel, stødet sig over at see Henric udi Kandestøber-Comoedien at fremtrine paa Skuepladsen med ukiemmet Haar og blotte Hænder. Men, hvis han havde ladet sig see udi en ziirlig Dragt, havde han været forvandlet af en Kandestøber-Dreng til en Jean de France, og skiønsomme Tilskuere havde stødet sig ligesaa meget over hans ziirlige Dragt, som uskiønsomme støde sig over hans slette og Hverdags-Klæder. Man maa ikke bilde sig ind, at alle Parisiske Vedtægter ere grundede paa den sunde Fornuft. Tvertimod, jo mere de examineres, jo mindre findes de efterretlige, saa at, ligesom man paa Spot siger om smaa falske og glimrende Manufacturer: at det er Nürrenberger-Arbeid, saa kan man og sige om Franske Vedtægter, at det er Parisisk Børne-Værk.

92.

Om Moden og Damernes brede Skjørter.

Til

Collegium Politicum.

Jeg takker de høivise Herrer for den Godhed, som De have at communicere mig hvad som i deres Politiske Collegio

foretages til Publici Nytte. Det samme opmuntrer mig at fatte nogle gode Tanker om mig selv, efterdi saadanne høiviise Mænd værdige mig med deres Correspondance udi de allervigtigste Sager. De gode Herrer lade mig vide, at de nu arbeide paa at bestride en Misbrug, som udi nogle Aar udi Christendommen haver taget Overhaand, indtil den er kommen paa den høieste Spidse. De mene derved de unaturlige brede Skiørter, som Fruentimmerne bære, mod hvilke de have forfattet et grundigt Skrift, som de agte at indgive til Øvrigheden, og derudi vise, at det er den syndigste, daarligste og uanstændigste Dragt, som nogen Tid er kommen i Brug blandt det menneskelige Kiøn. Jeg kan ikke nægte, at de gode Herrer jo derudi have Ret, jeg priser deres Nidkiærhed, og tilstaaer, at jeg længe selv haver ønsket denne Modes Afskaffelse, eftersom, uden at tale om dens Forfængelighed, den vanskaber Fruentimmeret i mine Øine saaledes, at, om jeg nu skulde faae i Sinde at gifte mig, maatte det blive enten med en Stue-Pige eller en Bonde-Pige, som have en naturlig Dragt, med mindre udi Ægteskabs-Contracten blev indført en Artikel om de harniskede Skiørters Nedlæggelse. Men, dette uanseet, raader jeg dog ikke til at røre formeget ved den Stræng; thi Virkningen deraf kunde blive denne, at Skiørterne vilde blive end bredere, og at Jomfru N. Ns. Skiørt, som nu passerer for det største, og haver naaet den yderste Gradum Latitudinis, som et Menneskes Skiørt kan naae, vilde passere de af Naturen satte Tropicos, og blive end bredere. Alt Forbud haver saadan Virkning, og haver jeg viiset, at da den hellige Lære-Fader Cataldus tog sig fore at prædike mod Fruentimmerets høie Hoved-Toppe, udvirkede han intet andet derved, end at de voxede end en Etage høiere. Man maatte og befrygte, at disse Skiørters Afskaffelse vilde sætte begge Kiøn udi Bevægelse. Fruentimmeret, som ikke vil skille sig

ved en Mode, hvor besværlig den end er, naar de indbilde sig, at den zirer dem, vilde høiligen besværge sig over saadant Forbud, og mange Mænd ere nu komne udi de Tanker, at deres Hustruers og Døttres Ære beskyttes ved disse forskandsede Skiørter, der ere med Contrescarper og Jern-Udenværker fortificerede, saa at den derfore ikke er saa let at bestorme som i gamle Dage. De tilskrive ogsaa hertil Aarsagen, at Kydskhed nu er større end tilforn, og anføre til Beviis Consistorii-Protocoller, som vise, at Tamper-Rets Sager meer og meer formindskes. Dette vil jeg dog lade staae ved sit Værd; jeg vil allene sige, at mange Mænd, endogsaa de, som i Begyndelsen meest declamerede mod de harniskede Skiørter, nu holde dem for Fruentimmerets Zirat. Og sandeligen, naar man ret vil tale, saa maa man sige, at alt hvad som er bleven en fornemme Mode, er smukt og ziirligt, hvorudover jeg gierne vil tilstaae, at det er en Skrøbelighed hos mig, at jeg herudi ikke følger Strømmen. Det er derfore bedst at lade disse Skiørter blive urørte, indtil en anden nyere Mode ødelægger dem, hvilket maaskee inden kort Tid vil hænde sig. Det var ikkun at ønske, at man ved Forandring ikke vilde henfalde til anden Extremitet, som gemeenligen skeer saavel udi Klædedragt som udi Levemaader og Meninger; saa at vore Fruentimmer, naar de først engang finge Afsmag udi de harniskede Skiørter, ikke ville reformere dem saa stærkt, at de blive forvandlede til tynde Kniplings-Klokker. Erfarenhed viser, at al Reformation fører slige Extremiteter med sig saavel udi Klædedragt, som Levemaade, samt Lærdom og Meninger. Jeg siger ogsaa udi Lærdom og Meninger. Den Engelske Skribent Blackmore haver viset, at den Engelske Nation udi hvert Seculo haver havt en ny Smag udi Skrifter, saa at, hvad den i een Alder haver admireret, haver den i en anden Alder holdet latterligt og

urimeligt, og vice versa, saa at det, man haver kaldet bon sens, haver allene grundet sig paa nærværende Moder. Jeg haver udi vor egen Nation anført mærkelige Exempler paa Smagens Forandring saavel udi Levemaader som udi Skrifter, saa at dermed haver været beskaffet ligesom med Klæde=Moder, hvoraf de nyeste holdes for de rimeligste og ziirligste. Saaledes finder man nu meer Smag udi den nye Musik, som componeres af Fuskere, end udi Corellis Sonater og Concerter, og des Touches magre og uordentlige Skuespil foretrækkes Molieres Mester = Stykker; thi Moderne foraarsage, at Folk blive seende blinde. Moderne kan og foraarsage, at end et Sviin kan komme til at stikke i Øine meer end det tilforn agtet kiønneste Dyr, og veed jeg ikke rettere, end at den Spanske Nation er forfalden til saadan Smag, og at Fruentimmer udi Spanien have forelsket sig udi Grise, som de have kiælet for, ligesom tilforn for smaa Hunde. Franske Fruentimmer begyndte i min Tid at give Afsked til Stue=Hunde, og i deres Sted at antage Katte: nuomstunder holdes Mopser kiønnere end andre Hunde, da de dog, førend de kom udi Moden, bleve anseete som de hæsligste blandt den hele Hunde = Nation. Hvad Smagen udi Skrifter og Lærdom angaaer, da grunder den sig og paa antagne Moder. Nu holdes eet philosophisk Systema bedst grundet, nu et andet; nu admireres en Carthesius, nu en Newton, og nu opkoges igien den førstes Systema. Nu er en Plato paa Thronen, nu en Aristoteles, og viser Joh. Launoi, hvilken foranderlig Skiebne den sidstes Lærdom haver havt, i det den nu haver været anseet som daarlig og ugudelig, nu igien som ypperlig og fast guddommelig. Efterdi det nu er saaledes beskaffet med Menneskers Smag, saa giøre de høivise Herrer bedre ikke at ivre sig saa heftigen mod ovenmeldte Qvinde=Dragt, helst saasom vi, der ere af det andet Kiøn, derved intet lide.

Mit Raad skulde heller være at arbeide paa de Perukkers Afskaffelse, som Fruentimmer nyligen have antaget; thi derved præjudiceres Mands-Personer, som allene hidindtil have været i Possession af saadanne Hoved-Smykker, og som kan vise nogle 100de Aars Hævd derpaa. Det er magtpaaliggende, at saadant betimeligen forekommes, saasom det er at befrygte; at hvis Fruentimmer herudi faaer frie Hænder, de vil søge at berøve os andre af vore største Zirater, og som især vise vort Kiøns Herlighed. Det kan i saa Maade skee, at de ogsaa ville forandre deres Skiørter til Buxer, ja gaae med Spansk-Rør i Haanden, og med Kaarde eller Hirtzfænger ved Siden, saa at vi intet ville have os forbeholdet uden vore Skiægge og Knebelsbarter. Jeg holder derfor nødigt, at man med Iver arbeider paa disse Qvinde-Perukkers Afskaffelse, og hvis Forbud intet kan udvirke, vi da bruge Repressalier saaledes, at vi i Steden for Hatte og Perukker bære Fontanger, hvormed Lemmerne udi Eders Collegio bedst kunde giøre Begyndelse. Thi der er ingen Tvivl paa, at jo saadanne høivise Mænd strax vilde finde mange Efterfølgere. Fruentimmer vilde deraf lære, at det er dem tienligst at holde sig inden deres egne Grændser.

93.

Hvorfor han ikke besøger den Italienske Opera.

Min Herre forundrer sig over, at jeg ikke kommer paa den Italienske Opera, eller paa de Franske Comoedier, og jeg forundrer mig over, at han kommer der saa ofte, helst saasom jeg veed, at han hverken forstaaer Italiensk eller

Fransk. Men jeg kan tænke, at han vil helst bivaane de fremmede Spectacler, hvor Folk af de første Classer lade sig indfinde, for ogsaa at synes fornem. Saadant kalder jeg en ret honnete Ambition, hvorpaa ingen større Prøve kan gives end saadan Opførsel, hvorved man lader see, at man agter sin Honneur høiere end sin naturlige Lyst og Fornøielse. Thi at ansee, eller anhøre udi fire stive Timer noget, som man ikke forstaaer, er et Martyrium. Hvad som holder mig fra disse fremmede Spectacler, er en patriotisk Iver, som jeg ikke kan skille mig ved. Foruden den patriotiske Iver, som hindrer mig at bivaane og at understøtte disse fremmede Spectacler, er min egen Smag. Jeg drister mig ikke at sige, enten den er god eller slet; jeg kan allene sige, at den ikke er fornemme, og er det endnu hos mig en uafgiort Sag, om den borgerlige eller velbaarne Smag er meest naturlig. Jeg haver eengang bivaanet den Italienske Opera, da man forestillede det Stykke kaldet Pharnaces. Jeg saae der nogle at græde, andre at lee, nogle at skieldes, andre at snorke og nyse efter musicalske Noder og Tact. Intet syntes mig at være meer modbydeligt og unaturligt. Det, som jeg meest forargede mig over, var at see den store Pompeius, som i sin Tid var en Skræk for den hele bekiendte Verden, at forestilles af en sminket Demoiselle eller Italiensk Donna. Jeg tænkte da ved mig selv: om Pompeius stod op fra de Døde, kom her ind i det samme, og saae sin majestætiske Person forestillet af en pibende Operatrice, han vilde med en Krabask have feiet dygtigt om sig, og giort den hele syngende Republik maalløs. Jeg disputerer derfore dog ikke andre deres Smag: Jeg tilkiendegiver kun min egen, og viser, hvorpaa grunder sig den liden Behag, jeg haver for disse Spectacler, nemlig, efterdi de have kuldkastet vort Musicalske Societet, hvilket var yndet og admireret, saavel af fremmede, som af egne Landsmænd,

og det ikke uden Aarsag. Jeg kan vidne, at den Musik, som der til Afsked blev forestillet sidste Uge, var saa prægtig og saa bevægelig, at jeg ingensteds paa mine Reiser haver hørt den bedre, og dog saae man fast ikke andre Tilhørere, end Skriver-Karle, Sy-Piger og Stue-Piger; thi de saa kaldte honnete Folk bivaanede alle den Italienske Opera. Jeg haver og eengang været paa den Franske Comoedie, da Tartuffe blev ageret, for at see, om den der bedre blev exeqveret; end paa den Danske Skueplads, hvor den nyligen tilforn var forestillet. Man skulde tænke, at hvor man betaler dobbelt, der faaer man de bedste Varer; men dette prægtige Stykke blev saaledes opført, at jeg ikke kunde bie at see Enden. Min Herre bør reflectere lidt paa disse mine Anmærkninger, saasom han veed, at jeg kan skiønne baade paa Musik og Skuespil. Han vil maaskee sige, at en alt for stor patriotisk Nidkiærhed driver mig til at fælde partiske Domme. Men min patriotiske Iver er dog ikke saa stor, at den kommer mig til at renoncere paa mine Sandser. Ita amo patriam, ut simul judicem.

94.

Om den forandrede Smag for Skuespil.

Jeg haver udi en af mine forrige Skrivelser talet om Smagens Forandring udi Skuespil. Den fordærvede Smag har først reiset sig udi Paris, hvorfra den ligesom en smitsom Syge haver spredet sig ud over adskillige andre europæiske Lande; saa at man nu begynder at vrage Molieres Skuespil, og finder Behag udi ilde sammenhængende og

magre Stykker, og saadanne, som af intet kan recommenderes uden af Actionerne, Klædedragt, Processioner og Acteurernes Grimacer. Og, saasom man ogsaa her i Staden søger at vænne Tilskuerne til lutter Boufonnerie, hvortil Ørene ikke behøves, men allene Øinene, spaaer jeg, at mine egne Original-Stykker, som tilforn have været med Succes forestillede saavel uden, som inden Lands, ville have samme Skiebne. Thi den Politiske Kandestøber, den Stundesløse, den Vægelsindede, og andre Skuespil af rare Characterer, kan nu ikke holde mere Stand mod Oraclet og Merlin Dragon, Vulcani Kiep, den Forhexede Skaal, og andre deslige Stykker, hvorudi intet er uden puur Arleqvinerie. Naar man spørger deslige Stykkers Forfægtere, hvad Smag de for Exempel finde udi Oraclet, som de aldrig kiedes ved at see, svare de, eller rettere ikke kan svare andet, end at det er saa behageligt at see de Støtter, som præsenteres. Spørger man om, hvad videre, saa vide de intet videre at sige derom. En fortalte mig nyligen, at han havde seet Merlin Dragen, som han holdt for et prægtigt Skuespil, men kunde intet andet anføre til Beviis derpaa end den Procession af Dragoner, som med Trommer og Piber blev forestillet, item dette, at Tilskuerne havde klappet saa stærkt og saa ofte. Men at der ofte roses og klappes hen i Taaget og uden Grund, viser Stykkernes Elendighed, naar de ved Trykken komme for Lyset; da seer man, at deres Nøgenhed haver været skiult ved Actioner, Optog og Præsentationer, som falde i Øine: saa at disse Skuespil kan sættes i Classe med de Stykker, som af omløbende Comoedianter forestilles paa Torve og Markeder. Der ere fundne og endnu findes adskillige Geistlige, der tale heftigen mod Skuespil. Dem kunde man bringe til Taushed, hvis man i Steden for blotte Narrerier, allene forestillede moralske Comoedier, hvorpaa haves god Forraad, saavel af Fremmede,

som Originaler, som forestille og censurere de Feil og Skrøbeligheder, som findes ofte meest hos dem, der stærkest formedelst Mangel af Egen-Kundskab prædikede mod Skuespil. Dette bør man recommendere dem, som have Direction over Spectacler, at de udvælge saadanne Stykker, som divertere og underviise tillige, hvorved vore Tilskuere kan komme udi god Smag igien, saa at man ogsaa paa Skuepladsen med Succes kan forestille Molieres Misantrope, hvorudi intet er uden allene for Ørene. Intet kunde have været mig lettere, end at skrive saadanne Skuespil, som nu ere paa Moden; men jeg haver brugt min Pen udi dette Slags Arbeide som en Philosophus, og derfore regner mine Comoedier iblandt mine moralske Skrifter. Vel er sandt, at visse af mine Stykker, som for Exempel Julestuen, kan siges allene at være skrevne for at komme Spectatores til at lee. Jeg tilstaaer gierne, at samme Stykke ikke er meget moralsk, skiøndt derved vises dog et andet Sigte, nemlig at forestille de forrige Tiders Overtro og Simplicitet udi Festers Helligholdelse. Dertil sigtede den store Lovgiver Petrus Alexiowitz, da han engang lod celebrere en Bryllups-Hoitid efter den gamle latterlige Russiske Mode, for at beskiæmme dem, som ikke vare tilfredse med hans Reformation. De gamle Tiders Forestilling, som skeer udi Julestuen, er ellers saa naturlig, at intet Stykke, enten Original eller oversat, er ageret med mere Vivacitet, eller haver sat Tilskuerne meer i Bevægelse. Ellers maa jeg igientage, hvad som jeg tilforn haver anmærket udi den Sammenligning, som jeg haver giort imellem de Franske oversatte Stykker og vore Originaler, nemlig at de første have en stor Fordeel udi Actionerne: Thi saasom de saa ofte have været spillede af gamle habile Acteurs udi alle Lande, saa er ethvert Skridt og enhver Bevægelse afpasset. Dette kan ikke siges om vore Orginaler, hvilke allene have

recommenderet sig ved deres egen indvortes Valeur; thi Actionerne ere ikke uden saadanne, som nye og uexercerede Acteurs selv i en Hast kan ophitte. Jeg vil ikkun til Exempel melde om tvende store Denouemens, som findes udi vore Original-Comoedier. Den ene er udi Menschen-Schreck, hvor en Officier, omfavnende en masqueret Person, som han mener at være en Slavinde, omfavner sin egen Frue, som han haver fortalt: den anden er udi de Usynlige, hvorudi Arleqvin finder et Skabilken-Hoved i Steden for den Deilighed, som han venter at see. Disse tvende Catastropher burde sætte Tilskuerne udi samme Bevægelse, som Slutningen af den 4de Act udi Tartuffe. Men hvad som her haver en stor Virkning, haver der ingen, efterdi Actionerne blive ikke lige vel udførte. Hvis den Flid og de Bekostninger, som giøres paa de oversatte Franske Stykker, bleve anvendte paa vore Originaler, vilde de have langt større Anseelse.

95.

Hvorfor han ikke fuldender sin Danmarks Historie.

Min Herre opmuntrer mig til at fuldende min Danmarks Historie, og at fortsætte den indtil nærværende Tider. Adskillige andre have og i mange Aar søgt at overtale mig dertil; men deres Ansøgninger have været, og stedse ville blive forgieves. At skrive sine egne Tiders Historie kan fast ingen giøre, som vil efterleve en Historie-Skrivers Pligt. Hvis man underkaster sig Fortræd og Fare ved at skrive om forbigangne, saa er det et halsbrækkende Arbeide

at skrive om nærværende Tider, med mindre man enten vil efter de fleste Historie-Skriveres Exempel sammensmede magre Krøniker eller Dag-Registere, som giøres til Kræmmerhuse, eller exponere sig Fortræd, Had og Forfølgelse, som man seer een og anden Skribent er bleven underkastet, der haver søgt at ville føre i Pennen pragmatiske og upartiske nye Historier. Den bekiendte Valentinus Andreæ, som moraliserer gemeenligen ved Lignelser, haver udført dette i en Fabel, som findes udi hans Mythologia Christiana saaledes. Da Historien engang formedelst dens alt for frie Skrivemaade blev sat fra sit Embede, søgte den at komme i Tieneste paa andre Steder. Den adresserede sig først til høie Stands-Personer, tilbydende dem sin Tieneste. De samme spurgte, hvorledes Historien vilde opføre sig, og, da de mærkede, at dens Forsæt var at tale om deres Forfædres Dyd og Duelighed, svarede de: saadant maa ikke giøres kundbart for alle; thi det vil forbinde os at følge deres Fodspor, med mindre vi ville underkaste os Foragt og Bebreidelse. Dernæst vendede den sig til et stort Raad, af hvilket den fik samme Afviisning, efterdi den tilbød sig at vise, med hvilken Forstand og Viisdom Forfædrene havde forfattet Love og Anordninger, og hvilke fornuftige og upartiske Domme de havde fældet, hvilket alt maatte sammenlignes med nærværende Tiders Opførsel. Ingen af Raadsherrerne skiøttede om at høre saadant, og derfore betakkede Historien for sin Tienestes Tilbud, som de ikke behøvede. Den søgte derefter at komme i Tieneste hos et Universitet, foregivende sig at ville beskrive de Gamles Lærdom og grundige Videnskaber, og derpaa give en Afridsning paa de nyere Tiders lærde Tilstand. Universitetet rystede derpaa med Hovedet, og sagde: vi forlange saadant ikke at høre; thi det synes at ville falde ud til en Satire over nuværende Tilstand. Historien begav sig derpaa til de store Stæder, hvilke ei

heller vilde have den i sin Tieneste, saasom den foregav at ville give Afridsning saavel paa de gamle som nye Stæder; hvilken Afridsning disse menede at ville blive dem til liden Ære, eftersom man havde ladet forfalde, hvad Forfædrene havde bygget, og man i Steden for de Gamles velforsynede Skat-Kamre og Proviant-Huse vilde finde alting tomt. Endeligen adresserede den sig til Bønder, tilbydende sin Tieneste i at beskrive det gamle saavel som det nye Landvæsens Historie, og at vise, hvorledes de Gamle havde oprydde udyrket Jord, bebygget tørre Heder, og giort alting frugtbart. De forlangede saadant ikke at vide, saasom de holdt for, at det sigtede til intet andet end til at paaminde dem, at de burde arbeide ligesom deres Forfædre, hvilket aldeles ikke var deres Agt. Saa vidt bemeldte Autor, som derved giver tilkiende, hvor vanskeligt det er at skrive Historier, og hvad en Historie-Skriver, der vil skrive med Upartiskhed, kan vente sig. Man seer derfore, at de bedste Skribenter ikke gierne fortsætte deres Historier til nærværende Tider. Chineserne lade vel strax Alting antegne; men de lade lang Tid gaae forbi, førend Skrifterne komme for Lyset, saa at de ikke blive publicerede, førend Regentere af en ny Stamme komme paa Thronen. Derved erholdes, at de faae tilforladelige og upartiske Historier, hvilke ikke kan ventes af dem, der publicere nærværende Tiders Bedrifter; thi Erfarenhed viser, at det falder ud til tørre Dag-Registere eller Lov-Sange, og om nogen haver den Kiækhed at afmale alting med rette Farve, bekommer det ham ilde. Det var at ønske, at den Chinesiske Skik ogsaa var indført udi Europa; thi, førend det skeer, kan man ikke vente at see andet end Volusi annales i Steden for grundige Historier.

96.

Om Titler.

Min Herre forlanger at vide, hvad Titel han skal give N. N. og hvorledes Udskriften paa Brevet til ham skal være; min Herre er bange, at han skal forsee sig med at give enten en alt for høi, eller en alt for liden Titel. Han kan ikke forsee sig ved at give høie Titler. Thi jeg haver ikke hørt, at nogen fortørnes over, at man kalder ham Excellence, endskiøndt han i ingen Ting excellerer; at nogen vrager den Titel af Høiviis, skiøndt han ingen menneskelig Forstand haver, eller at nogen bliver vred, at man kalder ham Velbaaren, skiøndt han haver været fød og opdraget udi de nye Boder. Af alle verdslige Forfængeligheder er ingen, som udi kort Tid er saa stærkt tilvoxen som Titler. En Borger skæmmer sig nu ved at hedde Ærlig og Agtbar; en Borgermester ved at kaldes Høiviis; en Skolemand ved at kaldes Høilærd, og den ringeste Rangs-Person ved at kaldes Ærlig og Velbyrdig, som tilforn var den Store Cantslers Titel. De, som ere høiere i Rangen, have derfore maattet tiltage sig andre meer glimrende Titler, saa at det er allene den Titel af Majestæt, som Keisere og Konger have sig forbeholden. Og staaer det paa, hvorlænge de samme ville beholde den for sig selv allene. Den Epirotiske Fyrste Scanderbeg, en af de største Helte, som Verden haver tilveiebragt, vilde ingen anden Titel føre, end Christi Soldat. Hvis man nuomstunder characteriserede en Lieutenant eller Fændrik saaledes, vilde han slaae Krøller paa Næsen. Churfyrst Johan Friderich af Sachsen, da han blev tilspurgt, om han efter andres Exempel ikke vilde tage sig høiere Titel, end den han pleide at bruge, svarede, at han vilde lade sig nøie med saadan Titel: Jesu Christi

Martyr, de Fattiges og Betrængtes Hertug, Fyrste over Troens Bekiendere, Sandheds Greve, det hellige Korses Fændrik, Taalmodigheds og Bestandigheds Exempel, og Arving til det evige Liv. Saadanne Titler vilde han stræbe at erhverve hos Efterkommerne, hvilke han menede at være langt ziirligere for en christelig Regent, end Durchleütig og Høibaaren.

97.

Om gode og daarlige Hoveder.

Over Klims underjordiske Reise ere, som gemeenligen skeer med deslige Skrifter, faldne forunderlige Domme. Nogle have derudi intet fundet uden puur Skiemt og Giekkerie; Andre have anseet det som et heelt farligt Skrift; Andre igien have suspenderet deres Domme, indtil de kunde finde Nøglerne dertil, saa at en Deel have seet for lidet, andre for meget. Fornuftige Folk allene, og Kiendere af slige Skrifter, have holdet for, at man kunde læse alting uden Briller, og at man ingen Nøgle behøvede, hvor alle Døre stode aabne. Skriftet sigter i Almindelighed til at vise, hvorledes de fleste Mennesker tage Skyggen for Legemet, laste det, som er Roes værd, og rose det, som er meest ilde grundet, saa at det, som kaldes sømmeligt og usømmeligt, grunder sig meer paa indgroede Skikke og Sædvaner end paa Tingenes Natur og Egenskab. Saadant er Sigtet i Almindelighed i dette Værk, hvilket fornemmeligen sees af Klims Reise omkring Planeten Nazar, som er Kiernen af Skriftet. Hoved-Lærdommen derudi sigter ellers til at bestride den Vildfarelse, som gemeenligen begaaes udi de

Domme, der fældes over visse Personers Capacitet og Duelighed til Embeder, saasom man af daglig Erfarenhed seer, at man sætter meer Priis paa hastigt Begreb og Flygtighed end paa langsom Skiønsomhed, ei i Agt tagende, at det er ei alt Guld, hvad som glimrer, og at alt er ikke at foragte, som haver slet Anseelse udvortes, saasom den sundeste Kierne kan ligge skiulet under den sletteste Skal. Der gives visse Hoveder af et hastigt Begreb, og af en stærk Indbildnings=Kraft: de samme ansees som Zirater ikke allene af den ukyndige Almue, men endogsaa af deres egne Lærere, hvilke, naar tillige findes Ihukommelse, afmale saadanne Disciple som Naturens Mesterstykker, og dimittere dem med prægtige Testimoniis af Skolerne. Vildfarelsen mærkes ikke ret, førend de samme komme paa de store Skue=pladse, det er, til Embeder, hvor Forstand udfordres; da finder man, at de tiene til intet uden at forvirre, hvad andre, som de have selv forhen foragtet, maae sætte i Lave igien. Man seer da, at alt hvad som tilforn haver skinnet, er uægte, naar Prøvestenen derpaa bliver appliceret. Der er fast intet udi Verden, hvorpaa man kan anføre flere Exempler, og dog intet, hvorudi man lader sig mere be=drage; thi de Slags Mennesker bæres ligesom paa Folkes Axler til Værdigheder og Embeder, eftersom man admirerer alle dem, som kan afgiøre Ting hastigen, og mange Ting paa een Gang. Nogle, som see lidt dybere ind udi en Sag, mærke vel de Feil, som begaaes af de saa kaldte store Hoveder, men blive dog ved at sætte Priis paa dem, me=nende, at hvad Feil som begaaes, reiser sig ikkun af for megen Tillid, eller af Mangel paa Flid og Bestandighed, og at, naar saadant lægges til den naturlige Færdighed, Mirakler kan tilveiebringes. Men Ulykken er, at deslige Hoveder ikke ere begavede med Bestandighed, og Erfarenhed lærer, at jo mere de pønse paa en Ting, jo værre bliver

den. Lima magis atteruntur, qvam splendescunt. De langsomme Hoveder derimod blive gemeenligen foragtede. De samme fatte en Ting ikke uden med Møie; men, naar den een Gang er fattet, dømme de grundigere derom. Man kan ligne dem ved de Frugter, der ville have lang Tid til at voxe, men derudover blive desmere fuldkomne. Og, ligesom de første med Flid og Meditation heller fordærve end forbedre en Ting, saa erhverve de andre ved at pønse derpaa, meer og meer Kundskab og Lys. Dette tage de fleste Mennesker ikke i Agt; thi de confundere Langsomhed med Udueligheb, og den Frygt og Mistillid, som findes hos visse Personer, hvilken bør tiene til Beviis paa Egenkundskab, ansees som naturlig Mangel paa Capacitet. Erfarenhed viser dog, at deslige foragtede Hoveder blive udi Forretninger de meest brugelige. Demosthenes og Virgilius blandt de Gamle kan herpaa anføres til Beviis. Thomas Aqvinas, som i sin Tid skinnede som et Lys, blev udi Ungdommen formedelst hans langsomme Begreb distingveret med det haanlige Navn af en Oxe. Og den store Franske General Turenne, som udi Krigs-Videnskab og Skiønsomhed overgik de allerstørste Anførere i sin Tid; blev udi Ungdommen anseet som en unyttig Jordens Byrde, og som et Træ, hvoraf ingen Mecurius kunde dannes. Ja dette kan bevises med saa mange Exempler, at man haver Aarsag, udi Børn heller at ønske Seendrægtighed end flygtigt og hastigt Begreb. Foruden anførte Hoveder gives endnu tvende andre Slags, hvoraf det første er en Sammenblanding af de 2de foromtalte: det andet er noget, som ikke findes uden hos faa Mennesker, hvilke Naturen saaledes haver distingveret, at de ansees som Vidundere. Det første Slags Hoveder, som er en Blanding af de tvende ovenmeldte, ere vel brugelige, og til Forretninger beqvemme, men reise sig dog ikke over det som er middelmaadigt; thi, saasom udi een og den

samme Person ere samlede et hastigt Begreb, som er Naturens Gave, og tilligemed Betænksomhed, som Flid og Arbeide tilveiebringer, saa modererer den ene Qvalitet den anden saaledes, at vel noget Godt og Nyttigt, men dog intet Stort deraf kan fødes. Thi, hvor Natur og Konst balancere med hinanden, tilveiebringes allene det, som er almindeligt. De sidste Slags Hoveder ere som Qvint-Essents af det menneskelige Kiøn og Naturens Mesterstykker: de samme ere saa rare, at der behøves et heelt Seculum at danne een eller to saadanne Personer. Det er saadanne, der have oplyset Verden ved store og nyttige Tings Inventioner og Stiftelser, og hvis Forstand saaledes skinner, at de af nogle ansees som guddommeligen inspirerede, og af den gemene Almue som Troldmænd, efterdi de Egenskaber, som hos dem findes, synes overnaturlige. Blandt saadanne Mænd kan regnes Aristoteles, Lutherus, Cartesius og nogle store Lovgivere, der have oplyset og reformeret Verden. Plato ligner menneskelige Ingenia ved Metaller, saa at nogle ere af Guld, nogle af Bly, andre af Glas, og andre igien blandede af adskillige Metaller. Dertil kan lægges dette, at udi nogle faa Mennesker findes en Materie, som er end herligere end Guld, og det er saadanne Personer, som henhøre til den sidste Classe, og som af Philosophis kaldes Ingenia primæ magnitudinis.

98.

Betingelser for at være en god Lærer.

Min Herre forlanger af mig, at jeg vil foreslaae ham en Person til hans Børns Information. Det er en Commission,

som jeg nødigen paatager mig; thi en Informators Embede er af større Betydelse, end som man gemeenligen troer. De fleste see kun efter Lærdom, menende det at være nok, naar Personen ellers derforuden ingen Feil og Laster tillægges. Lærdom er vel fornøden; men jeg regner den ikke blandt de Hoved-Qvaliteter, som udfordres af en Skolemand. Jeg seer fornemmeligen efter saadan Person, som er begavet med Skiønsomhed og Moderation. En som besidder disse tvende Egenskaber, kan med en maadelig Lærdom udvirke langt mere, end den sprænglærdeste Person, som er at finde paa et heelt Universitet. Lærdom og Viisdom ere tvende differente Qvaliteter; thi Erfarenhed viser, at En kan være lige saa ufornuftig, som han er lærd, hvoraf flyder, at en sprænglærd Informator, der ikke haver Skiønsomhed nok til at udforske en Discipels Naturel, spilder Tiden ved at oplære ham i de Ting, som han siden skal forglemme. Hoved-Posten er her, som udi Bygnings-Konsten, at examinere Grunden, førend man opretter Bygningen. Naar dette med Skiønsomhed i Agt tages, og ethvert Barns Egenskab, Tilbøielighed og naturlige Pund udforskes, førend det sættes paa den Rende-Bane, som fører til Maalet, kan ikke andet ventes end lykkelig og hastig Fremgang. Men de fleste Informatores tage saadant ikke i Agt: Fast enhver sætter den Information, som han selv i sin Skolegang haver havt, til Model for en anden, ei eftertænkende, at Arbeidet maa rette sig efter Materien, og at der maa bruges andre Instrumenter til at danne et Billede af Træ end af Staal. Haandværks-Mænd, Konstnere, Ager-Mænd 2c. have alle saadant nøie for Øine. En Bygnings-Mester examinerer Grunden, førend Bygningen anlægges, og seer til, at hver Steen bliver sat paa det Sted, hvor den bedst passer sig til; en Konstner betragter Materien, førend han lægger Haand derpaa, og en Agermand retter sig ikke blindt efter,

hvad hans Formand haver giort: han efterforsker Jorden, til hvilken Sæd den er beqvem. Naar jeg finder Jorden ikke at være beqvem for Hvede eller Rug, saaer jeg derudi Byg eller Havre. Med eet Ord: Alle tage saadant nøie i Agt. Allene de, som Ungdommens Information er betroet, og hvis Embede er at danne Mennesker, confundere det ene med det andet, hvilket foraarsager, at unge Mennesker udi deres Skole-Gang paasættes en Skikkelse, som ikke passer sig til deres Natur, og at de derfore maae reduceres til en raa Materie igien, og omstøbes udi en anden Form. Saadant have vise Regentere og Lovgivere søgt at forebygge, og derfore have forordnet Øvrigheds-Personer i hver Stad at have Opsigt med Ungdommens Optugtelse, og at see til, at ethvert Barn blev sat paa en beqvem Post, og oplært i det Studio, hvortil Naturen havde dannet det. Denne herlige Vedtægt berømmes hos de gamle Ægyptier, Persianer og Lacedæmonier; og tage Chineserne endnu saadant nøie udi Agt; hvorved udvirkes, at Ungdommens Tid bliver ikke unyttigen spildet, og at en hastig og lykkelig Fremgang i Studeringer udvirkes, efterdi ethvert Barn behøver heller Tøile end Sporer udi det Studio, hvortil det haver baade Lyst og naturlig Evne. Den anden Hoved-Qvalitet, som udfordres af en Læremester, er Moderation; thi det er ved Sagtmodighed og venlig Omgiængelse Disciplenes Hierte vindes. Lyst til Studeringer er en Følge af Kiærlighed, som fattes til Lærerne, ligesom Strenghed og Tyranni indprenter dem Afsky for at studere. Det Testimonium, som Borgerne udi den underjordiske Stad gav en Student, der søgte om et Skole-Embede, er derfore ikke saa ilde grundet, skiøndt det i Henseende til Stilen og Formen foraarsager Latter hos Læseren. Thi Meningen er: at, hvis en Lærer ikke er behagelig udi Omgiængelse, og begavet med Taalmodighed og Moderation, tiener han med al sin Lærdom

ikke til Skole-Embede. Ved kiærlige Opmuntringer udvirkes langt mere, end ved Færle og Riis. Allermeest ere de Skolemestere at laste, der prygle Børn uden Skiønsomhed og i Utide, det er: revse nogle, efterdi de ikke saa hastigen kan fatte og lære en Ting, som andre, ei i Agt tagende, at Naturen ikke uddeler de samme Gaver i lige Grad til alle. Saadan Opførsel, som, desværre, findes hos de fleste Lærere, er lige saa daarlig som en Billedhuggers, der bander, skielder og ivrer sig, efterdi Metal og Steen ere vanskeligere at bringe udi Skikkelse end Træ eller Vox.

99.

Skuespils moralske Nytte.

Vore ivrige Prædikanter blive stedse ved at tordne mod Comoedier, og vore Comoedianter blive stedse ved at agere, saa at det lader som de ene ikke agte meget, hvad de andre sige. Begge mene, at de underviise Mennesker, skiøndt de ere ikke enige udi Methoden. De første følge Heracliti Plan, de sidste Democriti, og menige Mand er endnu ikke enig om, hvilken Methode haver meest Virkning, skiøndt de fleste holde for, at man kraftigere informerer med Latter, end med vaade Øine og knyttede Næver, eftersom der hos Mennesker findes fast meer Materie til Latter end til Graad, og Erfarenhed derforuden viser, at Gemytterne ved latterlige og urimelige Personers Forestillelse ligesaa ofte forbedres, som de ved alt for heftige Declamationer opirres; helst naar tilligemed mærkes, at Prædikanternes Levnet ikke svarer til deres Lærdom, hvorpaa desværre haves daglige Exempler:

Saa man kan sige, at mange, som tale heftigst mod Comoedier, forestille selv de største Skuespil. Saasom det i nogle 100de Aar haver været et Problema, saavel blandt Geistlige som Verdslige, om Skuespil bør tillades udi Christelige Societeter, eller ei, saa drister jeg mig ikke til at decidere derudi, og vilde jeg ønske, at andre giorde det samme; thi intet er selsommere, end udi en længe omtvistet Sag, hvorom man blandt lærde Mænd, ja Helgene selv, finder dristige Meninger, at ville med Myndighed affige Dom. Thi det er ligesom En vil sige: om denne Post have de største og lærdeste Mænd foranderlige Meninger, saa at den hidindtil haver været et Problema; men jeg mener, at min Kiendelse herudi kan giøre Ende paa Tvistigheden, saa at det bliver ikke meer et Problema. Man maa bekiende, at, naar en Mand lader sig mærke med saa høie Tanker om sig selv, ingen Opførsel kan give rigere Materie til Comoedie. Jeg siger for min Part, at jeg drister mig ikke til at affige Dom herudi; og derfore lader mig ene nøie med at tilkiendegive, at Tvistigheden endnu ei er afgiort, hvorpaa jeg til Beviis kunde anføre mange Vidnesbyrd. Men, saasom ingen Materie er mere udpidsket, holder jeg unfornødent at opkoge igien, hvad andre pro og contra herom have anført. Jeg vil ikkun spørge vore Censores, hvad de dømme om den Kongelige Fundation, som høilovlig Ihukommelse Kong Friderich 2. ved de grundigste og lærdeste Mænd her lod forfatte for de 100de Studenter, der nyde Kongens Kost paa Communitetet. Den 4de Artikel er af saadant Indhold: For det fierde skulle och Eleemosinarii, som af os underholdes, strax nogen Terentii Fabulæ er udlæst, Publice dennem agere, efter Theologorum och Rectoris Ville och Befalning. Deraf sees, hvad Tanker man da havde om de Slags Spectacler, og at Theologi selv vare beskikkede til at have Opsyn dermed, skiøndt Terentii

Comoedier ere ikke nær saa kydske og rene, som vore Tiders Skuespil. Her seer man, at Skuespil ikke allene tillades, men endogsaa paabydes af den høieste Øvrighed med et heelt Universitets Godtfindende. Det er derfore en Knude, som vore Censores have Vanskelighed ved at løse, med mindre de ville sige, at eet er at agere Comoedier for at øve sig udi Tale og Fripostighed, et andet er at spille for Penge. Men, saasom af denne Distinction flyder, at Tingen i sig selv er uskyldig og nyttig, maa Synden bestaae allene derudi, at Acteurerne lade sig betale pro labore, og for at stoppe de Bekostninger, som giøres paa Forestillinger og Machiner, saa er bedre at tie dermed. Jeg kunde herpaa anføre Exempler af andre Christelige Lande; men lader mig nøie med at vise, hvad som udi dette Rige ved publik Autoritet haver været tilladt, endogsaa paa et Universitet. For at give denne min Betænkning desmere Vægt, vil jeg allene anføre hvad en ny ærbar Autor udi et Skrift, som handler om Ungdommens Optugtelse og Studeringers Forfremmelse, herom taler. Efterat han haver viset, hvilke Midler man maa bruge til at forfremme Konster og Videnskaber, siger han, at theatralske Exercitier ere Skoler for Menneskers Levnet og Gierninger; thi, farer han videre fort, det er ikke uden knarvorne og med den sorte Galde plagede Mennesker, som fordømme saadanne Øvelser, og som søge at udrydde Skuespil, hvilke blandt alle moraliserede Folk have været i Brug. Ligesom en Comoedie er en Skole for det hele Folk, saa kan og Skuespil tiene til Skole for den studerende Ungdom. Thi de Præsentationer og Forestillinger, som skee ved levende Personer, kan have stor Virkning udi Tilskuernes Gemytter, efterdi man udi saadanne Actioner speiler sig bedre, end af Exempler, som læses udi Historier. Ungdommens Optugtelse og Information kan saaledes indrettes, at den Theorie, som erhverves

af philosophiske og moralske Skrifter, kan ved exemplariske Actioner paa Skuepladsen foresættes til Praxin. Det er i den Henseende, at fornuftige Skole-Patroner, ikke allene have tilladt, men endogsaa anordnet saadanne Spectacler. Verulamius, den største Lærer udi de nyere Tider, og som haver lagt Grundvold til dette Seculi solide Lærdom, recommenderer udi sin Arte pædagogica theatralske Actioner. Saa vidt Morhof, hvoraf vises, at intet kan være selsommere end at høre en ung halvlærd Magister med pavelig Myndighed at tordne herimod, og at fordømme, hvad saadanne store Mænd ikke allene have holdet for uskyldigt, men endogsaa recommenderet til Studeringers Forfremmelse og Levnets Forbedring. Dog maa herhos siges, at ved saadanne Spectacler allene forstaaes rene og moralske Skuespil, det er saadanne, som undervise, og tilligemed uden Forargelse forlyste: Og veed jeg ikke andet, end at saadant jo nøie her haver været i Agt taget, saa at derfore de, som saa heftigen tordne derimod, have derpaa intet andet at sige, end at det er Skuespil.

100.

Betragtninger over ham selv i Anledning af hans Portrait.

Min Herre skriver, at han ingen Behag haver fundet udi mit Portrait, som er sat for den Franske Oversættlse af de moralske Tanker. Portraitet befalder mig ikke selv; thi jeg haver ligesaa lidet Behag udi Diogenes som udi hans Hund: jeg giver mig og ikke ud for en Philosophus, og, hvis jeg skulde lade mig overtale til at antage nogen

philosophisk Sect, blev den Cyniske den Sidste, som jeg beqvemmede mig til. Jeg antog heller den Cyrenaiske, og lod mig indrullere blandt Aristippi Disciple, hvis Philosophie er at leve uden Affectation, det er, udi Levemaade og Klædedragt at conformere sig med andre Mennesker. Saadant haver jeg ved een og anden Leilighed tilkiendegivet, hvoraf jeg slutter, at Oplæggeren, som er falden paa saadan Concept, ikke maa have læset mine Skrifter med Agtsomhed. Jeg vrager ikke, hvad som andre holde for Velstand, og jeg skikker mig udi Velstand. Jeg forkaster ikke Penge, men jeg lægger mig ei heller syg for dem. Hvis min Herre vil forære mig tusind Daler, bliver jeg ikke vred over saadan Gave, og, hvis jeg mister dem igien, gaaer saadant Tab mig ikke til Hiertet. Jeg klæder mig efter Moden, og derudi følger Strømmen. At jeg ikke æder og drikker som de fleste, foraarsager mit Legems Constitution, eller min Mave, som tvinger mig imod min Villie at singularisere. Thi jeg holder det philosophisk ikke at leve anderledes, men bedre end menige Almue. Min Herre seer deraf, at enhver, der haver saadant Principium, kan ikke passere for Diogenes Discipel, der stedse gik imod Strømmen, og holdt det for en philosophisk Pligt at singularisere, og udi Levemaade ligesom gav tilkiende, at han havde renonceret paa sin egen Skabning. Det er jo ingen Philosophie at skabe sig til et Dyr, for at være meer end et Menneske. Min Herre seer saaledes, at Diogenes er ikke den Philosophus, som jeg skiøtter om at parres med, en Deel saasom jeg aldeles ikke bifalder hans Lærdom, en Deel ogsaa, saasom jeg ikke kunde practicere den, endskiøndt jeg vilde. Thi En, der haver saadant delicat Legem, som mit er, kan med al sin Theorie ei føre nogen Philosophie til Praxin. Man kan vel nogenledes tvinge sine Affecter; man kan ogsaa vide hvilke Regler, som recommenderes at i Agt tage

dertil; men, hvor Blodet er hidsigt, og Vædskerne udi Legemet skarpe, hielper saadanne Reglers Jagttagelse ikkun lidet. Naar Ilden kommer i Krudet, maa det springe, og naar Vædskerne ved en og anden Hændelse begynde at fermentere, ville de blive ved, indtil de have udkoget. Jeg veed vel, at adskillige herudi ikke ville bifalde mig. Der findes og visse Mennesker, som vidne med deres egne Exempler, at de ved saadanne Reglers Jagttagelse ligesom have overvundet sig selv, og bekommet en anden Natur. Det kan være, at der findes saadanne Kiæmper; det kan ogsaa være, at mange bryste sig af Seier uden Strid. Det er ellers meget troligt, at hvis een eller anden saalænge haver stridet med sine Affecter, at han haver ganske undertvunget dem, saa maae Passionerne ikke have været udi nogen høi Grad. Thi det var vanskeligere for Alexander M. at overvinde een af sine herskende Passioner, end at undertvinge hele Orienten. Jeg for min Part haver hos mig selv fundet saadant at være et forgieves Arbeide, og derfore anhører som Stortalenhed, hvad derom siges. De fleste, som bryste sig af saadanne Seiervindinger, og som igiennemhegle andre, efterdi de ikke ville følge deres Exempel, ere dog saa forsigtige, at de gemeenligen ikke tale om de Feil, som ere deres egne Hoved-Passioner, men declamere allene mod saadanne, hvortil de enten selv ingen Tilbøielighed have, eller som hos dem ere let at bestride. Saaledes bebreider den Gierrige sin Næste alle Slags Passioner, uden Begierlighed efter Penge; en Advocat rører i sine Straffe-Prædikener ikke om Trættekiærhed, og en Fanaticus, som stedse tordner mod Spil, Dands og anden Tidsfordriv, som ikke ere hans egne Hoved-Passioner, prædiker sieldent mod Overflod udi Mad, mod stærk Drik, og andet deslige, hvortil han selv i høi Grad inclinerer.

101.

Trykkefrihed eller Censur?

En Svensk Herre, som reisede her igiennem Staden, og beærede mig med en Visite, fortalte, at man udi Sverrig havde raadslaget, om det var tienligt at lade Autores frit skrive, som udi Engeland og Holland, eller om man skulde blive ved, som sædvanligt, at underkaste Skrifter publiqve Censure. Han sagde, sig tillige med mange andre at have forfægtet den første Mening; men at Pluraliteten var derimod. Der kan udi denne saavel som de fleste Materier anføres Argumenter pro og contra. Man kan paa den ene Side sige, at mange slette og forargelige Skrifter derved hindres at komme for Lyset; man kan paa den anden Side og sige, at mange prægtige Bøger, hvilke ansees som Zirater for et Land, havde blevet stedse skiulte, hvis Censurer allevegne havde været anordnede. Jeg haver ofte recommenderet Frihed i at skrive, og anseet de publiqve Censurer som Baand og Lænker for den Lærde Verden. Jeg haver allene holdet for, at Skrive=Frihed ikke burde tillades uden dem, der have naaet en moden Alder, og er jeg derudi bleven bestyrket, efterdi jeg paa nogen Tid haver seet unge Personer, førend de have faaet Skiæg paa Hagen, at føre Pennen i de delicateste Materier saavel politiske som moralske. Det er om saadanne, som man bør sige med David: lader dem blive i Jericho, indtil deres Skiægge voxe. Man kan vel herimod indvende, at visse unge Mennesker blive tidligen modne, saa at de endogsaa udi den grønne Alder have erhvervet tilstrækkelig Skiønsomhed; men saadant er dog rart, og, endskiøndt saadan Beqvemhed udi Ungdommen kan findes, saa støder man sig dog derover, naar unge Personer agere Lærere udi vigtige Ting, og naar de ville reformere

Verden, førend de have lært at kiende den. Jeg approberer derfore den underjordiske Anordning, hvorved en vis Alder blev bestemt til saadant Foretagende. I det øvrige er jeg ikke meget for de sædvanlige Censurer, hvorved jeg mærker at triviale Skrifter komme for Lyset, og adskillige ypperlige maae ligge skiulte. Thi det er ganske vist, at hvis publiqve Censurer havde været anordnede paa de Steder, hvor Erasmus, Grotius, Montagne, Clericus, Bayle, og visse andre store Mænd levede, havde deres Manuscripter, som tillige med deres Heterodoxie befatte saa mange nyttige Ting, været blevne skiulte og af Møl fortærede, saa at Hveden havde forkommet med Klinten.

102.

Sammenligning imellem Kort Adeler og Tordenskjold.

Jeg haver viset udi min Dannemarks Historie, at Norge haver tilveiebragt flere store Sø-Helte, end noget andet Land efter Proportion. Blandt dem kan man regne for de navnkundigste Adelaer og Tordenskiold, hvoraf hiin var den største, og denne den mærkeligste. Jeg siger, at hiin, nemlig Adelaer, var den største, efterdi han ved lang Tieneste udi fremmede Lande havde erhvervet sig stor Kundskab udi Sømandskab, og ved sin Capacitet og herlige Bedrifter var kommen paa det høieste Æres-Trin, og var bleven General-Admiral. Denne derimod var den mærkeligste, efterdi han uden Videnskab og uden Education udi nogle faa Aar avancerede fra Lærling til Vice-Admiral. Paa saadan hastig Forfremmelse findes ikkun faa Exempler udi Historien. Vel

er sandt, at den første ogsaa gik frem udi Galop, men han galoperede dog ikke saa stærkt som den sidste, hvilken fast hvert Aar blev beklædet med en høiere Charge. Begges Forfremmelse var ei heller lige uformodentlig; thi Adelaer havde ligesom fra Barndommen opoffret sig til Sømandskab, og gaaet igiennem Navigations-Skoler; da den anden derimod udi Ungdommen havde siddet paa et Skrædder-Værksted, og siden staaet bag paa en Vogn, saa at der var Anseelse til, at han enten skulde have været bleven Skrædder eller Lakai. Det var en Lykke, at han i Tide rebellerede mod sine Forældre, og vendede sig til det, hvortil Naturen havde dannet ham, hvorved hañ i Steden for en slet Skrædder blev en stor Sø-Helt. Man bestyrkes af dette Exempel i det, som jeg forhen haver antegnet om Naturens Virkning, at den er kraftigere end al Information, Lærdom og Optugtelse, og haver jeg anført mange Exempler til Beviis derpaa, sær af Græske og Romerske Historier. Begge disse tvende Sø-Mænd vare lige hurtige, kiække, dristige og lykkelige. Hiin havde Theorie, og var lykkelig udi Praxi, denne practiserede lykkelig uden Theorie; thi han var bleven en stor Sø-Mand allene af egen Erfarenhed, og uden at have gaaet i Navigations-Skole. Det var derfore, at adskillige af hans Actioner bleve critiserede, som foretagne mod Regler. Om saadanne Critiqver vare vel eller ilde grundede, skal jeg ei kunne sige: Erfarenhed viser dog, at det undertiden regnes til Fornuft og Skiønsomhed at tilsidesætte Regler og Formaliteter, og at bruge Lykken, naar man seer at have den ligesom i sin Lomme. Saadant seer man habile Spillere at i Agt tage, saa at de betiene sig af Lykken paa de Tider, naar de mærke sig af den samme at favoriseres; thi det hedder da: vi maae smede medens Jernet er varmt. Store og fast utrolige Ting ere derved blevne udvirkede; thi den Assurance, som findes hos Anføreren,

indprenter den Underhavende en Tillid, saa at de ofte vinde, efterdi de troe sig ikke at kunne tabe. Hvis man saadant negter, taler man mod Erfarenhed, som dagligen viser, at der ere visse lykkelige og forvorpne Dage, og at Lykken ligesom haver opoffret sig til visse Personer, og hos nogle paa visse Tider og Timer. Vore tvende Norske Helte vare store Sø-Mænd. Hos den første coopererede Konsten med Naturen, og hos den sidste virkede Naturen allene. Og kan man deraf slutte, at man bør give Fortrin til den første, med mindre man vil holde for, at Lærdom og Information er af ingen Nytte. Derforuden vare begges Bedrifter ikke lige store, kunde ei heller være, efterdi den første udi mange Aar havde giort Tieneste til Søes, da den sidste derimod var som et Veir-Lys, der lod sig see og ligesom forsvandt paa eengang. Endelig foraarsagde Mangel paa Information, at Tordenskiold havde intet, hvorved han kunde recommendere sig, naar en Krig var bragt til Ende, da Adelaer derimod formedelst sine Videnskaber kunde conservere den Anseelse, som han udi Krig havde erhvervet, hvilket ogsaa skede. Thi han administrerede siden det Danske Sø-Væsen, indrettede Sø-Etaten efter den Hollandske Maade, og lod bygge de Galleier, som udi den Skaanske Krig bleve brugte. Saadanne Tienester kunde Tordenskiold ikke giøre. Tvertimod, Mangel paa Information bragte ham til, af en falsk point d'honneur at duellere med en Fægtemester, som skilte ham ved Livet udi hans blomstrende Alder.

103.

Ingen bør roses for hvad der ikke er hans Værk.

Intet er mere ilde grundet, end at regne Mennesker til Merite det, hvortil de selv intet have contribueret. Intet er dog mere almindeligt; thi man hører dagligen, at een berømmes af sin skiønne Skabning, en anden af sin Styrke, og en anden igien af sine naturlige Sindets Gaver; ret ligesom det kunde være Herligheder, som de ved Flid og Arbeide selv havde erhvervet, da de dog ikke bør ansees uden som passiva subjecta, som Skilderier eller Konst=Stykker, udi hvilke Konstneren eller Skildreren allene tilkommer den hele Ære. At en Jomfru roses formedelst hendes Skiønhed, er en Roes, som er ilde grundet; men hvis hun staaer mod Fristelse, som hendes Skabning underkaster hende, saa fortiener hun allerførst at berømmes. Hvis en Kiæmpe bryster sig af sin Styrke, bryster han sig af noget, som han selv ikke haver givet sig; hvis han derimod ikke misbruger den for at undertrykke andre, men anseer den allene som en puur Naturens Gave, kan saadan Erkiendelse og Ydmyghed regnes ham til Merite, ligesom den, der er begavet med adskillige Sindets Qvaliteter, maa roses og agtes allene deraf, at han vel anvender dem. Dette eftertænke dog Mennesker ikke; thi Creaturene tilegne sig den Ære, som allene tilhører Skaberen. Hvis nogen Realitet var udi den saa kaldte Kallipædie, og at den Konst at giøre sunde og velskabte Børn kunde, som nogle have foregivet, læres, kunde man sige, at Forældrene i det ringeste havde nogen Deel derudi, og at de havde coopereret med Skaberen. Men Erfarenhed viser, at Konsten bestaaer udi puur Indbildning. Thi skiønne, stærke, og med Sindets Qvaliteter begavede Børn fødes saavel udi Lands=Byer, som paa Kongelige Slotte. Ingen

maa derfore brydste sig af den Skikkelse, som Skaberen allene haver paasat, og ingen kan udslette; ligesom ingen bør bebreides sin Vanskabning, som den selv ikke haver foraarsaget. Thi det hedder her, som Ordsproget lyder: Laster du min Skabning, saa laster du Gud, og laster du mine Klæder, saa laster du Skrædderen.

104.

Manden er ingen Gnier!

Du laster N. N. formedelst hans Gnieragtighed: Mig synes, at man derudi giør ham Uret, saasom han i mange Ting lader see Generositet og Gavmildhed. Der gaaer aldrig nogen Dag bort uden Gavers Uddeling. Han giver sine Børn idelige Formaninger, og ofte meer end fornødent er; han giver sine Tieneste-Folk, saavel Drenge som Piger, Hug; han giver sine Creditorer en god Dag; han giver sine Skrifter til Kræmmer-Huse, eller til Møl at fortæres; han giver Staden Materie til Snak, og vore Spectacler Materie til Comoedier. Han giver det, som bør være en Mand kiærest, nemlig sin egen Hustru, til public Brug og Nytte. Han giver Løfter til alle dem, som bede ham om noget. At han ikke holder, hvad han lover, det haver han tilfælles med mange brave Mænd, sær høie Stands-Personer. Kort at sige: han giver Alting uden Penge. Det er allene Skillingen, hvorpaa han gnier, og, naar saa er, og naar han udi saa mange Ting lader see sin Gavmildhed, er det Uret at afmale ham som en Gnier, efterdi han er paaholden udi en ringe Ting. At han holder saa meget paa Penge, skeer

allene for at give sine naturlige Tilbøieligheder Tøilen, og at give sine Børn godt Exempel, og at opmuntre dem til Tarvelighed; saa at man kan sige, at det sidste ogsaa tiener til Beviis paa Gavmildhed. Man maa derfore nøie overveie en Mands Idrætter, førend man giver ham Character. Dette skeer dog gemeenligen ikke, hvorudover ofte saa mange ubillige og ilde grundede Domme fældes over een og anden, som saadanne ikke have fortient.

105.

Kritik over Christian den Tredies Historie af Krag.

Min Herre forlanger at vide, om ingen flere Exemplarier af Christiani 3. Historie, som er skreven af Cragio, ere at bekomme. Der ere alt for mange at bekomme, saasom ikkun faa deraf ere solgte. Thi, efterdi det er en stor Foliant, der indeholder over 7 Alphabeter, saa kan Forlæggeren uden sin Skade ikke sælge den for ringe Priis. Og Kiøberen, som seer, at bemeldte Cragii Historie er i sig selv ikke større, end den kunde forfattes udi en liden Octav, vil ikke betale efter Papirets, men Materiens Vægt, hvorudover Skriftet bliver liggende, havende samme Skiebne, som adskillige andre vore store og tykke Volumina, hvorom man kan sige, at de have ingen god Fedme. Ingen kan med Billighed lægge mig denne Critiqve til Last, saasom ingen er mere fornøden udi vort Norden, saavelsom udi visse Nabo-Lande, hvor man stræber efter at giøre tykke Bøger, publicerende alt hvad som findes udi gamle skrevne Papirer, uden at examinere hvad som interesserer Læseren eller ei. Jeg paastaaer ikke

at have præsteret noget in literis: Hvis noget skal regnes mig til Merite, er det allene dette, at jeg haver søgt at bestride en slet og fordærvet Smag; og, hvis jeg ikke haver kunnet skrive nogen Historie, haver jeg i det ringeste viset, hvorledes den bør skrives, og ved at sammenligne Franske og Engelske Historier, der intet indeholde uden magtpaaliggende Sager, med vore nordiske Historier, hvorudi vore Skribenter indføre alt hvad de finde udi gamle Manuscripter. Cragii Historie er udført udi en god Latinsk Stiil; men det er og alt hvad man derom kan sige; i det ringeste fortiener den ikke at komme frem udi en saa prægtig Klædning. Thi hvad Materien angaaer, da ligner den mere en Lovsang end en upartisk Historie. Man maa vel tilstaae, at Kong Christian 3. haver været en af de dueligste og dydigste Regenter, som haver forestaaet disse Riger; men man maa dog udi Historiens Forfatning see til, at man heller agerer en Historie-Skriver end en Advocat. Thi man kan ikke sige, at Gustavus I. udi alle de smaa Tvistigheder, som han havde med Kong Christian 3., altid havde Uret, som Cragius dog bestandigen foregiver. Historien i sig selv er ellers saa kort, at den kan ikke passere uden for et Compendium, og vilde den blive end kortere, hvis man deraf tog adskillige smaa og lidet magtpaaliggende Ting, som vidtløftigen ere udførte. De tre sidste Bøger indeholde intet uden Pfaltz-Grevens Anslag mod Riget, som dog allene bestod udi Trudsler og Bevægelser, item nogle smaa Tvistigheder og Klagemaal, som gemeenligen forefalde mellem Naboer, hvilke med faa Linier allene udi gode Historier anføres. Derimod bliver adskillige vigtige Ting enten ikkun løsligen omtalede eller ganske forglemte. Religionens Reformation, som kunde indtage en stor Deel af Værket, udføres her paa tvende Paginis. Om Universitetets Stiftelse bliver intet nævnet, da disse tvende Poster dog ere de største Zirater udi denne

Konges Historie. Endskiøndt Autor ofte rører om smaa Ting, som ere forefaldne udi Nabo-Lande, saa forbigaaer han dog mange, som ere af stor Vigtighed. Saaledes findes for Exempel ikke et eneste Ord om Reformationen udi Sverrig, og Regieringens Forandring udi samme Rige, hvilken Omission udi Christiani 3. Historie ikke er at undskylde. Der meldes ei heller det ringeste om denne Konges Bedrifter, førend han bemægtigede sig Rigerne. Iligemaade tales intet om hans naturlige Egenskaber, hans Ungdoms Forhold og andet, som udi Biographier ikke bør udelades. Hvis noget forefalder, som haver været underkastet Critiqver og Domme, bliver det enten forbigaaet eller berømmet. Den Svenske Konge Gustav 1. Gierninger derimod blive idelig en sværtede, da dog samme Konge var en af de dueligste og dydigste Regenter, som ere at finde i Historien. Saa at det er klart, at vor Autor fører sig heller op som en Advocat end som en Historie-Skriver. Blandt de mærkværdigste Ting, og som giør en Tids-Regning udi Dannemarks Historie, ere de Constitutioner, som ere giorte udi Fyrstendommerne Slesvig-Holsteens Deling imellem Kongen og hans Brødre; item den navnkundige Forening (Unio & Communio) som siden haver givet Anledning til saa store Tvistigheder, og uden hvilken den paafølgende Historie ikke kan forstaaes. Derom meldes ei heller det ringeste. Man kan derfor ingen anden Dom fælde over dette Skrift, end denne, nemlig: at nogen Priis derpaa kan sættes i Henseende til den latinske Stiil; men at det i Henseende til Materien er ikkun af liden Vægt, eller i det ringeste, at det ikke fortiener at iføres en saa prægtig Klædning, og at være ziret med saa mange Broderier. Det hele store Volumen burde have saadan Titel: En Samling af adskillige Dissertationer, hvoriblandt findes et Fragmentum af Christiani 3. Historie ved Nic. Kragium. Thi, naar

man paa et Catalogo eller Register finder Christiani 3. Historie, bestaaende af 7 Alphabeter in Folio, indbilder man sig, at det er et Værk af stor Betydelse. Man finder ved Skriftets Læsning, at man haver taget, som man siger, Skyen for Gudinden (nubem pro Junone.) Hvis nogen holder for, at denne min Betænkning reiser sig af Begierlighed til at critisere, giør man mig Uret. Man seer af mine andre Skrifter, at mit Sigte ved saadant er ikke andet end at bestride almindelige Vildfarelser, og at vise, at det er ikke alt Guld, som glimrer, og stikker visse Folk meest udi Øine. Saadant haver jeg holdet for en Pligt ved alle Leiligheder at tilkiendegive, og haaber jeg hos skiønsomme Folk derfore ingen Utak at have fortient, skiøndt jeg veed, at deres Tal, som støde sig derover, er langt større

106.

Om Forfremmelser.

Du skriver, at du forundrer dig over, hvorledes N. N. haver kunnet erholde en saa anseelig og fed Bestilling. Jeg derimod forundrer mig aldeles ikke derover, saasom jeg haver mærket, at der ere mange Veie til Forfremmelse, og at Promotioner kan erhverves ved stridige Midler, saa at ofte det, som synes at skulle være Hinder udi Ens Lykke, hielper meest dertil. Somme blive forfremmede i Henseende til deres Meriter, men flere, efterdi de ingen have, og derfore ingen Jalousie kan opvække. Een kommer til et Embede, just fordi han holdes beqvem dertil, en anden faaer Afslag, efterdi han holdes for at forstaae Bestillingen alt for vel; saa at det udi det sidste Fald gaaer undertiden til, som

med Fyrbøder-Tienester udi Collegierne, hvortil ingen antages, som haver lært at læse og skrive. Nogle blive forfremmede ved Skienk og Gaver til en Favorit, andre ved Penge-Laan og ved at blive hans Skyldner, helst naar intet Middel sees til at igien bekomme den crediterede Sum, uden ved at hielpe Debitor til et fedt Embede; saa at Promotion erhverves nu ved at forbinde, nu igien ved at giøre sig forbunden; nu ved at blive Creditor, nu Debitor. Erfarenhed viser, at adskillige have practiseret den Konst med Succes. Nogle giøre store Skridt formedelst deres Activitet og Hurtighed udi en betroet Tieneste, andre igien drives frem formedelst deres Indolence. Det gaaer her til, som udi det Kort-Spil, som kaldes Imperial, hvor den, som haver de meste Streger paa Bordet, staaer Fare for snarest at tabe, efterdi alle Spillerne forene sig mod den samme. Hvorudover den, som de mindst frygte for, trækker ofte Potten til sig. Videre: Nogle blive befordrede, efterdi de ved troe Tienester have erhvervet deres Herres Kiærlighed; andre derimod, og maaskee flere, hielpes til bedre Brød ved deres slette Opførsel; thi Herren kan ikke miste de første, og søger paa bedste Maade at skille sig ved de sidste, saa at Ugunst saavel som Gunst, Had saavel som Yndest kan bane Vei til Forfremmelse. Og mangen tro Tiener haver Aarsag at sige med Poeten:

A force de m'aimer, tu me rends misérable.

Det er: Din store Kiærlighed mig ulykfalig giør.

Nogle stige fra een Værdighed til en anden, allene fordi de ere satte paa en vis Post udi et Collegio, og have faaet en Sidemand efter sig, som driver dem frem; saa at det hedder i saa Maade: cuneus cuneum trudit; thi mange, uden at give sig selv ringeste Bevægelse, stødes frem ved saadanne Kiler, ligesom en saadan Sidemand ofte maa blive staaende, efterdi en anden er ham i Veien. Adskillige

befordres til Ære og Værdighed, allene efterdi de staae under Øvrighed og Befordrere, som have en unaturlig og fordærvet Smag, det er, under saadanne Patroner, at Pedanter og urimelige Mennesker, som andre væmmes ved, gaae med oprakte Hoveder, og ansee deres Feil som Zirater; ligesom mange giøre store og lykkelige Giftermaal, just fordi de besidde modbydelige Qvaliteter og have hæslige Ansigter. Saaledes præfererede fordum Hipparchia den skidne Cyniske Philosophus Crates for mange galante Friere, og Lais, som ikke accorderede sin Faveur til nogen uden for store Penge-Summer, lod sig bruge gratis af Diogenes, hvis Skikkelse var saadan, at Børn dermed kunde skræmmes. Jeg vil henvise til det, som herom er anført udi mine moralske Tanker, hvorudi er viset Virkningen af fordærvet Smag. Videre: Adskillige Personer ere promoverede ved smaa Forseelser, efterdi de udi Overilelse ere blevne alt for haardt revsede, saa at en beviset Unaade haver været Kilden til en paafølgende og uventelig Naade. Jeg haver kiendt en Mand, hvis Tienere holdt det for en Lykke at faae Hug af deres Herre; thi derpaa fulgte strax en Foræring. Historien er bekiendt om den Secreterer, der fik et Ørefigen af sin Konge udi Overilelse, hvorpaa han blev benaadet med et Canonicat, som han ellers ikke havde faaet. Det er jo ligesom man siger: at blive slagen til Ridder. Endeligen lærer Erfarenhed, at utallige Fordele og Promotioner erhverves ved pure Hændelser, og det ofte ved saadanne, som synes at være fortrædelige. Thi en liden Forliis kan give Anledning til en stor Gevinst, og En, der leder efter en Skilling, som han paa Veien haver tabt, kan ved den Leilighed finde en Daler. Saa at her nogenledes kan appliceres hvad som hændte Saul, nemlig, at da han ledte efter sin Herres Æsler, fandt han paa Veien et

Kongerige, hvilket jeg haver exprimeret udi et Epigramma, som endes saaledes:

Saul quærens asinos, repperit imperium.

Leonis X. Promotion til den Pavelige Værdighed tilskrives en særdeles fortrædelig Hændelse, hvorom tale, ikke allene protestantiske, men og romerske Skribenter, som Varillas, Paulus Jovius &c. og det saaledes. Bemeldte Leo, paa samme Tid, som der handledes om et nyt Pave-Valg, var plaget med en heftig Byld, og, saasom Medici sagde, at samme Byld vilde blive hans Død, gave de fleste Cardinaler ham deres Stemmer, saasom de haabede ved hans Afgang at faae snart Vacance igien. Naar man alt dette betragter, kan Sollicitanter, og de, som ere paa denne Rendebane, ansee sig som Skibe udi den vilde Sø uden Roer og Compas, saa at de ingen sikkre Mesures kan tage for at komme til Maalet, hvorhen de sigte. Dog bør enhver for sin egen Samvittigheds Skyld at see efter ikke hvad som befordrer, men hvad som bør befordre til Ære og Embede.

107.

Om Frygt for Døden.

Endeligen er Mad. N. N. efter lang udstanden Svaghed udi en høi Alder udi Herren hensovet. Ingen burde glæde sig mere ved Døden, og ingen haver dog ladet see større Frygt og Rædsel for at døe; thi hun kunde ikke taale, at nogen vilde advare hende derom. Dette og andre Exempler styrke mig i de Tanker, at de fleste Menneskers Idrætter styres ikke af Fornuften, men at enhvers Temperament er

Hiulet, som driver det frem. Thi man seer, en rig og graahærdet Mand med lige saadan Bekymring at samle paa Penge, som en fattig og ung at øse dem ud, og en svag og gammel at døe med større Frygt og Rædsel, end en ung og frisk. Saadant synes at være unaturligt, men er dog ikke, efterdi det er saa meget almindeligt, hvorudover, naar man vil bebreide en gammel Mand hans Frygt for Døden, som man ikke mærkede hos ham udi hans Ungdom eller Manddom, kan han svare: du vil blive ligesaa, naar du kommer til min Alder, og naar du mindst Aarsag haver til at ønske dit Livs Forlængelse. Fornuft, Lærdom og Underviisning haver saaledes ikke den Virkning, som man indbilder sig. Thi en Lærd kan forfalde til samme Skrøbeligheder som en Ulærd, en Fornuftig til de samme som en Ufornuftig; thi eet er at besidde Forstand, et andet er at føre sig saadan Gave til Nytte. Det hedder hos de fleste: Video meliora &c. Lærdom, Underviisning og god Optugtelse er vel ikke unyttig, men giver dog Mennesket ikke et andet Hierte og en anden Complexion; thi den rører ikkun ligesom den udvortes Hud. Erfarenhed viser jo, at det, som man kalder den sunde Fornuft og fattede Principia, virke ikke saa meget hos Mennesker, som foregives: Thi man seer, at en Svagtroende og en Stærktroende, en Kiætter og en Orthodox, en Hedning og en Christen, en Roman-Catholsk, der troer, at Siælen skal passere igiennem den forfærdelige Skiers-Ild, og en Protestant, som holder for, at den farer lige til Himmelen, døe enten med lige Bekymring eller med lige Sinds-Rolighed. Saa at derfore den meer og mindre Standhaftighed, som findes hos Agonisanter, fornemmeligen kan tilskrives Sygdommens Egenskab og Legemets Constitution, hvilken er anderledes udi een end udi en anden Alder. Børn ere ligesom Machiner, efterdi Fornuften hos dem ikke er bleven moden, og ældgamle Folk

ere fast udi samme Tilstand, efterdi Fornuften hos dem er bleven alt for moden, og ligesom ankommen. Middelaldrige Mennesker derimod ere udi nogen bedre Stand, efterdi Fornuften hos dem er kommen til den rette Væxt. Jeg siger, i nogen bedre Stand; thi Passioner, som udi den Alder gemeenligen stærkt regiere, giøre ikke lidet Skaar derudi. Jeg vil dog herved ikke sige, at Fornuften og gode fattede Principia udi saadant Fald aldeles intet kan virke; det var at gaae alt for vidt. Thi man haver seet stærk-troende Mennesker eller Marthyrer at døe, ikke allene med største Sinds Rolighed, men endogsaa med Glæde. Saadant kan ikke negtes, med mindre man vil negte al Historie og Erfarenhed. Thi, endskiøndt Ambition og Begierlighed efter Marthyr-Kronen kan have været Tønder hos nogle, saa haver dèn dog ikke været hos alle. Jeg siger derfore ikkun, at Fornuft og fattede Principia gemeenligen eller hos de fleste ikke have den Virkning, som foregives, og at den meer eller mindre Sinds Rolighed, som mærkes hos Mennesker i sidste Døds-Time, kan fornemmeligen tilskrives ovenmeldte Aarsager. Nogle ville maaskee holde for, at hvad som jeg her haver anført, er ilde grundet, og at jeg giør Mennesker til halve Machiner, ved at tillægge Temperament, Alder og Legemets Complexion saadanne Virkninger; men det giør ingen gode at tale mod Erfarenhed. En gammel Mand siger vel: hvad skulde jeg bekymre mig om Penge og om Rang, og hvi skulde jeg frygte for Døden; thi Penge og Titler ere mig udi denne min Alder til ingen Nytte, og det er ikkun unge Mennesker allene, som synes at have Aarsag at frygte for Døden. Saadan Tale er heel fornuftig, men Levnet svarer ikke dertil; thi man seer, at Ambition og Gierrighed tilvoxe med Alderen, saa at man gemeenligen ikke faaer Lyst til en Ting, førend man ikke behøver den meer, og man meest frygter for Døden, naar

man haver mindst Aarsag at frygte. Hvad som meest styrker og bevæbner en Agonisant, er det som mindst Virkning burde have, nemlig at Døden er almindelig for alle, at Menneskets Livs-Tid er ikkun kort, og at Unge og Gamle, Rige og Fattige, ere samme Skiebne underkastede; thi det hedder: Dulce commune naufragium; og er det troligt, at Døds-Tanker vilde bringe Agonisanter udi Fortvivlelse, hvis de ikke vare forvissede om, at alle de, som bivaane og assistere dem i den sidste Time, ville inden kort Tid følge dem efter. Jeg maa herudi selv bekiende min Skrøbelighed. Da jeg paa mine udenlandske Reiser engang udi Genua laae saa heftig syg, at jeg intet Haab havde til Livet, tilstaaer jeg, at jeg havde stor Skræk for Døden, og, endskiøndt jeg forestillede mig alle de Argumenter, som min Skrifte-Fader kunde anføre til Opmuntring, saa fremturede jeg dog udi min Skrøbelighed. Men da jeg just udi denne Tilstand fik at høre, at og den store Kong Ludvig 14. nyligen ved Døden var afgangen, tænkte jeg: hvad er dit Liv at regne mod saadan Mands! Jeg besluttede derfore strax at lade alle mine Prætensioner falde, og mit forrige Poltronnerie blev forvandlet til Heroismus. Ja jeg mærkede saaledes, at de grundigste Raisons ikke have de stærkeste Virkninger hos Mennesker; thi de kraftigste, som man kan forestille sig, er at blive forløset af en syndig Verden, hvorudi man er mange Fristelser underkastet, for at komme til et bedre Liv. Men jeg haver viset, at smaa synlige Ting udvirke mere, end store som ere usynlige, og giør det ingen gode at tillægge Mennesker de Dyder, som de ikke besidde. Jeg erindrer engang at have bivaanet en Syg, som vilde nødig døe. Jeg stræbede at betage ham den Frygt ved de kraftigste theologiske Argumenter; men det syntes, at han bevægedes ikkun lidet deraf. Endeligen sagde jeg: Vi maae forestille os vort Liv, som en Assemblee eller Aften-Forsamling,

hvor een gaaer fra Selskabet Klokken ti, en anden Klokken elleve, og den tredie Klokken 12. Ved denne Lignelse fattede han Mod, reisede sig op udi Sengen, og sagde: hvad vil det da sige, at døe lidt før eller lidt silдere? Saa at jeg mærkede, at dette Argumentum ad hominem virkede kraftigst. Ellers contribuerer ikke lidet hertil Legemets Constitution, som ikke er den samme paa een Tid og udi een Alder, som i en anden. Jeg forundrer mig derfore ikke over, at en gammel sygelig Dame, som Mad. **, lod see saadan Skræk for Døden, da hendes Dotter, som var udi hendes blomstrende Alder, og som derhos var forlovet, og snart haabede at komme udi Brude-Seng, døde som en Heroinde.

108.

Enker bør ogsaa kunne faae høiere Titler.

Til Collegium Politicum paa Landet.

Jeg haver udi lang Tid ikke correſponderet med de høiviſe Herrer, men haver dog imidlertid ikke været ørkesløs. Jeg haver arbeidet paa adskillige Forslag til Stats-Reformationer, som ved Tid og Leilighed skal meddeles. Deraf skikker jeg Dem denne Gang det fornemste, og i mine Tanker det meest magtpaaliggende, som jeg efter Sædvane underkaster de høiviſe Herrers Dom og Correction. Forslaget er dette. Man veed, at jeg ved adskillige Leiligheder haver taget Fruentimmerets Parti mod visse Mandspersoner, der tilegne sig alt for stort Herredom, og regne sig deres Kiøn til en Merite. Blandt andre Ting, hvorover Fruentimmeret kan besværge sig, og ansee som en Foragt mod deres Kiøn, er dette, at

deres Høihed, Rang og Titler skal grunde sig allene paa deres Mænd, saa at en Enke-Frue ingen Ret skal have videre at avancere udi Titler efter hendes Mands Afgang, men være forbunden til at blive staaende paa samme Trappe-Trin, hvorpaa hun ved saadant Døds-Fald er bleven sat. Saasom nu en honnete Ambition af Naturen er indprentet udi det ene Kiøn saavelsom i det andet, saa maa det jo smerte en brav Enke, at see sine gifte Med-Søstre at avancere udi fuld Galop fra et Æres-Trin til et andet, allene efterdi deres Mænd leve længere. Mon det ikke er Sorg nok for en brav Kone at miste hendes Mand, uden at tilligemed Ærens Port skal blive hende tilsluttet. Det er troligt, at saadant gaaer mangen honnete Dame ligesaa meget til Hierte, som den Skilsmisse, Døden giør imellem hende og hendes kiære Mand. Man seer ogsaa den skadelige Virkning deraf at flyde, at en og anden Enke-Frue, hendes Børn til Præjudice, begiver sig udi nyt Ægteskab, saasom hun ingen anden Udvei veed til videre Forfremmelse. Mine uforgribelige Tanker derfor ere, at et Forslag kunde giøres i Faveur af det kiære Fruentimmer saaledes, at, naar en Enke udi nogle Aar havde, for Exempel, været Cancellie-Raads-Frue, skulde hun være berettiget efter hendes Anciennetet, at anholde om Justits-Raads Frues Titel, og saa videre. Herimod seer jeg vel Indvendinger at kunne giøres. Man kan sige, at Mands-Personer ere allene berettigede til at ansøge om høiere Rang, efterdi de ikke allene til Motiv kan anføre deres Alder, men endog deres lange udviisede Tienester udi de Embeder, som de have forestaaet. Men denne Indvending er af ingen Betydning, med mindre saadan Paastand giøres af Embeds-Mænd, der tiene gratis, eller uden Løn. Saaledes tiene dog faa, eller ingen; thi de søge om Embeder som om Gaver og ikke som Byrder,

udi hvilken Henseende Bestillinger ogsaa kaldes Beneficier. Deres Paastand er derfore ligesaa ilde grundet, som om Haandværks-Mænd, efterat man haver undet dem Arbeide, og rigeligen betalet dem derfore, ville formere nye Prætensioner. Sees saa heraf, at Fruentimmerets Ansøgninger om videre Forfremmelse agtes urimelige, allene efterdi de ikke salareres af Publico, men maae leve af deres egne Midler eller Arbeide. Erfarenhed viser ogsaa, at de fleste Mænd, som jage efter Rang og høiere Titler, anføre til Motiv gemeenligen ikke andet end deres Anciennetet, saaledes, at en Cancellie-Raad søger om at blive Justits-Raad, allene efterdi han udi nogle Aar haver slidet paa den første Character. Saasom nu samme Motiv kan anføres saavel af en Enke-Frue som en Bestillings-Mand, saa sees, at begges Paastand er lige vel grundet. Fruentimmeret kan derforuden have Forraad paa adskillige gode Motiver: De kan anføre Beviis paa deres Oeconomie, deres Børns Optugtelse, deres udstandne haarde Barsel-Senge, hvorved Staten er bleven forsynet med Borgere, og endeligen deres Kydskhed og ordentlige Levnet, som de have ført efter deres Mænds Død. Hvis en Titel skal ansees som en Merite til en høiere, saa er begge Kiøns Paastand lige vigtig. En Assessor af Titel søger Character af Cancellie-Raad, endskiøndt han aldrig haver seet et Cancellie, og en Foged søger en Character af Krigs-Raad, skiøndt han aldrig haver seet et Compagnie af bevæbnede Soldater, langt mindre haver erhvervet sig Kundskab om Krigs-Sager; med mindre man til Krigs-Videnskab vil henføre de Processer han haver havt med sine Naboer, hvilket et Fruentimmer ogsaa kan anføre til Beviis paa Krigs-Kundskab. Thi Erfarenhed viser, at de Slags Krige føres af begge Kiøn. Jeg haaber, at de høioplyste Herrer ville finde Behag udi dette mit Forslag,

og understøtte det samme; thi derudi er stor Billighed. Man kan ogsaa derved forbinde sig det hele Kiøn; hvilket er ikke liden Fordeel, saasom den Slægt er baade talrig og mægtig.

109.

Om Mahomed.

Jeg haver udi min Helte-Historie sagt, at det er vanskeligt at dømme om den falske Prophet Mahomed, enten han haver været en Bedrager eller en Fanaticus, enten han af Underfundighed gav sig ud for at være en Guds Prophet, eller han troede selv sig saadan at være. Hvilken Mening man herudi antager, saa kan den bestyrkes med vigtige Argumenter. Af dem, som holde for, at han selv troede, hvad han lærede, ansee nogle ham som een, af hvilken Fanden betiente sig som et Redskab til at forføre Mennesker til vrang Lærdom. Andre derimod med større Grund ansee ham som en Enthusiast. Jeg siger med større Grund: Thi der findes adskillige Capitler udi Mahomeds Lærdom eller Alcoranen, som befatte en sund Moral, som opmuntre Mennesker til at giøre det Gode, og at skye det Onde; som formane dem at have Tillid til Gud, at giøre Almisse, at bede med Andagt visse Tider om Dagen, at lade see en blind Lydighed mod Regenter og Øvrighed, og adskilligt af samme Natur, som man ikke vel kan holde for at være Fandens Dictata. Det er derfore rimeligere, hvis man følger deres Mening, som holde for, at han selv haver troet, hvad han lærede, og at tilskrive saadant en fanatisk

Affect, paa hvis Virkning kan anføres utallige Exempler af Historien. At en fanatisk Hede allene haver drevet denne forunderlige Mand, søger man at bevise en Deel af de vanskabte Historier, som han digter, sær af hans selsomme Himmel-Reise, hvorover fornuftige Arabere forargede sig; en Deel ogsaa af de mange usammenhængende Ting og Forvirrelser, item Contradictioner, som findes udi Alcoranen; thi saadant, mene de, kan ikke flyde uden af en forvirret Hierne. Andre derimod mene, at saadant kan ganske overeensstemme med en listig Bedrager. Thi Erfarenhed viser, at, naar En først haver bragt sig udi Reputation, helst blandt dumme og vankundige Folk, kan han siden ikke allene binde dem paa Ærmerne hvad han vil, men endog forfremme sin Lærdom ved de selsommeste og urimeligste Fictioner; efterdi Menneskerne ofte holde det for en Merite at troe hvad som strider mod Fornuften, anseende simpel og klar Lærdom som menneskelig, men uforstaaelig som guddommelig. Udfaldet haver og viset, at Mahomed intet tabte derved, efterdi Araberne vare ligesaa villige til at antage hans urimelige Digt, som han var frugtbar paa at digte og paatrykke dem de selsomste Lærdomme. Man mærker ellers adskillige Prøver paa Underfundighed, som bestod i: 1.) Ikke at udgive sin Religion for en ny Lærdom, men allene at kalde den en Fornyelse af den gamle, som efter hans Sigelse var bleven forfalsket. 2.) At erkiende saavel Moses, som Jesus for Guds Propheter, og at laane adskilligt saavel af Jødernes som af de Christnes Religioner, og at gaae som en Middel-Vei imellem begge, hvilket forfremmede ikke lidet hans egen Lærdom. 3.) At raade udi Begyndelsen til Tolerance og Lemfældighed imod de Christne, saasom de vare de mægtigste, og for hvilke han havde meest Aarsag at frygte sig. Jeg siger, udi Begyndelsen; thi, da han saae sig fast udi Sadelen raadede han til Haardhed.

Dette og andet giver Underfundighed tilkiende. Saa at det synes, at, hvis Mahomed haver været Fanaticus, saa haver han ingen blind Enthusiast været, det er saadan een, der uden at raisonnere, følger sine naturlige Affecter, hvoraf den som et Hiul drives. Hans Lærdom om Straf og Belønning efter Døden kan og tiene til Beviis herpaa. Thi den Beskrivelse, som han derover giør, havde store Virkninger hos Araberne. Monsr. Bayle mener vel, at den Afridsning, som Mahomed giør paa Himmerige, vel kunde have nogen Virkning hos Hedninger, som ikkun havde en løs og forvirret Idee om de lyksalige Boliger, men tienede ikke til at lokke Jøder og Christne, allermindst de sidste, hvilke have langt prægtigere Afridsning paa Himmerige, holdende for, at dens Glæde overgaaer al menneskelig Imagination, og er saadan, at den af Mennesker ikke kan beskrives. Men jeg kan herudi ikke være enig med den store Rotterdamske Philosopho; thi Erfarenhed lærer, at kiødelige Mennesker lade sig meest indtage af kiødelige Lærdomme. Saadant have adskillige Lovgivere og falske Propheter mærket, og derfore have lovet deres Tilhængere saadanne Belønninger, som de meest have ønsket sig udi dette Liv, og som de lettest have kunnet begribe. Derpaa haver jeg udi mine Skrifter anført adskillige Exempler. Mahomed fandt for godt at afmale Paradiis med den Farve, som kunde stikke meest Araberne udi Øinene, og som kom overeens med de Begierligheder, som samme Folk funde meest Smag udi, og som bestode udi smukke Urte-Gaarde, kiølige Vande, deilige Jomfruer, og andre deslige Ting, som meest indløbe udi Sandserne. Det er troligt, at hvis han havde lovet dem pure aandelige Fornøielser, saadanne, som omtales udi de Christnes Himmerig, og som bestaaer udi Guds Ansigts Beskuelse, udi at staae for Guds Throne med Palmer i Hænder, og i Almindelighed udi en inderlig Glæde og

Fornøielse, der er saa stor, at den overgaaer Menneskers Begreb, saadan Lærdom vilde have havt mindre Virkning hos dumme og vankundige Arabere; ja jeg tør sige, endogsaa hos andre Hedninger, hos hvilke de Ting stærkest virke, som meest indløbe udi Sandserne, og som ere lettest at begribe. Det er i den Henseende, at de, som forsvare Origenis Lærdom mod Helvedes Evighed, paastaae, at den hielper mere til at afskrække Mennesker fra Synd, efterdi en Straf, som engang faaer Ende, kan begribes, men en evigvarende rebellerer mod Fornüften, og derfore efter deres Mening ikke kan have den Virkning. Hvor vidt saadan Mening kan være grundet, overlader jeg ellers andres Domme. Jeg siger allene, at Origenisterne betiene sig af saadant Argument, hvilket jeg ikke bifalder, skiøndt det haver noget Skin. Jeg haver ellers forhen givet mine Tanker tilkiende, nemlig, at hos Mahomed fandtes en Blanding af Enthusiasmus og List, og viset, at saadant er fundet hos adskillige andre. Jeg vil slutte mit Brev med en Anmærkning over den Christne og Mahomedanske Religion. Mahomeds Lærdom, som han tilsidst førte, byder at forplante Religionen med Sværd; Christi derimod forbyder saadant, og raader til at forfremme Troen ved sagtmodige og grundige Persvasioner. Men hverken Mahomedanere eller Christne efterleve deres egen Lærdom. Thi de første tillade allevegne Religioners fri Øvelse; de Christne derimod have stedse med Sværd og Ild forfulgt, og endnu paa visse Steder forfølge dem, som i mindste Poster differere fra de herskende Religioner.

110.

Hvad er haardest, at blive kaldt en gal Mand eller en Tosse?

Jeg disputerede nyligen med En, hvilken Titel var haardest at fordøie, enten at blive skieldet ud for en gal Mand eller for en Tosse. Jeg menede, at det første var værre at være, men det sidste værre at hedde. Thi Galenskab reiser sig af Sygdom og Hiernens Forvirrelse, som tidt overkommer de sindrigste og fornuftigste Mennesker. Tosseagtighed derimod er et Menneskes Natur, hvorved han ved Fødselen distingveres fra andre. Den Førstes Hierne er som et Uhrværk, hvorudi Hiulene ved en og anden Hændelse ere komne udi Uorden; den Sidstes som en ubeqvem Materie, hvoraf intet nyttigt kan dannes, eller som man siger: en Træ-Knub, hvoraf ingen Mecurius kan giøres. Thi en gal Mand er gemeenligen ikke stedse gal, men haver undertiden sine Intervalla eller gode Tider, hvorudi ikke allene gode, men ypperlige Ting kan af ham forrettes. En Tosse derimod er stedse en Tosse, og saadan en, om hvilken man siger, at den, som er slagen til en Skilling, bliver aldrig til en Daler. Naar man derfore ynker den Første, taler man med Haanhed om den Sidste, saasom han ikke ligner et fornuftigt Creatur uden i den udvortes Skabning, hvilket ikke er et Menneskes rette Kiendemærke. Historier og daglig Erfarenhed viser Exempler paa store Tosser, hvis Taler og Gierninger opvække Latter og Foragt. Henricus Stephanus giver en Liste paa efterfølgende Tosser. En Tydsk Ambassadeur blev skikket til Paven, hvilken til Afsked bad ham hilse sin Principal, hvilken han efter den pavelige Stiil kaldte sin kiære Søn. Dette tog Gesandten meget ilde op, og sagde, at hans Herre var ingen Præste-Søn; thi det er

udi de Romerske Lande det samme som en Hoer=Unge. En anden blev med et Brev skikket til Dronningen af Navarra med saadan Besked: Overleveer hende denne Epistel, og kysser paa den, (baises la) førend den overgives, hvorudover han stillede sig i Positure at kysse Dronningen, førend han rakte hende Brevet. Udi Middel=Alderen pleiede man udi Forhør til geistlige Embeder at giøre selsomme Spørgsmaal. Iblandt andet fik En saadant: Hvo var Zebedæi Sønners Fader? Da han ei kunde svare dertil, blev han rejiceret. Hans Fader fortørnedes over hans Taabelighed, og sagde: naar Hans Grovsmed haver 3 Sønner, kan du da ei sige, hvo deres Fader er? Sønnen sagde da: det er Hans Grov=Smed. Derpaa, da han anden Gang fik samme Spørgsmaal, hvo der var Zebedæi Sønners Fader, svarede han: det var Hans Grov=Smed. En Moder lastede engang sin Dotter, efterdi hun ikke takkede den Person, som hun var forlovet med, da han drak hendes Skaal, og sagde: kan du ikke sige Tak, din Tosse! Dette erindrede Pigen sig, og derfore, da hendes Fæstemand en anden Gang drak paa hendes Sundhed, complimenterede ham med disse Ord: Tak din Tosse! Videre: En Sveitser, som nogen Tid havde tient under de Franske Tropper, da han mærkede, at de, som havde faaet Skade udi Kongens Tieneste, bleve efter Ansøgning gratificerede, anholdt han ogsaa om Belønning, foregivende at han havde faaet Franzoser eller Kopper udi Kongens Tieneste. Nogle Skotter, saasom de mærkede, at ikke uden de fornemste Folk i Skotland talede Fransk, forundrede de sig over, da de kom til Frankrig, at høre Staadere at betle paa Fransk. Videre: En saadan Tosse, da han saae En at spytte paa Jern, for at fornemme, om det end var hedt, spyttede han i sin Potte, for at mærke, om Suppen endnu var varm. Adskillige andre saadanne Historier anføres af bemeldte Autor, og kunde deres Tal

saaledes forøges, at hele tykke Folianter ikke vilde forslaae til at befatte dem alle. Man behøver ellers ikke at lede udi Bøger derefter; thi hver Dag kan fast forsyne os med Exempler af deslige taabelige Mennesker. Jeg vil ikkun anføre en Historie, som nyligen er hændet, og som kan tiene til Beviis herpaa. Da en fremmed Minister nyligen havde anrettet en Dandse=Assemblee her i Staden, og dertil inviteret Folk af alle Slags Stænder, havde een af mine Venner, som selv formedelst Upasselighed ikke kunde bivaane samme Forsamling, Lyst at vide, hvilke Personer, som der da vare. Han skikkede til den Ende sin Tiener didhen, befalende ham at liste sig ind paa Dandse=Salen, for at see efter, om han kiendte nogle af de indbudne Personer, og sagde derhos, at, hvis nogen spurgte, hvad han vilde, skulde han sige, sig at ville see, om hans Herre ikke var der. Dette forrettede han, og, da han kom tilbage, sagde han: Nei Herre! I var der ikke. Et større Beviis kan ikke haves paa en Erke=Tosse. Det er paa saadanne Mennesker Foragt gemeenligen kastes, hvorvel det er ligesaa ubilligt at forhaane En, der af Naturen saaledes er dannet, som at belee en Krøbling. Det bør heller opmuntre os til at takke Gud, at vi ere blevne dannede af bedre Malm, og betænke, at jo større Pund os er betroet, jo større Regnskab have vi at giøre.

111.

Om den slemme Vane at bande.

Jeg fortalte min Herre de ublue og forfængelige Ord, som Magister ** lod falde, da han engang kom ud af Kirken.

Min Herre dømmer deraf, at samme Mand maa være ugudelig og fast uden Religion. Dette er dog ikke saa. Thi man hører dagligen mange slemme Talemaader, som nærme sig fast til Guds Bespottelse, hvilke heller maae tilskrives en ond Vane og slet Optugtelse end Mangel paa Religion. Thi det gaaer her til, som med en Savoyensk Præst Antoine de Goeutreu, hvilken, da Substituten glemte at sige Amen, sagde: hvi svarer du ikke Amen? i Pokkers Navn. Mange for Exempel udøse blodige Eder, og vide selv ikke, at de bande. Den bekiendte Prædikant Barlette taler om en Bisp, som var hengiven til at bande. Han tog sig engang den Frihed at foreholde ham saadant, hvortil Bispen svarede: hvo i Fandens Navn haver sagt Eder saadant om mig? og derpaa betegnede ved en blodig Eed, at det var ikke sandt. En anden, som om saadant blev ofte advaret, bekiendte sin Skrøbelighed, og ved en hæslig Kiød-Eed lovede at tage sig videre vare derfor. Ligesom mange ideligen udøse Eder allene af en ond Vane, saa høres ogsaa ofte grov Tale og Skields-Ord, hvorved intet menes. Hvad er mere gemeent, end at høre en god Ven at sige til en anden: gid du faaer Pokker! hvor har du været saa lang Tid? item: Skam faae han! han veed nok, hvad han giør. &c. Jeg erindrer mig, da jeg var i Christiansand i Norge, at en Embedsmand igiennemheglede en før og stærk Stodder, som betlede for hans Dør. Da Stodderen gav knubbede Ord, og derpaa fulgte Slag, kom det til et ordentligt Slagsmaal imellem dem. Kort derefter spurgte En Mandens Søn, hvordan det Klammeri var afløbet, hvortil han svarede: Fanden tage min Fader! han var Fanten (det er Stodderen) voxen nok. Ligesom ved onde Ønsker ofte intet Ondt menes, saa ere Velsignelser ofte misbrugte. Hid kan henføres Slutningen af det Brev, som Faderen i Vrede skrev til sin Søn saaledes: Wo du nicht gleich zu Hause

kommest, wird dich der Henker hohlen. GOtt befohlen! Saaledes, da man visede en Tigger engang bort med de sædvanlige Ord: gak bort i Guds Navn! blev han vred, og sagde: gak du selv bort i Guds Navn! Man hører jo een og anden at sige: jeg skal med Guds Hielp nok hevne mig. En lærd Skribent, som for nogle Aar siden arbeidede paa en ny Edition af en Autor, der er fuld af de hæsligste Obscoeniteter, lovede med Guds Hielp at have Skriftet færdigt til Foraaret. Hid kan henføres den Formaning en Mand giorde til nogle kaadmundede Personer: Hvad I giøre; kiære Børn! saa lader vor Herre være udenfor eders Samqvem.

112.

Sammenligning imellem de Svenske Konger Carl X og Carl XII.

Min Herre skriver, at han nyligen haver læset de tvende Svenske Kongers Caroli 10. og Caroli 12. Historier; men veed ikke, hvilken af dem, i Henseende til store Bedrifter, Tapperhed og Krigs-Videnskab Fortrin kan gives. Jeg forundrer mig ikke over min Herres Tvivlraadighed herudi; thi begge bragte sig ved deres seierrige Vaaben udi saadan Anseelse, at hele Europa spilede Øien derved. Begges Dristighed og Foragt for Døden var saa stor, at de udi Felt-Slage og Beleiringer førte sig ofte op heller som fortvivlende gemene Soldater og Avanturiers, end som Konger eller Generaler. Carl 10 saae man nu omringet af Tartarere og Cosakker, som han nedsablede med egen Haand; nu med

en heel Krigs-Hær at gaae over Havet; nu selvanden at liste sig lige tæt til Kiøbenhavns Vold; nu udi en Baad at nærme sig lige til en talrig fiendtlig Flaade. For deslige Ting skyede Carl 12 sig ligesaa lidet; thi hans hele Liv er en Kiæde af halsbrækkende Actioner, og saadanne, som synes fast utrolige. Og var hans Opførsel mod Tyrkerne, da han blev angreben udi Bender, saadan, at intet udi den førstes Historie findes, som kan lignes dermed. Hvis man ellers holder for, at de udi Mod og Dristighed vare hinanden lige, saa var dog den sidste i Henseende til Legemets Styrke udi Stand til at forrette forunderligere Ting. Thi Carolus 12 havde et Legeme, som af Arbeide og Øvelse var saa barket, at Hede, Frost, Saar, heftig Bevægelse ikke incommoderede ham, da Carolus 10 derimod var tung og corpulent, saa at, endskiøndt han havde villet, saa havde han dog ikke kunnet efterfølge den anden udi personlige Actioner. Begge havde stærkt udstuderet Krigs-Videnskaber. Hvis nogen af dem dog derudi skal gives Fortrin, maa det være den sidste. Thi, saasom Krigs-Kundskab var den førstes Hoved-Studium, saa var det den sidstes eneste Studium, hvorudi han havde naaet saa stor Fuldkommenhed som nogen Krigs-Anfører udi hans Tid; saa at, hvis nogen Feil af ham begikkes, skede det ikke af Mangel paa Theorie, men efterdi hans Fyrighed tillod ham iblandt ikke at erindre sig, at han var General. Alexandri Magni Historie var som en symbolisk Bog for Carl 12, og syntes det, at han havde sat sig den Macedoniske Helt til en Plan at efterfølge, hvilket han dog ikke giorde. Carl 10 derimod, som mindre studerede i Alexanders Historie, fulgte mere hans Fodspor. Thi det synes, at han med den Macedoniske Konge troede sig af Gud at være beskikket til at undertvinge andre Nationer, hvilket man mærkede, endeel af hans Gierninger, endeel af hans egne saavelsom hans Ministres, sær

Slippenbaks og Cojets Taler. Carl 12 efterfulgte Alexander ikke uden i Oprigtighed, og i at gaae reent tilværks med sine Fiender. Han havde den Macedoniske Konges Ambition, men ikke hans Herske-Syge; thi de Krige, som han førte, vare mestendeels defensive Krige, og de Stæder og Lande, som han erobrede, tilegnede han sig ikke, men lod sig nøie med den pure Titel af Seier-Herre: saa at Navnet allene var det, som han ved sine seierrige Vaaben agtede at høste. Udi Polen, som han havde bragt under Fødder, tilegnede han sig ikke en Fodbred Land, men lod sig nøie med at tilveiebringe et nyt Konge-Valg. Og udi Sachsen, da hans Magt var paa den høieste Spidse, paastod han allene Religions fri Øvelse for de af Keiseren betrængte Protestanter udi Schlesien. Og er det troligt, at han i samme Forsæt forflyttede Krigen til Rusland. Udi saadan Henseende førte Alexander ikke Krige, saa at Carl 12 derfore ligesaa lidet slægtede samme Konge paa udi Herske-Syge som udi Drik og Ukydskhed. Man kan derfore heller derudi ligne ham med den gamle Ægyptiske Konge Zesostris, hvilken oversvømmede hele Asien og Orienten uden at tilegne sig noget af de erobrede Lande. Carl 10 derimod lod sig ligesaa lidt som Alexander nøie med det blotte Navn af Seier-Herre. Thi, ligesom den Macedoniske Konge syntes, at Jorden var ham for trang, saa syntes den første Svenske Konge, at han ikke kunde have Rum nok udi Norden. Begge tilegnede sig ikke allene de Lande, som de med Sværd havde erobret, men endogsaa dem, som de endda ikke havde rørt. Da Carl 10 spillede Mester udi Polen, blev der talet om hans Kroning udi samme Rige, og da Bladet siden forandrede sig, agtede han at sætte sig i fuldkommen Possession af det hele Polske Preussen tilligemed den Stad Dantzig. Udi den første Krig, som han førte med Dannemark, paastod han foruden en utaalelig Sum Penge

mere end den halve Deel af dette Rige. Der skal neppe findes Exempel udi Historien paa saadanne Prætensioner til Krigs-Omkostning, som de, der giordes udi den Vordingborgske Congres. Og udi den anden Krig, saasom han menede, at det første ikke kunde forslaae, vilde han tilegne sig hele Dannemark, og lade sløife den Kongelige Residence Stad Kiøbenhavn. Ja efter de Ord, som han selv havde talet med den Franske Gesandt Terlon, skulde saadant ikkun lægges til Grundvold for større Conqveter, som han agtede at giøre. Til saadan Begierlighed finder man intet Tegn hos Carl 12, tvertimod man seer udi ham at fremskinne et uinteresseret Væsen, og at hans Krige bleve førte heller for at giøre sig formidable for sine Naboer, end for at stille dem ved deres Eiendom. Det var derfore allene udi Tapperhed, Candeur og Oprigtighed han fulgte Alexandri Fodspor; thi han var en Hader af Underfundighed, og vilde ikke med List overvinde sine Fiender. Udi deslige Ting agtede Carl 10 ikke at udcopiere den Macedoniske Konge; thi han vidste mesterligen at simulere, og forstille sig, naar nogen Fordeel derved kunde erholdes. Om begge Kongers Orthodoxie og Religion haver man ingen Aarsag at tvivle, skiøndt man med mere Sikkerhed kan tale om den sidstes, og det i Henseende til hans naturlige Candeur, som tillod ham ikke at forstille sig. Vil nogen herimod indvende, at de blodige Krige, som tildeels af Ambition bleve førte, ingen Overeensstemmelse kunde have med hans øvede Devotion, saa kan dertil svares, hvad jeg ofte haver anmærket, at de fleste Mennesker leve ikke efter deres egne Principia. Dette er hvad man med Upartiskhed kan dømme om disse tvende Konger, om hvilke man kan sige, at, hvis de vare lige tappre, saa sigtede deres Tapperhed dog ikke til eet Maal. Thi den første søgte ved sine Vaaben at udvide sit Riges Grændser, og at erhverve sig et stort Herredom; den sidste

allene at erhverve sig et stort Navn. Og foraarsagede de differente Hiul, hvoraf de dreves, at den førstes Fyrighed var associeret med Fornuften; den sidstes derimod sad ved Roret allene, saasom her søgtes ene efter Ære, der efter Ære og Fordeel tillige. Og, efterdi Motiverne vare saa foranderlige, kan man ikke forundre sig over, at hiin undertiden standsede i sit Løb, naar en uovervindelig Vanskelighed mødte; men at denne gik stedse lige frem, saa at det synes, at han heller vilde ingen Seier have, end vinde ved List. Det hed hos den første: Jeg kan ved et Lands Erobring og Styrke sættes i Stand til at erhverve et andet; men hos den sidste: Jeg kan ved redeligen at slaaes med mine Fiender erhverve om ikke Alexandri Herredom, saa dog Alexandri Navn. Naar man nu dette forestiller sig, kan den sidstes Idrætter, som ellers synes utrolige, nogenledes begribes; thi, saasom hans Point d'Honneur var, aldrig at gaae til Side, end sige at vende Ryg, saa var hans forunderlige Gierninger, hvorpaa fast intet Exempel findes i Historien, en naturlig Følge af saadant Principio. Og vises deraf, hvad en stærk Enthusiasmus hos et Menneske kan udvirke, naar Fornuften ikke sidder ved Roret. Carl 12 var vel ikke destitueret for god naturlig Forstand; men, saasom den var hans Hoved-Passion subordineret, kunde Fornuften ikke virke, uden naar den herskende Affect vilde tillade; thi man seer, at, hvor samme Passion ikke var hinderlig, store Dyder udi fuld Glands, som Redelighed, Kydskhed, Tarvelighed &c. at fremskinne. Det var vel ikke godt, at have nogen af disse Konger til Nabo, den første var dog meer incommode, saasom han var ligesaa skadelig som den sidste var allene forskrækkelig; thi den ældres Seiervindinger vare stedse geleidede med stærkt opskruede Regninger, saa at han sagde: det vil jeg have pro labore; da den yngre derimod sagde: det kunde jeg paastaae,

om jeg vilde. Min Herre mærker af ovenanførte, at jeg giver Fortrin til den sidste, saasom han besad flere Dyder, end den første, ja saa store, at, hvis den martialske Affect ikke havde qvælet dem, havde han kunnet faae Sted blandt exemplariske dydige Mænd. Thi adskillige Qvaliteter, som han havde, vare philosophiske. Men den Begierlighed, han havde efter et Navn af en stor Krigs-Helt, foraarsagede, at han tabte det Navn ikke allene af en Konge, men ogsaa fast af et Menneske.

113.

Hvorfor han i levende Live har bortgivet Indkomsterne af sin Formue.

Du skriver, at den Resolution, som jeg haver fattet, udi levende Live at bortgive Indkomsterne af min Formue, haver givet Anledning til adskillige Domme. Nogle mene, at, saasom en saadan Gierning er usædvanlig, maa den ogsaa være daarlig. Vellystige Mennesker, som holde for, at man ikke kan have Penge nok, saalænge Materie gives til Vellyst, ansee Tingen som et selsomt Paradox. Gniere og gierrige Mennesker, hvilke udi deres største Overflod dog intet have at miste, dømme ei heller anderledes herom. De, som af min hidindtil førte agtsomme Oeconomie have dømt mig at være meget paaholden, holde det for en Virkning af Alderdoms Skrøbelighed, og sige: Manden maa gaae i Barndom; thi det er ellers en Metamorphosis, som ingen kan begribe. De, som hvert Aar jage efter nye Titler, og som om andre dømme efter dem selv, mene, at man derved kunde have for Øine det samme Maal, hvortil de selv sigte, ei i Agt

tagende, at intet strider meer mod saadant forfængeligt Sigte, end deslige Gierninger, hvorved man skiller sig ved de Midler, som udi en glimrende Stand meest behøves. Jeg agter ikke at tilkiendegive Motiverne til dette mit Foretagende for Folk, som intet kan begribe, hvad som i deres Land er usædvanligt; thi Briller ere til ingen Nytte for Blinde. Jeg lader dem derhos raisonnere udi denne Materie, indtil den afløses af en anden. Jeg kunde ellers let vise de Første, at alt, hvad som er usædvanligt, er just derfore ikke daarligt. Jeg kunde anføre Exempler af andre Nationers Historier, at saadant af de fornuftigste Mænd ofte er skeet. For vellystige Mennesker kunde jeg giøre denne min Gierning forstaaelig ved at forestille dem, at min Helbred og Constitution tillader mig ikke at vige fra min gamle tarvelige Levemaade. Og hvis de dertil svarede, at om min Constitution ikke tilod mig Kræsenhed udi Mad og Drikke, kunde jeg anvende Indkomsterne af min Formue paa en distingueret Opførsel, som med min Stand var convenable, saa kunde jeg sige dem dette, at jeg fører mig ligesaa prægtigt op som nogen af de meest glimrende Petit Maitres, og at jeg holder Carosse, Phaëton, 4re Laqveier, et heel Spand Heste, et Par Maitresser, og andet, hvorved en saa kaldet honnete Homme søger at distinguere sig. Thi de Penge, som jeg aarligen giver til bedre Brug, ere tilstrækkelige til saadan Eqvipages Underholdning, hvilken i sig selv er unyttig, og derforuden ikke kan tilveiebringe nogen Distinction udi disse Tider, da man seer Folk af maadelig Stand at age i forgyldte Carosser, og at lade sig see udi Eqvipage, som en Ambassadeur ikke kunde skiæmme sig ved udi et Indtog. Til dem, som tilskrive denne min Gierning Alderdoms Skrøbelighed, kunde jeg sige, at Gierningen er heller Beviis paa Sindets Vigueur, saasom Erfarenhed viser, at Penge-Gierrighed tilvoxer med Alderen, og at man

seer gamle Agonisanter at negte deres Børn sømmelig Underholdning. Endelig kunde jeg sige dem, som holde for, at en saadan Gavmildhed sigter til at bane sig Vei til høiere Æres-Trin, at den derimod er det stærkeste Beviis paa Contrarium, saasom intet er urimeligere end at tragte efter høiere Stand, og tilligemed at skille sig ved de Midler, hvorved saadan Stand skal vedligeholdes. Saadant kunde jeg altsammen sige, hvis det var Umagen værd at prædike for Døve. Jeg haver dog mærket, at dette mit Foretagende haver fundet Bifald hos de fornuftigste Folk, hvilke let have kunnet begribe mine anførte Motiver, som ere disse. Jeg haver stedse holdet Penge-Gierrighed for een af de Feil, som meest vanhelder Mennesker. Jeg haver ved adskillige Midler søgt at befrie mig fra Mistanke derom; men den tarvelige Levemaade, hvortil min Constitution og Humeur haver bundet mig, haver foraarsaget, at man haver holdet for, at mit Levnet ikke haver svaret til min Lærdom. Ved denne min nylig tagne Resolution kan man nu fuldkommeligen komme af Drømmen, og klarligen see, at jeg anseer Penge heller som en Byrde end som en Herlighed, og at jeg haver besluttet at vise en Liberalitet, hvorudi faa Folk, endogsaa af de saa kaldte Penge-Foragtere, ville efterfølge mig. Mit andet Motiv herlil er min Alder, som nærmer sig til 70 Aar, og som paaminder mig at skille mig ved Fortræd og Bekymringer, som Midlers Forvaltning med sig fører, helst, saasom jeg tilligemed er chageret med Universitetets Oeconomie, som jeg paa nogen Tid haver forestaaet ex nobili officio, men nu i Henseende til Alder og Skrøbelighed maa skille mig ved. Dette have fornuftige Folk strax begrebet, og derfore styrket mig i mit Forsæt, allerhelst, eftersom jeg herved haver taget den Præcaution, intet udi mit levende Live af Eiendommen selv at abalienere, eftersom ethvert Menneske er adskillige Hændelser

underkastet, men Aar for Aar at fornye Donationer af min Formues Indkomster, og at lade mig nøie med mit Stipendio, hvilket jeg som Senior ved Universitetet nyder. Om ellers udi denne Gierning er nogen Merite, derom vil jeg lade andre dømme. Du seer, at de af mig dertil anførte Motiver sigte allene til at vise dens Rimelighed og at giøre den forstaaelig; thi ingen kan sige, at den nogen Tid haver hørt mig at regne saadant til Fortieneste. Jeg ønskede ellers gierne at vide, hvo som her corresponderer med udenlandske Nouvellister, paa det at man kunde formane ham til at informere sig om en Ting, førend han fører den udi Pennen; thi alt, hvad som jeg derom haver læset udi fremmede Aviser, er falskt fra Begyndelsen til Enden. Nouvellisten taxerer mit Gods, og skriver om dets Værdi med saadan Tilforladenhed, ligesom han selv kunde have været beskikket til Vurderings-Mand. Og det værste er, at han betager denne min Gierning al sin Merite, i det at han giør en reen Donation til en interesseret Contract. Dette, saavel som adskilligt andet, bør jeg dog ikke lægge paa Hiertet, saasom jeg er vant til at see mine bedste Gierninger ved ubillige Fortolkninger meest censurerede. Man maa derfore ikke lade sin Iver til det Gode forkiølne, men blive ved at efterleve sin Pligt, og at opbygge andre ved sit Exempel.

114.

Slutning af hans Selvbiographie.

Min Herre skriver, at gode Venner ønske, at see en Fortsættelse af mit Liv og Levnets Historie, og at have en Liste

paa de Skrifter, som siden den 3die Latinske Epistels Publication ere komne for Lyset; der kan intet stort siges hverken om det ene eller det andet, hvorudover jeg intet videre haver villet føre i Pennen. Dog, efterdi min Herre udi sin sidste Skrivelse for sin egen Fornøielse saadant forlanger, vil jeg udi dette Gienſvar meddele ham en kort Beretning, saavel om Skrifternes, som Skribentens videre Skiebne. Hvad min Person angaaer, da seer min Herre af mit Arbeids Fortsættelse, at jeg ved min Stands Forandring ikke haver forladt mine sædvanlige Occupationer, men tvertimod, at jeg som Proprietarius og Baron haver cultiveret Studeringer fast med større Iver end som Professor, og at jeg efter andres Exempel ikke haver betient mig af Fri-Herres Titel for at være ørkesløs. Men, ligesom mine bedste Gierninger ofte blive meest censürerede, saa findes de, som holde saadant for ingen Merite, sigende, at mit Arbeide sigter kun til at forøge mine Midler, helst saasom de bilde sig ind, at ved hvert Skrift nedregner Penge udi Hobetal. Jeg negter ikke, at jeg ved mine Skrifter jo noget haver vundet; men det er ikke nær saa meget, som Folk forestiller sig. Gevinsterne haver aldeles ikke svaret til Arbeidet, thi en Procurator kan ved en eeneste Sag, og en Doctor ved en eeneste Feber vinde mere end jeg ved nogle Aars Skriveri, og kan derpaa tiene til Beviis de store usolgte Oplage, som jeg endnu haver paa Halsen. Ja jeg tør sige, at en eeneste liden Bog kaldet den Bedende Kiæde og Müllers Postil have givet flere Renter end alle mine Skrifter. Ellers er herved at mærke, at udi disse sidste Aar Debiten paa danske Bøger saaledes er aftagen, at man fast ikke uden Skade kan oplægge en Bog mere; Aarsagen er den uhørlige Mængde af Danske Skrifter, som nu komme for Lyset. Og, saasom Almuen ikke skjønner imellem gode og slette Skrifter, og de fleste Stands-

Personer læse heller Pølse-Snak paa Fransk end de grundigste Skrifter paa deres Moders-Maal, saa er det intet Under, at de bedste Danske Skrifter blive liggende usolgte. Dette vises tydeligen af Erfarenhed, og derhos gives tilkiende, at jeg udi ganske anden Henseende end som mange indbilde sig bliver ved at føre Pennen. Hiulet, som allene driver mig, er allene mine Venners Opmuntringer, endeel ogsaa den Agt, som mine Skrifter have erhvervet sig udenlands, og hvoraf vore Boghandlere allene ved Oversættelser profitere. Og, lad være, at Sigtet ved mit Arbeide haver været at erhverve Midler, saa bør saadant heller lægges mig til Roes end til Last, da man seer, at de erhvervede Midler anvendes til Publici Brug og Nytte, og at jeg heller kan ansees som en Regnskabs-Mand eller Casserer for Publico end som en Eier af min egen Formue. At mine Midler for 16 Aar siden have været beskikkede til Publici Nytte, kan de med mig vidne, som have underskrevet mit første Testament: Det samme sigtede til et lærd Societets Stiftelse, især for det Danske Sprog. Ved saadant Forsæt fremturede jeg udi nogle Aar, indtil jeg mærkede, at adskillige saadanne Stiftelser skede, og at Danske Skrifter begyndte at nedregne udi saadan Mængde, at der for vore Skribenter behøvedes heller Capson end Sporer. Jeg lod mig deraf bevæge, til at cassere min første Disposition, og at formere en staaende Capital, hvis Renter skulde anvendes til fattige Jomfruers Udstyr. Efter at dette nye Testament var forfærdiget af mig selv, samt af nogle gode Venner undertegnet, gav jeg underhaanden en og anden saadant tilkiende. Men, saasom alt hvad nyt og usædvanligt er, belees, saa mærkede jeg, at de fleste ingen Smag derudi havde: ja der fandtes de, hvilke ansaae saadan Stiftelse som en Auction, hvorved fattige Jomfruer skulde bydes tilfals. Denne Koldsindighed foraarsagede, at jeg ogsaa begyndte at vakle i mit sidste Forsæt.

Juſt da jeg ſvævede i denne Tvivlraadighed, blev det Ridderlige Sorøiſke Academie ſtiftet. Nogle af mine gode Venner, ſom af mine Skrifter havde ſeet, hvor inderligen jeg havde ønſket, at ſee ſaadant Academies Stiftelſe, og de Motiver, hvorpaa jeg ſaadant Ønſke havde grundet, menede, at jeg intet bedre kunde giøre, end ved mine Midlers Donation et ſaadant Værk at underſtøtte og beſtyrke. Jeg bifaldt uden megen Betænkning ſtrax ſaadant Forſlag; thi det var ſom man ſiger Calcaria sponte currrenti addere, helſt ſaaſom mit Jordegods udi Faveur af det nye Academie blev privilegeret og til et Friherſkab erigeret. Denne min Donation blev anſeet med meer og mindre gode Øien, ligeſom dette Academies Stiftelſe var meer og mindre yndet; thi, ſkjøndt et Ridderligt Academies Stiftelſe i Henſeende til de vigtige Aarſager, ſom jeg udi mine andre Skrifter tilkiendegiver, burde være alle behagelig, ſaa fandt den dog hos alle ikke lige Bifald. Nogle menede, at et ſaadant Academie var ufornødent; andre tvivlede om dets Fremgang; andre menede, at det var for nær ved det Kiøbenhavnſke Univerſitet; andre fældede andre Critiqver derover. Men den paafulgte Succes tilveiebragte først en Taushed, ſiden en almindelig Approbation. Man begyndte derfore efterhaanden ogſaa at dømme lidt mildere om denne min giorte Donation til Academiets Beſtyrkelſe. Dog fandtes der mange, ſom dømte derudi ingen Merite at være, ſaaſom Donationen ikke ſkulde fuldbyrdes førend efter min Død: Og var det, ſom før umuelig bevægede mig til deels at exeqvere Legatum udi levende Live paa den Maade, ſom jeg har anført udi en af mine andre Epiſtler, hvorudi jeg taler ogſaa om andre Biaarſager til ſaadan Reſolution, og viſer hvilke Critiqver derover bleve fældede. Siden den Tid informerer dog ingen ſig ſaa nøie efter min Helbred, ſom tilforn, og ſpørger om, hvor ſnart jeg agter at døe, ſaaſom man ſtrax haver udi

Hænderne det Meste, som man tilforn ikkun havde i Vente. Ellers er min Helbred bedre end som jeg har kunnet vente efter saa mange udstandne Svagheder, og udi den Alder, hvilken er et Aar større, end som tilforn saavel af fremmede Skribenter som og af mig selv haver været antegnet; thi jeg er fød udi det Aar 1684. Det er Kulde, hvilket foraarsager, at jeg den største Deel af Vinteren maa holde mig inde. En anden Incommoditet, som jeg paa nogen Tid har fundet, og som jeg regner blandt Alderdommens Frugter, er detentio urinæ, som foraarsager, at jeg ikke kan være udi nogen Forsamling, eller paa noget Sted, uden hvor jeg strax kan komme ud igjen. Dette sidste er en Aarsag, hvorfor jeg har nogen Tid holdet mig fra høitidelige Forsamlinger, skiøndt adskillige have tilskrevet saadant enten til Ladhed, til Forsømmelse eller andre Aarsager. Adskillige andre Ting, som hos mig criticeres, reise sig allene af mit Legems Constitution og Delicatesse, saa det er ikke Villien, men Legemet, som giør mig til Nonconformist. Dette har jeg holdet fornødent at antegne saavel til mit eget Forsvar, som til andres, som ere udi samme Situation, og for at til intet giøre vrange og ugrundede Domme, som ofte af Uvidenhed fældes over Folk, hos hvilke ingen Brøde er, og hvilke heller bør ynkes end fortales. Fra den Tid, jeg er bleven baroniseret, og ophøiet til Herre-Standen, kan regnes en ny Epocha udi mit Liv og Levnet; skiøndt intet udi min forrige og sædvanlige Levemaade er forandret. Dette er dog mærkeligt, at mine Gierninger og Skrifter have siden den Tid i Almindelighed ikke bifaldet saa meget, som tilforn. Om saadant reiser sig deraf, at der forlanges meer Capacité og Skrive-Konst af en Baron end af en Professor, eller om det er en Virkning af Avind, skal jeg ei forvist kunne sige. Det er allene vist, at mine Gierninger og Skrifter mere ere blevne examinerede

end tilforn; hvad som var hvidt er bleven sort, og hvad som var ret er bleven knortet. Mine Bøger tabte strax meget af sin sædvanlige Debit, og mine Skuespil, som tilforn vare forestillede med stor Succes, begyndte hos nogle at blive meer og meer afsmagende. Jeg drister mig ikke, at tilskrive saadant Misundelse over min Stands Forandring; thi saasom jeg fast er den ældste Embedsmand, som nu er i Tieneste, og dette er det eneste og første Trappe-Trin, som jeg efter henved 40 Aars Tieneste haver giort, da de fleste af mine Medborgere have udi den Tid faaet saa mange nye Skikkelser, at de fast ere blevne ukiendelige; jeg desforuden er af en god Familie, haver i mange Aar distingveret mig ved mit Arbeide, saavel uden- som indenlands, og endelig givet til Publici Nytte alt, hvad jeg i saa lang Tid ved Arbeide har erhvervet, saa kan jeg ikke henføre saadan Koldsindighed til Jalousie; men heller til andre mig ubekiendte Aarsager. Saadant haver dog ikke kunnet bevæge mig til at forlade mine forrige Occupationer, alleneste, at jeg sætter mine Ord og Skrifter mere paa Skruer end tilforn, saasom jeg haver mærket, at de paa en Tid have været nøiere examinerede. Ingen kan fortænke mig, om jeg herefter slaaer mig til Rolighed, og overlader deslige Occupationer til andre, som have mere Kræfter dertil, og burde jeg saadant at have giort længe tilforn; thi jeg haver aldrig havt mere at bestille end i min høie Alder. Jeg haver fremturet i at skrive Bøger, og været occuperet med Universitetets Oeconomie og et stort Landgods Administration, hvoraf enhver fører ikke allene Arbeide, men ogsaa Bekymring med sig. Frugterne deraf have været tvende Processer, som ikke lidet have foruroliget mig, helst som jeg i al min øvrige Tid haver derfor været befriet. Den sidste var mod en af mine Fogder, hvilken jeg for Exempels Skyld, og for min egen saavelsom andre Proprietariers

Sikkerhed var tvungen til at actionere, helst saasom jeg mærkede den slette Virkning, som min Lemfældighed mod de forrige Fogder havde foraarsaget. Enhver bør vel tage sig vare for Processer, men man bør dog derhos see til, at Folk ei kommer i de Tanker, at man haver en uovervindelig Afsky derfor; thi derved giør man sig til Priis, og aldrig kan vente, at faae nogen tro Tiener eller Fuldmægtig.

Universitetets Oeconomie bliver meer og meer vanskelig, og det i Henseende til de publiqve Penges Udsættelse; thi Conjuncturerne ere udi disse sidste Tider hos os saa forandrede, at, da man tilforn kunde tiene Folk med Penge-Laan, maa man nu lede efter de Laanende. Adskillige Aarsager gives hertil. Nogle ansee det som Beviis paa Landets Velstand, hvilket jeg vel ikke vil modsige, thi man kan ikke negte, at ved vore Fabriquers Stiftelser jo store Penge-Summer forblive udi Landet, som tilforn udførtes; men Hoved-Aarsagen er de mange Cassers Fundation, saasom de publiqve Penge, som forhen laantes paa Jordegods og Gaarde udi Kiøbenhavn, nu indløbe udi saadanne Casser. Hertil kan lægges, at strax efter den store Ildebrand begikkes den Feil, at Stadens Borgere ikke rettede Husene efter Indbyggernes Proportion; thi endskiøndt Staden nu haver ei flere Huse, end den havde for Branden, saa haver den dog engang saa mange Kiøkkener og Værelser. Og, saasom de samme ikke med Beboere kan besættes, saa kan mere ikke svares Renterne for de paa Gaardene laante Capitaler, hvilket sees af de mange Auctioner, som aarligen skee paa saadanne Huse, hvilke Creditorerne maae lade sig tilslaae. Men ligesom Stadens Huse og Gaarde ved saadanne Conjuncturer eller Forandringer tabe deres Priis*), saa

*) Nu mærker man dog, at Prisen paa Huse begynder stærkt at stige.

forøges den derimod paa Landgodset; thi, uanseet den langvarige Qvægsyge, som syntes at ville bringe Herre-Gaarde og Bønder-Gods udi ingen Værd, mærker man dog, at de aldrig have været udi større Priis. Aarsagen dertil er, efterdi de som have Capitaler af rede Penge drister sig ikke mere, at sætte dem udi Kiøbenhavns Huse formedelst de mærkelige Forliser de derved have havt, og derfore kappes om at kiøbe sig Landgods. Sees heraf, hvi mod al Formodning Jorde-Gods, uanseet det store Nederlag, som er skeet paa Hornqvæget, hvorved Indkomsterne formindskes, ere komne udi Priis, og at Kiøbenhavns Huse og Gaarde, uanseet de ere bleven assecurerede, og derfore kunde holdes for at være langt sikrere Panter end tilforn, have tabt fast den 3die Deel af sin Værdie, og at man nødes til at sætte dem herefter udi Handel og Fabriquer, med mindre man vil have, at de skal staae frugtesløse. Saasom derfor Universitetets Qvæstura bliver mere og mere vanskelig, og jeg tager til i Alder, maa jeg overdrage det til andre, som dertil kan være beqvemmere, og som med mere Activitet saadant Embede kan forestaae.

Hvad mine Studeringer angaaer, da anvender jeg endnu ligesaa mange Timer om Dagen paa Læsning som udi min Ungdom. Men endskiøndt jeg læser ligemeget, lærer jeg dog ikke ligemeget, endeel, efterdi Ihukommelsen slaaer feil, endeel og, efterdi de nye Skrifter, som komme for Lyset, indeholde fast intet andet, uden Opkogning af det, jeg forhen haver læst. Og, saasom jeg glemmer det jeg selv haver skrevet, saa giennemlæser jeg ofte paa ny mine egne Skrifter, sær Danmarks Historie, samt den Jødiske og min Kirke-Historie. Jeg anvender en Time om Dagen paa at læse Græske Autores in Originali, og haver jeg nu endeligen bragt det saavidt, at jeg fast med samme Facilitet kan læse en Græsk Historie som en Latinsk. Jeg haver

ogsaa paa nogen Tid lagt Vind paa det Islandske eller gamle Nordiske Sprog, saa at jeg nogenledes forstaaer Snorre Sturleson, undtagen de Vers, som deri findes; thi det er at mærke ved det Islandske Sprog, at Poesien derudi differerer saa meget fra løs Stiil, at det synes at være et ganske andet Sprog. Man finder vel udi alle andre saavel gamle som nye Sprog, at Poesien er vanskeligere, men ikke udi den Grad, som det gamle Nordiske. En lærd Islænder, som jeg derudi haver raadført mig med, haver sagt, at hvad som giorde den Islandske Poesie saa ukiendelig bestaaer derudi, at Poeterne betiene sig af gamle antiqverede Ord, som ikke ere mere brugelige udi daglig Tale og løs Stiil.

Saasom vore Skuespil efter 20 Aars Forløb ere igien blevne fornyede, saa har jeg i Begyndelsen havt at bestille med deres Istandsættelse, men strax derpaa overladt Directionen til andre. Man holdt det vanskeligt, at faae beqvemme Acteurs og Actricer, helst saadanne, som vi havde for 20 Aar siden, da her fandtes adskillige Franske Personer, der vare vante til Comoedier, og som vare opdragne udi det Danske Sprog, da vi og iligemaade havde en gammel anseelig Fransk Acteur, der i Grund havde udstuderet Theatret, og som var i Stand til at danne gode Acteurs. Dette uanseet er denne nye Skueplads bleven forsynet med ligesaa gode Acteurs, som den forrige, og dømme adskillige, som have seet dem begge, den sidste at være bedre.

Dette er alt, hvad jeg har kunnet antegne om min egen Person udi disse sidste Aaringer: Min Herre seer, at det er saa magert, at det ikke fortiener at føres i Pennen. Thi jeg haver stedse siden opholdt mig enten udi Staden eller paa mit Landgods; da tilforn Nysgierrighed, at besee fremmede Steder haver giort mig til et Perpetuum mobile.

Saadan Nysgierrighed er ved Alderen forsvunden i saadan Grad, at om Constantinopel laae udi næste Province Fyen, tog jeg udi Betænkning, at reise over Beltet at besee samme Stad. Rester derfore allene, at give en Fortegnelse over mine Skrifter, som siden den sidste Latinske Epistels Publication ere komne for Lyset. Det sidste Skrift, hvorom jeg i min Latinske Epistel har meldet, var den Jødiske Historie. Kort derefter, nemlig udi det Aar 1745, udkom min Heltinde-Historie 2 Tom. Octav. Til dette Skrift opmuntrede mig det Behag, som Publicum havde fundet udi Helte-Historien. Den sidste er i alting indrettet efter den førstes Plan; thi for hver sammenparret Historie er en Forberedelse, som indeholder en Moral, som passer sig paa efterfølgende Heltinders Bedrifter, hvorpaa følger Sammenligningen. Det ene saavelsom det andet Skrift blev strax oversat paa Tydsk. Aaret tilforn, nemlig 1744, kom for Lyset mine Moralske Tanker. Dette Skrift, saasom jeg udi mine moralske Betænkninger gemeenligen gaaer ud af den alfare Vei, foraarsagede fast ligesaa mange Bevægelser, som den Underjordiske Reise. Intet af mine Skrifter har havt større Afgang, skiøndt ikke saa meget til min Fordeel, som til andres, der have besørget nye Editioner og Oversættelser deraf. Den første Oversættelse paa Tydsk blev giort udi Galop, saasom een Boghandler ilede dermed for at forekomme den anden. Men, uanseet de Feil, som fandtes udi samme første Version, blev dog Oplaget udi en Hast solgt. Den anden Oversættelse ved Hr. Profess. Reichard er uforligneligen bedre, hvorover man mærkede, at det første Oplag ingen Afbræk giorde udi det sidstes Debit. Skriftet blev siden oversat paa Fransk af Mr. Parthenay. At det samme ikke havde den Afgang som de Tydske Oversættelser, reisede sig deraf, at Oplaget blev for stort, nemlig af 3500 Exemplarier, hvilket foraarsagede, at det tabte sin Priis; thi man kan

ikke tilskrive dette andre Aarsager, saasom Oversætteren haver distingueret sig ved mange Franske Skrifter, og allevegne er bekiendt for en habil Skribent. Jeg for min Part kan ikke dømme anderledes derom, skiøndt de, der forstaae begge Sprog, holde for, at Originalen er alt for presse fulgt, og at Versionen havde blevet bedre, hvis Oversætteren havde tiltaget sig mere Frihed og ikke havde bundet sig til en saadan literal Oversættelse, hvilken udi sindrige Skrifter er unfornøden. Thi hvad som er Ziirlighed udi eet Sprog er ofte Vanheld udi et andet, og hvad udi det ene berømmes som en naturlig og angenem Simplicité, hedder i det andet Korthed og Magerhed, hvorudover man holder for, at Oversættere af sindrige Skrifter maae have samme Talent, som findes hos dem, der forfatte Originaler. Samme Critique er ogsaa falden over de af mine Comoedier, som paa Fransk ere oversatte, iligemaade over nogle af mine andre Skrifter, som paa Tydsk ere oversatte, især over min Metamorphosis. Derom haver jeg forhen talet udi nogle af mine Danske Epistler, og ellers tilstaaer jeg, at det er vanskeligt at faae Danske Skrifter vel oversatte paa andre Sprog, efterdi der findes kun ganske faa Fremmede, som have naaet nogen Fuldkommenhed i det Danske. Udi det Aar 1746 kom for Lyset min Oversættelse af den Græske Autor Herodiano med en vidtløftig Forberedelse. Saasom jeg udi samme Forberedelse haver stræbet at udfinde en særdeles Aarsag til Roms umaadelige Fremvæxt, og viset, at de forhen af andre Skribenter anførte Gisninger ikke ere tilstrækkelige, have skiønsomme Skribenter derudi fundet særdeles Behag, og regnet Værket at være et af dem, som bedst er udarbeidet. Denne Forberedelse blev strax oversat paa Tydsk af Hr. Cancellie-Assessor og Syndico udi Lybeck Georg August Detharding, hvilken har verteret adskillige af mine andre Skrifter, og det med den Flid, at hans Arbeide

overalt har vundet Bifald; Men hvad Herodiani Historie i sig selv angaaer, da er derudi min Danske Oversættelse ikke fulgt, hvorudi jeg pressé haver efterfulgt den Græske Original, og udi Bredden overalt citeret de vanskeligste Stykker af den Græske Text. Dette har jeg fundet fornødent at antegne i Henseende til den Critique, som en vis Journalist haver fældet, for at vise, at samme Critique er den Danske Oversættelse uvedkommende. Udi det Aar 1748, bleve trykte de tvende første Tomer af mine Danske Epistler over adskillige Materier, og Aaret derefter mine Latinske Epigrammata udi 7 Bøger, item en ny Edition af Danmarks og Norges Beskrivelse under den Titel af Danmarks og Norges nuværende Stat. Derudi er adskilligt forandret efter disse sidste nærværende Tiders Tilstand. Udi det Aar 1750 blev publiceret en Fortsættelse af de Danske Epistler, iligemaade udi 2 Tomer, saa at af samme Epistler ere 4 Tomer, hvilke indeholde befattende udi alt 446 Breve. Jeg kan her ikke forbigaae, at melde noget om den Tydske Oversættelse af Ped. Paars. At samme Oversættelse stikker ikke saa meget i Øinene, som den Danske Original, er ingen Under, thi deslige Skrifter tabe al deres Dyd udi fremmed Klædning. Det vilde gaae ligesaa til med den Engelske Hudibras og andre Skrifter af samme Natur, hvilke derudover ikke blive oversatte. Jeg laster ikke Oversætterens Arbeide. Jeg er ei heller beqvem nok til at dømme om det Tydske Sprog. Jeg vil kun allene sige, at deslige comiske Poemata ingen Anseelse have uden i hiemmegiorte Klæder, hvorudover jeg stedse haver raadet fra dette Skrifts Oversættelse. De Domme, som ere fældede i udenlandske Journaler over mit Arbeide, ere saadanne, som jeg i Almindelighed bør være fornøiet med, jeg siger i Almindelighed, saasom mine Skrifter aldeles ikke have været skudfrie. Jeg har forhen udi mine Latinske Epistler viset de adskillige

Critiquer, som derover ere giorte, og tilligemed tilkiende-givet, hvi jeg ingen har besvaret. Af alle mine Skrifter har min Rigs-Historie dog været mindst anfægtet. Alle have dømt, at jeg derudi haver nøie efterkommet en Historie-Skrivers Pligt, saavel i Henseende til Stilen som til Materien. De have fundet Stilen tydelig og levende, og udi Materien er meest magtpaaliggende Ting omstændeligen udførte; hvad Upartiskhed angaaer da har man holdet for, at den er saa meget i Agt taget, som muelig skee kan med historiske Skrifter, der staae under Revision. Ingen Historie er ei heller mere forsynet med Citationer, saavel af troværdige Bøger, som tilforladelige Manuscripter, hvorudover man har maattet forundre sig over en ubekiendt Svensk Autor, der har afmalet Skriftet som en poetisk Digt og characteriseret dets Autor som en Fabelhans. Saadanne Domme kan ikke sætte nogen i Bevægelse. Det haver ei heller foraarsaget mig mindste Urolighed, allerhelst saasom jeg haver fornummet, at hans egne Landsmænd derudi have fundet Mishag. Jeg lader derfore saadan Critique være ubesvaret, og dette endeel af Respect og Taknemlighed mod den Svenske Nation, hos hvilken mine Skrifter have fundet stor Yndest. Adskillige mene, at samme Autor er ikke andet end en Bogtrykker, hvilken skriver ikke af nogen Fiendtlighed, men allene ved slige Critiquer søger at skaffe sine trykte Bøger nogen Debit. Jeg misunder ham ei den Fordeel, som han derved kan have, ønsker allene, at han vil fortsætte sin Handel heller paa andres end min Regning. Jeg haver forhen tilkiendegivet, at jeg ikke indvikler mig i slige Tvistigheder, men at jeg lader mine Skrifter forsvare sig selv; allermindst hvæsser jeg min Pen mod en Autor, der afmaler mig som en Fabel-Hans, og beskylder mig for Uvidenhed i Historien, efter at jeg udi fulde 50 Aar haver dagligen excoleret det historiske Studium og læset Historien

med critisk Øie. Hvad som ellers kan bringe en Læser paa de Tanker, at jeg ei nøie haver i Agt taget Upartiskhed udi den nyere Danske Historie, synes at være dette: Det forrige Seculi nordiske Bedrifter haver været forfattede fast ene af Svenske Skribenter, som af Puffendorff og andre, der haver udcopieret ham, og intet er i den Tid kommet for Lyset af Danske Skribenter. Herudover haver saadan Taushed været anseet som en Tilstaaelse af de forhen publicerede Beretningers Rigtighed, og hvad som dermed er uovereensstemmende, bilder man sig ind, at være ilde grundet. Alle ere enige derudi, at Puffendorff blandt de sidste Tiders nordiske Historie-Skrivere er en habil Skribent; men hvad Oprigtighed og Upartiskhed angaaer, da bliver hans historiske Skrifter samme Domme underkastede, som andres, der lade sig hverve nu i et nu i et andet Land at skrive Historier. Men, hvorvel hans Forsæt har været at skrive de Svenske til Behag, saa findes dog her og der adskillige Vidnesbyrd, som tiene til den Danske Nations Forsvar. Af slige Vidnesbyrd har jeg betient mig, og til Bestyrkelse anført hans egne Ord. Andre Ting har jeg corrigeret efter de tvende Franske Gesandters Beretninger, hvis høie Principaler stode udi nær Forbund med Sverrig. De Original-Documenter, som jeg overalt har citeret, kan ikke være opdigtede, saasom de fleste, foruden de Manuscripter, som findes i Archivet, ere udi mange Folks Hænder. Men med alt dette drister jeg mig ikke at sige, at jeg til Punct og Prikke har fulgt de Regler, som jeg andre Historieskrivere har foreskrevet. Men dette tør jeg dog tage mig paa at bevise, at ingen af vore nordiske Skribenter haver ladet see større Upartiskhed, og faa Historier, som staae under public Censur, ere skrevne med mere Oprigtighed. Udi det Aar 1751 kom for Lyset mine Moralske Fabler, hvoraf udi samme Aar skede tvende Editioner foruden den Tydske Oversættelse. Samme Fabler

ere meſtendeels Originaler, og ere ſkrevne paa løs Stiil, hvortil jeg haver givet Aarſag udi Fortalen af ſamme Fabler. Jeg haver ellers udarbeidet 5 nye Comoedier, ſom endnu ikke ere publicerede, deraf er den første et bekiendt moralſk Stykke udi 5 Acter, ſom fører det Navn af Plutus eller Proces imellem Rigdom og Fattigdom. Førend denne Comoedie blev foreſtillet paa den Danſke Skueplads, lod jeg den af adſkillige læſe for at høre deres Betænkning. De fleſte af dem holdt den for at være et af de anſeeligſte Stykker, ſom nogen Tid har været foreſtillet, men ſaaſom det indeholder et ſtærkt, alvorligt og paradox Morale, ſaa heller ønſkede de end haabede, at det maatte foreſtilles med Succes; men dømte, at det vilde have ſamme Skiebne, ſom Molieres Misantrope, hvilken med Admiration læſes, men med Koldſindighed af Tilſkuerne ſees (Laudatur & alget.) Jeg var dog ſtedſe af andre Tanker, og haabede, at Præſentationen ſkulde ikke blive mindre behagelig end Læsningen. Mit Haab ſlog mig ikke heller feil, thi intet Stykke er med mere Succes bleven ſpillet. Man frygtede, at Pøbelen, ſom ikke finder Smag uden i Harlequinerne, ſkulde have vraget en Comoedie af ſaadan Natur, og at den iſær vilde mishage dem, ſom holde for, at intet Skueſpil kan være uden Elſkov, og uden Kammer=Pigers og Tieneres Intriguer, ja ſaaſom mene at et Stykke er mod Reglerne, naar det ikke er indrettet efter de Franſke Comoedie=Skriveres Plan. Dette altſammen havde jeg for Øine, og dog blev ved mit Forſæt, for at forſøge hvad Virkning et ſaadant uſædvanligt Skueſpil hos Tilſkuerne vilde have, og ſom Udfaldet har været efter mit Ønſke, mener jeg derved at have banet Veien for andre Comoedie=Skrivere, til at forfærdige Comoedier af ſamme Natur, og at afkaſte det Aag, ſom vore Tiders ugrundede Sædvane Skribenterne haver paalagt; jeg ſiger vore Tiders ugrundede Sædvane, thi de gamle Grækere

og Romere have ikke bekymret sig om saadanne. Nogle af Plauti og de fleste af Aristophanis Skuespil ere uden Elskov, og mig synes at man burde for længe siden kiedes ved, at see Comoedier udi samme Tone, og hvorudi stedse sees en knurvoren Fader, en forliebt Søn, en skalkagtig Tiener, og som endes ved Giftermaal. Anledning til denne Comoedie er tagen af Aristophanis Pluto; men man kan sige, at derudaf fast intet er taget uden den pure Titel, og at Stykket derfore er en oprigtig Original. Strax derpaa fuldfærdigede jeg et andet lidet Stykke udi een Act, kaldet Sganarels Reise til det philosophiske Land; Argumentet er taget af Klims underjordiske Reise. Udi samme Skuespil skiemtes med de fleste philosophiske Secter, sær med deres Grimacer. Den tredie Comoedie fører Titel af Huus-Spøgelse eller Abra Cadabra. Stykket kan passere for Original, endskiøndt Materien er tagen af Plauti Mostellaria, og en Fransk Skribent har omstøbt det udi en ny Form, under den Titel Retour imprevu, eller den uformodentlige Hiemkomst. Det Latinske Stykke er som alle andre Skuespil udført i 5 Acter, og det Franske udi een. Mit derimod befattes udi 3 Acter, som er den beqvemmeste Deling, og hvorved et Hoved-Stykke giøres meest ordentligt. Udi dette Skuespil har jeg og ladet see, mig ingen Slave at være af vedtagne Regler, som allene grunder sig paa Sædvane og Moder; thi udi det hele Stykke tales ikke om Kiærlighed, ja, det som mere er, ingen Actrice haver derudi nogen Rulle. Hvad vilde vel en Fransk Autor sige som hørte, at en Comoedie saaledes var indrettet? Han vilde raabe: En Comoedie uden Actricer er ikke andet, end en Vogn uden Hiul! Men de, som have læset Stykket, dømmer, at Vognen fattes hverken Hiul eller Smørelse. Dette Stykke er dog giort til Prøve for een Gang kun, thi jeg raader ikke at forestille flere Stykker af samme Natur, siden at

Actricerne ere de stærkeste Magneter, som trække unge Tilskuere til sig, og som holde Skuepladsen vedlige. Det 4de Stykke kaldes Philosophus udi sin egen Indbildning, og forestiller en Character, som ingen tilforn, saa vidt mig er bekiendt, udi Skuespil haver udført. Derudi haver Kammer-Pigen den største Rulle. Samme Comoedie er udi 5 Acter, og sigter paa dem, som indbilde sig, at Philosophie bestaaer allene udi Theorie, Skiæg og Kaabe, eller som mene, at de besidde alle philosophiske Egenskaber, men som naar Prøve skal giøres blive røbede, og lære at kiende sig selv. Det 5te Stykke kaldes Publicum eller det gemene Bedste. Derudi skiemtes med Projectmagere, som giøre egennyttige Forslag, hvilke de besmykke med Statens Nytte: de samme give sig ud for Stats Medici, for at curere de Svagheder, hvoraf et Societet laborerer, men det gaaer dem ligesom Qvaksalvere, hvis Medicin er værre end Sygdommen. Dette Skuespil er mere for Ørene end for Øinene. Det er deelt udi 3 Acter. Det siette Stykke bestaaer udi een Act, kaldet den forvandlede Brudgom, som jeg var ombedet at giøre saaledes, at derudi skulde ingen Acteurs være. Man seer saaledes, at jeg haver udarbeidet over 30 Skuespil, hvilke alle ere udi Brug, og ofte paa Skuepladsen igientages. Jeg haver intet Forsøg giort paa Tragoedier, jeg haver ei heller Inclination dertil; thi jeg væmmes ved alt det som er affecteret, og ligesom sat paa Stylter. Dog dømme mange af de høitravende Scener, som findes udi den Tragi-Comoedie kaldet Melampe; item af min Metamorphosis, at jeg til saadant Arbeid haver Beqvemhed. Men jeg haver stedse undslaaet mig derfor; og nu udi min høie Alder finder jeg mig ubeqvem, saavel til saadant som andet Arbeide af Hoved-Bryd. Rolighed tiener mig nu bedst, og ingen kan fortænke mig, om jeg efter saa mange Aars stedsevarende Arbeide søger lidt Hvile. Derom kan man dog

ikke være forsikkret, saalænge man besidder Jordegods, efterdi man stedse maa være bevæbnet, nu mod Naboer, nu mod Forvalter og Fogder, til hvilke, hvis man viser sig at have Afsky for Processer, man giver sig selv til Priis. Derpaa har Erfarenhed givet mig tilforladelige Prøver. Thi, saasom jeg haver dimitteret heelskindet een Foged efter en anden, og et Rygte deraf er udspredet, at jeg haver en uovervindelig Afsky for Rettergang, saa haver Frugten af min Fredsommelighed været denne, at jeg haver faaet een slemmere end en anden, indtil det omsider er gaaet saavidt, at jeg uden Eftertale ikke kunde undslaae mig derfore videre. Processen er saaledes af en yderlig Fornødenhed, saasom den er af den Natur, at den angaaer Proprietarier og Ride-Fogder i Almindelighed, og dens Udfald vil tilkiendegive, om det er raadeligt for en Principal at betale sine Tienere, eller om han maa give sig paa Discretion. Processens Drift haver dog hidindtil været saaledes, at Ridefogder kan giøre sig Forhaabning om stedse at spille Mestere; thi saasom jeg ingen Commissarier paa min Side haver taget, men underkastet mig de samme Dommere, som min Contra-Part haver udsøgt sig, hvilke begge selv have været Ridefogder, saa er deres Kiendelse udi Sagen bleven, som Folk længe tilforn havde spaaet. Aarsagen, hvi jeg ingen Contra-Commissarier haver villet tage, er endeel for ikke at vige fra mit Principio, som jeg udi en af mine Epistler har tilkiendegivet; endeel ogsaa for ikke at give Anledning til mindste Eftertale, nemlig at man betiener sig af sin Stand, og af den Fordeel, som en Herre siges at have over en Tiener. Thi det hedder gemeenligen: hvad Ret kan en fattig Tiener faae imod en Herre. Jeg haver derfore ladet Personen gaae for fulde Seil, og ladet hans Dommere allene raade for Sagen. Deres Kiendelse var saadan, at den kan citeres til Exempel.

*) De tilstode, at Fogden havde vægret sig ved at godtgiøre en eneste af mine Fordringer, hvoraf en Følge er, at han maatte være Begynder af Processen; thi, naar En vægrer sig ved at godtgiøre den mindste Post, er det jo det samme som han erklærer sig at ville have Proces. Hans egne Udvalgte have selv giort saadant beviisligt, ved at erklære ham skyldig udi 8 Poster, som han bestandigen vægrede sig ved at godtgiøre. De have tilstaaet: At mit Korn haver været ilde medhandlet; At han uden Tilladelse haver holdt Køer, Heste, Sviin etc. paa Gaarden, som han haver fedet med mit Korn, for hvilket han intet Vederlag haver villet give; At han haver havt 5 Køer mig tilhørende under Forvaltning, for hvilke han intet haver villet svare udi halvandet Aar; At han haver ladet see Trodsighed; At han haver villet fordølge den største Deel af Beholdnings-Kornet; At han haver reiset om udi Kiøbstæderne for at udpresse Penge af mine Kiøbmænd, som vare mine Debitorer, og mortificeret Beviserne, som han mod Qvittering havde leveret mig, efterdi jeg selv vilde indkræve Pengene; De have tilstaaet, at han haver holdet Kro paa Gaarden, og at mine Bønder og Tærskere have siddet ud paa Nætterne at drikke og doble udi mine Værelser. Endeligen have de ogsaa tilstaaet, at, da Sagen for den ordinaire Ret var indstævnet til Dom, han forlangede dem til sine Commissarier, hvorved den varede fast 2 Aar længere.

Af saadanne Tilstaaelser, og af saadanne Præmissis kunde man ikke (vente) uden en slet Conclusion for samme Foged. Men Kiendelsen blev denne: At jeg skulde tabe

---

*) Afsnittet herfra indtil S. 387 L. 7, som ikke findes i Originaludgaven af Epistlerne, er taget af et tilstedeværende Haandskrift af Holberg, og det findes allerede optrykt i „Holbergiana ved Boye" 2den Deel Side 46—50.

mine Fordringer, bøde 600 Rd. og give Fogden Skudsmaal om hans redelige Forhold udi Tienesten. For at giøre saadant forstaaeligt, maa tilkiendegives, hvilke Argumenter man betienede sig af for at retfærdiggiøre saadan Dom. Argumenterne vare disse: 1, Arrest, som Fogden var paalagt; 2, hans Credits Spilde; 3, de haarde Irettesættelser, som min Procurator havde giort imod ham. Hvad Arresten angaaer, da er det en Svikmølle, som Ridefogder gemeenligen betiene sig af, magende det saaledes ved deres Opførsel, at Proprietarierne skride dertil, hvorved de ofte have vundet Spil. Men hvad denne saakaldet Arrest anlanger, da var den intet andet end en Forkyndelse om Tilstedeblivelse, da jeg fik at vide, at han reisede om for at udpresse Penge af mine Debitorer og at mortificere Beviserne, saa at her var periculum in mora, og jeg maatte skikke i Hast Expresser til Kiøbstæderne for at advare Kiøbmænd, at de ingen Penge maatte levere, førend de finge deres Forskrivelse tilbage. Hvad Credits Spilde angaaer, da sees af Bedrifterne, at han havde forspildt den selv. Ikke desmindre have de dog dømt, at disse paafulgte Ting ere af den Vigtighed, at alle de andre beviste mærkelige Beskyldninger maae tabe deres Kraft og til intet giøres.

De Argumenter, som Fogdens Procurator haver betient sig af, for at svække de mod hans Principal anførte Besværinger, ere disse: Naar Kornets slette Medhandling omtales og bevises, svares, at paa andre Steder lige saa galt gaaer til, item at det er Ladefogdens Sag. Naar Vederlag fordres for de Creature, som han haver holdet uden Tilladelse og spækket paa mit Foder, svares paa samme Maade. Naar Regnskab fordres for mine Køer, som han udi halvandet Aar haver havt under Administration, svares, at hans Herskab ingen Accord haver giort med ham derom. Naar han haver villet fordølge mere end halve Delen af

Beholdnings-Kornet, svares, at det kan være en Forglemmelse. Naar han udi sidste Aars Regnskab forandrer Titlerne, for paa en subtil Maade at udelade henved 100 Rd. Indtægt, men anfører Udgifterne alene, maa det ogsaa hedde Forglemmelse. Naar det bevises, at han haver reist om til Kiøbmænd for at udpresse Penge og mortificeret de Beviser, som han Dagen tilforn mod Qvittering havde overleveret mig, hedder det, at Tienesten maaskee havde ham endnu ei været opsagt. Naar det uforsvarlige Opmaal, som han haver taget af Bønderne bevises, svares, at man maa ikke regne det saa nøie med en Foged, der haver kun en maadelig Løn, (som var 50 Rd. foruden Kost-Penge og Maaneds-Korn), item at andre Fogeder gjøre og have gjort det samme, og at jeg samme Aar havde gode Indkomster af Gaarden, skjøndt det reisede sig deraf, at Kornet var i dobbelt Priis. Men hvad som meest dreves paa, var det fordærvelige Argument ad hominem, som ofte haver bedrøvelige Virkninger, og hvorom jeg udi en af mine Epistler haver talet, nemlig Contrapartens slette Tilstand og Vilkaar, samt hans Kone og Børn, hvormed en Procurator clausulerer sin Procedure, og det i saadan bevægelig Stiil, at alt, hvad som ellers udi Processer graverer, bliver forglemt. Man kan være forsikkret om, at saadant udi denne Sag haver havt Virkning; thi det maatte paa den ene Side hedde: Den stakkels Mand, som paa 3die Aar haver ingen Tieneste kunnet søge og sidder med Hustru og 5 Børn; og paa den anden Side: Den gode Baron kan bedre taale et Forliis, han skienker dog sine Midler bort. Thi saaledes hører jeg dagligen Folk raisonnere, saa at jeg haver mærket, mig ved mine Donationer heller at have tabt end vundet Faveur hos mine Landsmænd.

Endskjøndt nu Sagen for Commissionen fik saadant uventeligt Udfald, tog jeg dog i Betænkning at appellere til høiere Ret, saasom jeg var bleven ganske kied af denne langvarige Proces. Men alle fornuftige Folk holdt for, at jeg uden Eftertale saadant ei kunde efterlade, saasom det var Causa communis for alle Proprietarier, og efterdi man har saa mange bedrøvelige Exempler paa Ridefogders Forhold. Af saadanne Erindringer haver jeg ladet mig bevæge til at indstævne Dommen til Underkjendelse, forhaabende, at det vil faae andet Udfald, hvorom og alle, som have læset Commissariernes Kiendelse, ere forsikkrede, saasom derudi sees en Kjæde af Contradictioner. Imidlertid vil jeg dog suspendere mine Tanker til videre, og, hvis mod Forhaabning Udfaldet skulde blive anderledes, vil jeg tie ganske stille, og herefter tage de Messures, ingen Ridefoged at tiltale med Retten, men at give dem Affked og lade dem løbe. Det samme vil jeg og raade andre Proprietarier. Hvis min Herre forlanger at læse Acten og Commissions-Dommen, vil jeg den ham med første Leilighed tilstille, og vil han deraf tydeligen see, at det i alle Maader forholder sig, som jeg her haver skrevet, og at den vil tjene til Beviis paa, at jeg ogsaa herudi haver souteneret min Character, som er, ikke uden yderste Nød at tiltale nogen med Retten.

Hvad som allene kan lægges mig til Last og Forseelse herudi, er dette: 1) At jeg beholdt samme Foged alt for længe udi Tjenesten, ladende mig bevæge af hans og hans Hustrues Graad og Løfter om Bedring. 2) At jeg ingen Contra-Commissarier tog; thi derved blev hans udvalgte Dommere Mestere over Sagen, og kunde mage det saa, at, saasom alle de Gieldsposter, som ere under 33 Rdl., ikke kan appelleres, separate Domme paa enhver Post bleve afsagte, hvilket Contra-Commissarier paa min Side havde

kunnet hindre. Dette haver jeg holdet fornødent at anføre, andre til Advarsel, og ingenlunde for at besværge mig selv. Jeg vil allene forestille dette som et Problema, nemlig: at naar en Tjener vægrer sig ved at godtgjøre en eneste Post af hans Herskabs Fordring, og hans egne Dommere finde ham skyldig udi de fleste Poster, om da Citanten af dem bør ansees som temere litigans?

Mine Studeringer ere nu omstunder af liden Betydelse. Lysten at studere forgaaer meer og meer, og Kræfterne tillade ikke strengt Arbeide og meget Hovedbryderi. Jeg siger, at Lysten forgaaer, efterdi de fleste Skrifter indeholde ikke uden opkogede Materier, og jeg skikker mig heller i at æde en opvarmet Suppe eller Ragout end at læse den samme Materie udi en anden Format. Hvad Kræfterne angaaer, da svækkes de desmere udi Alderdommen, efterdi de ere brugte formeget i de unge Aar. Jeg kan dog ikke klage over mine Øine, thi jeg læser endnu den mindste Stiil uden Briller. Den øvrige Deel af Legemet derimod vil ikke staae bi. Tre Ting ere skadelige for min Helbred, stærkt Arbeide, Kulde og Chagrin, hvorudover jeg nu maa studere maadeligen, holde mig bag Kakkelovnen om Vinteren, og ikke indvikle mig udi Forretninger, som føre Fortræd med sig. Det er udi sidste Henseende, at jeg ikke saa ofte frequenterer det Collegium, hvoraf jeg er et Lem, og raader jeg alle af min Constitution og Alder at gjøre det samme; thi udi Collegier, hvori man udi sin Ungdom og Manddom haver siddet med Honneur, og været anhørt med Attention, blive Ord og Tale ikke agtede uden som puur Lyd og Echo, hvorpaa dagligen haves Exempler. Efterdi jeg nu haver fattet saadant Principium, have nogle forundret sig over, hvi jeg udi de sidste Aar haver villet paatage mig en Slags Omsorg for den Danske Skueplads. Saadant haver jeg dog ikke kunnet dispensere mig for, thi, saasom jeg er en Stifter af

Skuepladsen her i Landet, og haver selv giort saa mange Originaler, saa haver jeg maattet have et Øje til, at de nogenledes bleve vel exeqverede. Dog haver jeg aldrig villet paatage mig nogen Direction, vel vidende, at det er vanskeligere, at holde i Ave en Troupe af Acteurs, end en Krigshær, som bestaaer af mange adskilte Nationer, og vise de Stridigheder, som ved Comoedien ere forefaldne, at jeg ikke haver giort ilde, at affige mig fra al Direction. Om de forefaldne Stridigheder vil jeg ikke tale, men allene vise, hvilken Skiebne mine Comoedier have havt paa den sildere oprettede Skueplads. Saasom Smagen udi Skuespil paa en Tid af 20 til 30 Aar er bleven meget forandret udi Frankerige, og de nyere Comoedier bestaae fast ikke uden af tørre Samtaler, forfattede udi nette Vers, saa have mange indbildet sig, at de burde saa være, og derfore have begyndt, at slaae Krøller paa Næsen af alle gamle Comoedier, endogsaa af Molieres Mesterstykker. Vore unge reisende Messieurs, hos hvilke stedse haver været funden en stor Docilité i at antage Parisiske Moder og renoncere paa deres egen Smag, have strax forelsket sig udi det nye Theatro, og ved deres Hiemkomst til Fædrenelandet søgt at recommendere den nye alamodiske Smag, og at sværte de gamle Comoedier, som de have viset, at være komne ud af Moden udi Paris. Og saasom saadant Argument stedse haver været af stor Vægt udi de nordiske Lande, havde de ikke stor Møie at giøre Proselyter, hvilke med stor Iver fortplantede Lærdommen, og, naar nogen klarligen visede dem de gamle Skuespils Fynd og Herlighed, svarede de allene, at det var godt nok udi de Tider, men nu ikke mere. Derpaa fulgte den store Revolution. Moliere tillige med vore Originaler, som ere forfattede efter hans Plan, bleve kastede bag Ryggen, og en des Touches og andre Autores af samme Suurdei bleve satte paa Thronen. Man beflittede sig overalt da

paa at oversætte nye Stykker, som bleve forskrevne, og hvorpaa er god Forraad, saasom enhver Skribent nuomstunder giver sig ud for Comoedie-Skriver, og saasom de, der da dirigerede den Danske Skueplads, selv vare indtagne af den nye alamodiske Smag, bleve vore bedste Originaler en Tidlang ganske satte tilside, saa at de anseeligste Stykker, som den politiske Kandestøber, Jean de France etc. bleve fast udi trende Aar ikke forestillet paa Skuepladsen. Men, da denne Paroxysmus havde udraset, og Folk efterhaanden begyndte mere og mere at raisonnere, og at efterforske, om denne nye Smag var naturlig eller ei, forandrede Scenen sig ganske: Tilskuerne raabte paa de gamle Stykker, hvilke siden ere spillede med stor Succes, og endnu, hvor ofte de forestilles, have Mængde af Tilskuere. Prøven blev først giort med den politiske Kandestøber, hvilken man meest havde sværtet, og afmalet som et Marked-Stykke, allene efterdi Personerne som forestilles ere af Borgerstand; ret ligesom en Comoedie duede ei, med mindre Personerne bestode af Marquiser og Chevaliers. Saasom Moralen af samme Stykke er at skiemte med den gemene Almue, som udi Fristæder igiennemhegler Øvrighedens Anstalter, og at vise, naar en Borger eller Haandværksmand, som udi Indbildning er en stor Statsmand, selv bliver et Embed betroet, han da allerførst lærer at kiende sig selv, og mærker at det er lettere at criticere en Pilot, end selv at føre Roret, saa kunde paa et saadant Skuespil ikke passe sig andre Personer. Det samme kan siges om Jean de France, som skiemter med unge Borger-Sønner, hvilke, naar de komme tilbage fra Paris agere Cavaliers, og foragte saavel deres Stand som Fædrene-Sprog. Ellers kan gives en vigtig Aarsag, hvi Personer af Middelstand saa ofte bruges i vore Danske Originaler: saasom hos os er ikkun et lidet Antal af Grever, Baroner og andre characteriserede Stands-

Personer, hvoraf Frankerige vrimler, saa vilde man støde sig over, at see dem ofte forestillede paa Skue-Pladsen, helst naar Scenen er udi Danmark, og, vilde man betiene sig af Etats-Justits-Cancellie-Raader, hvorpaa vi have nogenledes Forraad, vilde det end give mere Opsigt. Ellers kan man sige, at naar Charactererne ere vel udførte, Personernes Stand giør lidet eller intet til Sagen, og at det er kun en Fransk Grille, som man ikke er forbunden til at efterfølge, ligesaa lidet, som den Vedtægt, at udi et Skuespil endelig maa være Elskov, og at det bør endes med Giftermaal. Reglen til vore Tanker og Idrætter, vore Skrifter og Levnet bør være den sunde Fornuft, og ikke en flygtig Nations Phantasie. Jeg retter mig ikke efter Vedtægter, hvor almindelige de end ere, naar jeg finder, at de ikke ere grundede. Det er i den Henseende, at jeg ofte haver raadet til Vers uden Riim, til Tragoedier udi løs Stiil, og at jeg selv haver forfattet adskillige Comoedier uden Elskov og Giftermaal, og saasom de samme have fundet hos fornuftige Tilskuere lige saa stort om ikke større Bifald, end de som ere indrettede efter den almindelige Plan, kan jeg siges, nogenledes at være Stifter af et nyt Slags Spectakler, eller at have fornyet igien de gamle Græske Skuespil. De af mine Comoedier, hvorudi ingen Elskov findes, ere: Jeppe paa Bierget eller den forvandlede Bonde, Barselstuen, det Arabiske Pulver, Ulysses, Hexerie eller blind Allarm, den pantsatte Bonde-Dreng, og endeligen Plutus, som bærer Prisen for alle mine Comoedier. Thi, endskiøndt Moralen derudi er stærkere end udi noget Skuespil, som mig er bekiendt, saa har den dog behaget unge og gamle, lystige og ærbare Folk, Høie og Lave, og det i Henseende til nogle lystige Scener, som ere indførte, hvilke have havt samme Virkning, som Forgyldning paa bedske medicinske Piller; thi, hvis man saadant ikke i Agt tager med moralske

Skuespil, da, hvor konstige de end ere forfattede, give de Comoedien kuns magre Renter. Molieres Misantrope, som er hans Mester-Stykke kan tiene til Beviis herpaa: det roses af alle men anskues af faa (Laudatur & alget). Hvad som ellers haver contribueret til den Succes, som Plutus haver havt, ere adskillige prægtige Præsentationer, hvilke fornøie saavel Sindet som Øjnene, efterdi de flyde naturligen af Stykket i sig selv, og derfore have langt anden Virkning end de Optoge, som findes udi den Borgerlige Edelmand og den Indbildte Syge, hvilke ikke kan ansees uden par force og Giekkeri. Dette uanseet have nogle Franske Comoedianter eller franskfindede Danske, som med skele Øjen ansee den Danske Skuepladses store Succes, talet med Koldsindighed om dette anseelige Stykke; men, saasom ingen af dem herudi kan holdes for beqvemme Dommere, reflecterer man aldeles ikke paa deres Domme, hvorved Stykket hverken vinder eller taber noget af sin Priis. Denne Comoedie er ellers den sidste af dem, som jeg haver skrevet; den er forfattet udi en Alder, som holdes ubeqvem for et Arbeide af saadan en Natur. Jeg nærmer mig nu til 70, og haver næst Gud at tilskrive min Diæt og mit ordentlige Levnet, at jeg haver bragt det til den Alder, og at jeg af 12 Sødskende er den eneste tilbage. Naar jeg er syg, bruger jeg ingen Medicin, men holder mig allene fra det som kan være skadeligt, og lader Naturen raade; thi jeg kan vidne, at jeg aldrig haver fundet nogen Virkning af Pulver og Draaber, og derfore holder for, at Naturen hos mig uden Medhielp af Doctor eller Chirurgus vil raade allene. Man siger vel, at man ved Medicamenter maa hielpe paa Naturen; men det kan være Spørgsmaal, om Naturen ikke dermed mere forvirres end hielpes udi sine Forretninger, og at det i saa Maade kan gaae til, ligesom naar man tillige med en habil Medicus betiener sig af en Qvaksalver udi

samme Sygdom. Dette siger jeg ikke, for at bringe Medicamenter i Miscredit. Jeg giver allene tilkiende, hvad jeg af Erfarenhed hos mig selv haver mærket, raadende ingen anden fra, at betiene sig af Draaber og Pulver, helst naar han haver en stærk Tro og Imagination med en særdeles Tillid til sin Medicus, hvilket hielper meer end et heelt Apothek. Dette Brev kan min Herre lægge til de trykte Epistler, og saa haver han mit hele Levnets Løb; thi udi den Alder, som jeg nu haver naaet, kan intet mærkværdigt forefalde, med mindre han vil erkyndiges om de Svagheder og Incommoditeter, hvormed Alderdommen er plaget, som for en Læser kan være ligesaa lidt behageligt, som for mig selv at skrive derom. Udi min Levemaade er ei heller mindste Forandring, thi jeg er den samme udi Opførsel og Klæde-Dragt, som jeg var for 40 Aar siden. Smagen er ogsaa udi alt den samme, og retter jeg mig ikke efter andres Smag, som jeg seer at dependere heller af ugrundede Moder, end af det som er naturligt, og grunde sig herpaa de Domme, som jeg haver fældet over visse Skrifter udi Historien, Moral, Poesie, og sær udi Skuespil. Jeg lader mig nøie med det lidet Navn, som jeg haver erhvervet udi den lærde Verden, og lægger ikke paa Hiertet en eller anden koldsindig Dom, som er fældet over mine Skrifter. Jeg haver allene mærket dette, at de Berømmelser, som ere lagte paa mine Skrifter, ved min Stands Forandring ere blevne noget forkølnede. Min Herre forundrer sig ellers over, at jeg haver dristet mig til at forfatte nogle Skrifter paa Fransk, hvilket er et Sprog, som i vor Tid bliver saa stærkt criticeret, at faa lærde Franske Skribenter selv kan skrive til Maade. Han mener, at jeg havde giort bedre, at betiene mig herudi af en Fransk Sprogmesters Hjelp. Jeg haver saadant villet forsøge med nogle faa Blade; men haver mærket, at Correctionen haver ikke bestaaet i andet end puur

Pedanterie og unødvendige Antegninger: (Aliud non aliter). Thi en Frantzos, saasnart som han veed, at Skriftet er forfattet af en fremmed, bilder han sig ind at finde Feil udi hver Linie. Jeg haver, for at giøre saadant beviisligt, eengang udcopieret noget af en god Fransk Autor, som jeg haver udgivet for mit eget Arbeid, og befundet, at Revisores derudi ogsaa overalt have raderet. Og er det Aarsag, hvi jeg ikke betiener mig af deres Hielp, hvorved jeg bringes kun i Forvirrelse. Den Franske Accuratesse udi Stilen, gaaer nu saa vidt, at den giør Nationen fast latterlig. Og mærker man, at de saa kaldte Demi-Savans, eller halvlærde, ere de ubarmhiertigste Censores.

115.

Om hans Alder og Sundhedstilstand.

Min Herre forlanger at vide min Alder. Han siger, sig derom at have fundet adskillige uovereensstemmende Dato, saavel udi fremmede, som i mine egne Skrifter. Jeg haver selv paa et Haar ikke vidst det rette Datum, men alleneste sat det Aar 1685, hvorudi jeg menede at være kommen til Verden. Men da jeg for kort Tid siden lod mig tilskikke Udskrift af Kirke-Bogen i Bergen udi Norge, mærkede jeg Vildfarelse, og fandt at jeg er fød Ao. 1684, saa at jeg nu ikke er langt fra 70 Aar. Det er alt hvad jeg med en slet Helbred fra Barnsbeen haver kunnet vente, og hvorfor jeg haver Aarsag at takke Gud, som imidlertid haver styrket mig saaledes, at jeg hidindtil haver nogenledes selv kunnet forrette mine Sager. Mine Svagheder have stedse været de samme,

og fast udi lige Grad bestaaende udi hede skarpe Vædsker, hvorfor min daglig Drik haver været Vand og magre Kiød-Supper, item Caffee tvende Gange om Dagen, hvoraf jeg stedse haver fundet mig husvalet. Jeg siger, at mine Svagheder stedse have været de samme, undtagen for nogle Aar siden, da jeg haver været plaget med Stranguria, hvilket Tilfælde haver foraarsaget, at jeg ikke drister mig til at bivaane Forsamlinger paa de Steder, hvor jeg, naar Vandet trykker, ikke strax kan komme ud. Det samme haver foraarsaget, at jeg ofte hører ilde hos dem, som ikke vide Aarsagen til min Udeblivelse, og som henthyde det enten til Forseelse eller Koldsindighed. Et Menneske bliver ofte lastet for de Ting, hvorudi det aldeles ingen Skyld haver. Dette er ellers ikke det eneste Tilfælde, som haver underkastet mig Critiqve, og det ganske uforskyldt. Thi jeg er en Hader af al Singularitet, og, hvis Kiødet vilde adlyde Aanden, conformerede jeg mig til alle almindelige sømmelige Skikke og Lands-Moder, saa bivaanede jeg Bryllupper, Liig-Begjængelser, Disputatser, Parentationer med samme Iver, som N. N., hvis Nærværelse udi ingen Høitidelighed savnes.

116.

Om Tidens Besparelse.

Jeg haver udi min Underjordiske Reise givet Afridsning paa tvende Nationer, hvoraf den ene bortdrev den meste Tid med at sove, og den anden med at vaage, og at være udi idelig Bevægelse og Arbeide. Jeg haver derhos viset, at de første forrette ligesaa meget som de sidste, og deraf giort

denne Slutning, at man uden Føie beklager sig over Tidens Korthed, saasom man haver Tid nok til Arbeide, hvis man vil tilside sætte unyttige Ting og allene blive ved det, som er vigtigt og fornødent. En særdeles Delicatesse, som mig er medfød, haver givet mig Anledning at eftertænke nøiere dette end mange andre Ting, og haver jeg ved saadan Efterforskning fundet, al alting udi alle Stænder og Professioner kunde forrettes med den fierde Deel af det Arbeide, som nu anvendes. Hvis Mynstring giøres over hver Profession og Idræt udi sær, og Fylde-Kalk skilles fra Realitet, vil man finde, at dette mit Paradox er ikke ilde grundet. Lader os først examinere Kirke-Sager. Jeg haver ved anden Leilighed viset, at vi laborere af for mange Fest-Dage, at de samme stedse multipliceres, uden at de gamle give Plads til de nye, saa at det synes, at, om Verden staaer længe, der ville blive faa Arbeids-Dage tilovers. Frugten deraf er, at Arbeidet hindres, og Devotionen slappes. Jeg siger Devotionen slappes; thi ligesom man taber Appetit, naar man seer mange Retter paa Bordet, saa forkølnes og et Menneskes Andagt ved Overflod af Høitideligheder, ved mange og lange Prædikener, hvilke ikke høres med tilbørlig Attention om Formiddagen, efterdi man kan faae en anden lige saa lang at høre om Eftermiddagen, og saa fremdeles den hele Uge igiennem. Dette foraarsager, at Lærerne ofte prædike enten for sovende Personer eller tomme Stole, og ligesom Tilhørerne tabe Andagt til at høre, saa tabe ogsaa Lærerne Iver til deres Prædikeners Udarbeidelse: ja deraf reise sig ogsaa de mange extemporane Prædikener, de Repititioner og Tautologier, som høres udi mange Prædikener, saa at det er blevet til et Ordsprog, at Item hielper og til Prædiken. Jeg siger dette ikke for at censurere Prædikanterne; thi Prædikenernes Mængde forvolder en Slags Fornødenhed til saadant. En fornuftig Mand, med hvilken

jeg nyligen talede om den Materie, menede, at Kirke-Sangen vel kunde afkortes, og at det var nok een god Psalme blev siungen for, og en anden efter Prædiken, som brugeligt er blandt de fleste protestantiske Menigheder, især menede han, at Evangelia ikke behøvede at udsynges for Altaret, naar de siden tydeligen skulle læses og forklares paa Prædike-Stolen. Jeg bristede mig vel ikke at bifalde denne Mening, skiøndt jeg med ham maatte tilstaae, at een andægtig Psalme kunde have samme Virkning, og at den lange Messen og Sang, som varer fast eengang saa længe som Prædikenen i sig selv, kan forvolde, at mange, helst om Vinteren, entholde sig fra Tienesten. Jeg vil ikke tale om andre geistlige Orationer, sær de som skee ved Brude-Vielser. De samme kunde vel ligesom Liig-Prædikener afskaffes, eller i det ringeste giøres 3 fierde Dele kortere. Det forunderligste herved er dette, at de fleste Kiøbstæds-Præster selv besværge sig over deres Arbeide, som betager dem deres Kræfter, og dog uden Nød, ja imod Øvrighedens Anordning, giøre deres Taler saa lange. Det bliver for vidtløftigt at opregne flere geistlige Forretninger af samme Natur: man seer af anførte, at to tredie Dele kunde afkortes, og dog alting kunde til Punkt og Prikke forrettes. Vende vi vore Øien til Academier og høie Skoler, da gives Materie til Mynstring paa samme Maade; thi de fleste Ting, som der forhandles, bestaaer udi Præludier, Berømmelser og Gratulationer gemeenligen alle udi een og den samme Tone. En Invitation til en Grad, til en Tale at høre, eller til anden academisk Forsamling, som kunde skee udi faa Linier, udføres udi hele store Ark. Panegyriske Orationer, som fast alle ere Monotonier, vare undertiden 2 stive Timer, skiøndt ingen Materie er ubehageligere for Folk af god Smag, og kan jeg vidne, at jeg aldrig har hørt nogen at besværge sig over slige Talers Korthed. En Di-

sputats kan ikke holdes uden foregaaende vidtløftig Tale. Hver Præses, hver Opponens og Respondens skal berømmes for deres Veltalenhed, endskiøndt mange af dem, sær de sidste, ofte slet intet have sagt, men saadant lægges ingen til Last paa de høie Skoler; thi man kan efter vedtagen Skik lyve saa meget som man vil, naar den Latinske Stiil er kun god eller forsvarlig. Men dette Superfluum eller Overflod sees meest af de Lærdes Skrifter. At tælle de samme er fast ligesaa umueligt som at tælle Stiernerne paa Himmelen, og dog, siger en sindrig Autor, naar man borttager alt hvad andre tilforn have skrevet, og som siden igien bliver opkoget, ville Bøgerne ikke blive flere, end at enhver Mands Stue kunde bierge dem alle. Titlerne ere nye, men Skrifterne i sig selv ere gamle, og er dette mærkværdigt, at de vidtløftigste Bøger indeholde de mindst magtpaaliggende Materier. Derom vil jeg intet videre melde, for ikke at igientage hvad som jeg tilforn herom haver skrevet. Jeg vil ogsaa af samme Aarsag forbigaae at melde om den Fylde-Kalk, som findes udi Rettergang, skiøndt der gives rigest Materie til Critique: jeg vil kun sige dette, at et eneste Tings-Forhør kan komme en fornuftig Dommer til at svede. Det gaaer her til ligesom udi Medicinen, hvor Lægerne ikke finde deres Regning ved korte og compendieuse Curer: Procuratores arbeide ved ufornødne Formaliteter og Vidtløftighed ofte at giøre en Sag ti Gange længere end den er. Og Skriverne mage det saa, at hvad som kan udføres paa eet Ark, dertil maa bruges en heel Bog Papiir, hvorved de stridende Parter lige saa lidet finde deres Regning, som Patienter ved Docternes methodiske Curer. Man haver ofte ønsket at indskrænke disse Vidtløftigheder; men, saasom Advocater, Dommere, Skrivere, Doctores, Apothekere næres derved, har saadant været, og formodentligen stedse vil blive, inter pia desideria. Ved Hof-Standen

findes ikke mindre Fylde=Kalk; thi den meste Tid bliver der bortdrevet med Ceremonier, Complimenter, intet betydende lange Taler, Opvartninger, Titler og deslige andre Ting, hvorudi ingen Realitet er, saa at mangen Hofmand, der udaf Arbeide gaaer træt til Sengs, maa bekiende, at han med alle sine Bevægelser intet haver giort, og sige: hunc diem perdidi. Udi Stats Forretninger mærkes samme Overflod; man haver kun at examinere Manifester, Freds=Tractater, Gesandtskaber, Congresser, for at blive overbeviset om, hvor lidet, naar unødvendigt Fylde=Kalk bliver frataget, der bliver tilbage. Mangen en Stats Congres varer hele Maaneder, og forhales med Præludier og Ceremonier, førend man kan komme til Materien, hvorom skal handles, ja mangen en bliver reent spildt, og brudt over tvert formedelst en liden Uagtsomhed udi Stiil, udi Bogstaver og Characterer, saa at de stridende Parter, som begge inderligen ønske Fred, maae formedelst saadanne Broderier fortsætte Fiendtlighederne. Betragte vi vort daglige Levnet, da finde vi der Ting af samme Beskaffenhed. Jeg vil ikke tale om den Tid, som spildes paa Vellyst; thi saadant er denne Materie ikke vedkommende, men allene om den, som anvendes paa unødvendigt Arbeide, det er: paa alamodiske Visiter og Contravisiter, paa Nyt=Aaars Ønsker, hvorved intet menes, paa Gratulationer og Condolencer, som intet andet Sigte have end en vedtagen Skik, paa vidtløftige Tilberedelser til Bryllupper, Barseler, Liigfærd ꝛc., hvilke besværge saavel dem, der blive budne, som dem der byde. Alt saadant er ikke allene Arbeide, men endogsaa besværligt Arbeide, skiøndt det sigter til slet intet, hvorfore og alle fornuftige Folk ønske dets Afskaffelse, skiøndt forgieves, saasom det er en vedtagen Skik og Sædvane. Om man finder saadan Fylde = Kalk udi Krigs = Standen, veed jeg ikke, efterdi Krigsfolks Vedtægter ere mig ikke ret bekiendte. Det allene haver jeg af

Erfarenhed mærket, at man ofte fører Krig saa, at naar Fred sluttes, faaer hver af de stridende Parter sit tilbage igien. Hvad Krigs-Disciplin og Exercitier angaaer, da synes adskillige af dem at være ganske ufornødne. Alexander Magnus, som var den største Mester i at indrette en disciplineret Krigs-Magt, vilde ikke anderledes dømme om vore nu brugelige Exercitier, naar han saae, at et Gevær ikke kunde flyttes fra Siden til Skuldrene, og fra Skuldrene udi Høiden, uden efter Tacten og ved 3 afpassede Tempo. Jeg vil overlade til gamle Krigsfolk at examinere andre Ting, som ere til Overflod endogsaa udi denne Stand. Kort at sige: man kan ligne Jorden ved et Menneskes Legem, som laborerer af formange Vædsker. Een Nation beleer en anden, skiøndt enhver af dem er befænget paa sin Maade. En Europæer kan for Ex. ikke bare sig for Latter, naar han seer en Chineser at spise efter Tacten, og en Chineser vil ikke med mindre Forundring see, hvorledes Europæere drikke Sundheds-Skaaler, og saaledes, at En kan raabe sig hæs, førend han faaer et lidet Glas udtømmet.

117.

Parodie paa et Mindeskrift.

Efter Forlangende skikker jeg min Herre den nyligen afdøde Georgii Retsuhcs Liv og Levnets Historie. Den kunde have været vidtløftigere udført, hvis jeg efter en stor Deel andre Skribenters Exempel havde villet anføre umagtpaaliggende Ting; men jeg holder mig allene til det, som

er mærkværdigt, og som kan interessere en Læser, hvilket min Herre seer af efterfølgende korte Forfatning.

Georgii Retsuhcs Liv og Levnet.

Georgius Retsuhcs er født udi Slagelse den 2den Januarii styli novi udi det Aar 1682. Saaledes er Aars-Tallet anført udi Kirke-Bogen, som dog ikke er overeens-stemmende med det Datum, som findes udi hans Almanak. Hvo den afdøde Mands Fader haver været, kan ingen sige. Man kan allene slutte, at han haver været en skikkelig og moraliseret Mand, efterdi han af Modestie ei haver villet, at hans Navn skulde være bekiendt, men haver villet passere for Anonymus, hvorudi han haver fulgt brave Arbeideres, Konst-neres og Skribenters Fodspor. Men Moderen derimod var heel bekiendt; thi hun kaldtes Mette Claus-Datter, og var Kielder-Pige hos Theodorus Mortensen udi Corsøer, udi hvilken Tieneste hun førte sig saaledes op, at hun i Due-lighed ingen Kielder-Pige udi hendes Tid eftergav. Sla-gelse By kan saaledes tilegne sig denne afdøde Mand. Men, ligesom fordum adskillige Græske Stæder have tvistet om Homeri Fødsel, saasom enhver af dem tilegnede sig den Ære at være samme store Poets Føde-Sted, saa have ogsaa her tvende andre Nabo-Stæder nemlig Corsøer og Callundborg villet disputere Slagelse saadan Ære. De nægte vel ikke Stedet, hvor han var fød; men de betiene sig af andre Beviisligheder for at svække Slagelses Paa-stand. Corsøer foregiver, at Barnet er undfanget udi Cor-søer, og med uimodsigelige Argumenter beviser, at Moderen lavede til Barsel, da hun som Kielder-Pige tienede udi samme Stad. Man maa derfore, siger man, regne Barnets Existence fra den Tid det begyndte at dannes udi Moders Liv, med mindre man vil sige, at det var et non ens, før-end det blev bragt til Verden, hvilken Mening er urimelig.

Callundborg derimod grunder sin Ret paa Barnets Opdragelse, visende at Moderen strax efter Fødselen tienede som Amme udi Callundborg, hvorhen hun bragte Barnet med sig. Saasom nu Optugtelsen udi de spæde Aar sætte den Fold og Skik paa Børn, som de siden stedse beholde, saa mener den sidste Stad uforgribeligen, at den berømmelige Retsuchs maa holdes for dens rette Byes-Barn. Jeg drister mig ikke at afsige nogen Dom herudi, endeel, efterdi Tvistigheden udi sig selv er vanskelig, endeel ogsaa, efterdi jeg ikke vil opvække mig flere Fiender end dem, som jeg tilforn haver havt udi bemeldte 3de Stæder. Man veed, hvilken Bevægelse saadan Tvistighed haver opvakt mellem nogle Nederlandske Stæder angaaende Erasmus Roterodamus, eftersom een af samme Stæder har grundet sin Ret paa samme store Mands Fødsel, en anden paa hans Undfangelse og den tredie paa hans Opdragelse. Tvistigheden er af samme Vanskelighed som denne og derfor endnu ikke er bilagt. Jeg burde efter nye historiske Regler opholde mig lidt længere udi denne vigtige Materie. Men, for at være kort, vil jeg nu strax gaae videre frem, og træde til Barnets Daab, og finder jeg da, at det haver været baaret af en fornemme Borger-Kone ved Navn Maren Hans-Datter, og at Fadderne have været tvende Bryggere, nemlig Niels Olsen og Jesper Jespersen, som for rum Tid siden ere hensovede, saa at de brygge nu ikke i jordiske Kiedler mere. Samme Dag, som Barnet blev døbt, var en stærk Taage, som siden forvandledes til en saadan Storm, at Veirhanen paa Jesper Jespersens Huus krummede sig. Ved Aftenen fik man desforuden en bedrøvelig Tidende fra Kiøbenhavn, at Raadmandens tvende Sønner vare blevne rejicerede til Atteſtats. Alt dette bragte Moderen udi Bekymring om Barnets forestaaende Uheld; thi hun var stærk og vel grundet udi sin Tro, hvilket hendes Fiender selv maatte tilstaae, og derfore

ikke saa nøie burde have sværtet hende for en og anden Feil, eftertænkende at en stærk Orthodoxie føder tilstrækkeligen paa alting. Man finder dog ikke, at disse Hændelser have været geleidet af nogen synderlig Uheld. Tvertimod, Moderen kom nogle Aar derefter udi en Slags Velstand, og blev giftet med en bemidlet Mand, hvilken tog sig den unge Georg an som sit eget Barn, helst, saasom hun formedelst visse Aarsager var og stedse blev ufrugtsommelig til hendes Døds-Dag. Da Drengen var bleven 13 Aar gammel, besluttede Faderen at lade ham sætte til et Haandværk. Og, efter at han nøie havde udstuderet den unge Georgs Egenskab og naturlige Beqvemhed, og mærket at han havde meest Lyst og Beqvemhed til Skomageri, skaffede han ham Tieneste hos Skomagernes Oldermand. Udgangen viser, at Stiffaderen derudi dømte ret; thi Georg blev en af de habileste Skomagere, som Callundborg kan bryste sig af. Gid andre vilde følge denne skiønsomme Stiffaders Exempel i at efterforske deres Børns naturlige Egenskaber, førend de beskikke dem til visse Professioner; thi det er saadanne Examiners Forsømmelse man maa tilskrive de mange uduelige Embeds-Mænd, som overalt findes. Herover kunde giøres mange vigtige Betænkninger; men jeg, for ikke at beskyldes for Vidtløftighed, nøie holder mig ved Mandens Historie, og finder jeg da, at paa den samme Dag, som vor Georg blev sat udi Tieneste hos Skomagernes Oldermand, bleve 3 Skibe seete, som passerede forbi Callundborg, item at en af Raadmændene begav sig til Roeskilde, hvor han opholdt sig udi en heel Uge, førend han reisede tilbage igien. Der blev meget omspurgt, hvortil dette Ærinde sigtede: Nogle mene, at Reisen skede allene for at besøge hans Svoger, Andre, at hans Ærinde var at slutte en Kiøbe-Contract; men det ene med det andet bestod ikkun udi pure Gisninger. Ved hans Tilbagekomst berettede

han, at Mynstring over Krigsfolket samme Uge holdtes uden for Kiøbenhavn, og at 2de Hollandske Kiøbmænds Skibe laae paa Rheden, som agtede sig til Øster=Søen, item andet, hvilket jeg vil forbigaae, saasom det er af mindre Vigtighed, og begive mig til Historien igien. Vor unge Georg distingverede sig strax udi sin nye Tieneste med særdeles Flid og Arbeide, saa at der ginge hele Dage og undertiden Uger forbi, at han ikke fik et Slag af sin Mester, ja Oldermanden fattede saadan Kiærlighed til ham, at han et Aar for Tiden besluttede at giøre ham til Svend. Men Drengen selv vægrede sig derved, saasom han, for at gaae ordentligen frem, vilde først udi 7 Aar tiene som Dreng, efterfølgende derudi sin kiære Moders Fodspor, hvilken i Agt tog saadan Orden, og gik gradviis frem i Verden. Thi, efter at hun en tilstrækkelig Tid havde været Jomfru, og forsøgt Verden udi den Stand, tienede hun siden 3 samfælde Aar for Amme, og endeligen efter saadan Tids Forløb blev Matrone. Gid andre vilde efterfølge saadant Exempel, og gaae gradviis frem til Forfremmelse. Men de fleste desværre tage saadan Orden ikke i Agt; men springe paa eengang lige fra nederst til øverst, uden ret at have forsøgt Verden, og viset Prøver udi hver Classe paa deres Duelighed. Det var i den Henseende, og uden Tvivl efter Moderens Formaning, at Drengen ikke vilde haste med sin Forfremmelse fra Lære=Dreng til Svend; men vilde oppebie de Aar, som efter Laugs=Artiklerne ere foreskrevne. Medens han var Svend, fattede han Kjærlighed til Oldermandens ældste Datter, paa hvilken han af Faderen fik Løfte, naar han havde udtient. Denne Forhaling og lange Opsættelse var vel haard at fordøie, dog skikkede han sig taalmodigen derudi, og mestendeels oppebiede den foreskrevne Tid, saa at Jomfruen kom ikke over 6 Uger for tidlig. Endeligen blev han Mester, efterat han havde giort sit Mesterstykke, som

ingen kunde dadle, og derpaa blev med sædvanlig Ceremonie viet til Jomfruen, med hvilken han avlede mange Børn, som dog alle døde førend Forældrene, undtagen den ældste Søn Jacob, hvilken succederede ham udi Embedet. Det var ved hans Antagelse som Mester udi Lauget, at han gav sig det Navn af Retsuhcs, hvoraf han udi Historien er bekiendt; thi man kaldede ham tilforn kun slet og ret Jørgen. Han havde selv i Sinde at lade sig kalde von Retsuhcs, ikke af nogen Hovmod, men allene efterdi han havde mærket, at man ved fremmede og glimrende Navne kan erhverve sig Anseelse og Fordeel. Men hans Svigerfader, som var en stærk Patriot, satte sig med Hænder og Fødder derimod, saa at Retsuhcs derfore stod fra sit Forsæt, og det maatte til hans Undskyldning hedde, at hans Hustru var af Qvinde-Forfængelighed falden til den Skrøbelighed. Retsuhcs bragte sig ved sit Arbeide udi saadan Anseelse, at, endskiøndt der vare ældre Skomagere udi Staden end han, blev han dog efter Sviger-Faderens Død eenstemmigen udvalgt til Oldermand. Dette er et kort Begreb af denne store Mands Historie. Nu maa jeg tale om hans Endeligt, og det mere omstændeligen, efterdi intet tiener mere til Opbyggelse. Georgius Retsuhcs haver havt dette tilfælles med andre store Mænd, at deres Endeligt ligesom forud tilkiendegives ved foregaaende Tegn og Hændelser. Anno 1721, som var hans sidste Leve-Aar, fornam han udi Huset adskillige usædvanlige Ting: Port-Hunden Soldan hylede om Natten meer end han pleiede; Senge-Kammeret blev opfyldt med Faare-Kyllinger; Pigen, saa ofte som hun feiede Gulvet, fandt Knappe-Naale uden Hoved, og andet deslige, hvoraf den salig Mand dømte, at hans Time-Glas snart vilde udrinde, og at det var Tid at berede sig til Døden. Hans Tanker og Spaadomme sloge og ikke Feil; thi den 28 Dec. udi samme Aar faldt han udi en Sygdom, som efter

6 Dages Forløb giorde Ende paa hans Liv. Ingen Død er skeet med større Forberedelser: Han havde 6 Maaneder tilforn ladet sig en Liigkiste giøre, hvorpaa stode disse Ord: Memento Mori. Han lod en Maaned førend han faldt udi sidste Svaghed holde Lovsang Morgen og Aften udi Huset, hvilket tilforn ikke var skeet, saasom hans andet Arbeide derudi havde været Hinder. Han lod ogsaa Præstens og Klokkerens Offer forbedre; ikke at tale om andet, som viser Prøve paa en retskaffen Andagt og alvorlig Beredelse til Døden. Da han laae udi sidste Aandedræt, lod han sin Søn Jacob til sig kalde, for hvilken han holdt saadan Tale: „See! min Søn Jacob! her overleverer jeg dig den „Syl og den Maale-Stok, som haver fødet mig, og som „ogsaa vil tiene dig til Føde og Underholdning. Beflit dig „paa, at dit Arbeide bliver trofast og forsvarligt, helst for „Stadens Høiviise Øvrighed; thi, naar du har Øvrigheden „til Ven, kan du give de andre en god Dag." „Endeligen," sagde han, „maa jeg aabenbare dig dette, at der paa Loftet „ligge 10 Huder, som jeg i Fior fik for saa godt Kiøb, saa „at Sælgeren ikke ærligen maa være kommen dertil. Tvende „af samme Huder maa du forarbeide til Skoe og give dem „til Fattige, men de øvrige" .... meer kunde han ikke tale; thi disse vare de sidste Ord, hvorpaa han, Eheu! opgav Aanden. Saaledes levede, og saaledes døde Georgius Retsuhcs, fordum velmeriterede Skomagernes Oldermand udi Callundborg. Han var en Mand af middelmaadig Statur, havde sort Haar, og et stærkt Øiesyn, en krum Næse og store Lipper. Hvad Sindets Gaver angaaer, da var han from, sagtmodig og arbeidsom, hvilket sees saavel af de mange Børn, han avlede med hans høitbedrøvede efterladte Hustru, som af hans andet daglige Arbeide, hvorpaa til Slutning skal anføres en Catalogus. De Feil, som fandtes hos ham, forbigaaer jeg at tale om; thi man

maa ikke dømme uden vel om de Afdøde. Saadant i Agt tages nuomstunder ogsaa udi alle nye gode Historier, hvorudi man seer de Afdødes Feil enten at undskyldes eller reent at forbigaaes, saa at de med samme Opbyggelse læses som Parentationer og Liig-Prædikener. Thi, saasom Verden bliver meer og meer poleret, saa begynder man at kaste Foragt paa de gamle Historie-Skrivere, hvilke ikke have undseet sig ved at skrive om de Afdødes Feil saavel som om deres Dyder, saa at Thucididis, Sallustii og andre saadanne grove Skribenters Historier nu ikke ansees uden som plumpe Skandskrifter. Det er derfore at jeg følger vore Tiders polerede Historie-Skriveres Fodspor, og forbigaaer at tale om den afdøde Mands Feil, hvilke ellers ikke have været ret mange, og, endskiøndt de havde været mange, saa udslettes de dog aldeles ved hans opbyggelige Endeligt. Thi han døde efter sine Synders alvorlige Bekiendelse med stor Andagt og med sammenfoldede Hænder, efter at han til Kirken havde foræret et nyt Alter-Klæde og tvende Vox-Lys. Hvad kan vel være større Prøve paa Christendom, helst naar man dertil lægger de hellige Anstalter, som han giorde til sin Begravelse og Liig-Begiængelse. Anstalterne vare disse: at Liget skulde føres til Jorden med Sang og Klang, saa at alle Stadens Klokker skulde udi 2 stive Timer ringes, Liig-Prædiken holdes, fiint Sand kastes paa Kisten, og Liig-Stenen bestrøes med Blomster. Alt saadant anordnede han paa sit Yderste, hvoraf sees, at han havde alle sine Tanker henvendte til hellige Ting. Hans efterladte Hustru og Søn forsømmede ikke at efterleve til Punkt og Prikke, hvad dem herom var befalet at i Agt tage. Liig-Procesſionen var denne: Liget blev baaret af Stadens Skomager-Svende, alle udi Sørge-Kapper. Derpaa fulgte 16 Sørge-Par, alle med langt Flor, som slæbede paa Jorden. Udi det første Par ginge Sønnen Jacob Jørgensen

og Enkens Broder Morten Mortensen. Udi det andet Jens Paaschelilie og Peder Pedersen de ældste Skomagere. Udi det 3die Hans Jensen Timmermand og Hans Mickelsen Hvidtøls-Brygger. Udi det 4de Frans Troefast og Mickel Jensen. De andres Navne ere forglemte at antegnes, hvilket er Skade; thi saadant bør udi gode Historier ikke udelades. Af de Liig-Vers, som da bleve giorte, og af Decano approberede, sees, hvilke høie Tanker man bør have om den afdøde store Mand. Her maa og ikke forbigaaes at tale om hans mange Reiser. Jeg haver fundet udi hans Tegnebog, at han haver været 3 Gange udi Kiel, 7 Gange udi Aalborg og Aars, 12 Gange udi Nyborg og Odense udi Fyen, 16 Gange udi Corsøer, Nestved, Slagelse, Roeskilde og Helsingøer, og 8 Gange udi Kiøbenhavn. Saa at man kan tvivle om, at nogen Skomager haver meer omflakket, og giort flere Reiser end denne Mand, naar man undtager den navnkundige Asverus, som ellers er bekiendt under det Navn af Jerusalems Skomager, og som endnu siges at vandre om fra et Land til andet, og vil blive ved til Verdens Ende. Det var paa disse Reiser, at vor Retsuhcs erhvervede sig stor Kundskab udi adskillige Sprog; thi han talede med samme Færdighed Jydsk og Fyensk som det Callundborgske Sprog. Han var ei heller ukyndig udi det Plattydske, saasom han havde været 3 Gange udi Kiel. Nu rester til Slutning at tale om den Salig Mands Arbeide efter hans egne aarlige Antegnelser.

Catalogus

Operum B. Georgii Retsuhcs.

In Folio.

Medens han var Mester 400 Støvler og 200 Stivletter.
Medens han var Oldermand 250 Støvler og 80 Stivletter.

In Qvarto.

Medens han var Mester 1100 voxne Mands-Skoe.
Medens han var Oldermand 650 dito.

In Octavo.

Medens han var Mester 900 voxne Mands-Tøfler.
Medens han var Oldermand 500 dito.

In Duodecimo.

Medens han var Mester 600 Qvinde-Skoe og 700 Tøfler.
Medens han var Oldermand 400 Qvinde-Skoe og 506 Tøfler.

In Sedecimo.

Medens han var Mester 1500 Børne-Skoe.
Medens han var Oldermand 900 dito.

Summa Summarium af alle Slags Formater 8686 opera & opuscula.

Alt dette haver den afdøde Oldermand selv antegnet, hvoraf sees hans Accuratesse. Foruden denne Tegne-Bog findes et stort Manuscript in Folio, hvilket fortiener at trykkes, saasom derudi er anført alt, hvad som ham hver Dag er hændet, det mindste med det meste, saa at han derudover kan regnes blandt Callundborgs Skribenter in Folio.

FINIS.

118.

Raisonnement over foregaaende Epistel.

Min Herre skriver, at han haver læset min sidste Epistel, og forundrer sig over, at en Mand af min Stand og Alder kan henfalde til saadant uanstændigt Giekkerie. Han siger sig meget vel at kunne see, hvortil jeg sigter, og at jeg ved den anførte latterlige Historie har villet tilkiendegive den Mishag, som jeg og mange andre finde udi den store Mængde af intet betydende Levnets-Beskrivelser, som nu-omstunder dagligen komme for Lyset. Han mener, at saa-dant kunde og burde skee ved anstændige og alvorlige Er-indringer til de Autores, som saadanne Skrifter forfatte. Jeg derimod forundrer mig over denne min Herres Irette-sættelse, saasom jeg og andre ofte have viset, at alvorlige Erindringer ikke have den Virkning, som de Socratiske Ironier, og at jeg derfore udi denne saavel som andre Materier haver betient mig af saadan Skrive-Maade, som af den allerkraftigste til at curere den Slags Skrive-Syge med. Dette er Brevets fornemste Sigte; det sigter derfor-uden ogsaa til at mynstre adskillige store og vidtløftige Historier, hvilke, naar Fylde-Kalk derfra tages, kan af tykke Folianter reduceres til Sedecer. Man seer dagligen Skrifter at komme for Lyset, hvorudi Bedrifter antegnes, hvilke ere af ligesaa liden Betydelse som denne Skomagers, og at Catalogi til Slutning anføres paa deres publicerede Bøger, hvilke ere af lige saa liden Vigtighed som Skomagerens Skoe og Støvler, ja end af mindre, eftersom det er oftest ikke andet end udcopierede og opkogte Bagateller, som kan lignes ved gamle forslidte Klæder, Skoe og Støvler, som igien oppudses og sælges for nye. Naar min Herre dette overveier, vil han dømme, at omtalte Brev, saavel som

andre af samme Natur ikke fortiene at kaldes uanstændigt Giekkeri. Thi, ligesom Skolemestere, naar de mærke, at de ved Skieldsord, Riis og Svøbe intet kan udrette, betiene sig af Narrekaaber og andre latterlige Midler, hvorved ofte meer udvirkes, saa giør en Moralist ikke ilde, om han følger derudi deres Exempel.

119

Om Alderdommens Skrøbeligheder.

Saasom jeg nu haver opnaaet en høi Alder, nærmende mig til 70 Aar, og jeg føler de Skrøbeligheder, som Alderdommen med sig fører, saa haver jeg udi disse Dage taget mig for med Andagt at igiennemlæse Ciceronis Skrift de Senectute, for at see, hvad historisk Trøst for gamle Mænd derudi findes. Hans Argumenter komme mig for at være velgrundede; men man maa derhos tilstaae, at de fleste ikke holde Stik, med mindre man forestiller sig, at hver gammel Mand er en Cato, det er saadan een, som conserverer udi sin høie Alder saavel Legemets som Sindets Kræfter. Men, saasom faa gamle Mænd derudi have Catonis Lykke, saa bliver denne Thesis vanskelig at forsvare, og de Indvendinger, som derimod giøres, blive af den Vægt, at de ved ingen Veltalenhed kan igiendrives. Cicero tilstaaer vel, at unge Mennesker ere begavede med Legemets Kræfter, og at de med større Færdighed kan forrette Sager; men at gamle Mænd derimod kan være et Land meer til Tieneste ved sunde Raad og erhvervet Erfarenhed, og at de i den Henseende kan lignes med modne Frugter, som have naaet

deres Fuldkommenhed. Men, saasom de fleste gamle Mænd tabe saavel Sindets som Legemets Kræfter, saa at ikke allene Synet, Hørelsen, Ihukommelsen og andre Sandser svækkes, saa kan man heller raade dem at entholde sig fra Forretninger, hvorved man seer mange at underkastes Latter og Foragt; saa at, langt fra de fleste kan lignes ved modne Frugter, de heller kan ansees, som de der ere raadne og ankomne. Cicero tilstaaer videre, at gamle Mænd ere Sygdom underkastede; men, siger han derhos, at de unge ere ei heller derfore befriede, hvilket ikke kan nægtes: allene man maa herved sige, at de unge kan blive, men at de gamle ere syge. Thi Alderdommen udi sig selv er en Sygdom, ja ofte en Samling af alle Sygdomme; thi det hedder: Senectus omnium malorum portus est, det er: Alderdommen er en Havn for alle onde Ting. Vil man hertil foregive, at de gamle, som af foregaaende Sygdomme og Fortrædeligheder ere hærdede, skikke sig bedre udi Modgang og Kors, end de unge, saa viser tvertimod daglig Erfarenhed, at dette saaledes ikke forholder sig; thi, ligesom Sygdomme tiltage ved Alderdom, saa formindskes ogsaa Taalmodighed hos ældgamle Folk. Klynken og Vanskelighed er Alderdommens bestandige Geleidere: ja det som mere er, ligesom rige Folk ere meest gierrige, og meest frygte for Fattigdom, saa seer man af utallige Exempler, at de gamle meest zittre mod Dødens Ankomst; thi Alderdommen er naturligen frygtsom, endskiøndt den haver mindst Aarsag til at frygte i Verden. Alderdommen finder fast ingen Fornøielse udi nogen Ting: ja den vrager og væmmes ved det, som forhen haver meest fornøiet. Saadant regner dog Cicero blandt Alderdommens Herligheder, saasom den er befriet fra de syndige Vellyster, hvoraf Ungdommen befristes og underkastes Ulykke og Fordærvelse. Dette kan og ikke nægtes; men gamle Folk væmmes ogsaa ved sømmelige og tilladelige Fornøielser:

Tækkelighed forvandles til Misantropie, Socialitet til Eenlighed, og Glæde til Sorg og Bekymring. Verden synes dem meer forkeert end den virkeligen er. Hvad som friskt er, ansees som raadent, Maden vil ikke smage, Tænderne, hvormed den skal tygges, ere Stumper, og Maven kan den ikke fordøie, saa at de have intet andet at trøste sig ved uden Døden, hvilken de ideligen paaraabe, skiøndt, naar den lader sig indfinde, de sige med Katten udi Fabelen: det var ikke mig, som raabte; det var min Nabo. Blandt Ciceronis Trøste for Alderdommen er ogsaa denne, at gamle Mænd formedelst deres graae Haar æres og venereres. Men Erfarenhed viser, at de heller belees og foragtes, helst naar de fremture sig udi Forretninger, og søge at paatage sig de Byrder, som deres gamle Skuldre ikke meer kan bære. Jeg haver kiendt Mænd, som udi deres blomstrende Aar og Manddom have været som Orakler udi Collegier og Retter; men udi deres sidste Aar have siddet som Støtter, eller deres Ord have ikke været agtede andet end som blot Lyd uden Betydelse. Enhver Stad er ikke som Lacedæmon, hvor en gammel Mand var udi Agt og Ære, allene efterdi han var gammel ꝛc. Thi paa de fleste andre Steder gaaer det undertiden gamle Mænd som Elisæo, hvilken Ungdommen beærede med den Titel af Skalde-Pande. Intet er alminteligere end det Navn af gammel Knark, som gives en gammel Mand, og at høre ham tillagt den Character af at gaae i Barndom, naar han modsiger Ungdommen, skiøndt hans Modsigelse eller Correctioner kan være velgrundede. Blandt Alderdommens Herligheder regner Cicero ogsaa dette, nemlig, at det er en Fornøielse at kunne forestille sig og erindre sine forbigangne Ungdoms og Manddoms Bedrifter. Man spurgte engang en Philosoph, som havde levet udi 107 Aar, om han kiededes ved at leve. Han svarede: jeg haver intet at besværge mig over

i min Alderdom, efterdi jeg ikke haver misbrugt min Ungdom. Men dette passer sig ogsaa allene paa en Cato, hvis forrige Levnet er en Kiæde af berømmelige Gierninger, som stedse have været geleidede af Lykken. Hos de fleste andre gamle Mænd derimod haver forrige Bedrifters Betragtning langt anden Virkning. Det er i den Henseende at de gamle Hedninger have foregivet, at de afdøde Mennesker, førend de bleve antagne udi de lyksalige Boliger, maatte drikke af Lethes eller Forglemmelsens Flod, paa det at deres Levnets og Bedrifters Erindring ikke meer skulde forurolige dem, og giøre noget Skaar udi deres Lyksalighed. En Censor vil maaskee sige, at jeg her begaaer samme Feil som Cicero. Og at, ligesom han udaf en Catonis eller andre deslige faa gamle Mænds Exempler søger at vise visse Fordele og Herligheder, hvorved Alderdommen kan trøste sig, saa bygger jeg min Thesin paa en ligesaa falsk Grundvold, naar jeg af nogle faa bedagede Mænd søger at vise Alderdommens Elendighed og bedrøvelige Tilstand. Men, om Mynstring skulde holdes, og Liste skulde giøres over de ene saavel som over de andre, vilde Listerne blive meget ulige, og vilde man da klarligen see, at Cicero tager sine Beviser af nogle faa og rare Mennesker, da jeg derimod haver Mængden paa min Side, saa vel af afdøde som endnu levende gamle Mænd, hvis Dage udi Alderdommen ere sure og bedrøvelige. Jeg regner mig selv blandt de sidste, saasom jeg mærker, at mine Lidelser udi Alderdommen tilvoxe, ligesom Sindets Kræfter til at imodstaae de samme formindskes. Skiøndt der findes utallige andre gamle Mænd, som ere end flere Skrøbeligheder og Lidelser underkastede, og ere udi den Tilstand, som Juvenalis vidtløftigen beskriver blandt andet med disse Ord:

Ille humero hic lumbis, hic coxa debilis: ambos
Perdidit ille oculos, & lucis invidet: hujus

Pallida labra cibum capiunt digitis alienis
Præterea minimus gelido jam corpore sangvis
Febre calet sola &c.

Man seer saaledes, at af Philosophie allene liden Trøst kan hentes for Alderdommen, og var det derfore at mange bedagede Romere og Grækere ikke toge i Betænkning paa een eller anden Maade at forkorte deres Liv, naar de saae, at det allene var dem til Byrde, og at de ingen Tieneste meer kunde giøre. Den eneste Trøst derfore tages af Religionen; thi hvad kan mere frydе et Menneske end det tilkommende Livs Betragtning. Det maa være det samme for ham som for en Sømand, der efter udstanden Storm og Uveir seer sig nær ved Havnen. Denne Trøst, hvilken er den eneste, som er grundig, har Cicero som en Hedning, af Mangel paa Oplysning, ikke kunnet sige af. Gid den hos oplyste Christne havde stedse den Virkning som den burde have. Men man seer desværre af Erfarenhed, at Tro og Tillid hos de fleste er svagere end de selv indbilde sig. Enhver raaber: jeg troer, ja jeg er forsikkret om et bedre Liv end dette. Men naar Døden kommer, som vil giøre Ende paa deres Lidelser, og aabne Døren for dem til de lyksalige Boliger, bede de dog om Opsættelse. Denne Betænkning synes vel noget haard mod det menneskelige Kiøn, sær mod oplyste Christne; men det giør ingen gode at tale mod Erfarenhed, og at negte det, hvorom man af daglige Exempler overbevises. Jeg tilstaaer dog gierne, at der findes nogle, hvilke ansee Dødens Ankomst som et Glædskabs-Bud. Men mon de samme saaledes ikke anstille sig, for at lade see deres Heroismum, og for af Nødvendighed at giøre en Dyd. Prøven kunde giøres, hvis man udi yderste Aandedræt kunde forsikkre dem om Livet, og mener jeg at den ofte er giort med Mennesker, som ere dømte fra Livet, og som med en heroisk Bestandighed er gaaet til Døden,

hvilke dog efter uformoden Forsikkring om Pardon ere fast daanede af Glæde, og derved have røbet sig selv. En Græsk Offer=Præst søgte engang at bestyrke en ung Lacedæmonier mod Døden, forestillende ham det andet Livs Lyksalighed, hvortil den unge Person svarede: efterdi du er saa forsikkret derom, hvi døer du da ikke selv? Det samme kan og siges til andre, som bryste sig af deres stærke Tro: hvi ere I da saa bange for at døe? Denne Materie fortienede vidtløftigen at udføres; men det maa være nok denne Gang. Og vil jeg allene til Slutning anføre Marqvisindens af Lambert sindrige Betænkning over Alderdommen. Hendes Ord ere disse: „Ved Ungdommens „Forliis taber man ogsaa al Undskyldning udi de Feil, som „man begaaer; thi, saasom den forrige Angenemhed, der „besmykker en Feil, er forsvunden, saa dømmes Forseelser „efter Rigueur. En gammel Mand maa derfore have Oie „med sig selv, og sætte paa Skruer saavel sin Tale, som „sin Opførsel og Klæde=Dragt. Intet er urimeligere end „ved udvortes Zirater at ville tilveie bringe de Angenem„heder, som ved Alderdom forlade os. En frivillig Til„staaelse af Alderdom udvirker, at Alderdommen bliver „mindre. Sær kan man sige, at det største Uheld for „Fruentimmer, som have været behagelige, er at indbilde „sig, at de endnu ere behagelige. De maae søge at paa„tage sig en Skikkelse, som passer sig paa deres nærværende „Tilstand. Intet er uanstændigere end at lade sig see paa „glimrende Steder og Spectacler, hvor man ingen Parade „kan giøre, og at fremvise et Ansigt uden Yndighed. Udi „Alderdommen bliver Smagen mere delicat i behagelige, „og meer opvakt udi ubehagelige Ting; thi saa snart de have „tabt Ungdommen, fordobles Pinen og formindskes Lysten.“ Saa vidt bemeldte Dame.

120.

Den danske Skueplads bestaaer ved den fordærvede Smag.

Min Herre forundrer sig over, at vor Danske Skueplads haver saa længe kunnet holde Stand. Hans Spaadom haver været, at naar de bedste Stykker vare spillede, det snart vilde faae Ende. Jeg haver selv været af samme Tanker; thi jeg haver dømt om tilkommende Tid af den forbigangne, da det gamle Theatrum formedelst Mangel paa gode Stykker maatte ophøre. Men, saasom nuomstunder Tilskuernes Smag er saadan, at der spørges ikke mere om et Skuespil er vel eller ilde udarbeidet, men om det endes med Sang og Dands, og derfore alle Stykker ere lige gode, saa er jeg nu af andre Tanker; thi man har i saa Maade Stykker nok at gaae Valg udi. Thi enhver Skribent kan nu agere Comoedie-Skriver, og ingen frygter at see sit Arbeide spildt, i hvor magert, elendigt og ilde sammenhængende det end er, naar han tager den Præcaution, at det endes med Sang og Dands, hvilket man og seer at vor Alders Autores nøie i Agt tage. Man seer heraf, at en fordærvet Smag ogsaa har sin Nytte i Verden, og at det, som jeg derom skiemteviis har skrevet udi mine Moralske Tanker, er ikke ganske ugrundet.

Trykfeil.

Side	15.	Lin.	25.	protest læs: potest
-	66.	-	9.	nolge l.: nogle
-	76.	-	3.	Studiumum l.: Studium
-	81.	-	9.	geneenligen l.: gemeenligen
-	143.	-	13.	tvi l.: thi
-	161.	-	10.	Sundhed thi l.: Sundhed; thi
-	244.	-	21.	in l.: i
-	253.	-	4.	sagt; l.: sagt,
-	260.	-	16.	Nr. 74 l.: 75


THE LIBRARY OF CONGRESS


THE LIBRARY OF CONGRESS


LIBRARY OF CONGRESS
0 020 517 428 A